

mányútjaik befejezése után hazatérve, közszolgálatba állottak, s tudásukat, nemkülönben külföldi összeköttetéseiket városuk érdekében gyümölcsöztették.

* * *

A tudományoknak és ismereteknek külföldi forrásai a középkortól kezdve állandóan táplálták a magyar kultúra rezervoárját; a magyar parlagot láthatatlan esaternák kapesolták egybe a nyugati műveltség központjaival, melyek a magyar földet a nyugati kultúra elemeinek befogadására, ápolására és fejlesztésére alkalmassá tették. Amióta ifjaink a párizsi és bolognai egyetemen megjelentek, Magyarország a nyugati kultúrközösség részesévé lett. Hazánk e kultúrközösséget ettől kezdve tudatosan gondozta és védelmezte s róla a Nyugat is szívesen elismerte, hogy kultúrhivatást tölt be, mint a nyugati művelődés előretolt őrsze. Az egymásrautaltság tudata a XIX. századig kölesönös volt s bár előfordultak zavaró momentumok, mint pl. Mária Terézia korlátozó rendeletei, melyek a protestáns ifjúság külföldi iskoláztatása elé akartak akadályokat gördíteni,¹ egészben véve a napoleoni háborúk befejezéséig, változatlanul fennállott. *A XIX. század elején feléledt nemzetiségi törekvések azonban cezurát jelentenek Magyarországon és a külföld viszonyában.* A magyar nyelv érvényesüléséért vívott küzdelmek éles választófalakat vontak a magyarság és a Magyarország területén élő nemzetiségek között, mely utóbbiak védekezését viszont a külföldi németiség és szlávosság nem titkolt rokonszenvvel figyelte és támogatta. A szorosabb értelemben vett magyarság érzelmi és politikai elszigeteltségét fokozta a külföldi iskoláztatás mértékének csökkenése is, melyet elsősorban az általános elszegényedés idézett elő, de része volt ebben a teljesen kiépült pesti egyetem működésének is, mely a hazai szükségletek kielégítésére elegendőnek mutatkozott. Külföldi egyetemeket rendszeresen csak a római Collegium Germanicum et Hungaricum és a bécsi Pazmaneum papnövendékei, továbbá a német és tót lutheránusok teológusai s kis mértékben, többnyire a rendelkezésre álló külföldi ösztöndíjak arányában, a magyar református és unitárius teológusok látogatták, ezek külföldi iskoláztatása viszont nem változtatott azon a barátságatlan atmoszférán, amely Magyarországgal szemben a külföldön, nevezetesen Németországban a nálunk folyó nemzetiségi küzdelmek hatása alatt kifejlődött; még abban az esetben sem, ha a külföldön tanuló összes magyarországiakról a legnagyobbfokú jóhiszeműséget tételezhetnénk is fel. Ez elszigeteltség következményeit végzetesen éreztük.

Függelékképpen betűrendes névsorban közöljük azon *16- és középiskolák jegyzékét*, amelyeket a XVI—XVIII. század folyamán Magyarországból és Erdélyből rendszeresen látogattak tanulóifjaink. A jegyzék — előmunkálatok hiányában — hézagos s még sok kiegészítésre szorul, de így is rendkívül tanulságos a XVI—XVIII. és kis részben a XIX. századi külföldi iskoláztatás topográfiájának szempontjából. Mindenesetre kívánatos volna a további kiegészítés, nemkülönben azon vállalatnak folytatása is, mely *Magyarországi tanulók külföldön* címen (M. Tud. Akadémia 1—4. k.) 1890-ben megkezdte a külföldön tartózkodó magyarországi és erdélyi tanulók névsorának közlését (Jena, Krakkó, Bécs), évtizedek óta (1902) azonban szünetel. Pedig szellemi életünk fejlődéstörténete szempontjából megbecsülhetetlen értékű volna egy ilyen tartalmú rendszeres gyűjtemény.

¹ *Fináczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Bpest, I. 43. s köv. ll.

- ALTDORF (egyetem). XVI—XVII. szd.
Böhm I.: Kurze Beschreibung und Geschichte der Stadt Altdorf in Mittelfranken. Nürnberg, 1888.
Daxer György: A külföldi iskolalátogatás hatása a hazai protestáns nevelésügy fejlődésére. 1520—1790. Békéscsaba, 1909. 76.
- AUGSBURG (gimn.). XVI. szd.
Frankl V.: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 202.
- BASEL (egyetem). XVI—XIX. szd.
Zsindely István: A bázeli egyetem anyakönyvéből. Sárospataki füzetek, IV. (1860.) 154—165.
Frankl V. i. m. 202—204.

- BRAUNSBURG (jezsuita-kollégium). XVI. szd.
Frankl Vilmos i. m. 240. l. Tört. Tár, 1899. 383—84.
- BRIEG (gimnázium).
Frankl V. i. m. 241.
- CAMBRIDGE (főiskola).
 Alapítványát említi egy 1766-i felsorolás.
Fináczy E.: I. 357. l.
- DANZIG (gimnázium). XVI—XVIII. sz.
Frankl V. i. m. 241.
Daxer Gy. i. m. 45, 50.
- ERFURT (egyetem). XVII. szd.

- GÖTTINGEN (egyetem). XVIII—XIX. szd.
 Az egyetemen tanult erdélyi szászok névsora 1734—1856. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. VI. 296—97.
Daxer Gy. i. m. 73, 75, 89.
- GRAZ (egyetem). XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 247—250.
- GREIFSWALD (egyetem). XVIII. szd.
Daxer Gy. i. m. 46, 71, 74, 75.
- GRÖNINGEN (egyetem). XVIII. szd.
Daxer Gy. i. m. 50, 54, 93.
- HALLE (gimnázium). XVI. szd.

- INGOLSTADT—LANDSHUT—MÜNCHEN (egyetem). XVI—XIX. szd.
Freninger Fr.: Das Matrikelbuch der Universität Ingolstadt—Landshut—München. Rectoren, Professoren, Doctoren 1472—1872. Candidaten 1772—1872. München, 1872.
 Annales Ingolstadiensis Academiae. Ingolstadii, 1782. I—IV. k.
Frankl V. i. m. 254.
- JENA (egyetem). 1550—1883.
L. Haan: Jena Hungarica sive memoria Hungarorum etc. Gyulae, 1858.
G. Schiel u. F. Herfurth: Verzeichnis der auf der Universität zu Jena immatriculierten Ungarn und Siebenbürger. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. VII. 312—53.

Daxer György i. m. 93.

- BÉCS (egyetem). 1366—1630.
Frankl V. i. m. 204—235. (Közi itt tanulók névsorát.)
G. D. Teutsch: Siebenbürger Studierende auf der Hochschule in Wien im 14., 15., und 16. Jahrhundert. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. X. 164—181. XVI. 321—354.
Schuller F.: Siebenbürger in Wien am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts. Korrespondenzblatt. XV. (1892) 49—52, XVI. 114—15.
Schrauf Károly: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Budapest, 1892. (Magyarországi tanulók külföldön. II.)
Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453—1630. Budapest, 1902. (Magyarországi tanulók külföldön. IV.)
- BOLOGNA (egyetem). XIII. szd.
Frankl V. i. m. 236—38.
E. Friedlaender et C. Malagola: Acta nationis Germanicae universitatis Bononiensis. Bero-lini, 1887. Ism. Korrespondenzblatt. XIII. (1890.) 25—29.
Wattenbach W.: Siebenbürger Sachsen in Bologna. Korrespondenzblatt, 1878. 99—100.
- BREMEN (főiskola). XVIII. szd.
 Magyar tanulók számára szolgáló alapítványát említi egy 1766-i felsorolás. *Fináczy*, I. 358.
- BRESLAU (gimn., egyetem). XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 238—40.
Daxer Gy. i. m. 48.

Daxer Gy.: 54—55.

- FRANKFURT (a. d. Oder). 1506—1811.
E. Friedländer: Altere Universitäts-Matrikeln-Universität Frankfurt a. d. Oder. Leipzig, 1887—88. (Publicationen aus den k. preussischen Staatsarchiven, 32. és 36. kötet.)
Schuller Fr.: Siebenbürger Studierende an der Universität in Frankfurt a. d. Oder. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde, XXII. k. 405—412.
Frankl V. i. m. 242—44.
Daxer Gy. i. m. 55.
- FREIBURG i. Breisgau (egyetem). XVII. szd.
H. Mayer: Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau v. 1460—1656. I. k. Freiburg i. Br., 1907.
- GENF (akadémia). XVI—XVIII. szd.
 Sárospataki füzetek, VI. (1862) 927—28.
Frankl V. i. m. 244—45.
- GIESSEN (egyetem). 1608—1707.
E. Klewitz u. K. Ebel: Die Matrikel der Universität Giessen. 1608—1707. Giessen, 1898. (Mitteilungen des oberhessischen Geschichtsvereins. N. F. II—VI. k.)
- GOLDBERG (gimnázium). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 245—47.
Századok, 1874. 157.
Daxer Gy. i. m. 32.
- GÖRLITZ (gimnázium). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 247.

- említi egy 1766-i felsorolás. *Fináczy*, I. 358.
- HARDERWIJK (Hollandia). 1648—1790.
Zoványi Jenő: A harderwijki egyetem magyarországi hallgatói. Irodalomtört. közlemények. 1891. 433—36. és külön az erdélyiek e közlés nyomán. Korrespondenzblatt, XV. (1892) 45—46.
- HEIDELBERG (egyetem). 1502—1860.
Teutsch Fr.: Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf der Hochschule in Heidelberg. Archiv für siebenbürg. Landeskunde. N. F. X. 182—192.
Frankl V. i. m. 250—253.
Szeremlei József: Sárospataki füzetek, VI. (1862) 559—67.
Weszprémi: Succincta medicorum Hungar. et Transsylv. biographia. Viennae, 1757. IV. 465—69.
Toepke W.: Die Matrikel der Universität Heidelberg v. 1386 bis 1846. Heidelberg, 1884—1904. I—V. k. névmutató kötetekkel.
Daxer Gy. i. m. 50—52.
 Századok, 1886. 532. s. köv. II.
- HELMSTADT (egyetem). XVII. szd.
Daxer Gy. i. m. 49, 73.
- HERBORN (főiskola). 1600—1665.
Linde: Die Nassauer Drucke der königl. Landesbibliothek in Wiesbaden. Wiesbaden, 1882. I. 335—496. (A főiskola matrikulája 1584-től 1726-ig.)
- IGLAU (gimnázium). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 253—54.

berg i. Ft. Leipzig, 1800. I. k.
Frankl V. i. m. 255—56.
Daxer Gy. i. m. 45—47, 49—50.

- KRAKÓ (egyetem). 1401—1558.
Miller Jakab Ferdinand: Regestrum bursae Cracoviensis Ungarorum. Budae, 1821.
K. Schwartz: Verzeichnis der von 1492—1539 in Krakau studierenden Siebenbürger. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. V. 115—118 és VI. 291—95. (1406—1522.)
 Album studiosorum Universitatis Cracoviensis ab anno MCCCC. Cracoviae, 1883.
 Album studiosorum Universitatis Cracoviensis Cracoviae, 1887—1904. I—III. k. (1400—1606.)
Schrauf K.: A krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke 1493—1558. Budapest, 1893. (Magyarországi tanulók külföldön, III.)
Frankl V. i. m. 256—67.
- LEIPZIG (LIPCSE, egyetem). 1414—1872.
Th. Fabini und Fr. Teutsch: Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf der Universität Leipzig. Archiv für siebenbürgische Landeskunde. N. F. X. 386—416.
Frankl V. i. m. 268.
G. Erler: Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig, 1559—1809. Leipzig, 1909. I—III. k.
- LEYDEN (egyetem). 1623—1868.
 Album studiosorum academiae Lugduno Batavae, MDLXXV—MDCCCLXXV. Hagae, 1875.
Fr. Teutsch: Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen a. d. Universität Leyden. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. XVI. 204—226.

LONDON (főiskola?). XVII. szd.
Daxer Gy. i. m. 54.

LYON (egyetem). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 268—69.

MAGDEBURG (gimnázium). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 269.

MARBURG (egyetem). XVII. szd.
 Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis per annos 1527—1628 descriptus. Ed. *Jul. Caesar.* Marburg, 1875—1887.
Falkenhainer W.: Personen- und Ortsregister zu der Matrikel und den Annalen der Universität Marburg, 1527—1652. Marburg, 1904.
Daxer Gy. i. m. 55.
 Századok, 1888. 467—68.

MONTPELLIER (egyetem). XVII. szd.
Vámossy I.: Adatok a gyógyászat történetéhez. Pozsony, 1901. 30. (1666.)

NÜRNBERG (gimnázium). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 269.
Daxer Gy. i. m. 18.

OLMÜTZ (egyetem). 1590—1664.
Hellebrant Árpád: Az Olmüben tanult magyarok, 1590—1664. Tört. Tár, 1888. 196—206.

OXFORD (egyetem). 1715—1886.
 Alumni Oxonienses. The members of the University of Oxford. London, 1888. I—II.
Daxer Gy. i. m. 93.

PADOVA (egyetem). 1264—1864.
Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Budapest, 1915. (Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, I.) A bibliographia 298—302. II.
 Korrespondenzblatt, 1897. 74—75. (Erdélyiek Paduában, 1553—1590.)
Frankl V. i. m. 270—76. és Századok, 1875. 674—76.

PARIS (egyetem). XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 276.
Vámossy I. i. m. 30.

PISA (egyetem). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 277.

PRÁGA (egyetem). 1369—1600.
 Monumenta historica Universitatis Caroli-Ferdinandae Pragensis. Pragae, 1830—1834. I—III. k.

Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Prager Universität im XIV—XV. Jahrhundert. Korrespondenzblatt, VI. (1883.) 19—20, 29—30.
Frankl V. i. m. 277.

REGENSBURG (gimnázium). XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 278.
Daxer Gy. i. m. 46.

ROMA (Colleg. Germ. et Hungaricum). 1559—1917.

Veress Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I. Anyakönyv. 1559—1917. Budapest, 1917. (Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium)
Frankl V. i. m. 278—83.
Steinhuber A.: Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom. Freiburg i. Br., 1895.
Fináczy E.: I. 60—62.

ROSTOCK (egyetem). XVI. szd.
Hofmeister A.: Die Matrikel der Universität Rostock, 1889—1904. I—IV. k. (1419—1789.)
Frankl V. i. m. 283.
Daxer Gy. i. m. 50.

SCHAFHAUSEN (főiskola). XVIII. szd.
 Magyar tanulók számára szolgáló alapítványá felemlítve 1766-ból. *Fináczy*, I. 359.

SCHWEIDNITZ (gimn.), XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 283—84.

STETTIN (paedagogium). 1604—1663.
Wehrmann M.: Ungarn und Siebenbürger auf dem Paedagogium in Stettin. Korrespondenzblatt, XIII. (1890.) 49.

STRASSBURG (egyetem). XVI—XVII. szd.
Frankl V. i. m. 284—86.
 Az egyetemen tanult erdélyi szászok névsora 1626—1687. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. VI. 295—96.
Vámossy I. i. m. 30.
Daxer Gy. i. m. 45—46, 50.

THORN (főiskola). XVII. szd.
Daxer Gy. i. m. 45—46, 50.

TÜBINGEN (egyetem). XVI—XIX. szd.
 Az egyetemen tanult erdélyi szászok névsora 1615—1861. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. VII. 460—63.
Frankl V. i. m. 287.
Daxer Gy. i. m. 71, 73.

Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen aus den Jahren 1476 bis 1550. Tübingen, 1877. — Az 1477—1545. évek matrikulái, 455—693. II.

UTRECHT (Hollandia). 1643—1885.
 Album studiosorum academiae Rheno-Traiectinae MDCXXXVI—MDCCLXXXVI. Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem saecula. Ultrajecti, 1886.
 Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. XXII. 79—92.

VERONA (főiskola). XVI. szd.
Frankl V. i. m. 287.

WITTENBERG (egyetem). 1522—1817.
Walter Friedensburg: Geschichte der Universität Wittenberg. Halle a. S., 1917.
Grohmann: Annalen der Universität zu Wittenberg. Meissen, 1802.

Bartholomaeides L.: Memoriae Hungarorum etc. Pesthini, 1817.

C. E. Foerstemann: Liber decanorum facultatis theologiae academiae Vitebergensis. Lipsiae, 1838.

C. E. Foerstemann: Album academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII, usque ad a. MDLX. Lipsiae, 1841.

Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melancton haláláig. Tört. Tár, VI. (1859.) 205—230.

K. Fabritius: Die siebenbürgischen Studierenden auf der Universität zu Wittenberg. Archiv f. siebenbürg. Landeskunde. N. F. II. (1857) 134—141.

Frankl V. i. m. 294—319.

ZÜRICH (egyetem). XVIII. szd.

Fináczy E.: I. 358.
Daxer Gy. i. m. 93.

III. A magyar egyetemek története.

1. A megszűnt egyetemek.

A középkorban három magyar egyetem volt: a pécsi, az óbudai és a pozsonyi. A *veszprémi iskolát*, mely mindezeknél régibb, tévesen tartották sokáig szintén egyetemenek. Az Árpádok alatt a tanítórendek betelepülésével jelentős kulturális központok alakultak és különösen a püspöki székhelyeken virágoztak fel a káptalani iskolák. Ezek közt a legnevezetesebb a veszprémi volt. Azt tartották róla, hogy III. Béla emelte egyetemi rangra és a XII. század vége felé és a XIII. században nagyon virágozhatott. A források nagyon soványak, azokat sokáig hazafias elfogultsággal magyarították,¹ de Békefi Remignek e téren végzett munkássága kimutatta a felfogás tarthatatlanságát és azt, hogy a veszprémi iskola sem keletkezésekor, sem később nem volt egyetem.² A XIV. század előtt Magyarországnak tehát studium generaléja nem volt.

A XIV. század derekán Közép-Európában kis időközökben több egyetem alakult. Nagy Lajos is érezte a szükségét az ország haladása érdekében egyetem alapításának, de ennek megvalósításában a szomszédokkal való verseny is szerepet játszhatott. V. Orbán pápa Avignonban 1367 szeptember 1-én kelt bullájával hozzájárult Nagy Lajos ama kéréséhez, hogy a *pécsi egyetem* felállítassék és azon a hittudomány kivételével a többi tudományokról lehessen előadásokat tartani, azaz az új egyetem ugyanazokat a jogokat kapta, mint a két évvel azelőtt alapított bécsi egyetem, amelynek alapító bullája is túlnyomó részében szószerint megegyezik ezével.

Az egyetem alapítására vonatkozó törekvés azonban már korábban megállapítható. Miklós pécsi püspök 1360-ban meghalt. Utódja Vilmos egri prépost, német származású, aki 1357-ben már mint *secretarius et consiliarius noster*, 1361-ben mint *comes capellae et secretarius cancellarius domini Lodovici*, tehát a király közvetlen környezetében szerepel. A király őt IV. Károlyhoz Nürnbergbe és folytatónak a pápához Avignonba küldte. Az eredményből látjuk, hogy milyen megbízással. Mivel ezek az utazások sok időbe kerültek, az egyetem alapítási

¹ Abel Jenő: Egyetemeink a középkorban. 1881, 97. l.

² Békefi: A káptalani iskolák Magyarországon 1640-ig. 1910, 160. l.

előmunkálatainak legalább is egyidőben kellett kezdődniök a krakkói és bécsi egyetem munkálataival, sőt az is lehet, hogy a pécsi egyetem az alapítására vonatkozó elhatározás kelte szerint Közép-Európának második egyeteme, tehát mindjárt az 1348-ban alapított prágai után következett.¹ Pécs nem volt királyi székváros, mint Prága, Krakkó és Bécs, csak püspöki székhely. Vilmos, aki nemcsak saját királyának, hanem a pápának és a császárnak bizalmát is nagymértékben élvezte, keresztül tudta vinni, hogy az egyetem Pécsen legyen, de ebből valószínű, hogy magában a királynak elhatározásában, hogy egyetemet alapítson, szintén nagy része volt. Feltűnő, hogy a teológiai fakultás felállítását a pápa miért nem engedélyezte. Békefi Remig, aki a pécsi egyetemen tartotta akadémiai székfoglalóját, ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozott és arra az eredményre jutott, hogy ennek két oka lehetett. Egyrészt V. Orbán pápa, miként a többi pápák, különösen az avignoniak, arra törekedett, hogy Párizsnak minél több teológus hallgatója legyen, s így a párizsi egyetem minél jobban virágozzék, másrészt a katolikus vallás tanainak épségét Magyarországon jobban vélte biztosítani, ha a magyarok is a párizsi egyetem teológiai fakultását hallgatják. Ugyanez az eljárás számos más egyetemen előfordult és így ennek különös fontosságot nem kell tulajdonítani. A pécsi egyetem tanárainak jó fizetése volt. Az egyetem virágzott és egyes adatok szerint sok hallgatója volt, akik közül néhányat névszerint ismerünk. Az egyetem túlélte alapítóját, Nagy Lajost († 1382), 1402 körül még fennállott, Mátyás királynak 1465-ben II. Pál pápához intézett levele azonban már arról szól, hogy „Magyarországon, jóllehet terjedelmes és termékeny, nincs egyetem“, tehát a pécsi korábban megszűnt: nem bírt maradandó gyökeret verni. Ez egyúttal mutatja annak a nagyon elterjedt hitnek tarthatatlanságát, hogy a mohácsi csatában 300 pécsi egyetemi hallgató esett volna el.

A pécsi egyetem megszűnésében része lehetett a Zsigmond alatt Óbudán alapított egyetem versenyének. Erről az egyetemen is kevés adat maradt fenn. Tudjuk, hogy ez teljes egyetem volt, mert teológiai karáról is van tudomásunk. Magát az alapító bullát sem ismerjük, de Denifle, a középkori egyetemek buzgó búvára,² talált egy regiszterben bejegyzést az óbudai egyetem alapításáról. Ez bizonyítja, hogy alapító bulla kiadásra került, de ennek nemcsak szövegét, hanem keltét sem ismerjük pontosan. IX. Bonifác pápa idejére esik, aki azt Zsigmond kérésére bocsáthatta ki. 1395-ből van az első pontos adat, amely szerint Bonifác pápa az óbudai Szent Péter-templom prépostját, Lukácsot, csanádi püspökké nevezte ki és egyúttal megengedte neki, hogy egyúttal a prépostságot, valamint a studium generale (egyetem) kancellárságát is megtartsa. Az óbudai egyetem sorsáról és megszűnéséről egyébként szintén alig tudunk valamit. Tény az, hogy 1412-ből van adat az egyetemre nézve, amelyek az utána való években sem hiányzanak. De nincs semmi bizonyíték arra, hogy az egyetem Zsigmond halálának évében, 1437-ben még fennállt volna. Zsigmond érdeklődésének hanyatlásával valószínűleg elenyészett.

Utána hosszabb szünet következett, míg Mátyás király a *pozsonyi egyetem* meg nem alapította.³ Mátyás trónralépése után nyomban megtette az első lépéseket az egyetem alapítására és szemmel láthatólag arra törekedett, hogy az a pécsi egyetem alapításának 100. évfordulóján (1467) megnyitható legyen. A pápa halála miatt csak 1465. év tavaszán indíthatta el a követséget Rómába, amelynek élére a híres Janus Pannoniust: Csezmiczei János pécsi püspököt és Rozgonyi

¹ Békefi: A pécsi egyetem. 1909.

² Denifle: Die mittelalterlichen Universitäten. 1889, I.

³ Császár Mihály: Az Academia Istropolitana. 1914.

János erdélyi vajdát állította. II. Pál pápa Mátyás király kéréséhez teljesen hozzájárult. Egyetlen külön kikötése csak az volt, hogy az egyetemnek bolognai mintára készíthető szervezeti szabályzatát megerősítés végett terjesszék fel hozzá. A szervezés munkáját a király Vitéz János esztergomi érsekre bízta, aki azt két év alatt elvégezte, úgyhogy az egyetem ünnepélyes megnyitása Pozsonyban 1467 július 20-án valóban megtörténhetett. Az egyetem székhelyének kiválasztásában Mátyást politikai megfontolások vezethették. Arra törekedett, hogy a nyugati határvidéknek és az erdélyi szászságnak Bécsbe és a Felvidéknek Krakkóba járó egyetemi hallgatóit itthon tartsa és lehetőleg a cseh tartományok bécsi egyetemi hallgatóit is ide vonzza.

A pozsonyi egyetem, vagy ahogyan erős humanista szellemű irányának megfelelően megszűnése után nevezték: Academia Istropolitana, szintén teljes egyetem volt, s a pápa az alapító bullában sem tett megszorítást. Megvolt az előkészítő bölesészeti kar (Facultas artium), valamint a három felsőbb tudománykar, a jogi, orvosi és a legmagasabb fokú hittudományi kar. Abból, hogy a pozsonyi egyetem tanárai nagyrészt más egyetemekről léptek át, s hogy a bécsi egyetem a pozsonyi egyetemen tartott előadásokat úgy vette, mintha azok a bécsi egyetemen tartattak volna, tehát azokkal egyenrangúaknak tekintette, a következik, hogy a pozsonyi egyetem tanulmányi rendje anyagában egyező volt a francia, angol és német egyetemeken akkoriban egységesen kifejlesztett tanulmányi renddel. Az egyetem szervezeti szabályzata elpusztult és így nem tudjuk megállapítani, hogy az mennyiben felelt meg a bolognai egyetemének, mint azt a pápai alapító bulla kívánta. Megállapíthatjuk mégis, hogy a pozsonyi egyetem azt a széleskörű autonómiát, amellyel a bolognai egyetemet nem is a tanárok, hanem maguk a hallgatók kormányozták, nem ismerte, hanem ott mindazon kormányzati és bírói jogokat, az alapító király és az engedélyező egyház képviselője, a kancellár, illetőleg ennek állandó megbízottja, az alkancellár gyakorolta. Az egyetemnek tudományos értéke nagyon jelentős lehetett. Vitéz érseknek két elsőrangú és híres tanárt sikerült megnyernie: Regiomontanus csillagászt és Ilkuzi Mártont, aki a quadrivium tárgyait, főleg szintén a csillagászatot adta elő. Császár Mihály egész sor más tanár nevét is megállapította és néhány tanuló is névszerint ismerünk, akik közt a legkiválóbb Werbőczy István, akiről szintén teljes bizonyossággal feltehető, hogy a pozsonyi egyetemen szerezte jogi műveltségét. Az egyetem a fennmaradt okleveles adatok bizonyossága szerint 1488 és 1492 között szűnt meg, tehát csak addig élt, amíg alapítója. Az utód alatt 23 évi működés után megszűnt.

2. A nagyszombati, ma budapesti egyetem.

Három középkori egyetemünk mindegyike az uralkodó alapítása volt és már a közvetlen utód alatt is alig élt tovább. Nem tudott maradandó gyökeret verni és ezért érthető, hogy a Mátyás halálát követő hanyatlás idején az ország egyetem nélkül állott. Mind az ország nyugati részében, mind Erdélyben állandóan megvolt a törekvés egyetem létesítésére, de az akkori viszonyok miatt csak akadémiák tudtak létrejönni. (L. 3. alatt.) A nagy vallási mozgalmakból az ellenreformáció hozta létre 1635-ben ma fennálló legrégebbi egyetemünket, a nagyszombati, amelynek alapítása abban különbözött az előzőektől, hogy nem az uralkodótól, hanem az ország primásától, Pázmány Pétertől származik és a megerősítést nem a pápától, hanem II. Ferdinánd császártól és királytól kapta.¹

¹ Az alábbiakra nézve v. ö. főleg: Pauler Tivadar: A budapesti kir. m. tudományegyetem története, I. (1635—1806) 1880. és A felsőoktatásügy Magyarországon. A millénium alkalmából kiadta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. 1896.

Pázmány a soproni országgyűlésen 1635 vízkereszt napján közölte Dobronoki és Forró jezsuitákkal az egyetem alapítására irányuló tervét. Az egyetem helyül Pozsony és Nagyszombat közt való ingadozás után az utóbbit választotta és ugyanaz év május 12-én Pozsonyban kelt alapító levelével Nagyszombatban az egyetemnek egyelőre csak hittudományi és bölcséleti karát alapította meg és annak céljára 60.000 magyar forintot és 40.000 forint adósságról szóló császári kötelezvényt, összesen tehát 100.000 forintnyi tőkét adott át a jezsuita rendnek, amelyre az egyetemnek egész gondját és kormányzását bízta. Az egyetemet szoros kapcsolatba hozta az ugyancsak őáltala 1624-ben alapított és szintén a jezsuiták vezetése alatt álló konviktussal. Az alapítást II. Ferdinánd király és választott római császár 1635 október 18-án Bécsben kelt oklevelével „a római szent birodalom határain belül császári, Magyarországon pedig királyi hatalmának teljéből” elfogadta és megerősítette és egyúttal rendelte, hogy az egyetem „császári és királyi hatalmának erejével mindazokkal az összes és egyes kiváltságokkal, mentességekkel, kivételekkel, kitüntetésekkel, előjogokkal, tehetségekkel, jogokkal, engedelmekkel és kegyekkel éljen, élhessen és képes legyen élni, melyekkel a római birodalombeli összes osztrák hercegi országok, vagy tartományokbeli bármely helyű, vagy nemzetiségű többi gimnáziumok, főtanodák és egyetemek” (a kölni, bécsi, mainzi, ingolstadtai, prágai, olmtüzi, gráci) élnek.

Pázmány a megerősítésért a pápához is fordult, de az, minthogy a jogi és orvosi kar hiányzott, a nagyszombati főiskolát az egyetem kiváltságaival felruházni vonakodott. Az egyetem működésében azonban emiatt, minthogy éppúgy, mint 1622 óta a bécsi egyetem hittudományi és bölcsészeti kara, a Jézus Társaság vezetése alatt állott, nehézségek nem merülhettek fel.

Az ünnepélyes megnyitás 1635 november 13-án volt.

A hittudományi és bölcsészeti karhoz Lippay György és elődje Lossy Imre primások által hagyományozott 30.000 forintnyi alapítványból, melynek alapítólevele 1667 január 2-án kelt, a jogtudományi kar járult, melynek helye közvetlenül a hittudományi kar után jelöltetett ki. Habár az egyetemen az előadások háborúk vagy járványok miatt némelykor megszakadtak is, az akadályok megszüntével mindannyiszor újra folytatták a tanításokat és így Pázmány alapítása máig fenn tudott maradni.

Az egyetemi könyvtár alapját is Pázmány vetette meg.

Az Egyetemi Nyomda az 1577-ben alapított és 1644-ben Pozsonyból Nagyszombatba áthelyezett érseki nyomdából keletkezett és a háborús viszonyok miatt többször szünetelven, később Kollonits Lipót primás költségén kibővített.

Mária Terézia a hétéves háború után bekövetkezett békés években a közoktatás rendezésére nagy figyelmet fordított és azt a nézetét, hogy a közoktatás nem az egyes hitfelekezetek, hanem az egész ország legfontosabb ügyei közé tartozik, az egyetemmel szemben is érvényesítette. 1769 július 16-án kelt elhatározásával kimondta, hogy a nagyszombati egyetemet bővíteni és tökéletesíteni kívánván, azt „a maga és magyar királyi utódai különös kegyelmes oltalmába és igazgatásába” veszi. Egyúttal az egyetem számára biztos alapról akarván gondoskodni, a részére már kijelölt alapon kívül a tolnamegyei földvári apátságot adományozta.

1769 november 7-én kelt elhatározásával az egyetem újjászervezését meghagyta és azt egyúttal az orvosi karral kiegészítette, úgyhogy a nagyszombati főiskola tulajdonképpen ekkor lett teljes tudományegyetemmé.

Amikor XIV. Kelemen pápa 1773 július 21-én kelt „Dominus ac Redemptor noster” kezdetű bullájával a jezsuita-rendet feloszlatta, a királynő a jezsuita-rend ingatlanait, valamint a rend nagyszombati kollégiumának tőkéit a nagyszombati egyetemnek adományozta és arról 1775 február 13-án kelt adomány-

1. Egyetemi könyvtár.
2. Egyetemi központi épület, hittudományi, jog- és államtudományi kar.
3. Bölcsészeti kar.
4. Belső klinikai telep.
5. Orr- és gégéklinika.
6. Szemkórház.
7. Fogászati klinika.
8. Általános kórtani intézet.
9. Gyermekkorház.
10. Gyermekklinika.
11. Külső klinikai telep.
12. Botanikus kert.
13. Anatómiai és főorvosszéki orvostani intézet.
14. Közgazdaságtudományi kar.
15. Műegyetem.

levelét kiállította. Így jutott az egyetem a Nagyszombatban levő rendház, templom, nyomda, csillagvizsgáló-torony, könyvtár, a városban és annak határában fekvő kertek, házak és hozzávalók, a fehéregyházai birtok, a turóci prépostsághoz tartozó séllyei uradalom, a bozóki apátság (Hont megye) tartozó birtokok, a nyitrávámegyei Bobunica- és Radosoc-birtokok területén elhelyezett malomház, a Znio várához, Modor városához tartozó birtokok, a Szentgyörgy városához tartozó szőlők, a pozsonymegyei Récese városi telkek és a Nagysenkvice határában levő szőlő birtokába.

E jószágokat az udvari kamara 1774 december 20-án a *helytartótanácsnak* adta át. Az egyetem tehát királyi elhatározásból törvényalkotás nélkül lett egyházi jellegűből királyi tudományegyetem¹ és birtokai a jezsuita-rend feloszlatása következtében szaporodtak meg nagy mennyiségben, de kerültek egyúttal nyomban állami kezelésbe, úgyhogy az egyetem birtokait maga sohasem kezelte. Az egyetem vagyonának jövedelmei annak összes kiadásait fedezték.

A jezsuita-rend eltörlése a Ratio Educationis kidolgozását sürgőssé tette és az 1777-ben meg is jelenhetett. Az egész tanügy szervezetét, az egyetemet is beleértve, szabályozta. Az egész ország területén egy királyi tudományegyetemet állapítván meg, újból felvetődött annak az ország központjába való áthelyezése és azt a királynő 1777-ben kelt elhatározásával át is helyezte Budára, ahol székhelyül a királyi várpalotát jelölte ki, maga és családja számára lakásul a pozsonyi várat, az ország akkori fővárosában tartván fenn. Ezáltal az egyetemi reformját befejezettek látva, a királynő 1780 március 25-én kiadta az *egyetem nagy szabadalomlevelét (diploma inaugurale)* és abban az egyetem jogait, birtokait és szabadalmait újból felsorolja s az egyetem címerét és pecsétjeit is megállapítja.

Az Egyetemi Nyomda jövedelme az egyetemi könyvtár, később az akadémiai könyvtárak gyarapítására és a királyi egyetemi tanács által arra érdemesített munkák szerzőinek jutalmazására volt rendelve. Ezért a jövedelmek gyarapítására a királynő 1779 november 5-én kelt kiváltságlevelével a tankönyvek kiadásának kizárólagos jogával ruházta fel.

II. József császár intézkedései az egyetemet súlyosan érintették. A közigazgatási reformokkal függött össze az országos kormányzéseknek Budára való áthelyezése és mivel azokat csak a királyi palotában tudták elhelyezni, onnan kiszorították az egyetemet és az ekkor került át (1783) Pestre, a hittudományi kar kivételével, amelyet a császár visszahelyezett Pozsonyba, az ott szervezett egyetemes papnöveldevel való kapcsolat érdekében. A hittani kart 1784-ben Pestre visszahelyezték, majd 1786-ban egyidőre megszüntették.

Az egyetemi alap ingatlanaiból a fehéregyházai birtok, a récei szőlők, Modor és Szentgyörgy városok területein levő birtokrészlet, a senkvicei birtok, a blavai malom, továbbá a budavári volt káptalani ház és a budai fűvészkert, Ozdi helység és Köröspusztá eladattak. (Pauler, 301. lap.)

II. József az egyetemi alapot 1781 május 21-én a közös kincstárral egyesítette és az udvari kamara által való kezelését mondta ki.

József halála után az 1790/91. országgyűléssel megindult mozgalom hosszadalmas tárgyalásokra vezetett. Az egyetemet érintő fontosabb intézkedések a következők: 1793-ban a közalapok az udvari kamarától visszavétettek, azaz a kincstártól elkülönítettek és az *egyetemi alap is 1793 októberében különválasztott*. 1804 január 20-án Ferenc király új adománylevelében, az 1780-i nagy adománylevellel elhatározott, de végre nem hajtott birtokcserére vonatkozó

¹ Később királyi magyar tudományegyetemnek nevezték, megkülönböztetésül a zágrábi királyi horvát egyetemtől. A debreceni, pécsi és szegedi mai egyetemek viszont magyar királyiak.

rendelkezést hatályon kívül helyezte és a szóbanforgó birtokokat új adomány címén ismét az egyetemnek adta.

Már megelőzőleg 1802 január 23-án a kancellárhoz intézett iratában a király elrendelte, hogy az egyetem újabb szervezése után alapjának kezelése az egyetemre bizassék és aziránti javaslatok elkészítésére és felterjesztésére a kancelláriát és a helytartótanácsot utasította. Erre azonban nem került a sor, mert a helytartótanács a király sürgetésére azt a jelentést tette, hogy (Pauler, 461. lap): „A vagyon adminisztrációját az egyetemre bízni nem lehet, minthogy a tudományokkal foglalkozó tanárok sem elegendő idővel, sem a megkívántató gazdasági ismeretekkel nem rendelkeznek; azonfelül a külön kezelés és erre szükséges tisztek alkalmazása által az alapra új teher háramlának, holott a többi alapokkal közös kezelése aránytalanul csekélyebb költségbe kerül.“

1802-ben a hittudományi kar visszaállított.

Az egyetem a pálosok templomának birtokába 1795-ben jutott, mivel az egyetemi szónoklatoknak tartására más alkalmas hely nem találtatott.

A nagyszombati nyomdát 1797-ben helyezték Budára. A nyomdának itteni emelkedése indokoltta tette 1802-ben egy körmöcbányai papírmalomnak 7800 forintot való megvásárlását.

II. József 1782 szeptember 19-én kelt rendeletével állította fel az akkor Budán székelő tudományegyetem bölcsészeti karával kapcsolatban a mérnöki intézetet. 1844 június 20-án kelt királyi rendelettel létesült nem ugyan még műegyetem, hanem ipartanoda, mely 1846 november 1-én nyílt meg.

Az állatgyógyintézet felállítását az orvosi karához kapcsolva II. József 1782 szeptember 14-én rendelte el.

A reformkor az egyetemre nézve azt a fontos változtatást hozta, hogy 1844-ben kezdve a magyar nyelv ennek tannyelvül is életbeléptetett. A tanrend az 1845/46. tanévtől kezdve magyar.

Az 1848. évi XIX. t.-c. az egyetemet egyenesen a közoktatásügyi miniszter hatósága alá helyezte, ami által fontos új fejlődés vehette volna kezdetét, ha a bekövetkezett események azt meg nem zavarják.

1849. évi szeptember hó 30-án jelent meg a cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 6798. számú rendelete, „womit das von seiner Majestät mit Allerhöchster Entschliessung vom 27. September 1849 genehmigte provisorische Gesetz über die Organisation der akademischen Behörden kundgemacht wird und Massregeln zu dessen Durchführung festgesetzt werden“. Ezzel a rendelettel az egyetem régi jogai felfüggesztettek, majd 1850 február 15-én kelt leiratában a bécsi cs. és kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium kimondotta, hogy a pesti egyetemet tanulmányi ügyekben közvetlenül a maga hatósága alá vette. Ezáltal a pesti egyetem is az osztrák egyetemek közé soroltatott és Thun Leó grófnak éppen az 50-es években végrehajtott szervezeti és tanulmányi reformjai, amelyek a nyolcosztályú középiskolát, valamint az egyetemeknek a porosz minta szem előtt tartásával való átszervezését hozták magukkal, a magyar közoktatásügyre is kiterjedtek. Ebbe az időbe esik a József-műegyetemnek, valamint az állatorvosi főiskolának önállósítása is, amelyeknek története másutt bővebben megtalálható.

Szervezeti tekintetben azóta érdemleges változás nem történt. Beható vita tárgya volt azonban a budapesti kir. m. tudományegyetem *jellegének* kérdése.

Megalapításától 1867-ig ugyanis az egyetem az alapítóinak és Mária Teréziának stb. adományából szerzett vagyonának jövedelméből tartotta fenn magát. 1867 után azonban a felelős magyar kormány szükségesnek látta az egyetemnek olyirányú és mérvű fejlesztését, amelyre saját jövedelmei nem nyújtottak fedezetet és ezért az 1869. évi állami költségvetésben báró Eötvös József közoktatás-

ügyi miniszter az egyetem céljára 50.000 forint megszavazását kérte. E tétel előirányzatából indult ki az a vita, amely akörül forgott, hogy az egyetem állami, vagy katolikus intézetnek tekintendő-e. A vitában Deák Ferenc is résztvett, akinek szava döntő súllyal esett latba és amelyet azóta is sűrűn idéznek. Deák Ferenc 1868 november 13-án tartott beszédében többek közt a következőket mondta: „Nem a Pázmány és Szelepcsényi által határozottan katolikus célokra alapított egyetemről, nem az említett érsekek által e célra adott vagyonról van szó, hanem a jelenleg Pesten fennálló m. kir. egyetemről, mint állami tanintézetről. Mária Terézia, mint Magyarország királynője alapította ezen egyetemet s az említett érsekek által tett alapítványokat felhasználta arra. S mi ezen egyetemnek a neve? Nem országos egyetem, mint Paczolay képviselőtársam is megjegyzi, hanem m. kir. egyetem. Magán és hitfelekezeti tanintézeteket szorosan véve királyi intézeteknek nem hívhatnak, mert a király fejedelme az egész országnak és amit alapít, mint feje az államnak, arról nem lehet állítani, hogy kizárólag az egyik vagy másik külön felekezet részére alapított, kivált, ha az alapítólevélben a cél és szándék nem is említettik... Én határozottan kijelentem, hogy a magyar királyi egyetemet állami tanintézetnek tekintem, s ezen az alapon a kért 50.000 forintot kész vagyok megszavazni.“

A képviselőház e tárgyban a következő határozatot hozta:

„A képviselőház határozatilag kimondja, hogy a pesti m. kir. egyetemet állami intézetnek tekinti.

Egyszersmind utasíttatik a közoktatásügyi miniszter, hogy teljesítse azon megbízást, melyet az 1848. XIX. t.-c., különösen a tanrendszerre nézve magában foglal; evégből terjesszen elő részletes kimutatást a m. kir. egyetem állapotáról, fejtse ki annak vagyoni állását és érintkezvén e célból a róm. kath. egyházzal, hozza tisztába, melyek azon javak, jövedelmek és alapítványok, melyek az egyetem vagyonából, mint tisztán róm. kath. célokra tett alapítványok, a róm. kath. egyházat illetik? Mik azok a javak, melyek annak, mint államintézetnek tulajdona gyanánt tekinthetők? És melyek a netalán kérdések? Mindezekről kimerítő jelentését a jövő országgyűlésnek adja be, mely azután a miniszter előterjesztését vagy helyeslendi, vagy amennyiben szükséges leend, a netalán előforduló jogi kérdéseknek, ha egyébként nem lehet, törvényes úton leendő elhatározásáról jogi intézkedni. Tisztába hozatván ezek szerint a m. kir. egyetemnek, mint állami tanintézetnek vagyona és jövedelmei, azokat a közoktatásügyi miniszter a jövő évben előterjesztendő költségvetésbe vegye fel, mint bevételeket; vegye fel továbbá minden az egyetemre szükséges kiadásokat is, hogy azok szerint az országgyűlés elhatározhassa: szükséges-e és mily összegben a jövedelmen felül a megkívántató költségeket az állam egyéb jövedelmeiből pótolni.“

E megbízás eredményeként báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1869-ben nyomtatott jelentést terjesztett elő az egyetem vagyonának mikénti összetételéről és jelentésében a fontos okirati bizonyítékokat is közölte.¹ 1870 március 29-én a képviselőház héttagú bizottságot választott a m. kir. tudományegyetem vagyona kimutatását tárgyaló okmányok megvizsgálására. Egyidejűleg azonban az 1870. évi állami költségvetésbe (1870. évi XI. t.-c.) felvették az egyetem vagyonából származó bevételek is. A bruttó-rendszer szerint előirányzott kiadásokkal szemben ezóta szerepelnek az egyetem vagyonának jövedelmei állandóan az állami költségvetésben, újabban mint az *egyetemi alap* jövedelme, bár az 1870. évi zárószámadási jelentésben Gajzágó Salamon, az Állami Számvevőszék akkori elnöke a következőképen nyilatkozott: „Az 1870. XI. t.-cikk-

¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszternek előterjesztése a magyar királyi tudományos egyetem vagyonának kimutatása tárgyában. Budán, 1869. Egyetemi Nyomda, 120. l. és kimutatások.

ben az egyetemi és múzeumi alapok összes bevételeikkel és kiadásaikkal az állami költségvetésbe iktattatván, az Állami Számvevőszék kényszerítve látta magát ezen két alapnak nemcsak bevételeit és kiadásait, hanem a számadási összefüggésnél fogva a cselekvő és terhelő hátralékokat, valamint a pénzkészletet és az egyetemi alap értékpapírjait is az állami zárószámadásba befoglalni, habár úgy van meggyőződve, hogy ezen alapoknak mindaddig, míg azoknak az állami vagyonba bekebelezéséről külön törvény nem intézkedik, sem a költségvetésben, sem a zárószámadásban nem kellene helyet foglalniok.“ (1869. évi országgyűlés, 428. számú irománya.)

1874 február 21-én a képviselőház a vallás- és tanulmányi alap vizsgálatára kiküldött bizottságot bízta meg az egyetemi alap vizsgálatával is és így a héttagú bizottság feloszlott. Az egyesített bizottság még egy ideig tovább működött, s az alapok jellegére nézve szakvéleményt kért többek közt Szepessy Mihály kincstári jogügyi igazgatótól és Hamar Pál közalapítványi ügyigazgatótól, akik véleményüket nyomtatásban terjesztették elő.¹ A bizottság munkássága azonban nem vezetett a kérdés végleges tisztázására, az ügygel a Ház plénuma többé nem is foglalkozott és az 1881–84. évi országgyűlésen már nem is került szóba.

A vita tehát eldöntetlen maradt, mégis főleg Deák Ferencnek idézett nyilatkozata szolgál annak a nézetnek főtámaszául, amely a budapesti egyetemet tisztán állami intézetnek tartja és annak katolikus alapítványi jellegét tagadja.² Vitatható Deák fenti fejtegetésének helyessége. Idézett beszédében ő maga is többek közt a következőt mondja: „Nem ereszkedem egyébiránt jelenleg történelmi vitatkozásokba. Föl tudnék erre vonatkozólag némelyeket én is hozni, miket a kultuszminiszter úr nálam részletesebben ismer, minthogy ő e kérdést különösen tanulmányozta.“ Tehát maga is beismeri, hogy nem teljes történelmi alapossággal nyilatkozik, de az kétségtelen, hogy 1868 óta az állam egyre nagyobb mértékben járul hozzá a budapesti egyetem rendes szükségleteinek fedezéséhez és nagy áldozatokat hoz annak fejlesztésére is.

Az egyetem 1868 óta való fejlődésének legfontosabb lépései a következők: 1869–70-ben megépültek a VIII. Eszterházy-utca 3., 5., 7. szám alatti természet-tudományi épületek, 1872–76 közt az Eszterházy-utca 9. számú élettani és közegészségtani épület, 1872–84 között megépült az Üllői-út 26. szám alatti úgynevezett belső klinikai telep. 1885–88 között a IX. Tüzoltó-utca 58–64. szám alatti bonctani épületek, 1896-ban az Üllői-út 93. szám alatti törvényszéki orvostani épület, valamint a Fűvészkertben a II. számú szülészeti és nőgyógyászati klinika, 1900-ban felépült az egyetem központi épülete. Ezt követte a Baross-utca 25–27. szám alatti sebészeti, illetve nőgyógyászati klinikák építése, majd a Fűvészkert feláldozásával az Üllői-út 78. stb. szám alatt a nagy külső klinikai telep, és ugyanakkor a belső klinikai telepen is az I. számú szemklinika. Az új műegyetem felépítése után az egyetem bölcsészeti kara 1909-ben megkapta a Múzeum-körút 6–8. szám alatti régi műegyetem épületét. Ezenkívül az egyetemhez tartozik a Múzeum-körút 4. szám alatt épített monumentális természetrajzi épület, a Baross-utca 40. szám alatti orr- és gégegyógyászati, a VIII. Mária-utca 52. szám alatti stomatológiai klinika, a Rákos-utca 7–9. szám alatti bakteriológiai épület, valamint a VIII. Gólya-utca 48. szám alatti gyermekklinika.

¹ Szepessy Mihály, a m. kir. kincstári jogügyek igazgatójának a vallás- és egyetemi alap jogi természete iránt beadott jogi véleménye. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1876, 39. l. Hamar Pál közalapítványi kir. ügyigazgató, mint a Szent Korona egyik ügyészének véleménye, melyet a tanulmányi alap jogi természete kérdésében előterjeszt. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1875, 46. l.

² Az ellenkező álláspont kifejtését l. Tomcsányi Lajos S. J.: „A katolikusok némely sérelmeinek orvoslása“. Budapest, 1920, Apostol-nyomda, 27–35. l.

Az egyetem vagyonának kezeléséről a miniszternek idézett 1869-i előterjesztése óta kiadványok nem állanak rendelkezésre. Az Egyetemi Alap vagyonának részletezését a kataszteri birtokiv adatai szerint 1926 június 30-án a mellékelt táblázat mutatja:

AZ EGYETEMI ALAP VAGYONÁNAK KIMUTATÁSA.

a) Mezőgazdasági birtokok:

Magyarországon.	Kat. hold	Négyszögöl	Csehszlovákiában.	Kat. hold
Apádvarasd	19	1110	Vághosszúfalu	137
Babarc	210	1417	Vágkirályfa	129
Berkesd	251	1279	Vágsellye	1093
Dunaföldvár	1964	1327	Andrásfalu	58
Ellend	146	1136	Lazány	30
Fazekasboda	4	1490	Moskóc	93
Feked	240	1595	Nagyszocóc	78
Dunakömlőd	343	1302	Turúcszentgyörgy	31
Hird	62	205	Znióváralja	130
Liptód	323	394	Királyrév	53
Lovászhetény	159	1575	Pered	142
Maráza	—	921		
Máriakéménd	106	1358		
Németkér	563	928		
Palotabozsók	260	484		
Pereked	42	1089		
Rácmecske	—	—		
Romonya	40	431		
Szebény	179	808		
Szür	188	1221		
Versend	179	454		
Véménd	174	1265		
Összesen	5,465	989	Összesen	1974

b) Erdőbirtokok:

	Kat. hold	Négyszögöl		Kat. hold
Dunaföldvár	661	750	Vágsellye	387
Apádvarasd	276	1398	Nagyszocóc	208
Feked	1184	825	Znióváralja	13.164
Németkér	989	69	Turócandrásfalu	
Pécsvárad	1287	1003	Valcsa	
Rácmecske	2096	641	Lézsa	
Véménd	1042	850	Lazány	
Vasas	840	111	Necpál	
Zengővárkony	953	335		
Összesen	9331	1182	Összesen	13.759
Együtt a) és b)	14.797	571	Együtt a) és b)	15.733

c) Bérház:

Budapest, IV., Semmelweis-utca 2. Területe 538³⁰/₁₀₀ négyszögöl. Épült 1895. évben.

d) Nyomda:

Épület: Budapest, Vár, Iskola-tér 3. sz. Területe 602 négyszögöl. A felszerelés részben VIII., Múzeum-körút 6. sz. alatt.

e) Értékpapírok névértékben:

1. 4%-os Magyar koronajáradéki kötvény	1,955.300 K
2. 6%-os Magyar hadikölcsön	19.000 „
3. Pécs-bátaszéki helyiérdekű vasúti részvény	25.000 „
	<hr/>
Összesen	1,999.300 K

Az egyetem vagyona tulajdonjogának és az egyetem jellegének kérdése újból az érdeklődés központjába került és a hetvenes években ellanyhult, de el nem döntött vita felélénkülésére vezetett abból az alkalomból, hogy Csehszlovákia az egyetem birtokainak a fenti kimutatás szerint odaeső részét 1918 december havában, tehát már a békeszerződés megkötése előtt lefoglalta és annak kezelését átvette, jövedelmeiből pedig semmit sem szolgáltatott ki. A vitakérdés most annyiban módosult, hogy nem arról volt szó, vajjon az egyetem katolikus, vagy állami jellegű-e, hanem arról, vajjon állami intézet-e, vagy autonóm jogi személy, amelyet az Egyetemi Alap vagyonának tulajdonjoga megillet. A budapesti kir. magyar tudományegyetem ezért a hágai nemzetközi bírósághoz fordult keresettel, amelyben a birtok lefoglalásának feloldását kéri a trianoni békeszerződés 250. §-a alapján, amely szerint a magyar állampolgároknak birtokai és jogai nem esnek lefoglalás alá és mivel a 246. § szerint a magyar állampolgárok fogalma alá nemcsak fizikai, hanem jogi személyek is tartoznak. Az egyetem a bíróság előtt érvényesíti azt az álláspontját, hogy az egyetemet, amely eredetileg alapítványi egyetem volt a jezsuita-rend kezelésében, ez utóbbinak feloszlata után pedig Mária Teréziának nagy diplomája által testületi egyetemmé lett, az alapítvány, illetve a testület (kooperáció) természetének megfelelően jogalanyiség és pedig a magyar államtól különböző, különösen magánjogi jogalanyiség illeti meg. Ebben a minőségében volt kezdettől fogva az egyetem birtokainak, köztük a csehszlovák területen levőknek is tulajdonosa, amely jogi állapotnak a telekkönyvi feljegyzések is megfelelnek.

A tulajdonjogra nézve közömbös az, hogy a kezelés az állami hatóságok kezében van. E tekintetben jelentőséget kell tulajdonítani annak, hogy az Egyetemi Nyomda, valamint a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság között kötött és a vallás- és közoktatásügyi miniszter 96.411/1924-X. számú rendeletével jóváhagyott szerződés szerint az egyesült nyomdák igazgatótanácsába az egyetemi alap részéről kiküldött hat tag közül négyet az egyetem tanácsa küld ki, amely ilymódon az Egyetemi Nyomda üzletmenetébe teljes bepillantást nyer. Nincs jogi akadály annak, hogy az egyetem tanácsa az egyetemi alap többi vagyონrészeinek kezelésébe hasonló módon bepillantást és beleszólást nyerjen, ha annak kezelése gazdasági okokból továbbra is a kormány kezében marad is, amely e célra kész szervezettel bír.

Az egyetem önálló jogi személyiségének kérdése egyébként szoros kapcsolatban van autonómiájának terjedelmével, amiről alább lesz szó.

Végül az egyetem katolikus eredetének kidomborítására irányuló törekvés látszik megnyilvánulni abban is, hogy a nemzetgyűlésnek 1921. évi június 9-én

tartott ülésén Huber János nemzetgyűlési képviselő határozati javaslatot nyújtott be aziránt, hogy „valamint a debreceni m. kir. tudományegyetemet Tisza István nevére neveztek el, a budapesti tudományegyetem az ő nagynevű alapítójának, Pázmány Péternek nevét viselje“. A határozatot a nemzetgyűlés elfogadta és a kormány Magyarország kormányzója elé terjesztette, aki azt 1921. évi szeptember hó 1-én kelt elhatározásával meg is erősítette. A nemzetgyűlésnek ez a határozata azt is mutatja, hogy nem ért egyet Deák Ferencnek fentidézett azzal a beszédével, amely a budapesti egyetemet Mária Terézia alapításának tekinti.

Ezek a budapesti egyetem életének történelmi és jogi szempontból legfontosabb eseményei.

3. A kolozsvári, ma szegedi egyetem.¹

Az 1872-ben alapított második magyar egyetemet Kolozsvár kapta. Erdélynek régi törekvése volt, hogy egyetemhez jusson és eziránt állandó erőfeszítéseket tett. János Zsigmond, Erdély első fejedelme, 1560-ban a gyulafehérvári főiskolát alapította, amelyet ki akart fejleszteni és terve egy szászsebesi egyetem létesítése volt. Egyik utóda, Báthory István, lengyel király Vlnában 1581 május 12-én kelt alapítólevelével Kolozsvárra betelepítette a jezsuitákat és vezetésükre nemcsak gimnáziumot bízott, hanem teológiai és filozófiai karokból álló akadémiát is, amelynek megadta a baccalaureus magisteri, vagy doktori rang adását és egyúttal megígérte, hogy a pápánál kieszközli a kollégium egyetemi kiváltságainak elismerését. Ez az első erdélyi egyetem azonban nyugodtan nem működhetett, a jezsuitákat a belpolitikai változások szerint többször száműzték és 1603-ban az unitárius nép lerombolta az egyetem épületeit is.

Bethlen Gábor a Kolozsvárt 1622-ben megnyílt országgyűlésen kijelentette azt a szándékát, hogy egy „közönséges akadémia“ építéséről gondoskodik. Ezt a tervét azonban nem sikerült megvalósítania és ezért a Gyulafehérvárt levő református kollégiumot akarta akadémiai színvonalra fejleszteni. Ide hívta meg 1622-ben Opitz Márton, 1627-ben Alsted János Henriket a teológia és filozófia, Bisterfeld Henriket a matematika és fizika, Piscator Lajost a teológia tanítására. Az egész főiskolát három karra: teológiai, filozófiai és filológiai karra osztotta és fenntartására 1629-ben 20.000 kat. hold és tekintélyes tőkevagyonnal bíró alapítványt tett. Kevéssel rá azonban meghalt. Rákóczy György udvari magánfőiskolát (aulicum collegium) állított fel Keresztury Pál udvari káplán, a gyulafehérvári kollégium volt tanárának vezetése alatt. Apáczai Csere János, Keresztury tanítványa, erdélyi magyar nemzeti egyetem felállítására törekedett 1658-ban, de a fejedelem változása, „a háború és alkalmatlan állapotok miatt“ javaslata szintén nem valósult meg.

I. Lipót Erdély visszaesatolása után (1690) Erdélynek önkormányzatot és külön kormányzószéket (gubernium) adott. Lipót visszahívta a jezsuitákat, akik 1698 végén újból megnyitották Kolozsvárott az egyetemet, amelyen a bölesészetet azonnal tanítani kezdték. Ezt a Báthory-egyetem folytatásának tekintették és egészen rendjük feloszlataig, 1773-ig vezették. Mária Terézia ekkor világi papokra, 1778-ban pedig kegyes tanítórendiekre bízta. Ugyanő fejlesztette is a Báthory-egyetemet azáltal, hogy 1775-ben a rektorválasztás jogával ruházta fel,

¹ L. főleg: Márki Sándor: A m. kir. Ferenc József-tudományegyetem története, 1872—1922. Szeged, 1922.

Továbbá az egyetem 50 éves jubileuma alkalmából kiadott füzet, képekkel. Budapest, Franklin-Társulat, 1922, 19. l.

s a jogi kart három tanszékkal megalapította, a teológián négy, s a bölcsészeti három tanszéket alapított. Az egyetemnek orvosi kara is volt.

II. József 1786-ban megszüntette az egyetemet és liceummá alakította át. Erdélynek tehát 1786 óta nem volt többé egyeteme. A protestánsok 1791-ben újból foglalkoztak egy négy karból álló református főiskola felállításának tervével, 1843-ban gróf Teleki Domokos és Szász Károly Nagyeneden akartak egyetemet alapítani, a románok balázsfalvi népgyűlése pedig 1848 május 15-én Erdély számára román egyetemet sürgetett.

A Magyarországgal való unió megkötése után az unió ügyében kiküldött országos bizottság 1848 augusztus 16-án kimondta, hogy „a kolozsvári liceum (tehát a régi Báthory-egyetem) tudományos egyetemé egészítettessék ki, mely a pestinek módjára lesz szabályozandó és szintűgy egyenesen a közoktatásügyi miniszter hatósága alá rendeltetik“. A terv azonban, amellyel báró Eötvös József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter is foglalkozott, nem valósulhatott meg. Az abszolutizmus idején a kormány 1863-ban visszaállította a kolozsvári magyar jogakadémiát s ezenkívül továbbra is fennállott a II. József által megszüntetett egyetem orvosi karának maradványa, az orvossebészeti intézet. (Institutum chirurgicum.)

Ezek a történeti előzmények érthetővé teszik, hogy a felelős magyar kormány visszaállítása után a kolozsvári egyetem újra való felállításával hamarosan foglalkozott. Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868 február 9-én felhívta a kolozsvári jogakadémiát és az orvossebészeti intézetet, tegyenek javaslatot egyetem szervezése és abba egyetemi karok gyanánt való beolvasztásuk iránt, 1870 április 7-én be is nyújtotta a képviselőháznak a kolozsvári egyetem felállításáról szóló törvényjavaslatát. A javaslat tárgyalása elhúzódott s csak Eötvös második utóda, Trefort Ágoston hozta tető alá, akinek ez volt első javaslata. Így jött létre az 1872. évi XIX. t.-c., amely Kolozsvárott a tanszabadság elvének alapján magyar királyi tudományegyetemet állított fel. Az egyetem négy tudománykarra oszlik, úgymint: 1. jog- és államtudományi, 2. orvosi, 3. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, 4. matematikai és természettudományi karra. Egyébként a törvénycikk csak kevés szervezeti rendelkezést tartalmaz és 2. §-a addig is, „míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik“, a pesti m. kir. tudományegyetemen akkor fennállott szabályokat terjesztette ki erre az egyetemre is.

A kolozsvári egyetem az 1872/73. tanév kezdetével nyílt meg. A király 1881 január 4-én az egyetem számára alapító oklevél kiállítását rendelte el s megengedte, hogy az a *M. kir. Ferenc József Tudományegyetem* nevet viselje.

Az egyetem eleinte főleg elhelyezési tekintetben küzdött a kezdet nehézségeivel. Később azonban fokozatosan kifejlődött és a magyar állam áldozatkészségéről mintaszerű épületeket és elsőrendű felszerelést kapott.

Első tanári karát Trefort nagy gonddal válogatta össze és a további ki-nevezések is általában szerencsések voltak, bár egy idő múlva érvényesülni kezdett az a szempont, hogy az egyetem elsősorban saját tanítványait, nem pedig az országban található legjobb erőket igyekezett tanáraiul megnyerni. A kolozsvári egyetem mégis a magyar tudományos élet hatalmas előmozdítója és egyik legfontosabb oszlopa lett. A tanszékek száma az alapításkor 40 volt s 1919-ig 51-re emelkedett.

Hallgatóinak száma fokozatosan növekedett. Az 1872/3. tanév második felében 258, illetve 233 hallgatóval kezdte, 1885-ben érte el az 500-at, 1890-ben a 600-at, 1895-ben a 700-at, 1898-ban az 1000-et, 1906-ban a háború előtti legmagasabb létszámot, 2410-et, hogy a háborúban lepadjon 1916-ban 420-ra. A világháborúban szenvedett egyik nagy veszteségünk a kolozsvári egyetem. A románok 1918. évi

A Tisza István Tudományegyetem belklinikája, Debrecen.

Az Erzsébet Tudományegyetem nőgyógyászati klinikája és Pécs városa.

december 24-én szállották meg Kolozsvárt és 1919 szeptemberében 62 rendes és rendkívüli tanárt neveztek ki, akik november 3-án megkezdték a magyar állam által létesített gazdag intézetekben a kizárólag románnyelvű előadásokat s 1920 február 1-én a román király nagy ünnepélyességgel megnyitotta Erdély román egyetemét.

A hűségeskü megtagadása miatt kiutasított magyar tanárok Budapestre menekültek, mert időközben megtörtént a döntés az 1920 február 20-án tartott minisztertanácsban, amely hozzájárult ahhoz, hogy a kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenesen, a törvényhozás intézkedéséig, egy egyetemenként Budapesten helyeztessenek el. Az 1919/20. tanév második felében a jogfolytonosság fenntartása végett újra megkezdték az előadásokat, de a két egyetem hatóságai önállóan látták el továbbra is az önkormányzat feladatait. A kolozsvári egyetemenek előbb a jogi, bölcsészeti és természettudományi, később az orvosi kara is talált Budapesten ideiglenes elhelyezést és abban működött mindaddig, míg Szegedre nem került. Ez azonban átvezet a háború utáni egyetemalapításaink történetébe, amellyel később foglalkozunk.

4. A „harmadik“ egyetem.¹

A kolozsvári egyetem megalapítása után hamarosan felmerült a harmadik egyetem eszméje. Konkrét alakban 1876-ban került először szóba, amikor a pozsonyi jogakadémia tanári kara Deák Ferenc halálának benyomása alatt felterjesztéssel fordult Trefort akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a pozsonyi jogakadémiának, amelyen a jogtudományi tanszékeken kívül bölcsészeti, történeti és nyelvészeti szakok is képviselve voltak már, egyetemmé való kibővítése iránt. 1878-ban Győr városa tett előterjesztést egy ott felállítandó egyetem ügyében, Szegednek az árvíz által 1879-ben való elpusztítása után pedig a város újjáépítésével kapcsolatban ott merült fel a harmadik egyetem felállításának eszméje, amiről 1880-ban emlékirat is jelent meg. 1881-ben Kassa városa jelentkezett a harmadik egyetemért és Trefort miniszter e városok nagyrészt szakértők kíséretében meg is szemlélte. A harmadik egyetem ügye azonban akkor került először komoly stádiumba, amikor az Abaúj-torna vármegye pártoló feliratával felterjesztett kassai emlékiratot a képviselőház közoktatásügyi bizottsága tárgyalás alá vette s ez ügyben szakértői ankétot hívott össze, mely 1883. év február-május hónapjaiban tanácskozott. A bizottság, amelynek előadója Berzeviczy Albert volt, a tanácskozások eredményeként kimondta, hogy:

„1. A budapesti egyetem jogi karán és a bölcsészeti kar demonstratív szakai-ban túltömöttség van, ennek megszüntetése részben a fennálló intézmények keretében is eszközölhető, de egy új egyetem felállítása is levezető hatással lesz reá.

2. Nemcsak ez okból, hanem az ország általános kulturális érdekei tekintetéből szükséges egy harmadik egyetem létesítése, mely jog- és államtudományi, bölcsészeti, természettudományi és orvostani karokból szervezendő; a teológiai kar kérdése egyelőre függőben tartandó.

3. A jogakadémiák jelenlegi helyzetükben változatlanul meg nem hagyhatók.“

A szaktanácskozmány terjedelmes naplóját a közoktatásügyi bizottság elé, az pedig addigi munkálatáról szóló jelentését, mely 1884. évi május hó 8-án kelt,

¹ V. ö. főleg: Berzeviczy Albert: Közművelődésünk és a harmadik egyetem. Budapest, Singer és Wolfner, 1894, 103. l.

A Felső Oktatásügyi Egyesület Közleményei. 1911. és 1912.

Az 1912. XXXVI. t.-c. általános indokolása.

a képviselőház elé terjesztette, amely azt egyszerűen tudomásul vette. 1884-ben az országgyűlés feloszlott és új választás volt, 1885-ben az országos kiállítás ügye kötötte le a közfigyelmet. Ugyanebben az időben azonban történt egy olyan esemény, amelyet Trefort felhasznált a harmadik egyetem eszméjének előmozdítására. Gróf Bylandt-Rheidt hadügyminiszter 1885-ben Bécsben katonarvosi akadémia felállítását kezdeményezte egy régi terv felújításával, abból az okból, hogy a hadseregnek mozgósítás esetében 1200 főnyi hiánya volna katonarvosokban. Trefort miniszter a tőle kért véleményt abban foglalta össze, hogy a Bécsben felállítandó katonarvosi akadémia a hadsereg egészségügyének érdekeit nem tudná kielégíteni és viszont Magyarországnak azzal a törekvésével, hogy új egyetemet és annak keretében orvostudományi kart állítson fel, összeegyeztethetetlen. Trefort ezzel útját is állta a katonarvosi akadémia felállításának, de viszont nem mulasztotta el, hogy a harmadik magyar egyetem, vagy legalább egy harmadik magyar orvosi kar felállítását a megvalósuláshoz közelebb vigye. Ezért 1885. év március havában törvényjavaslatot készített „pozsonyi orvostudományi kar felállításának megindításáról és az e célra szükséges póthitel megadásáról“. A javaslatot közölte minisztertársaival, de annak sorsa tovább nem jutott. A következő években az államháztartás deficitje minden nagyobb tervet lehetetlenné tett és így a harmadik egyetem sem valósulhatott meg. Trefort utódja, gróf Csáky Albin a képviselőházban úgyszólván minden ellenmondás nélkül kijelentette, hogy a harmadik egyetem idejét még elértéknek nem látja.

A millenium előkészítése az új egyetem eszméjét újból életre keltette. Debrecen városa 1892-ben a millenium emlékére 200.000 forintos alapot tett le az ottani református főiskolának egyetemmé való fejlesztése érdekében és ezzel felekezeti egyetem létesítésének mozgalmát indította meg. Pozsony is újból bejelentette igényét, míg Szeged tett legtöbbet: az egyetem céljainak is szolgáló múzeum építésére 400.000 koronát és maga az egyetem számára egymillió koronát és a szükséges telkeket ajánlva fel. Gróf Csáky Albin utóda, báró Eötvös Loránd is úgy látta, hogy a harmadik egyetem ideje még nem érkezett el, mert a két meglevő egyetemen is sok még a tennivaló és a szükséges szellemi erők sem állnak még rendelkezésre.

A harmadik egyetemért folyó mozgalomban az említettekén kívül még felmerült Nagyszombat, Nagyvárad, Pécs, Veszprém, Gyulafehérvár, Sárospatak, Temesvár, Arad, Eperjes és Selmechánya neve. Ez a névsor mutatja, hogy nem kizárólag az egyetem érdekében súllyal bíró tárgyi szempontok, hanem történeti tradíciók mellett a városok anyagi áldozatkészsége és politikai szempontok is érvényesültek. Wlassics Gyula minisztersége alatt az új egyetem kérdésével minisztériuma foglalkozott, a felállítást azonban Wlassics csak egy általa tervezett jogi vizsgareform megvalósítása után tartotta időszerűnek. 1906-tól fogva Rákóczi hamvainak hazahozatala a harmadik egyetem iránti mozgalmat újból megélénkítette. Számos törvényhatóság tett lépéseket a Kassán, Debrecenben, Szegeden, Pozsonyban, Nagyváradon, Pécsen vagy Aradon felállítandó harmadik egyetem ügyében. Apponyi Albert gróf minisztersége alatt kezdett kialakulni az a nézet, hogy a kérdést nem egy, hanem több új egyetem felállításával kell megoldani. Figyelmet érdemel, hogy a budapesti tudományegyetem orvosi kara 1906-ban, maga az egyetem pedig 1910-ben állást foglalt új egyetem állítása mellett, mert attól várta a budapesti egyetemen mutatkozó visszasságok gyökeres megszüntetését.

Gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter, akinek politikai államtitkára Balogh Jenő volt egyetemi tanár volt, az új egyetemek mellett határozottan állást foglalt. 1911 májusában a felsőoktatásügyi egyesület is anké-

tot tartott az egyetemalapítás ügyében, amelynek tárgyalásait közleményeiben kiadta. Az ankéton az a vélemény nyert kifejezést, hogy az új egyetemek felállításának ideje elérkezett. Gróf Zichy János be is nyújtott egy törvényjavaslatot „A debreceni és a pozsonyi m. kir. tudományegyetem felállításáról“, mely az 1912. évi XXXVI. törvényeikk alakjában került be törvénytárunkba. A törvényjavaslat mintaszerű indokolásában, mely Balogh Jenő műve, kifejtette, hogy egyrészt tudományos és szellemi életünk gyarapítása, nemzeti közművelődésünk decentralizációja, másrészt a budapesti tudományegyetem túlnagy hallgatóságának levezetése érdekében szükség van új egyetemekre, amelyekről a tanári szukkreszcencia biztosításának lehetőségét és az egyetemek közti egészséges verseny kifejlődését is várja. Arra a meggyőződésre jutott, hogy „Magyarországnak még sok egyetemre van szüksége és a jövő természetes fejlődése számukat lényegesen fogja szaporítani“. De a rendelkezésre álló anyagi eszközök és szellemi erők mérlegelésével egyelőre két új egyetemenél többnek létesítését nem tartotta lehetségesnek, azt is csak a fokozatos fejlesztés alapján, az állami költségvetésben 10 évre osztva el felállításuk költségét.

A két új egyetem székhelyének kiválasztásánál öt város, nevezetesen Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony és Szeged között kellett választani. Döntésénél a miniszternek irányító elve az volt, hogy „az új egyetemeknek feltétlenül megfelelő környezetbe és szellemi légkörbe kell jutniuk s hogy legalább az egyik rövidesen, haladék nélkül és sikeresen orvostudományi kar legyen felállítható“. E feltételnek pedig az öt város közül leginkább Pozsony felelt meg, amelynek állami kórháza az ország összes vidéki kórházai között a legnagyobb volt.

A másik egyetem elhelyezésére oly vidék jöhetett csak szóba, amelynek lakossága tiszta magyar és itt különösen az Alföldre kellett gondolni. A választásnak Debrecen és Szeged között kellett eldőlnie. „Mindkét város egyaránt ösztökése az országnak s mindkét város az egyetem iránti lelkesedésének messzemenő nagy anyagi áldozatok felajánlásával adott kifejezést. Ha ezidő szerint Debrecen mellett foglalok állást — mondja az indoklás —, ez azért történik, mert a debreceni református főiskola évszázados, fényes multja, Debrecen városának közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítettek, hogy az Alföld városai közül Debrecen formálhat jogot elsősorban egyetemre. Bizonyos az is, hogy a debreceni egyetemnek nemesak az a feladat fog jutni, hogy az Alföldnek és a magyarságnak legyen művelődési középpontja, hanem az is, hogy hatását kiterjessze északra és északkeletre és biztosítsa ott a magyar tudományosság és szellemi élet térfoglalását. Szeged jogos aspirációit a nem túl messze jövőben talán más főiskolai szervezettel fogja kielégíthetni. Nézetem szerint az Alföld délvidékének oly berendezései felelnének meg legjobban, amelyek gazdasági, kereskedelmi és technikai téren nyújtanak alkalmat a felsőbb képzésre.“

Szegednek tehát műegyetemet helyeztek a jövőre kilátásba, a negyedik egyetemet pedig Debrecen kapta meg református teológiai fakultással, úgyhogy a döntésben, bár az indoklás nem említi meg, ez a felekezeti szempont kétségtelenül szerepet játszott, amelynek gróf Tisza István, mint akkori miniszterelnök is szószólója volt.

5. A pozsonyi, később pécsi egyetem.¹

Az Academia Istropolitana megszűnése után majd négyszáz évig nem esik szó pozsonyi főiskoláról, mígnem 1784-ben Mária Terézia idehelyezvén át a Nagy-

¹ L. a pozsonyi magyar királyi Erzsébet-Tudományegyetem almanachját az 1917/18. tanévről. 3—8. l. Az egyetem történetét részletesen Lukinich Imre megírta, de még nem adta ki.

szombatban 1777-ben, az egyetemnek Budára való áthelyezésekor felállított kir. akadémiát, az ősi koronázó város két, bölcsészeti és jogi karból álló főiskolához jutott. 1850-ben ugyan ez az akadémia a többivel együtt jogi szakiskolává fokoztatott le, de 1874-ben ismét főiskolai jelleget nyert, sőt a többi jogakadémia közt kivételes helyzetbe is jutott azáltal, hogy az 1875/76. tanévtől kezdve hat tanszékkal rendszeresített, három évfolyamra terjedő bölcsészeti kart nyert.

Pozsony törekvései a „harmadik“ egyetem elnyeréséért az előző pontból kitűnnek. Az egyetemet az 1912. évi XXXVI. törvénycikk valóban odahelyezte. A szervezeti szabályzata szerint az egyetem a következő karokból áll: 1. jog- és államtudományi, 2. orvostudományi, 3. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, 4. mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági karból. Az utóbbinak a mezőgazdasági szakokra kiterjedő része a magyaróvári gazdasági akadémia bevonásával tervezetett. Ennek a 4. karnak megszervezésére azonban mind- eddig nem került a sor. Pozsony városa 1912 márciusában terjesztette a kabinetiroda útján a király elé azt a kérését, hogy a felállítandó pozsonyi egyetemnek *Erzsébet Tudományegyetem* névre leendő elnevezését megengedje.

A törvény végrehajtása az 1914. évben indult meg, amikor a király három orvostanárt (Velics Antal, Herczog Ferenc, Bakay Lajos) nevezett ki a pozsonyi egyetemhez, 1914 augusztus havában megtörtént a jog- és államtudományi kar tanárainak kinevezése is, mire ez a kar 1914 novemberében meg is kezdte működését.

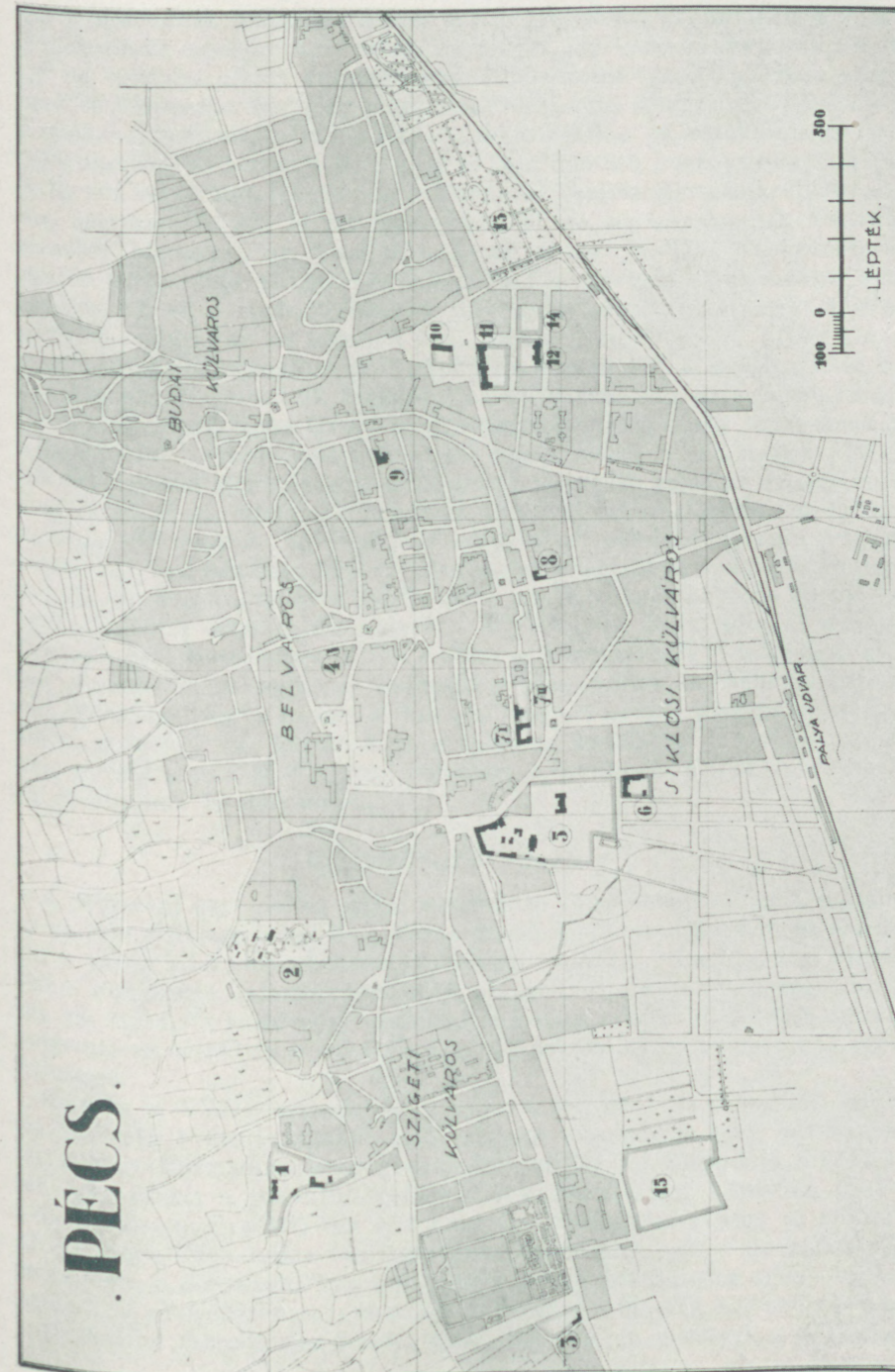
A világháború okozta bajok és nehézségek miatt az egyetem továbbfejlődése csak lassan haladhatott előre. Sikertelenül közben az elhelyezés régóta húzódozó nehéz kérdését is megoldani oly módon, hogy a helyőrségi kórház épülete, mely eredetileg a hercegprímás műemlékként kezelt nyári palotája volt, legyen az egyetem központi épülete s a hozzátartozó 16.000 négyszögöles kert és az előtte levő 19.000 négyszögöl kiterjedésű Esterházy-gyakorlótér, együtt tehát 21 kat. hold és 1400 négyszögöl területen épült volna a pozsonyi egyetem. 1916 november 16-án országos ünnepség keretében avatta fel Albrecht kir. herceg, mint a király legmagasabb személyének képviselője, az egyetemet a volt primási nyári palota nagytermében.

1918 márciusában megtörténvén az orvoskari és bölcsészeti tanárok kinevezése, megalakult ez a két kar is, de működését csak a bölcsészeti kar kezdte meg.

Az 1918/19. tanév megnyitása mind a három fakultáson rendben történt meg, de a novemberi forradalom, majd a cseh megszállás működését igen megnehezítették.

A csehszlovák kormány először csak cseh kormánybiztost rendelt az élére, 1919 szeptember 22-én azonban teljesen átvette az egyetemet; az orvosi és bölcsészeti kart azonnal megszüntette, a jogtudományi karra nézve azonban kifejezte azon kívánságát, hogy az az 1921/22. tanév végéig eddigi szabályai alapján, a változott politikai helyzet kellő figyelembevételével, ottani működését folytassa. De mivel a csehszlovák hatóságok nemcsak, hogy nem igyekeztek az egyetem zavartalan működését biztosítani, hanem több tanárt minden komoly ok nélkül letartóztattak és internáltak, sőt az illavai fegyházban gonosztevőkkel együtt heteken át fogva tartottak s az egyetem helyiségeiből a kart kilakoltatták, a kar az állandó zaklatások miatt a további pozsonyi működést indokoltnak és lehetségesnek nem látván, 1921 júliusában működését megszüntette. Budapesten az egyetem a szintén menekült kolozsvári egyetemmel együtt helyzetetett el. A bölcsészeti kar rögtön meg is kezdte működését a Paedagogium helyiségeiben

XV. TABLA.

1. Szülészeti klinika.	8. Menza, II. allgatóók kollégiuma.	12. Tanári laképület.
2. Bőrklínika.	9. Egyetemi templom.	13. Nőnénységterület.
3. Egyetemi tulajdon.	10. Férfhallgatók kollégiuma.	14. Új kollégium telke.
4. Egyetemi könyvtár.	11. Főépület, Jog- és államtudományi, bölcsészeti kar.	15. Egyetemi sporttelep.

(I, Győri-út 13), az orvostudományi kar azonban csak egyévi szünetelés után kezdhetette ezt meg.

A pozsonyi egyetem tanári kara a Budapesten való működést már kezdettől fogva ideiglenesnek tekintette s arra törekedett, hogy amennyiben a Pozsonyba való visszatérés egyelőre nem volna lehetséges, oly városba tegye át működését, amely az egyetem összes karainak együttműködését biztosítja. Pécs városának tanácsa és közönsége, bár még megszállás alatt volt, sietett falai közé meghívni az Erzsébet-egyetemet, s Haller István, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920 augusztus 12-én kelt leiratával akként döntött, hogy az egyetem Pécssett, vagy ha ott nem volna lehetséges, a Dunántúl valamelyik másik alkalmas városában helyeztessék el. Mivel legmegfelelőbbnek az egyetemnek Pécssett való elhelyezése bizonyult, dr. Vass József, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter a menekült Erzsébet-egyetemnek Pécssett való elhelyezésére vonatkozólag nyújtott be a nemzetgyűlésnek törvényjavaslatot, amelyet az 1921 június 14-én és 15-én tárgyalt és fogadott el, s amely mint 1921. évi XXV. t.-c. jelent meg az Országos Törvénytárban. Amint Pécs városa 1921 augusztus 21-én a szerb megszállás alól felszabadult, megindultak a tárgyalások az egyetem megfelelő elhelyezéséről. Gróf Zichy Gyula megyéspüspöknek s a város tanácsának nemes és lelkes áldozatkészsége lehetővé tette e nehéz kérdés megoldását is. Egyidejűleg az egyetemmel kapcsolatban, mint annak negyedik kara, az evangélikus egyháznak egyfelől az állammal, másfelől az egyetemmel történt megállapodása után, s az 1923 február hó 8-án kelt kormányzói rendelet alapján evangélikus teológiai kar szerveztetett. A kar Sopronban nyert elhelyezést az ideiglenesen szünetelő soproni, valamint a Budapestre menekült pozsonyi és eperjesi evangélikus teológiai akadémiák helyébe. 1923 október 15-én adta át az egyetem tanácsának gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyetemet, s ekkor ment végbe az ünnepélyes megnyitása is. Néhány nap mulva a jogi, bölcsészeti kar s az orvosi kar első két évfolyama meg is kezdték működésüket, az orvosi kar három felső évfolyama az 1923/24. tanévben még Budapesten maradt s csak 1924 nyarán költözött le, amikor a többi orvoskari intézetek és klinikák is elkészültek.

6. A debreceni egyetem.¹

A debreceni egyetem az ottani református főiskolából fejlődött. A debreceni főiskola 1550 előtt szerzetesiskola volt a ferencrendi barátok vezetése alatt, azóta pedig a város tulajdona. A főiskola 1588-ban mintául elfogadván a wittenbergi egyetem törvényeit, autonóm testületté lett, amihez a város is hozzájárult. A főiskola alapítása óta mindvégig megszakítás nélkül működött. Az 1588 óta vezetett és megszakítás nélkül meglévő Catalogus a főiskola összes polgárainak jegyzékét tartalmazza.

Egészen a XVIII. század végéig csak a teológiát és filozófiát tanították, tehát kevesebb tudomány szakot, mint az egyetemeken és csak 1800-ban csatlakozott ezekhez harmadiknak a jogtudomány tanítása. A főiskola a XVIII. század végén helyzetet a tiszántúli református egyházkerület közvetlen főhatósága alá és tanítási nyelve 1797-ben lett magyar. 1853-ban az akkori új középiskolai alárrendnek megfelelően teljes főgimnáziumot szerveztek, majd tanítóképezdét, de ezek számára a bölcsészeti kar tanszékei vétettek fokozatosan igénybe. A XIX. század utolsó évtizedében csupán az a két bölcsészeti tanszék, a filozófia-pedagógiai és a történelmi maradt meg felsőoktatási színvonalon, amelyek a teológiai és a

¹ V. ö. dr. Kun Béla: A debreceni m. kir. tudományegyetem létesítésének története. 51. l. A debreceni m. kir. tudományegyetem 1914/15. évi almanachjában.

jogi tanulmányi rend érdekében szükségesek voltak. A debreceni főiskolának egyetemmé való kifejlesztése gondolatáról azért nem mondtak le, de amikor 1872-ben a kolozsvári egyetem felállított, nagyon lelohadt az a reménység, hogy Debrecen állami egyetemet kaphasson és a tiszántúli egyházkerület 1874-i közgyűlésén felmerült a Debrecenben létesítendő protestáns egyetem gondolata. Az ennek megvalósításáért való mozgalom különböző erővel folyt. Az egyik leg-erősebb praktikus szükséglet, amely megvalósítását sürgette, a protestáns tanárképzés volt, s ennek érdekében kívántak bölcsészeti fakultást és tanárképzőt létesíteni. A millenium emlékére Debrecen városa is megszavazott 200.000 forintot két jogi és két bölcsészeti tanszék alapjául, amely határozatot a kormány is jóváhagyott azzal a fenntartással, hogy a jóváhagyással a felekezeti egyetemállítási jogának elvi kérdése eldöntöttnek nem tekinthető. 1903-ban az egyházkerület megalkototta a debreceni protestáns egyetem központi bizottságát, amelynek elnöke gróf Degenfeld József lett. A debreceni protestáns egyetem kifejlesztéséhez az egyházkerület a többi református egyházkerület és az evangélikus egyház támogatására is számított. Több évtizedes küzdelem alatt azonban belátta, hogy azoktól nyomatékos szellemi és anyagi támogatást nem kaphat és így az egyetem csak állami eszközökből lesz megvalósítható.

Az állami egyetem elnyeréséért való mozgalom 1906 őszén oly módon indult meg, hogy utat tört magának az a gondolat, hogy az egyetem létesítésével járó nagy előnyökre való tekintettel érte Debrecen városának nagy áldozatot kell hoznia. Ezt a törvényhatósági bizottság 1906 november 29-én ki is mondta és a főispán elnökle alatt egyetemi bizottságot alakított. Az egyetemi bizottság számára dr. Kenézy Gyula bábaképzőintézeti igazgató 1908-ban terjedelmes javaslatot készített, aki ettől az időtől fogva állandóan nagy szerepet játszott az egyetemért való mozgalomban.

E javaslat alapján indultak meg a tárgyalások egyrészt annak megállapítása iránt, hogy Debrecen város milyen áldozatra hajlandó, másrészt az iránt, hogy a református egyházkerület főiskolája az egyetembe milyen módon olvadhatna be, úgyhogy jelentékenyen elő volt készítve a talaj akkorra, amikor gróf Zichy János 1911-ben az új egyetemek ügyének előkészítése végett a szóbanlevő vidéki városokkal helyszíni tárgyalásokat kezdett. Debrecenbe Balogh Jenő akkori vallás- és közoktatásügyi államtitkár szállt ki a helyszínére és ő választotta ki a város által felajánlandó terület gyanánt a Nagyerdőnek azt a részét, amelyen a klinikai telep azóta meg is épült. E helyszíni tárgyalás alapján 55.157/911. számú iratával a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívta a város törvényhatóságát ajánlatának megfelelő módosítására, amit az meg is tett. Az 1911 októberében Budapesten járó küldöttség gróf Zichy János kultuszminisztertől és gróf Khuen-Héderváry miniszterelnöktől olyan választ nyert, amelyből azt a reményt merítették, hogy Debrecen város meg fogja kapni a felállítandó új egyetemek egyikét. Ebben a reményben foglalkozott a tiszántúli református egyházkerület, mint a debreceni kollégium főhatósága is azokkal a megállapodásokkal, amelyek a kollégium és a létesítendő tudományegyetem közötti viszonyra vonatkozólag a kormány és az egyházkerület között létrejöttek. (4253/1911. Vkm. eln. szám és 4393/1911. Vkm. eln. szám.) Ezek szerint a debreceni tudományegyetemen református hittudományi kar lesz, amelynek tanárait a tiszántúli református egyházkerület evégből alakított bizottságának meghallgatása mellett a kar és az egyetemi tanács javaslatára az államfő nevezi ki. E karhoz hittudományi tanároknak csak református vallású és lelkészi képesítésűeknek nevezhetők ki, kivéve a református egyházjog és a bölcsészet tanárát ugyan-ezen a karon, akinek nem kell lelkészi képesítéssel bírnia. Az egyetem évmelegnyitó és bezáró ünnepeit református egyházi szertartással, református templomban kell

megtartani. A debreceni kollégium könyvtárát, gyűjteményeit és múzeumát a debreceni egyetem tanárai és hallgatói a tiszántúli református egyházkerület tulajdonjogának fenntartása mellett szabadon használhatják. Az egyházkerület közgyűlése a minisztériummal kötött megállapodásokat, amelyek közül a legfontosabbak a fentiek, változatlanul elfogadta.

Ily módon alakultak ki azok a hozzájárulások, amelyek az állam számára lehetővé tették, hogy az 1912. évi XXXVI. t. c. az egyik új állami egyetemet Debrecenben állítsa fel. E hozzájárulások legfontosabbjai a következők: Debrecen városa adott a Nagyerdőben az egyetem telkéből 80 holdat és amellet klinikai kórházak céljaira 25 holdat, összesen 105 holdat, egyetemi építkezésekre 5 millió koronát, klinikai kórházak építésére 3 millió koronát, összesen tehát 8 millió koronát, átengedte a bábaképezdét, gondoskodott az egyetemi telkek vízvezetékkel, csatornázással, világítási vezetékkel való ellátásáról és villamos vasúti összeköttetéséről. A tiszántúli református egyházkerület vállalt a hittudományi kar kiadásainak fedezésére évenként 70.000 koronát, a három első esztendőben évenként még további 60.000 koronát, mindaddig, míg az egyetemi megfelelő épületek elkészülnek, a kollégium épületében gondoskodik a hittudományi, jogi és bölcsészeti kar elhelyezéséről, s viseli ezek dologi kiadásai közül a fűtés, világítás, takarítás és vízszolgáltatás költségeit és állandó használatra átengedi a már említett módon könyvtárát és gyűjteményeit. A debreceni református egyház egy tanszék költségeinek fedezésére 160.000 korona alapítványt tett. Az egyetem felállításáról szóló törvény az egyetemnek fokozatos fejlesztés szerinti felállítását mondta ki. Az egyetem szervezeti szabályzata szerint a következő karokból áll: 1. ref. hittudományi, 2. jog- és államtudományi, 3. orvostudományi, 4. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, 5. mennyiség- és természettudományi karból. Az utóbbi azonban egyelőre nem állított fel. E fokozatos fejlesztésre vonatkozó programot a vallás- és közoktatásügyi miniszternek Debrecen város tanácsához 74.385/1913. és a tiszántúli református egyházkerülethez 12.765/1913. szám alatt intézett leirata tartalmazza. Ezek az iratok jelentik ki többek közt azt is, hogy az egyetem minden karával és hivatalaival a Nagyerdőn fog elhelyeztetni.

A jogi kérdések legfontosabbjai ily módon tisztázottak, az egyetem az 1914/15. tanévben működését megkezdte és az építkezések és átalakítások is megindultak. A legnagyobb nehézséget természetesen az orvosi kar elhelyezése okozta. Mivel a modern klinikai telep a Nagyerdőn csak évek munkájával volt létesíthető, számos ideiglenes átalakítás elkerülhetetlen volt. Orvoskarint intézetek kerültek ideiglenesen a városi közkórházba, a debreceni tanítói árvaház egy részébe, a DMKE-internátusba, a szülészeti és nőgyógyászati klinika pedig a bábaképzőintézetben nyert elhelyezést. Az építkezések a Nagyerdőn nagyarányú tervek szerint indultak meg. A háború kitörésekor, sajnos, a kormány az építkezéseket mindenütt beszüntette és ezáltal a debreceni egyetem kifejlesztése is nagy fennakadást szenvedett. Számos intézet falai már meg voltak, de az épületek befejezetlenül esztendőkön át pusztultak, úgyhogy helyreállításuk a háború után külön költséget okozott, ami elkerülhető lett volna. A háború után az építkezések eleinte lassú, 1923 óta azonban erősebb ütemben újból megindultak és némileg redukált arányban (egyes épületek építésének elhalasztásával) 1927-ben a legnagyobb épület, az új szülészeti és nőgyógyászati klinika és vele az egész telep készen lesz.

Mivel Debrecen városa az egyetem létesítéséhez vállalt 8 millió korona hozzájárulását csak több évi részletben és ennek következtében a későbbieket devalváló értékű koronában fizette, összes készpénzáldozatának értéke 3,182.146 aranykoronának felel meg. Ehhez számítva az államnak összesen 11,144.632

aranykoronát kitevő költségeit, a debreceni egyetem építkezései összesen 14,326.778 aranykoronába kerültek.

A debreceni egyetem klinikai telepe ma már világszerte ismert és elismert nagystílusú modern alkotás. A többi fakultásoknak a Nagyerdőben egységes terv szerint való elhelyezése szintén tervben van és az eddigi építkezések is mind ezzel a tervvel összhangban történtek.

7. A menekült egyetemek fenntartása.

Az ország feldarabolása egyetemügyünket abba a helyzetbe juttatta, hogy csak a budapesti egyetem volt teljes, a debreceni egyetem még nem volt befejezve, a pozsonyi és kolozsvári egyetemek pedig hontalanná váltak. Ezek az utóbbiak, mint a rájuk vonatkozó részben említettük, Budapestre menekültek, ahol a minisztertanács engedélyével ideiglenesen elhelyezkedtek. Közben mind a pozsonyi, mind a szegedi egyetem tanári karában hiányok álltak elő, s a debreceni orvosi kar sem volt még teljes. Ekkor felmerült az eszméje és megvolt a lehetősége annak, hogy e három csonka egyetem Debrecenben egyetlen egyetemmé, vagy Debrecenben és még egy vidéki városban két egyetemmé szerveztessék át, ami csak oly kevés személyi áldozatot kívánt volna, amely a későbbi létszámesökkentés méreteihez képest elenyésző lett volna. Ez azonban nem történt meg, mert egyrészt akkor még nem alakult ki a közvéleménynek az a lehiggadása, amely számolt azzal, hogy a forradalom botorságában pár hét alatt eljátszott országrészek visszaszerzésére hasonló rövid idő alatt nem gondolhatunk és a tisztviselői kart is a csonka ország szűkebb viszonyaihoz kell redukálni, továbbá mivel mindegyik egyetem keményen védte fennmaradását és védekezett az egybeolvasztás ellen, végül, mert határozott tudománypolitikai közvélemény hiányában tétovázás uralkodott a menekült egyetemek megszüntetése vagy mikénti fenntartása tekintetében. Közben maguk a menekült egyetemek, nyugtalanítva a budapesti elhelyezés tarthatatlansága által, keresték a végleges megoldás módjait, egyes vidéki városok pedig, amelyeket már az 1912. évi XXXVI. t.-c. indokolása is egyetemek elhelyezésére alkalmasnak ítélt, kérték az egyetemeknek náluk való elhelyezését és e célra áldozatokat is hajlandók voltak hozni; végül a kolozsvári egyetem tagjai felhasználva Teleki Pál gróf akkori miniszterelnökhöz való személyes viszonyukat, valamint azt a körülményt, hogy Teleki Pál gróf Szeged városának volt nemzetgyűlési képviselője, amely városból indult ki Horthy Miklós fővezér a nemzeti hadsereggel az ország felszabadítására, keresztülvitték, hogy egyetemüknek Szegedre való helyezését a kormány kimondja. Ebben dr. Szandtnér Pál egyetemi tanárnak, az egyetem miniszteri biztosának volt igen nagy szerepe. Ezzel párhuzamosan és részben ennek következtében a pozsonyi tudományegyetem Pécsre kereste elhelyezkedésének lehetőségét és a szegedivel egyidőben elérte azt, hogy oda való áthelyezését a kormány szintén elfogadta, amely eredménynek elérésében viszont dr. Pekár Mihály egyetemi tanárnak, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyetemi osztályához való személyes jóviszonya, ahol évekig teljesített szolgálatot, kiváló szerepet játszott. Anélkül tehát, hogy világosan kiformált tudománypolitikai programm érvényesült, és mint eszme győzött volna, az akkori kaotikus állapotok közt való lassú eligazodás közt a menekült egyetemek öncélú szívóssága volt az, amely újabb végleges elhelyezésüket kivívta, még mielőtt meg lett volna a szilárd logikai bizonyítéka annak, hogy Csonka-Magyarországon négy egyetem fenntartása, amit Nagy-Magyarország is csak utolsó éveiben ért el, tudománypolitikai szükségesség. Ez a bizonytalanság kitűnik a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes elhelyezéséről szóló 1921. évi XXV. t.-cikk

indokolásából is, amely kedvezőtlenül különbözik az 1912. évi XXXVI. t.-cikk gazdag indokolásától.

Az újabb egyetemek alapításának Magyarországon egyébként is tanulságos az eszmei fejlődéstörténete. A kolozsvári egyetem felállítása után megindult a mozgalom új egyetem létesítése iránt és az irodalomban és a politikában összehordták az érveket a „harmadik egyetem“ létesítése mellett. A harmadik egyetem mellett összegyűjtött érvek alapján alapította Nagy-Magyarország harmadik és negyedik egyetemét. Az egyharmadára olvadt kis ország elsősorban érzelmi okokból fenntartotta mind a négy egyetemet, amihez járult a közgazdaságtudományi kar létesítése. Az intuición azonban bevált. Ma már elméletileg is kialakultak és a közvéleménybe átmentek az érvek, amelyek az egyetemek teljes számának fenntartása mellett szólnak, nevezetesen: a hallgatóság megosztása

	O r s z á g	Nép- számlálás éve	Lakosság száma (millió)	Nép- sűrűség km ² -kint	Egyetemek száma	1 egyetem jut millió lakosra
1	Magyarország	1920	7.98	88	4	2.00
2	Ausztria	1920	6.42	77	3	2.14
3	Belgium	1919	7.68	251	4	1.92
4	Bulgária..	1920	4.68	50	1	4.86
5	Csehszlovákia	1920	13.59	96	4	3.39
6	Dánia	1921	3.28	74	2	1.64
7	Észtország	1910	1.75	26	1	1.75
8	Finnország	1919	3.96	10	3	1.12
9	Franciaország	1921	39.04	71	17	2.32
10	Görögország	1920	4.82	40	2	2.41
11	Hollandia	1920	6.84	203	6	1.12
12	Jugoszlávia	1920	11.07	47	3	3.09
13	Lettország	1920	1.65	25	1	1.65
14	Litvánia	1913	4.06	—	1	4.06
15	Lengyelország	1921	29.00	82	6	4.83
16	Nagy-Britannia és Írország	1921	47.45	147	17	2.79
17	Németország	1919	59.26	127	23	2.58
18	Norvégország	1920	2.70	8	1	2.07
19	Olaszország	1920	38.08	124	24	1.62
20	Portugália	1920	5.07	64	3	1.09
21	Románia	1920	15.86	53	4	3.96
22	Spanyolország	1920	20.08	42	11	1.09
23	Svájc	1920	3.88	93	7	0.55
24	Svédország	1920	5.09	13	4	1.48
25	Északamerikai Egyes. Allamok	1920	105.82	13	110	0.96

útján az oktatás javítása, párhuzamos tanszékek szaporítása útján a szak-kreszcencia nevelése, a vidéki kulturális központok kifejlesztése útján az ország szellemi életének decentralizálása, a magyar nyelv izoláltsága miatt a tudomány ellenőrzésének minden szakból több szakember képzése útján való

biztosítása stb., amihez járul az a politikai szempont, amelyet gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter egy ízben úgy fejezett ki, hogy: „Ha Jena után a poroszok politikai veszteségüket és romlásukat egyetem alapításával ellensúlyozták, akkor mi a magunk nagy politikai katasztrófáját nem tetézhjük egyetemeink pusztításával.“ Ehhez járul a külföld nagy versenye. Ma a tudományos kutatás és a tudomány művelése terén a háború előttit messze felülmúló erőfeszítéseket tesz minden ország a tudományos versenyben való érvényesülése érdekében. E kötet számos fejezete tartalmaz bizonyítékokat ez állítás mellett, itt csak a túloldali táblázat álljon annak kimutatására, hogy az egyes nevezetesebb és bennünket érdeklő államokban hogyan viszonylik az egyetemek száma az ország lakosságához.

Meg kell jegyezni, hogy az ilyen összehasonlítás csak óvatos következtetésekre alkalmas. Egyrészt az egyetemek közt nagy különbségek vannak. Vannak 7–8 karból és vannak 1–2 karból álló egyetemek. Mammutegyetemek, mint a londoni 21.000 és kis egyetemek 1000-nél kevesebb hallgatóval. Azonkívül nem közömbös a többi főiskolák száma az illető országban. Pl. Ausztriában 2, Csehszlovákiában 4, Németországban 10 műegyetem van, Jugoszláviában a belgrádi és zágrábi egyetemnek teljes műegyetemi kara (műegyeteme) van, nekünk pedig csak egy. A fenti táblázat szerint Magyarországnál aránylag több egyeteme van a következő országoknak: Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Hollandia, Lettország, Olaszország, Portugália, Svájc, Spanyolország, Svédország, tehát a kis államok általában több egyetemet tartanak fenn s a nagyok közül Olaszországnak és az Egyesült Államoknak van aránylag a legtöbb.

IV. Egyetemeink szervezete és önkormányzata.

Egyetemeink közt szervezetük és önkormányzatuk tekintetében a történeti fejlődésből származó különbségek vannak.

A budapesti tudományegyetem jelenlegi szervezetének alapja, mint jeleztük, az 1849. évi szeptember hó 30-án a cs. és kir. közoktatásügyi minisztérium által kibocsátott hatósági szervezeti szabályzat, amely 1867 után is hatályban maradt. A volt kolozsvári, most szegedi egyetem felállításáról és ideiglenes szervezéséről szóló 1872. évi XIX. t.-c. 2. §-a azt mondja, hogy: „Addig, míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a pesti m. kir. tudományegyetemen jelenleg fennálló szabályok ezen egyetemre nézve is érvényesek, amennyiben jelen törvény mást nem rendel. A fentebb említett törvény meghozataláig megkívántató további szabályokat az egyetem tudománykarainak meghallgatásával az oktatásügyi miniszter bocsátja ki.“ Egységes szabályzat kibocsátására azonban nem került a sor.

A debreceni és pozsonyi tudományegyetem felállításáról szóló 1912. évi XXXVI. t.-c. 5. §-a úgy szól, hogy: „A debreceni és pozsonyi tudományegyetem szervezeti szabályzatát, tanulmányi- és vizsgarendjét a meglévő tudományegyetemen fennálló ilyenmű szabályok tekintetbe vételével, az adott viszonyoknak megfelelő módosításokkal a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, és jóváhagyás végett őfelsége a király elé terjeszti. A szervezés után kibocsátandó szabályokra nézve a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghallgatja azt a tudományegyetemet, vagy azt a tudományegyetemi kart, melyre a szabályok vonatkoznak.“ Ezen az alapon készült a debreceni és pozsonyi egyetemeknek 90 §-ból álló szabályzata, azok szervezetéről, tanulmányi és vizsgarendjéről, melyet a király 1914. évi július hó 25-én hagyott jóvá. E szabályzat 86. §-a szerint, e két tudományegyetem tanárainak és könyvtárigazgatóinak, valamint

1. Hittudományi, jog- és államtudományi, bölcsészettudományi kar.
2. Egyetemi könyvtár.
3. Déri-múzeum.
4. Bábaképzőintézet.

5. Chemiai, fizikai intézet, Tisza-internátus.
6. Városi közkórház.
7. Orvostudományi akr.
8. Erzsébet királyné-szanatórium.

segédtszemélyzetének fegyelmi felelősségéről, legfelsőbb királyi jóváhagyással kibocsátandó, külön szabályzat intézkedik, amely szintén megjelent.

A három újabb egyetem ezt az első szervezetét máig megtartotta, csak a budapesti egyetem ment át közel három évszázados multja alatt több szervezeti változáson, melyek főbb vonalakban a következők:

Pázmány Péter az egyetem alapításakor a Jézus Társaság prépost generálisával tárgyalt és egyezett meg aziránt, hogy az egyetem a Jézus társasági atyák nagyszombati kollégiumában állíttassék fel és annak egész gondját és kormányzását a Társaság vegye át. Ez intézkedés értelmében az eredetileg felállított hittudományi és bölesészeti kar összes tanszékeit kizárólag jezsuiták foglalták el, önálló testületi szervezte az egyetemnek tehát nem lehetett. Az egyetem rektora mindig az volt, akit a rend generálisa a szerzet szabályai szerint a tanári testület hozzájárulása nélkül a nagyszombati kollégium élére állított. Az egyetem második méltóságát, a kancellárt, szintén a rend generálisa nevezte ki. A rektorok és kancellárok, de maguk a tanárok is, mindaddig működtek, míg szerzetük főnökétől más rendeltetést nem nyertek. „A mi esztergomi érseki utódainknak és széküresedés esetében az esztergomi káptalannak — mondja Pázmány alapító levelében — ebben az általunk alapított egyetemben semmi többet nem akarunk engedni azonkívül, ami általános jog szerint a megyéspüspököknek meg van engedve.“ Az egyetem tehát az állami végrehajtó hatalom kormányzati és igazgatási hatóságán teljesen kívül állott, mint érseki egyetem azonban katolikus alapítványi jellegénél fogva az 1715. évi LXXIV. és 1723. évi LXX. t.-c. rendelkezése szerint a királynak apostoli tiszteből kifolyó legfelsőbb felügyelete (suprema auctoritas) alatt volt.

II. Ferdinánd király 1635 október 18-án kelt megerősítő szabadalomlevelében elrendelte, hogy ez az egyetem mindazokkal a kiváltságokkal és előjogokkal élhessen, amelyekkel a római birodalombeli összes többi egyetemek, úgymint a birodalom határaiban és örökös tartományokban felállított egyetemek, a kölni, bécsi, mainzi, ingolstadt, prágai, olmützi, gráci bírnak. Ennek a császári kegynek erejénél fogva az egyetem rektora, kancellárja, dékánjai bírnak a doktori és más egyetemi fokozatok adományozásának jogával és a tanulmányokról való rendfokozatokról az érseki egyetemen törvényesen nyert bizonyítványok elfogadandók legyenek bármi fajta más tanintézet, egyén, vagy bíróság által.

A jogtudományi kar felállításával, amelynek helye közvetlenül a hittudományi karé után állapított meg, az egyetemi szervezet nem változott. A jogi professzorok részben nem tartoztak a jezsuita rendhez, az egyetem és a jogi kar azonban továbbra is a rend alatt maradt, csak a jogi kar alapítványának kezelése jutott az esztergomi káptalannak.

Amikor Mária Terézia az egyetemet 1769-ben „különös kegyes oltalmába és igazgatásába“ vette, hasonlóan járt el mint ugyanakkor az osztrák egyetemekkel. A különbség csak az volt, hogy ez alkalomból az osztrák egyetemek testületi önkormányzata helyébe az állami igazgatást léptette, míg a nagyszombati egyetem ily testületi kormányzattal soha nem bírt.¹ Mária Terézia az egyetem élére főigazgatót állított és a tanulmányi és fegyelmi ügyek közvetlen vezetésére királyi egyetemi konzisztóriumot (Regium Consistorium Universitatis) nevezett ki, amely elnökből és a karok igazgatóiból állott. A karok igazgatói elnökölték a kari üléseken, a vizsgákon, szigorlatokon és vitatkozásokon ellenőrizték a tanítás rendjét és a szabályok megtartását. A konzisztórium mellett volt az akadémiai hatóság (magistratus academicus), amely a rektor magnificusból, a kancellárból és 4 dékánból állott és igen korlátolt, jóformán, csak reprezentatív hatásköre volt. Az 1777-i Ratio Educationis a tanügy országos szervezetének legfőbb veze-

¹ Pauler i. m. 58. l.

tőjét, a helytartótanács tanulmányi bizottságának elnökét állította az egyetem élére (Praeses Regiae Universitatis 10. §.). Ennek hatásköre a főfelügyeletre terjedt és az egyetemét csak minden harmadik évben kellett meglátogatnia. Az egyetem kormányzását egyébként a királyi egyetemi tanács (Regius Universitatis Senatus) végezte, mely a nagyszombati konzisztórium helyébe lépett, s elnökből, a 4 karnak és a főgimnáziumnak a király által kinevezett igazgatóiból és egy jegyzőből állott. Hatáskörét a Ratio Educationis 15. §-a részletesen megállapította. Mellette továbbra is fennmaradt az egyetem magistratusa, amelynek hatáskörébe a peres ügyek elintézését, az erkölcsi fegyelemnek és az egyetem közrendjének fenntartását utalták. A tanárok fegyelmi ügyeiben a királyi tanács volt hivatva kimerítő vizsgálatot tartani, s annak eredményét a királyi helytartótanács útján a királyi felség elé terjeszteni. A királyi végzés megérkezése előtt a büntetés kiszabására, a hivataltól való felfüggesztésre, vagy hivatalvesztésre nem kerülhetett a sor. (R. E. 15. §. 5. pont és 21. §.) Ezt a szervezetet iktatta Mária Terézia az egyetem nagy Diploma inauguralejába, amely az egyetem kiváltságaival ennek pallosjogát is megerősítette.

II. József a királyi tanácsot és a kari igazgatók hivatalát megszüntette. Az egyetemi ügyek közvetlen vezetése a rektorból és dékánokból álló egyetemi magistrátusra szállt át, amelynek tagjai közül II. József az egyetemi kancellár méltóságát is megszüntette. Ugyancsak eltörölte 1784-ben az egyetem bírói hatóságát, amelyet csak 1791-ben állítottak vissza és 1848-ban szűnt meg végleg. Az 1790-es években az egyetem szervezete nem sokat változott. A kari igazgatókat nem állították vissza. Az egyetemi életben ekkor alakult ki az egyetemi közgyűlés (Generalis Conventus) intézménye, amelyben a rektor elnöklelte alatt az egyetem összes tanárai résztvettek, nemesak a rektori méltóság ünnepélyes átadása, de más, a testület egészét érdeklő fontos ügyek tárgyalása végett is. Az 1806-i második Ratio Educationis az egyetemi királyi tanács megszüntetésével mellett az egyetemi magistrátust ruházta fel annak hatáskörével is. Az egyetemi magistrátus a rektorból, 4 dékánból és ugyanannyi szeniorból állott. Az egyetem élére azonban az egyetem elnöke, praeses került, akit a király nevez ki, ő a „proximum Gubernationis caput“. Helyettese a kancellári teendőket látja el. A praeses tehát nem autonóm szerv, hanem az egyetemi kormányzat közvetlen feje és hatósága, aki az egyetem és a kormány közt közvetít. A bécsi béke utáni hangulatban az egyetem relatív szabadságát ismét korlátozták oly módon, hogy 1819 óta újból királyi igazgatók kerültek a választott dékánok fölé. Ez az állapot V. Ferdinánd alatt sem változott.

Az 1848. évi XIX. t.-c. megalkotása nevezetes esemény. 1. §-a úgy szól, hogy: „Az egyetem *egyenesen* a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik.“ Erre a rendelkezésre részben azért volt szükség, mert a helytartótanács a felelős magyar minisztérium megalakításakor megszűnt és ki kellett mondani az egyetemre is azt a változást. Az a rendelkezés azonban, hogy az egyetem *egyenesen* rendeltetik a közoktatási miniszter hatósága alá, többet jelent, nevezetesen a praeses és a kari igazgatók állásának megszüntetését, tehát azt, hogy az egyetemnek önmaga választott tanácsa, tehát önkormányzati szerve és a kormányhatóság közé ékelt közbeeső, nem önkormányzati hatósági fóruma megszűnt. Ez a Metternich-korszak bizalmatlanságával szemben a bizalomnak, a szabadságnak a tényleges volt az egyetemen. Az egyetem tanári kara az új szervezet alapján 295 §-ból álló alapszabály-tervezetet is készített, amelynek jogerőre emelésére azonban nem került sor.

E helyett 1849. évi szeptember hó 30-án bocsátotta ki az osztrák közoktatásiügyi minisztérium 6798. szám alatt az említett *Hatósági szervezeti szabályzatot*, amely tehát az abszolút kormány műve és így tagadhatatlanul az alkotmányon

kívül került a magyar jogéletbe. Tárnyilag a szabályzat rendelkezései az egyetem szabadságait önkormányzata tekintetében nem korlátozzák, hanem megkapja az egyetemi hatóságok (rektor és dékánok, prorektor és prodékánok) választását és azoknak csak a közoktatásiügyi minisztérium által való megerősítését köti ki. 6. §-a világosan kimondja, hogy a dékánok az eddigi tanulmányi igazgatók (Studien-Direktoren) helyébe lépnek, kiknek hivatala megszűnik. A szabályzat szerint az egyetem négy karra oszlik s azok mindegyike külön tanítótestületből és beiktatott tanulókból áll. (1. §.) A karok közvetlenül intézkednek mindazon tanulmányi és fegyelmi ügyekben, amelyek nem tartoznak az egyetemi tanács ügykörébe. (15. §.) „Az egyetemi tanács a legfelsőbb egyetemi hatóság. Hatáskörébe tartoznak az egyetem összes általános érdekű ügyei, akár a közigazgatásra, akár az oktatásra, vagy fegyelemre vonatkoznak. Felügyel mindenre, ami az egyetemhez tartozik és rendeleteileg nem valamely kar külön hatáskörébe utaltatott. Joga van valamennyi tanártestület tárgyalásaiba betekinteni, egyes testületek határozatait a minisztériumhoz haladéktalanul felterjesztendő jelentés mellett felfüggeszteni. Kezeli a fegyelmet a tanítótestületek minden tagja, valamint — közelebből meghatározandó esetekben — a tanulók felett. Legközelebbi fellebbezési fórum a dékánok és tanártestületek határozatai ellen; eldönti a különböző testületek közt felmerült illetőségi vitákat; ha pedig ilyenek közte és amazok közt támadnának, azokat az oktatásiügyi minisztérium elé terjeszti. Alála érintkeznek a tanártestületek a minisztériummal s joga van arra, hogy ezek előterjesztéseit saját véleményével kísérelje. Alája vannak rendelve az egyetemi hatóságok hatásköreinek részletes megállapítása iránt kételyek támadnának, amennyiben azokat az egyetemi tanács kielégítő módon eloszlalni nem tudná, a minisztérium döntése elé terjesztendők. (23. §.) Fontos a 24. §., amely szerint: „Egyebekre nézve az eddig is fennállott egyetemi intézmények, melyek jelen szabványok által nem érintetnek, ezentúl is hatályban maradnak.“

E Hatósági szervezeti szabályzat 19. §-ának megfelelően, mely szerint a tanártestület tanácskozásai számára maga állítja össze ügyrendjét, melyet megerősítés végett a minisztériumhoz felterjeszt, jött létre az egyetemi hatóságok *Ügyrendtartása*, amelyet a cs. kir. közoktatásiügyi minisztérium 1858-ban 13.373. szám alatt hagyott jóvá, azt azonban akkor, amikor az egyetem előadásai és ügykezelési nyelve újból a magyar lett, annak részben átdolgozott fordítása váltott fel. Ezt a magyar ügyrendtartást a királyi helytartótanács 1862. évi október hó 20-án 69.329. szám alatt kelt rendeletével jóváhagyólag tudomásulvette. Mind az 1849-ből való Szervezeti Szabályzat, mind ez az 1862-ből való Ügyrendtartás máig is érvényben van, mert mindkét rendelet bevált a gyakorlatban, úgyhogy az alkotmányos magyar kormány azokat 1867-ben nem helyezte hatályon kívül, hanem mint az 1872. évi XIX. t.-c. mutatja, az akkor alapított kolozsvári egyetemre is kiterjesztette érvényüket. Újabb az 1891. évi 58.872. számú m. kir. vallás- és közoktatásiügyi miniszteri rendelet ismétli, „hogy az 1849. évi 6798. számú ideiglenes szabályzatot ezidőszert fenntartani kívánom.“

A vidéki egyetemek szervezete a budapesti egyetem szervezetétől nem sokban tér el. A debreceni és pozsonyi tudományegyetemek szervezeti szabályzata felvette az ügyrendtartás némely rendelkezését is, s világosabban szabályozta némely kérdést, például a szakelőadók kérdését (12. §), amely a budapesti egyetemenél nines tisztázva.

A kolozsvári egyetemről szóló 1872. évi XIX. t.-c. 2. §-a a pesti egyetemen fennállott szabályokat addig, „míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik,“ terjesztette ki erre az egyetemre is. Utalt tehát az egész egyetemi oktatást szabályozó úgynevezett egyetemi törvény szükségességére. Ez azon-

ban mindmáig nem jött létre. Báró Eötvös József 1870. évi április hó 7-én „A pesti m. kir. egyetem újbólszervezése tárgyában“, Trefort Ágoston 1873. június 26-án „A főtanodai oktatásról“ terjesztett ugyan törvényjavaslatot a képviselőház elé, ezek azonban nem kerültek tárgyalásra. Több kísérletet a kormány nem is tett. Ennek különös szükségét azonban nem is érezte egyrészt azért, mert Nagy-Magyarországon a két egyetem egymástól annyira távol és oly különböző viszonyok között működött, hogy egyöntetű szabályozásuk szüksége nem merült fel, másrészt pedig azért, mert a budapesti egyetemre vonatkozó szabályok hézagossága és a magyarázatuk, illetve kiegészítésük körüli vitás jogi kérdések részben akkor még nem merültek fel, részben pedig azok megoldásától a kedvezőtlen politikai és parlamenti viszonyok miatt tartózkodott. A kérdés azonban a budapesti egyetemen némely tanár ellen a forradalmak alatti magatartásuk miatt indított fegyelmi eljárások során élesen felvetődött abban az alakban, hogy az egyetem fegyelmi ítéleteivel szemben megilleti-e a vallás- és közoktatásügyi minisztert az ítéletek megváltoztatásának, vagy csak megsemmisítésének joga, ami egyértelmű az egyetem autonómiája terjedelmének kérdésével. Ez a kérdés a fennálló jogszabályokban vitát kizáró módon eldöntve nincs és ezért annak megoldása a jogszabályok értelmezésén múlik. A szóbanforgó fegyelmi ügyek tárgyalása nem vezetett a kérdés általános megnyugvást keltő megoldására, mert a budapesti egyetem tanári karának egyrésze ma is azon az állásponton van, hogy az egyetemet nagyobb önkormányzat illeti meg, mint amilyen terjedelmű önkormányzatot a vallás- és közoktatásügyi miniszter elismerni hajlandó. Az említett fegyelmi ügyek alkalmából váltott iratok, amelyeket az egyetemi tanács kézirat gyanánt nyomtatásban is kiadott, legalább a két ellentétes álláspont világos kifejtésére és szembeállítására alkalmas szolgáltak. (Lásd: 1. Az egyetemi tanács 1920 március 20-án tartott V. rendes üléséből kelt ad 3952/1919. 20. számú határozata. 2. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 61.952/921-IV. a. szám alatt az egyetemi tanácshoz intézett irata. 3. Az egyetemi tanácsnak 1921. évi június hó 7-én tartott VII. rendes üléséből kelt 3991/920-21. számú határozata.)

A fegyelmi eljárás alatt levő tanárok ugyanis az egyetemi tanács fegyelmi ítéletével szemben a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fellebbeztek, aki a maga számára a teljes fegyelmi hatáskört, azaz nemcsak a kasszatorius, hanem a reformatorius, tehát érdemleges határozás jogát igényelte. Idézett leirata szerint, melyet az igazságügyminiszter véleményének kikérése után intézett az egyetemhez: „A budapesti kir. m. tudományegyetemre nézve kétségtelen az, hogy az 1848. évi XIX. t.-c. értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alá van rendelve. Ez a törvény az oktatás és tanulás szabadsága elvének hangsúlyozásán felül nem határozta ugyan meg, hogy ez alatt a hatóság alatt mit kell érteni, önként következik azonban, hogy a törvény érintett rendelkezéséből kifolyólag a vallás- és közoktatásügyi minisztert az egyetemmel szemben az oktatás és tanulás szabadságának érintése nélkül mindaz megilleti, ami miniszteri felelős állásánál fogva az állami végrehajtóhatalom köréből a fennálló jogszabályok korlátai között hatalmi körébe tartozik. A budapesti kir. m. tudományegyetem tehát a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkező, felügyelő és fegyelmi hatósága alatt áll. A vallás- és közoktatásügyi miniszternek ezt a jogkörét illetően csak azok a korlátok jöhetnek tekintetbe, melyeket a fennálló jogszabályok, az eddigi gyakorlat és a hatósági szervezési szabályzat rendelkezései megállapítanak. Ennek a jogkörnek gyakorlását speciálisan a budapesti kir. m. tudományegyetemre vonatkozó korlátozó jogszabály nincsen. Gyakorlásának módjára tehát az e tekintetben fennálló általános jogszabályok irányadók.“

Ezzel szemben az egyetem az 1848. évi XIX. t.-c. 1. §-át úgy értelmezi, hogy

mivel Mária Terézia 1769 július 16-án kelt adománylevelével az egyetemet „testületi önkormányzati különállásának rovására nemcsak királyi pártfogásába, de királyi igazgatása alá is fogadta volt, az ország egész közoktatásügyének az 1777-i Ratio Educationis-szal egységes állami szervezetbe tömörítésével az addig önkormányzati külön életet élő, most állami kormányzásba vett egyetemet is a királyi helytartótanács alá rendelte. Az 1848. évi XIX. t.-c. az akkor beállott fordulat következtében csak arra szolgál, hogy „az egyetemi ügyeknek kormányhatósági intézését a helytartótanács helyett a közoktatásügyi kormánynak ügykörébe utalja.“ Hogy a miniszteri hatóság alá helyezés alatt azonban mit kell érteni, az kifejezett közelebbi meghatározás hiányában attól függ, hogy a kormányhatóságnak mely alsóbb hatósági szerv irányában való gyakorlása van szóban? Amint kétségtelen, hogy alsóbb állami közigazgatási szervvel szemben ellenkező kifejezett megszorítás hiányában a kormánynak hatósága nemcsak a felügyeleti, de a pozitív rendelkező és a fegyelmi hatáskört is magában foglalja, épp oly bizonyos, hogy önkormányzati testülethez való viszonylatban a kormányt megillető hatóság csak az önkormányzat lényege és rendeltetése által megszorított tartalommal és terjedelemmel nyilatkozhatik meg. Az önkormányzat természetéhez és velejéhez tartozván, hogy — ha csak kivételek kifejezetten nem statuálva — az önkormányzati testületek belügyeikben önállóan és kizárólag saját szerveik útján intézkednek... ha csak pozitív rendelkezés verbis expressis kivételt nem tesz; ily kifejezett kivételes rendelkezés hiányában a szabály, azaz az önkormányzat érvényesülése, a fegyelmi joghatóság gyakorlása körül is kezdetiől végig érvényre emelést követel.“ Mivel az egyetem tanácsa szerint az egyetem önkormányzati testület, „az egyetem önkormányzatából és a törvényértelmezés általános szabályaiból következik, hogy amely kérdések kezelése és intézése tekintetében a hatósági szervezeti szabályzat (1849-ből) a vallás- és közoktatásügyi miniszter ingerenciáját kifejezetten nem állapítja meg, azok a kérdések a vallás- és közoktatásügyi miniszter pozitív beavatkozási, vagy éppen érdemleges rendelkezési hatáskörének kizárásával az egyetemi önkormányzaton belül az önkormányzati hatóságok által kizárólagossággal és az érdemben végérvényesen kezeltetnek és eldöntetnek“. Mivel pedig a hatósági szervezési szabályzat csak a 11. § 3. bekezdésében, 13. §-ában, 20. §-ának 5. bekezdésében, 23. §-ának 1. bekezdésében állapítja meg a minisztérium hatáskörét, a minisztérium ezeken túlmenő jogkört magának nem igényelhet.

Nyilvánvaló, hogy az egyetem okfejtése azon a ponton fordul meg, hogy az egyetem valóban önkormányzati testület-e.

A tanács az egyetem önkormányzati jogát a következő módon bizonyítja:

II. Ferdinándnak 1635. évi október 18-iki szabadalomlevele szerint az egyetem mindazokkal a kiváltságokkal, előjogokkal, mentességekkel és kivételekkel felruházott, melyekkel a római birodalom összes egyetemei éltek és amelyek körében a teljes testületi önkormányzat még a tagjai felett való bíraskodással is, következésképpen annál inkább a fegyelmi joghatósággal bírt. 1769-ben a Nagyszombatról Budára áthelyezett egyetem önkormányzati jogállásából kivétlenül az államilag egységesen megszervezett országos közoktatási rendszerbe ékelte be. Az egyetemi kormányzás élére az 1777-iki Ratio Educationis a Regius Senatus Universitatis és annak elnökét, a Supremus Directort állította. Az egyetemi magisztrátusnak érdemleges hatásköre alig volt. Abban tehát, hogy az 1806-iki Ratio Educationis a királyi tanácsot megszüntette és hatósági jogkörének tekintélyes részét a választott egyetemi magisztrátusra ruházta át, a tanács félreismerhetetlen közeledést lát a testületi önkormányzat visszaállítására felé, bár az önkormányzat teljességét a magisztrátust ellenőrző hatóságként királyilag kinevezett Praeses, mint az egyetemi kormányzat köz-

vetlen feje és hatósága, még csorbítja. Az idézett tanácsi határozat nem szól arról, hogy 1819-ben a királyi igazgatók intézménye visszaállított, hanem csak arról, hogy az 1848. évi XIX. t.-c. 1. §-a a praesest mint közbeeső hatóságot is megszüntette és az egyetemet egyenesen a királyi helytartótanács helyébe lépő közoktatásügyi miniszter alá rendelte, ezáltal tehát az 1848-iki alkotmányos törvényhozás a tudományegyetem eredeti önkormányzati jogállását is erőteljesen kidomborította. „A Ratio Educationis-szal elhomályosított egyetemi önkormányzatot a legteljesebb mértékben restaurálta az 1849-iki Hatósági szervezési szabályzat, egyetemi szervezetünknek mindezideig érvényben levő alappragmatikája. Mindenekelőtt megállapítandó, hogy amily való tény, hogy az 1849-iki Hatósági szervezési szabályzat alkotmányon kívül lett a magyar jogéletbe bevezetve, oly tagadhatatlan az is, hogy ezen bár alkotmányellenes úton és módon valójában az egyetemi önkormányzat visszaállításával az egyetemnek eredeti alkotmánya lett régi jogaiba visszahelyezve. Minekutána t. i. a nagyszombati érseki alapítványi egyetem 1769-ben alapítólevele és az azt megerősítő 1635 október 18-iki királyi szabadalomlevél ellenére egyoldalú felségelhatározásból királyi egyetemmé lett, majd 1777-ben államosított, mivel szemben a királyi egyetemi tanács megszüntetésével és hatóságával túlnyomólag a választott önkormányzati magisztrátusra átruházásával a közeledés az egyetemi önkormányzat visszaállítása felé már 1806-ban kezdetét vette: ez a lényegében alkotmányos folyamat 1849-ben a teljes egyetemi önkormányzat restaurálásával nyert befejezést. Ily tényállás mellett az a körülmény, hogy az 1849-iki hatósági szervezési szabályzat formailag nem az alkotmányjogi alkotmányos feltételeknek megfelelően keletkezett, ezen szabályzatnak hatályos jogforrási jellege ellenében kifogásként indokoltan alig érvényesíthető.“ (Sic!)

Az egyetemi tanács tehát önkormányzati jogait az 1849. évi Hatósági szervezési szabályzatból származtatja, amelyről azt mondja, hogy az önkormányzatát csak visszaállította és ezért alkotmányjogi hiányait ily tényállás mellett hajlandó elnézni. Kétségtelen, hogy ez szigorúan jogászinak bajosan mondható és „hatalmi vonatkozásoktól nem ment“ okfejtés. Ennek az érvnek értéktelenségét maga érezve, a tanácsi határozat két további érvet hoz fel, amikor így folytatja: „A szóbanlevő Hatósági szervezési szabályzatnak jogforrás ereje kétségtelenül elsősorban az alkotmányos élet visszaállítása óta szakadatlanul megnyilatkozott observantián alapul. Egyetemi egész berendezésünk és életünk, tanári kari és tanácsi szervezetünk, az egyetemi önkormányzati hatóságok hatáskörének körülhatárolása ebben a szabályzatban sarkalnak, melyet az állandó gyakorlat kötelező szabályzat erejére emelt csakúgy, amint ezt az ugyancsak nem alkotmányos eredetű 1806-iki Ratio Educationis tekintetében 1322/1898. számú elvi jelentőségű ítéletében a közigazgatási bíróság megállapította.

„De ugyanezt a Hatósági szervezési szabályzatot a kormányrendelet erejét meghaladó pozitív szabályzatnak hatályára emelte az 1872. évi XIX. t.-c. azzal, hogy 2. §-ában a pesti kir. m. tudományegyetemen akkor fennálló szabályokat — tehát az 1849-iki szabályzatot is, — a kolozsvári egyetemre is érvényeseknek jelentette ki addig, míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik. És ha az 1872. évi XIX. t.-c. kifejezetten nem is emelte a szóbanlevő szabályokat törvény erejére, mégis annak kijelentésében, hogy külön törvény alkotásáig tartanak érvényben, csakis törvénnyel való hatálytalaníthatásuk s ilyképen törvényszerű jogszabály erejük nyert elismerést. Miközben az a további rendelkezés, minélfogva a kilátásba helyezett egyetemi törvény meghozataláig megkívántató további szabályokat az egyetem tudománykarainak meghallgatásával az oktatásügyi miniszter bocsátja ki, csakis a fennálló szabályok rendeleti úton való kiegészítésének és továbbfejlesztésének módját és alkalmát kívánta

1. Jog- és államtudományi kar, könyvtár.
2. Szemészeti klinika.
3. Horthy Miklós-Kollégium.
4. Bölcsész- és történettudományi kar.
5. Bőrclinika.
6. Belgyógyászati klinika.
7. Szövetani intézet.
8. Elmeclinika.

9. Anatómiai és fejlődéstani intézet.
10. Gyermekklinika.
11. Szülészeti és nőgyógyászati klinika.
12. Chemia, fizika, botanika.
13. Keletmagyarországi Főiskolai Kollégium.
14. Növénykert.
15. Az épülő új klinikai telep.

szolgáltatni, de semmiképen sem szolgálhat jogcímül arra, hogy a Hatósági szervezési szabályzat alapvető és intézményes szervezeti rendelkezései egyoldalú alkalmi kormányhatósági értelmezés alapján és intézkedéssel hatálytalaníthatóak, és vele maga az egyetemi önkormányzat és gyakorlati megnyilvánulása illuzióriussá tétethessék, — amit már az 1872. évi XIX. t.-c.-nek az a parancsoló, tehát az érvényesség kellékét képező rendelkezése is kizár, minélfogva a további szabályok a tudománykarok meghallgatásával bocsátatnak ki. Lényegében és rendeltetésében az 1872. évi XIX. t.-c.-nek szóbanlevő rendelkezései tehát a fennálló szabályokban biztosított egyetemi önkormányzatnak a törvényhozás oltalma alá fogadásával és a kormányhatósági egyoldalú rendelkezési hatalmától való függetlenítésével egyértelműek.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter idézett leiratában a tanácsnak utóbbi érvét nem fogadja el. Nem osztja ugyanis azt a nézetet, mintha az 1872. évi XIX. t.-c. 2. §-a a Hatósági szervezési szabályzatot törvényerejűre emelte volna. „Ilyen kijelentés sem a kolozsvári, sem a budapesti egyetemre vonatkozólag az idézett törvénycikkben nem foglaltatik. A törvény érintett rendelkezése csakis a két egyetem paritását akarta jelezni, vagyis e rendelkezés a budapesti egyetemre fennálló szabályokat jogforrási erejük érintése nélkül úgy, amint a budapesti egyetemre érvényesek, tehát a rendeleteket mint ilyeneket kívánta a kolozsvári egyetemre is kiterjeszteni. De nem volt, nem is lehetett célja az, hogy azokat a rendeleteket, szabályokat, amelyek a budapesti egyetemre akkor fennállottak, uno ictu törvényerőre emelje, mert ezzel kizárta volna e rendelkezések (rendeletek, szabályok) rendeleti úton történő módosításának minden lehetőségét is, holott a budapesti kir. m. tudományegyetemen akkor fennállott rendeletek azóta ilymódon többszörösen módosultak. A hatósági szervezési szabályzat rendelkezései tehát a budapesti kir. m. tudományegyetemre nézve csakis annyiban irányadók, amennyiben ezt az alkotmányellenes módon kezelt szabályzatot az alkotmányos korszak kormányai és a gyakorlat érvényben tartották.“ Azt, hogy az egyetem önkormányzati testület, önálló jogi személy, a miniszter tehát nem vonta kétségbe, csak az önkormányzat terjedelmét és azt, hogy annak jogalapja törvény volna.

Ebben a vitában az egyetem okfejtése tehát a következő: az egyetemet széleskörű autonómia illeti meg. Ezt az 1849-iki hatósági szervezési szabályzat állította vissza. Ez a szabályzat azóta törvényerőt nyert és így az egyetem autonómiáját is törvény védi. Az autonómia tartalma pedig az, amit a szervezési szabályzat tartalmaz és mindaz, ami 1769 előtt az érseki egyetemet megillette. 1769 előtt pedig a tanács szerint az egyetemet a többi közép-európai egyetemek összes szabadságai megillették, amint II. Ferdinándnak szabadalomlevele biztosítja. Ezt a tételt azonban gondosan meg kell vizsgálni. E szabadalomlevél ugyanis az egyetemet kifejezetten érseki egyetemnek nevezi és szószerint idézi Pázmány egész alapítólevelét, rendelkezései tehát félreérthetetlenül erre vonatkoznak. Pázmány alapítólevelében azonban autonómiáról egy szó sincs, hanem inkább arról, hogy miképen egyezett meg Mutius Vitellescus atyával, a Jézus Társaság prépost-generálisával arról, hogy az egyetem gondját és kormányzását a Jézus Társaság vegye át (...eiusque curam omnem ac gubernationem in Societatem recipiendo...). Az egyetemet tehát a Jézus Társaság kormányozta 1769-ig és annak önkormányzata nem volt. Ezt egyébként Pauler Tivadar is kifejezetten megállapítja (i. m. 13., 58. lap). Itt tehát az egyetem részéről hibás okoskodással állunk szemben.

Ebben az összefüggésben legalkalmasabb rámutatnunk egy másik hasonló állításra, amely az egyetem részéről sokszor elhangzik, hogy tudniillik az egyetem birtokainak kezelését is *visszaköveteli*. Az egyetem birtokai ugyanis annak

saját kezelésében sohasem voltak, mert a jezsuiták kezéből közvetlenül állami kezelésbe mentek át.

Az egyetem autonómiájának kérdése tehát, mint a fentiekből is kitűnik, vitás és bár a gyakorlatban a minisztérium álláspontjának érvényt tud szerezni, az egyetem tanácsa azt kétségtelen jogalappal bírónak nem ismeri el. Ez a jogbiztonság és törvénytisztelet szempontjából nem kívánatos állapot, ami a minisztérium és egyetem közti viszonyt elmérgesíti és pedagógiai és tudományos szempontból is hátrányokkal jár. A kérdés megoldása közmegelegedésre csak törvényhozási úton lehetséges. Ennek szükségét a fenti vita alkalmával miniszter és egyetem is egyaránt érezték. A miniszter ugyanis kijelentette leiratának végén, hogy: „A magam részéről de lege ferenda nem tennék észrevételt az ellen, hogy az egyetemi tanártestület fegyelmi ügyeinek intézése — az egyetem tanácsának meghallgatása mellett — a jövőre nézve akár törvény, akár rendelet útján akként szabályoztassék, hogy a fegyelmi bíróság szervezetében és eljárásában intézményesen is meg legyen a tudomány és tanítás szabadságának minden jogi biztosítéka.“ A tanács viszont második határozatában a következőket mondja: „Az iránt kétség nincs, hogy kifejezett törvényes rendelkezéssel az önkormányzati igazgatás általános elvei és szabályai is módosíthatók... A de lege lata való jogi bizonyosság nem egyértelmű azzal, mintha ennek a rendszernek de lege ferenda reformra érettsége nem jöhetne szóba... Az egyetemi fegyelmi rendtartásban netán szükségesnek mutatózó és a karok többsége által is kívánatosnak tartott reform módja azonban a rendeleti út kizárásával csakis törvényhozás útján kínálkozik. Már csak a tudományegyetem önkormányzatára való tekintettel, valamint az 1848. évi XIX. t.-c. és 1872. évi XIX. t.-cikkben foglalt parancsoló rendelkezések okából és az Eötvös—Trefort-féle törvényjavaslatok precedensszerű nyomán is.“ Preisz Hugó, mint a budapesti egyetem rektora, kifejezetten kimondta, hogy „a Pázmány Péter-tudományegyetem igenis kívánja, hogy jogi helyzete írott törvénnyel biztosíttassék“.¹

Ezek a nyilatkozatok világos megnyilvánulásai egy régen hiányzó egyetemi törvény szükségességének. Ma azonban ilyen törvény szükségessége sokkal nagyobb, mint a múltban, mert a megkisebbitett ország négy egyeteme és a közgazdaságtudományi kar egymással erős kölcsönhatásban vannak, és működésük teljes összhangba hozatala az ország súlyának nemzetközi latbavetése érdekében is a legnagyobb fontosságú. Természetesen körültekintést kíván a szabályozandó kérdések helyes megválasztása s annak a határnak megállapítása, ameddig törvényhozási rendelkezésekkel elmenni lehet és amelytől kezdve az egyetemenként individualizáló, miniszteri jóváhagyással kibocsátandó szabályrendeleteknek kell tért hagyni.

Maga az önkormányzati gondolat nem fog ellenállással küzdeni. Egyrészt azért, mert azok a nemzeti szempontok, amelyek hasonló kérdések tárgyi-lagos megítélését a múltban zavarták, elestek, másrészt azért, mert a jogfejlődés az utóbbi időben a tudományos autonómiák számára nagyon kedvező. Utalok az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia autonómiájára (1922. évi XIX. t.-c. és 1923. évi I. t.-c.), valamint a Természettudományi Tanács és az ösztöndíjtanács szervezésére, amelyek tekintetében, főleg ami az autonómiának közigazgatási bírósági jogvédelmét illeti, Európa-szerte úttörők vagyunk. Ezeknek az autonómiáknak létesítése nemcsak abból a megfontolásból történt, hogy az autonómiák tudományos kérdésekben a nem tudományos, parlamenti befolyások kizárására alkalmasak, hanem azért is, mert a tudománypolitika legfontosabb kérdései a tudomány sokágú specia-

¹ L. Nemzeti Ujság, 1926 szeptember 30-i számában.

lizálódása következtében csak a tudományos szakemberek részvételével irányíthatók eredményesen és semmiféle kormányzati vagy közigazgatási szerv magában azok szakszerű intézéséért a felelősséget nem viselheti. A helyes megoldás az, amely a hatásköröket úgy választja szét, hogy az országos kormány és az önkormányzat szakértelmének és tapasztalatainak megfelelőbb körben, az előbbi inkább kormányzati és adminisztratív, az utóbbi inkább és főleg tanulmányi és a tudományos kutatást érintő kérdésekben egymásnak kölcsönös kiegészítésével érvényesüljön. Legyen garanciája az így széjjelválasztott hatáskörök betartásának, s ne érvényesítse a kormány a hatalmát a tudományos érdekek rovására, az autonómia pedig ne keresse célját közigazgatási hatalmának bővítésében.

Hogy az egyetemek autonómiája ezidőszert miben nyilvánul, az röviden a következő pontokba foglalható össze:¹

a) Az egyetem maga választja rektorát, dékánjait, prorektorát és prodeánjait.

b) Az egyetem maga tesz javaslatot tanszékeinek betöltésére a meghívási jog gyakorlása vagy pályázat útján.

c) Fiatal tudósokat arra képesít, hogy mint magántanárok az egyes szakok keretén belül előadásokat tartsanak.

d) Az egyetem maga állapítja meg tanrendjét, az előadások és gyakorlatok tárgyát és körét.

e) Az egyetem doktorátusra bocsát jelölteket, megvizsgálja és felavatja őket.

f) Az egyetem rektora gyakorolja a kinevezési jogot az egyetemi adminisztratív tisztviselői állások s az altiszti és szolgai állások betöltésénél, ide nem értve az egyetem könyvtárának és gazdasági hivatalának tisztviselőit, valamint az államfő kinevezése alá eső tisztviselőket, amely állásokra nézve az egyetemi tanácsnak csak előterjesztési joga van.

g) Az egyetem rektora, illetve tanácsa gyakorolja a fegyelmi jogot egyetemi tanárok, tisztviselők, altisztek és szolgák, szóval az egyetem egész állandó személyzetének fegyelmi ügyeiben, úgyszintén a hallgatósággal szemben.

h) Az egyetem tanácsa és tanártestületei az egyetem általános érdekű ügyeiben, akár a közigazgatásra, akár az oktatásra és a fegyelemre vonatkoznak, maguk tárgyalnak és határoznak.

i) Az egyetem nemzetközi érintkezést tarthat fenn és a tanács kifelé képviseli.

Az egyetem tanárait az államfő nevezi ki, az a), c), d) és f) alatti pontokban felsorolt ügyekben a tanács határozatai a miniszter jóváhagyására, illetve a kinevezések a miniszter megerősítésére szorulnak.

A fentiekben bőven tárgyalt szervezeti szabályzatokat és ügyrendtartást kiegészítik a következő jogszabályok:

1. A 45.520/1892. Vkm. szám alatt kibocsátott magántanári képesítő szabályzat, továbbá a 16.022/1885. Vkm. számú rendelet a habilitációs tárgyak túlságos felaprózása ellen.

2. A magántanároknak nyilvános rendkívüli tanárokká való ajánlása módjáról intézkedő 11.041/1868. és 12.109/1892. Vkm. számú rendeletek, továbbá a cím és jelleges rendkívüli tanárok jogállását szabályozó 85.107/1910. és 58.497/1914. Vkm. számú rendeletek.

3. Az adjunktusi intézményről szóló 52.697/1896. Vkm. számú szabályzat.

4. A Promotio sub auspiciis Regis-ről szóló 19.530/1895. Vkm. számú és Promotio sub auspiciis Gubernatoris-ról szóló 80.160/1922. Vkm. számú rendelet.

¹ L. a Pázmány Péter-egyetem 1924—25. tanévi almanachját. Függelék, 137. l.

5. Az 1920. évi XXV. t.-cikk a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozása tárgyában és annak 123.033/1920. Vkm. számú végrehajtási rendelete.

6. A 28.458/1891. Vkm. számú rendelettel jóváhagyott tanulmányi, fegyelmi és tandíjszabályzat, mely a vidéki egyetemre is kiterjesztetett.

7. A 39.549/1925. Vkm. szám alatt kiadott egyetemi tanszéki helyettesítési szabályzat, melyet a Kormányzó Úr Ö Főméltósága 1925. évi április hó 28-án hagyott jóvá.

8. A Pázmány Péter-tudományegyetemi gazdasági hivatalnak 1887. évi június hó 18-án kelt királyi elhatározással megerősített szervezeti szabályzata s a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1887-ben ezzel kapcsolatban kibocsátott gazdasági, hivatali, ügykezelési utasítás. Végül

9. a klinikai bizottsági szabályzat.

V. Egyetemeink tanulmányi rendje.

1. Római katolikus hittudományi kar.¹

A nagyszombati egyetem *hittudományi karán* a tanfolyam kezdetben négy évre terjedt. Két tanár adta elő négy éven át a skolasztikus teológiát; két másik tanár a polemikus teológiát és kazuisztikát; egy tanár a Szentírást magyarázta, egy a kánonokat, egy a zsidónyelvet adta elő. Aki a négyévi tanfolyamot sikerrel elvégezte (évenként letette a vizsgákat) egy nyilvános vitatkozással szerezte meg a doktori oklevelet.

Mária Terézia uralkodása alatt a hittudományi kar tanulmányi idejét öt évre emelték, tanulmányi rendjét háromszor is (1770, 1774 és 1778) szabályozták. A Ratio educationis a hittudományokról nem intézkedik. A hittudományi karra vonatkozó intézkedést a királynő 1778 november 6-án adta ki. Ezen szabályzat szerint naponként két-két órában adták elő:

az első évben *a)* a hittani encyclopaediát és héber nyelvet három hónapig, azontúl ószövetségi szentírás-magyarázatot, *b)* egyháztörténelmet;
a második évben *a)* három hónapig görög nyelvet, azontúl újszövetségi szentírás-magyarázatot, *b)* alapvető hittant és patológiát;
a harmadik évben *a)* erkölestant, *b)* az ágazatos hittan első részét;
a negyedik évben *a)* az ágazatos hittan második részét, *b)* az egyházjogot;
az ötödik évben *a)* liturgikát, utána polemikát, *b)* lelkipásztorkodástant.

1789-ben új tanulmányi rendszer lépett életbe. A tanfolyamot négy évre szorították, ily beosztással:

első évben *a)* ó- és újszövetségi nyelvek és szentírásmagyarázat, *b)* egyháztörténelem;

második évben *a)* az egész dogmatika, *b)* az egész erkölestan;

harmadik évben *a)* kánonjog, *b)* lelkipásztorkodástan;

negyedik évben *a)* katechetika, *b)* historia naturalis.

1805-ben a hittudományi karon nyolc rendes tanszék szerveztetett. Az egyházjogot a teológusok a jogi karon hallgatták.

A tanrend a következő volt:

első évben *a)* egyháztörténelem, *b)* zsidó nyelv és ószövetség;

második évben *a)* görög nyelv, hermeneutica, újszövetség, *b)* patológia és alapvető hittan;

¹ Írtá: Mihályfi Ákos.

harmadik évben *a)* erkölestan, *b)* ágazatos hittan;
negyedik évben *a)* ágazatos hittan, *b)* egyházjog (a jogi karon), *c)* lelkipásztorkodástan.

1856-ban állapították meg az 1917-ig érvényes tanrendet, mely szerint első évben alapvető hittant, ószövetséget és keleti nyelveket tanítottak;

második évben ágazatos hittant és újszövetséget;

harmadik évben egyháztörténelmet és erkölestant;

negyedik évben egyházjogot és lelkipásztorkodástant.

A doktori fok elnyeréséhez négy szigorlat és egy nyomtatásban megjelent értekezés szükséges; mindegyik szigorlat két-két óra hosszat tart, melyeken négy vizsgáló tanár kérdez. A szigorlatok beosztása: 1. keleti nyelvek, ó- és újszövetség; 2. egyháztörténelem, egyházjog; 3. alapvető és ágazatos hittan; 4. kánonjog és lelkipásztorkodástan.

1917 június hó 15-én IV. Károly király legfelsőbb jóváhagyásával a hittudományi karon a ma is érvényes új tanulmányi és vizsgálati szabályzat lépett életbe.

Eszerint a tanfolyam öt évig tart.

Az ötéves tanfolyam tanrendje a következő:

1. év. Keleti nyelvek. Bölcelet. Ószövetség. Ókeresztény irodalom.

2. év. Bölcelet. Ószövetségi exegesis. Újszövetség. Alapvető hittan.

3. év. Ágazatos hittan. Egyháztörténelem. Egyházi ékesszólástan (homiletika). Szociológia.

4. év. Ágazatos hittan. Erkölestan. Nevelés- és tanítástan. Katechetika. Homiletikai gyakorlatok.

5. év. Egyházjog. Lelkipásztorkodástan. Nevelés- és tanítástan. Egyházi művészet- és régiségtan. Homiletikai és katechetikai gyakorlatok.

A rendes tanszékek száma 12. Minden főtárgyból szemináriumi gyakorlatok is tartatnak, melyek a végbizonyítvány elnyeréséhez nem kötelezők ugyan, de a doktori fokozat elnyeréséhez négy féléven át folytatott szemináriumi gyakorlat (akár egy, akár több tárgyból) kívánatik meg, melyeknek elvégzését a doktorjelöltnek a negyedik szigorlat letévése előtt kell kimutatnia. Egyébként a doktori fok elnyeréséhez ma is négy szigorlat (a fenti beosztással) és egy nyomtatott (ma gépírással) értekezés kívánatik meg. A szigorlatok bármely sorrendben végezhetők, ha t. i. a jelölt a szigorlat tárgyait már lehallgatta. Első szigorlat a III. évfolyam alatt tehető.

2. Református teológiai kar.

Az 1914-ben megnyitott kar tanulmányi és vizsgálati szabályzatát Ö Felsője 1916 november 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával (157.747/1916. Vkm. szám), a hittudományi doktori szigorlatokról szóló szabályzatot pedig 1917 május 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával hagyta jóvá (72.413/917. Vkm. szám).

A református hittudományi kar hallgatóinak tanfolyama négy évre, azaz 8 félévre terjed, amelyből legfeljebb két év akár hazai ág. ev. teol. akadémián, akár külföldi prot. teológiai fakultáson is tölthető. A magyarországi református egyház teológiai akadémiáiról a református hittudományi karra bárki akár melyik félév után átléphet. Minden hallgató félévenként legalább heti 20 óra hallgatására köteles. A hittudományi kar hallgatóinak előadott tantárgyak a következők: Héber nyelvtan. Ószövetségi írásmagyarázat. Ószövetségi teológia. Ószövetségi irodalomtörténet. Újszövetségi görög nyelv. Újszövetségi írásmagyarázat. Újszövetségi teológia. Újszövetségi irodalomtörténet. Dogmatika. Vallásbölcselet. Jézus élete. Apologetika. Keresztény erkölestan. Teológiai tudomá-

nyok enciklopédiája. Vallástörténet. Kereszténység története. Magyar protestáns egyháztörténet. Magyar protestáns egyházi irodalomtörténet. Bevezetés a lelkipásztorkodás és belmisszió elméletébe. Belmisszió elmélete. Lelkipásztorkodástan. Egyházi élet ismertetése (statisztika). Egyházi szónoklattán. Egyházszerartástan. Katechetika. Egyházjogtan. Dogmatörténet. Szimbolika. Gyakorlati bibliamagyarázat. Bölcsészettörténelem. Nevelés- és oktatástan. Egy bölcsészeti kollégium. Közgazdaságtan. Közjog- és közigazgatási jog. Közegészségtan. Az egyes kollégiumok heti óraszám 1–5 óra közt váltakozik, egyrészüket egy, nagyrészüket két féléven, a kereszténység történetét négy, az ó- és újszövetségi írásmagyarázatot hat féléven át kell hallgatni.

A negyedik félév végén minden hallgató alapvizsgálatot köteles tenni. Az alapvizsgálat két részből, úgymint írásbeli és szóbeli vizsgálatból áll. A szóbeli vizsgálat tárgyai a következő tudományok: 1. Ószövetségi irodalomtörténet. 2. Újszövetségi irodalomtörténet. 3. A kereszténység történelme. 4. Vallástörténet. 5. Vallásbölcsészet. Az írásbeli vizsgálaton minden hallgató a szóbeli vizsgálat tárgyainak köréből adott három tétel közül egyet tartozik zárt helyen kidolgozni.

A hittudományi kar minden év júniusában külön határozattal névszerint megállapítja, hogy mely hittanhallgatók részére állítható ki a végbizonyítvány. A hallgatók a végbizonyítvány alapján egyházkerületi vizsgálobizottság előtt letehetik az I. lelkészsképesítő vizsgálatot, további kétévi lelkészi gyakorlat után pedig a II. lelkészsképesítő vizsgálatra jelentkezhetnek. Akik pedig tudományos minősítésre tartanak számot, azok a református hittudományi kar előtt doktori szigorlatra állhatnak. Doktori szigorlatra bocsáttatnak, akik: 1. végbizonyítványukat ezen a karon nyerték; 2. valamely hazai református teológiai akadémia bevégezés után akár ezen a karon, akár valamely külföldi egyetem hittudományi karán legalább egy évig rendes hallgatók voltak.

A szigorlat a református hittudományi karon előadott tudományterületek közül egy szakcsoportból teendő le. A szakcsoportok a következők: 1. Ószövetségi tudományok szakcsoportja. 2. Újszövetségi tudományok szakcsoportja. 3. Egyháztörténelmi szakcsoport. 4. Rendszeres teológiai szakcsoport keresztény erkölcs-tannal. 5. Gyakorlati teológiai szakcsoport az egyházjoggal együtt. A szigorlat alapja a jelölt szakcsoportjából veendő magyar nyelven írott és kinyomatott tudományos értekezés. A szóbeli vizsgálat legalább egy, legfeljebb két óráig tart.

A kar honoris causa doktorrá avathat általánosan elismert érdemekért való kitüntetésül, vagy rendkívüli esetekben a kar tiszteletének akár a protestáns egyházi közélet terén, akár más téren szerzett nagy érdemek elismerésül való tolmácsolására.

3. Evangélikus teológiai kar.¹

Az 1923-ban szervezett soproni evang. teológiai fakultás alábbi tanulmányi és vizsgarendje 1926 október 18-án kelt kormányzói elhatározással hagyatott jóvá (79.805/926. vkm. szám).

A tanulmány teljes befejezéséhez négy év szükséges. A hallgató köteles legalább heti 20 óra kollégiumot hallgatni és félévenként a kar által megállapított tárgyakból kolloquálni. A nyolc félév alatt hallgatóndó tárgyak a következők: Teológiai enciklopédia. Ószövetségi írásmagyarázat. Ószövetségi bevezetés. Ószövetségi teológia. Héber nyelv. Újszövetségi írásmagyarázat. Újszövetségi bevezetés. Újszövetségi teológia. Jézus élete. Újszövetségi görög nyelv. Egyete-

¹ Írta: Stráner Vilmos.

mes egyháztörténet. Hazai protestáns egyháztörténet és egyházjog. Dogmatörténet. Rendszeres teológia. Szimbolika. Dogmatika. Etika. Apologetika. Katechetika. Liturgika. Homiletika. Lelkipásztorkodástan. A bel- és külmiszió ismertetése. A jelenkori egyházi élet ismertetése. Gyakorlati írásmagyarázat. Egyházjogtan. Vallástörténet. Valláslélektan. Vallásbölcsészet. Valláspedagógika. Bölcsészettörténet. Egy rendszeres filozófiai kollégium. Keresztény neveléstudomány. Közgazdaságtan. Magyar közjog. Egy magyar történelmi, irodalomtörténeti vagy művelődéstörténeti kollégium. Közegészségtan. Német nyelv. Bibliai tót nyelv. Egyházi latinság. A IV. félév végén alapvizsga teendő teol. enciklopédia, ószövetségi és újszövetségi bevezetés, egyetemes egyháztörténet, vallástörténet és neveléstörténet tárgyakból. A VIII. félév végén szigorlat teendő, amely írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli a bibliai és rendszeres teológiai tudományokból készítenendő. A jelölt igazolni tartozik és dolgozataival, hogy a teológiai tudományok terén kellő jártassággal bír, az újabb teológiai irodalmat ismeri s önálló ítéletalkotásra is képes. A szóbeli szigorlat három részből áll. Az első rész tárgyai: Bibliai exegesisek és bibliai teológia; a második rész tárgyai: Rendszeres teológia (Dogmatika és Etika); a harmadik rész tárgyai: Magyar prot. egyháztörténet, Egyházjogtan, Katechetika, Liturgika, Homiletika, Lelkipásztorkodástan. A szigorlat egyes részei között 2–4 heti időköz van.

A hittudományi kar részint honoris causa, részint, megfelelő szigorlat alapján, rite megszerezhető doktori fokozatokat adományoz. Rite a teológiai doktori fokozat legkorábban a négyéves hittudományi tanfolyam bevégezése után négy esztendővel szerezhető meg, a következő szakcsoportokból: Ószövetségi írásmagyarázat és teológia; Újszövetségi írásmagyarázat és teológia; Egyetemes keresztény egyháztörténet; Rendszeres teológia; Gyakorlati teológia; Egyházjogtan és magyar prot. egyháztörténet; Általános vallástudomány és valláspedagógia. A doktori szigorlat írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbelit nyomtatott alakban megjelent önálló, tudományos színvonalú értekezés alkotja, amely jelölt alapos tárgyismeretéről a tudományos kutatás módszereinek alkalmazásában való jártasságáról tanuskodik és így a hazai protestáns teológiai irodalom számára nyereségnek tekinthető. A szóbeli szigorlat a szűkebb értelemben vett szaktudományok terén való mélyreható szakképzettség mellett, az általános teológiai műveltségnek magas színvonalát, a tudományos ítélőképességnek fejlettségét, a szellemi látókörnek szélességét és a jelenkori szellemi élet terén való tudomány terén szerzett kétségbenvonhatatlan érdemekért, vagy egyéb szolgáltatásokért kitüntetésképen adományoz.

4. Jog- és államtudományi kar.¹

A jogi karon kezdetben négy tanszék volt, melyek ellátására az alapító primások 30.000 forintot hagyományoztak. A négy tanszék volt: a római jogi, a kánonjogi és a magyar hazai jognak két tanszéke, melyek közül az egyik az anyagi, a másik az alaki jog — törvénykezési jog — ellátására volt rendelve. A jogi tanulmányi rend megállapításába az állam eleinte nem folyt be, az az alapítványi felügyeletet gyakorló esztergomi főkapitán hatósága alatt állott. A tanulmányi idő azokra nézve, kik a tudorságot óhajtották elnyerni, három, a többiekre nézve két évig tartott. A tudorra avatást a megfelelő szigorlatok letétele után a kancellár által adott licentia alapján a jogkari dékán eszközölte.

¹ Írta: Magyary Géza.

Az első kísérlet az állam részéről a jogi tanulmányi rend szabályozásába befolyjni, az 1760 november 3-án kibocsátott kir. helytartótanácsi rendelettel történt, mely többi közt meghagyta, hogy a római jog tanára a természetjogot is adja elő s hogy azt növendékpapok is hallgathassák. A döntő lépés az állami befolyás érvényesülésére az 1769 november 7-én kibocsátott kir. elhatározással történt, melynek következtében az egyetemnek, s így a jogi karnak is új tanulmányi rendje az 1770/71. tanévvel lépett életbe.

A jogi kar új tanulmányi rendjét az 1777 augusztus 22-én kibocsátott legfelsőbb leirat alapján kibocsátott tanulmányi rendszer — Ratio Educationis — szabályozta. A jogi karban a jogtudományok az államtudományokkal bővítettek ki, minek következtében a karon hat rendes és egy rendkívüli tanár tanított. A tanfolyam két évre volt felosztva, csakhamar azonban ismét három, majd pedig négy évre emeltetett fel. Az egyes tantárgyakból félévi vizsgák tartattak.

Az 1806-ban kibocsátott újabb tanulmányi rendszer a jogi tanulmányi rendszeren nem idézett elő lényeges változást. Ennek jellemző sajátysága, a tanszabadság hiánya ezentúl is megmaradt, amennyiben a tanárok ezentúl is kormányhatóságilag előírt tankönyvek szerint voltak kötelesek előadni.

Lényeges változás csak az 1848: XIX. t.-cikkkel állott be, mely a jogi karon is behozta a tanszabadságot és a magántanári intézményt.

Az abszolutizmus alatt új tanulmányi és vizsgarendet léptettek életbe, melyek még az alkotmányosság visszaállítása után is néhány évig életben maradtak.

A kezdő lépés az új és önálló szabályozásra az 1874 február 5-én és 1875 január 5-én kibocsátott legfelsőbb királyi rendeletekkel történt, melyek a ma érvényben levő vizsgarendnek is alapját képezik. Az előbbi behozta az első és második alapvizsgát, valamint újonnan szabályozta az államvizsgákat: a jog- és államtudományi államvizsgát. Mind a két államvizsga nem volt kötelező, de a hallgató választása szerint az egyiket már a harmadik tanév végén is letehetette. Az utóbbi behozta a jog- és államtudományi tudorságot. Hogy azonban a szétválasztás ne idézzen elő egyoldalúságot, jogtudorságra csak az volt bocsátható, aki előbb letette az államtudományi államvizsgát és fordítva, államtudományi tudorságra csak azt bocsátották, aki előbb a jogtudományi államvizsgát letette. Ezt a vizsgarendszert az 1883. évi augusztus 20-án kiadott s még ma is érvényes két királyi rendelet az alap- és államvizsgákról, illetve a doktorátusról¹ módosította. Az I. alapvizsgálat tárgyai, amely a második félév végén tehető, *a) a római jog és b) a magyar jogtörténet.* A II. alapvizsgálatéi, amely a negyedik félév végén tehető: *a) a magyar közjog és b) a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal.* A jogtudományi államvizsgálat tárgyai: *a) a magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal, amennyiben a magyar birodalom területén gyakorlati jelentőséggel bír; b) a büntetőjog és eljárás; c) a kereskedelmi és váltójog; d) a polgári törvénykezés; e) a magyar közigazgatási jog.* Az államtudományi államvizsgálat tárgyai: *a) alkotmányi és kormányzati politika; b) a magyar közigazgatási jog; c) a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei; d) az egyházjog; e) a magyar állam statisztikájából a népességi, közművelődési és közgazdasági rész.*

A jogtudori fok elnyerésére három szigorlat és egy felavatási értekezés, az államtudományi tudori fok elnyerésére két szigorlat és egy felavatási értekezés kívántatik. A jogtudományi szigorlatok: I. *a) római jog, b) egyházjog, c) jogbölcészet a történeti résszel és a nemzetközi joggal; II. a) magyar közjog, b) közigazgatási és pénzügyi jog, c) politika, d) magyar büntetőjog és eljárás;*

¹ Közzétette a 28.291/1883. vkm. sz. rendelet.

III. *a) magyar magánjog, b) osztrák polgári jog, c) magyar polgári törvénykezés, d) kereskedelmi és váltójog.* Az államtudományi szigorlatok: I. *a) jogbölcészet a történeti résszel és a nemzetközi joggal, b) egyházjog, c) magyar közjog, d) politika; II. a) nemzetgazdaságtan és pénzügytan, b) statisztika, c) magyar közigazgatási jog a pénzügyi joggal.* Akik mindkét doktorátust megszerezni óhajtják, azt négy szigorlattal elérhetik. Államvizsgát a harmadik tanév végén nem lehet többé tenni. Egyik vagy másik államvizsga, esetleg mind a kettő, valamint a doktorátus csak a negyedik tanév végén tehető le. A jogtudorságnak pedig nem feltétele többé az államtudományi államvizsga és fordítva. A szétválasztás tehát most igen éles.

Ebből a vizsgarendszerből igen nagy hátrányok származtak. Egyoldalúság a kiképzésben és hogy a harmadik tanév, minthogy vizsgát nem lehetett tenni, a nemtanulás éve lett. Ezen a bajon, habár csak kísérletképen és igen szűk keretek közt, kívánt segíteni az 1911 február 5-én legfelsőbb királyi jóváhagyással kibocsátott szabályzat az alapvizsgákról, mely a két alapvizsgát korábbi alakjukban fenntartva, behozta a harmadik alapvizsgát, amelynek tárgyai a magyar magánjog, valamint a büntetőjog és eljárás. Ezzel azonban a jogi tanulmányi és vizsgarend reformja iránti mozgalmak még nem jutottak nyugvóponthoz, sőt az évek óta készülő reform még mindig függőben van.

Jelentős fordulatot idéztek elő az 1912: VII. és az 1913: LIII. t.-cikk. Az előbbi a jogtudorságot a bírői szolgálatra is kötelezővé tette, amely addig csak az ügyvédi vizsgához volt szükséges; az utóbbi a bírói és ügyvédi gyakorlati képesítővizsgát egységesítette. Az 1883: I. t.-cikk kilátásba helyezte a gyakorlati közigazgatási vizsga behozatalát is, de ez a terv a mai napig nem valósult meg.

5. Az orvostudományi kar.¹

Az orvosi kar tanulmányi és vizsgarendje kezdetben azonos volt az 1749. évi bécsi szigorlati renddel. 1774-ben az újabb bécsi szigorlati rendet veszik át, amelyet abban az időben reorganizált van Swieten, a nagy hollandi Boerhave tanítványa. Az orvosdoktori tanfolyam ötéves volt, csak olyanokat vettek fel, kik már a bölcészeti tanfolyamot elvégezték. Az orvosdoktorság elnyerésére a tanfolyam végén három szigorlatot kellett tenni. Akkoriban az orvosdoktorokon kívül sebészmestereket is képeztek ki, e tanfolyamra a sebészceh által fel szabadított növendékeket vették fel. A szemézmesteri és szülészmesteri oklevelet csak azok kaphatták, kik már orvosdoktorok vagy sebészmesterek voltak. II. József új tanulmányi rendszert hozott be, az orvosi és sebészeti kiképzést közelebb hozta egymáshoz, s azt négy évben állapította meg, de emellett falusi sebészek számára kétéves tanfolyamot is létesített.

Az 1806. évi Ratio educationis az orvossebészeti tanfolyamot újból öt évre emelte fel, de a kétéves alacsonyabbrendű sebészképzés megmaradt.

Az 1813. évi szigorlati rend 1. orvosdoktori, 2. sebészdoktori, 3. szülészmesteri, 4. szemézmesteri és 5. fogászmesteri okleveleket rendszeresített.

Az 1848: XIX. t.-cikk óta az orvosi tanfolyam kötött volta s a megszabott tankönyvek szerint való tanulás megszűnt. A különböző diplomák azonban megmaradtak egészen 1875-ig, amikor az orvosképzést gyökeresen reformálták. A tanfolyam 10 féléves maradt, heti 20 köteles órával. A második félév végén elővizsgálat a természetrajzi tárgyakból (ásványtan, növénytan és állattan), a negyedik félév végén fizika, chemia, anatómia, fiziológia és általános kórtan. A tanfolyam végén az első szigorlat a gyakorlati bonctant és élettant, gyógyszer-tant és kórbonctant, a második szigorlat a fő klinikai tárgyak gyakorlati vizsgálá-

¹ Irta: Grósz Emil.

ját foglalta magában. Az elméleti záró szigorlat tárgyai: belgyógyászat, sebészet, törvényszéki orvostan és közegészségtan voltak. Ezen vizsgák sikeres letétele után a jelöltet egyetem-es orvosdoktorrá avatták. Az összes többi orvosi diplomák megszűntek s az oktatás jelentékeny mértékben gyakorlatiabbá vált.

E rendszer 1901-ig maradt érvényben, amikor a gyakorlati oktatás érdekében a kórházi gyakorlati évet tették kötelezővé. A természetrajzi elővizsgálatok elmaradtak, a negyedik félév végén a bonctanból, élettanból, fizikából és chemiából való vizsgázást (I. szigorlat) kötelezővé tették, amiáltal a klinikai oktatás számára teoretikus alapot biztosítottak, a tanfolyam végén a II. szigorlat tárgyai: kórbonctan, gyógyszerstan, általános kórtan, törvényszéki orvostan és közegészségtan s a III. szigorlat a négy fő klinikai tárgyhöz (belgyógyászat, sebészet, szemészet, szülészet és nőgyógyászat) három speciális tárgyat: elme-kórtant, gyermekgyógyászatot, bőr- és nemikórtant esatol.

E szigorlati rend 20 évig volt hatályban s 1922-ben lépett érvénybe a legújabb szabályzat. Eszerint a tanfolyam 10 féléves maradt, de a kötelező gyakorlati évet beolvasztotta a szigorlati évbe, miáltal az oktatás gyakorlatibb voltát s a kötelező kórházi gyakorlat eredményesebbé tételét célozta. Az 5. félév elejéig a fizikából, chemiából, bonctanból és fizioológiából való vizsgázás a klinikai félévek elengedhetetlen feltétele lett. A tanfolyam végén következik a II. szigorlat kórbonctanból, gyógyszerstanból, általános kórtanból, ennek sikeres letétele után a klinikai tárgyakból a kórházi gyakorlat egyenként s utána a III. szigorlat. A negyedik, vagy záró szigorlat tárgyai: közegészségtan és törvényszéki orvostan. E szigorlati rend nagy lépést tett a gyakorlati oktatás érdekében s emellett megtartotta, sőt megerősítette a teoretikus alapot.

6. A bölcsészeti kar.¹

A mai bölcsészeti kar őse a középkori egyetemek *facultas artium*-a, mely a többi karra előkészítő iskola szerepét játszotta. Ennek a karnak sajátos tanítási anyaga a nyelvi tanulmányokon kívül elsősorban a filozófia volt: logika, etika, politika és metafizika, melyekhez Aristoteles értelmében a fizika és a természetleírás járult. Minden scholaris, mielőtt a többi (teológiai, jogi, orvosi) karon megkezdte volna tanulmányait, több évig az artisztikus kart hallgatta, mely így központi szerepet játszott. Ez a kar adta meg az általános elméleti készséget, melyre a szaktudományi képzés támaszkodott; itt tanult az ifjú dialektikát, itt fegyelmezte gondolkodását.

A bölcsészeti kar szervezete és tanulmányi rendje lényegében egészen a XVIII. század végéig Európa-szerte ezt a szerepet játszotta mind a katolikusoknál, mind a protestánsoknál. A jezsuita egyetemek is, amilyen a nagyszombati volt, a bölcsészeti karnak a többi karra előkészítő szerepet szántak. Pázmány alapítólevele a bölcsészeti karon három tanfolyamot létesített, melyek nevüket a bennük főtárgyként szereplő logikától, fizikától és metafizikától kapták. Előadások voltak még az etikából és a matematikából. Az etika a XVIII. században kibővült a természetjoggal; ezenkívül fokozatosan tért hódított a tárgyak között a történelem, a földrajz és a csillagászat, ezek mellett a modern nyelvek is, főképp a francia és a német. Kezdetől fogva nagy súlyt vetettek a nyilvános vitatkozásokra, melyek évenként ötször folytak. A vizsgálatok, melyek gradust adtak, kétféleképp voltak: a második év végén négy cenzor előtt letett vizsgálat után a jelölt megkapta a *prima laurea*-t; a harmadik év végén vizsgálat és disputatio alapján magisteri fokozatot nyert.

¹ Irta: Kornis Gyula.

A Mária Terézia-féle 1770-i reform a bölcsészeti kar tanulmányi rendjét mélyebben nem érinti. Erősen hangsúlyozza a formális műveltségen kívül a tárgyi tudás jelentőségét; sürgeti a fizikai eszközök beszerzését és a kísérletezést. A felvilágosult abszolútizmus gyakorlati-hasznossági szelleme követeli, hogy a matematikával kapcsolatban a gyakorlati geometria, a polgári s katonai építészet és a rajz is foglaljon helyet a tanulmányi rendben. A tankönyvek ugyanazok legyenek, mint amelyek a bécsi egyetem filozófiai karán használatosak. Két új tanszék is létesül: a retorikával egybekötött történelemnek, másrészt a politikai tudományoknak tanszéke.

A Jézus-társaság feloszlatása után a nagyszombati egyetem bölcsészeti kara bécsi mintára új szervezésen megy keresztül (1773). A tanszékek száma kilencre emelkedik: külön katedrát kap a természetrajz, a felsőbb matematika és az esztétika. A filozófia tanulmányi rendje kibővül a pszichológiával, a metafizika területe megszűkül, az etika tanítása gyakorlati jelleget ölt. A felvilágosodás racionalizmusa a bizonyítás elméletében a „matematikai módszert” követeli, ami Wolff hatására utal; viszont e szellemi irányzat utilitarizmusa abban nyilvánul meg, hogy a természetrajzot főképp gyakorlati-technikai vonatkozásaiban óhajtja előadatni. Az esztétikában művészetelmélet, irodalomtörténet, filológia és archeológia elég tarkán kapcsolódik egybe. (L. Fináczy E.: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. 1902. 123.) Az újonnan bevezetett természettudományi tárgyakhoz szükséges felszerelés teljesen hiányzott.

A magyar közoktatásügy történetében korszakalkotó *Ratio Educationis* (1777) az akadémiákon és az egyetemen kétéves filozófiai tanfolyamot szervez, mint bevezetést a többi (teológiai, jogi s orvosi) tanulmányokra. E két évfolyam megfelel a mai középiskola két legfelsőbb osztályának. A filozófiai tanfolyam tanítási anyaga: logika, gyakorlati filozófia, metafizika, a filozófia története, tiszta mennyiségtan, mezőgazdaságra és iparra alkalmazott mennyiségtan (földmérés, vízműtan, építészet), magyar történelem s az örökös tartományok történelme, természetrajz, főtekintettel a mezőgazdaságra és iparra (növénytermelés és állattenyésztés), kísérleti fizika, újságolvasás (*collegium novorum*). Rendkívüli tárgy a görög, egyetemes történelem, a retorikai és poétikai gyakorlat, címertan, a lovagrendek ismerete. Az egyetem bölcsészeti hallgatóira nézve is, úgy mint az akadémiákon, ennek a tarka s főképp a hasznosság szempontjából összeválogatott enciklopédikus művelődési anyagnak hallgatása kötelező, azonban az egyetemen számos olyan speciális tanulmány is helyet foglal, amelyek az akadémiákon hiányzanak; pl. külön tanszéke van az oklevéltannak, a címer- és pecsétannak, az éremtannak, a természetjognak, a mezőgazdaságtannak, a felsőbb mennyiségtannak, az építészetnek, földismeretnek s vízi technikának, a kísérleti fizikának és a mechanikának s az esztétikának. Az egyetemet kiegészíti a budai csillagvizsgálóintézet. Gondoskodni kíván a Ratio továbbá természetrajzi, fizikai és mechanikai szertárról, „mint az egyetemnek megannyi fegyvertáráról”; éremtárról, a régészeti emlékek összegyűjtéséről s kellő felszerelésű egyetemi könyvtárról.

A második Ratio (1806), mely a pesti egyetemnek s az akadémiáknak tanulmányi rendjét és szervezetét 1849-ig megállapítja, csak némi módosítást tesz az első Ratióknak a bölcsészeti tanfolyamra vonatkozó intézkedésein; a természettudományok gazdasági-technikai vonatkozásaira kevesebb súlyt vet; a magyar nyelvet és irodalmat heti 1 órában már taníttatja. Egyben továbbépíti a bölcsészeti kart olyan tanulmányok irányában, melyek az akadémiákon nem fordulnak elő s csak azok számára valók, akik valamely tudománykörbe elmélyedni óhajtanak (*Universitatis propria studia philosophica*). Ezek részint elméleti tudományok, részint, műszaki főiskola hiányában, technikai tudományok (hidro-

mechanika, hidrotechnika, térképrajzolás); esztétika a szépművészetekkel és irodalommal, hadtudományok (katonai építéstan, pirotechnika, hadi géptan). Az egyetemi tanulóknak szabadságukban áll évfolyamra való tekintet nélkül e tárgyak bármelyikének hallgatása. Ez az intézkedés azért fontos, mert a filozófiai kar önálló kifejlődésének csíráját pillanthatjuk meg benne: lassankint mind nagyobb ür választotta volna el az egyetem filozófiai karát, mint a tudományos kutatás műhelyét, az akadémiák pusztán iskolaszerű filozófiai tanfolyamaitól. Ezek maguktól, a Thun-rendszer közbejötté nélkül is, egybeolvadtak volna a gimnáziummal egységes nyolc évi tanfolyamú középiskolává. Így önként megszűnt volna az a sajátos kurzus, mely sem középiskola, sem főiskola nem volt, hanem a kettő között lebegett.

A régi magyar bölcsészeti karra 1848-ig teljes mértékben áll az a kritika, melyet Kant *Der Streit der Fakultäten* c. munkájában a német egyetemeken uralkodó állapot fölött gyakorolt (1798). Kant felfogását a bölcsészeti kar középonti jelentőségéről a német idealizmus nagy gondolkodói (Schelling, Fichte, Schleiermacher, W. Humboldt, Steffens) továbbépítik és a modern német egyetemet ennek alapján szervezik meg. A német idealizmus tudományfogalmát, melyen az új egyetemi szervezet és szellem felépül, két alapelv jellemzi: a szabad öntevékenység elve (a tanulás és tanítás szabadsága) és a minden tudományos gondolkodás organikus egysége, melyet a filozófiai tanulmányok képviselnek. A szabadság elvét nálunk az 1848: XIX. t.-cikk iktatja törvénybe, de csak bármily paradoxul hangzik is — az abszolutizmus korszakában gr. Thun Leó a porosz egyetemek szellemén alapuló új egyetemi szervezet útján lépteti életbe. A bölcsészeti kar modern átalakulására döntő jelentőségű volt az *Organisations-Entwurf*-nak (1850) a középiskolák új szervezetét életbeléptető intézkedése, mely a filozófiai kétéves tanfolyamot a gimnázium addigi hat osztályához csatolta. Így az akadémiák filozófiai kurzusa megszűnt, hasonlóképp az egyetem bölcsészeti karé is, mely így tisztán tudományművelő feladatának élhetett. Megszabadult egyszersmind a kar a József császártól 1782-ben a karhoz kapcsolt institutum geometricumtól, a mérnökképző tanfolyamtól, mely a József-ipariskolához (műegyetemhez) csatoltatott. Egyben az orvosi kartól a bölcsészeti kar kebelébe jutott a növény-, állat-, ásvány- és vegytani tanszék. Ezzel a filozófiai kar egyenlő rangúvá, mintegy öncélúvá lett a többi karral, mindaddig *facultates sublimiores*-szel szemben. Megszűnt a kötelező tankönyvek használata, az iskolás rendszer, mely az egyes tudományoknak évről-évre teljes, éppen ezért csak vázlatszerű előadására korlátozta a tanárt; megszűntek a félévi kötelező vizsgálatok, az egész kötött tanulmányi rend. A magántanári intézmény bevezetése pedig felfrissítette s meggazdagította a most már egészen szabadon választható előadások számát. Minthogy azonban a jövő jogásznak, orvosnak, teológusnak ezentúl nem kellett előbb filozófusnak lennie, egyelőre a bölcsészeti kar hallgatóinak száma szánalmasan csekély: 1867-ig 8–10 között mozog. A bölcsészeti kar lett volna ugyan hivatva a középiskolai tanárok kiképzésére, azonban a germanizáló bécsi hatalom a magyar iskolákba Ausztriából hozta az új tanárokat, a tanító szerzetesrendek s a protestánsok pedig tanáraik kiképzéséről maguk gondoskodtak. Egyébként is a nemzeti élet és szabadság erőszakosan el volt nyomva, már pedig a magasabb szellemi élet, a tudomány csak a nemzeti szabadság talaján indulhat lendületnek és virágzásnak. Az abszolutizmustól megadott tanszabadság ennél fogva a maga gyümölcseit csak 1860-tól, főképp 1867-től érlelhette meg. Néhány évtized alatt a természettudományi intézetek, a különféle tudományos gyűjtemények és szemináriumok felállítása, a tanárképzésnek a tudományok fejlődésével és szétkülönülésével lépést tartó szaporítása az elmúlt félszázad hiányait csakhamar pótolta s a pesti, majd nyomában

1872-től a kolozsvári bölcsészeti kart fokozatosan európai színvonalra emelte. A tudományok nagyarányú szétkülönülése, másrészt az egyéni hajlam és képesség figyelembevétele megkövetelte a már anachronizmussá vált régi bölcsészeti doktori vizsgálat újra való szabályozását. Az 1873-ban kiadott új szabályzat a doktori oklevél elnyerésére jelentkezőtől egy nyomtatásban is megjelent tudományos értekezést kíván, másrészt szóbeli szigorlatot, melynek tárgya három rokontudomány; ezek közül az egyik fő-, a másik kettő mellékszakként szerepel. Így a régi, szinte az érettségi vizsgálatához hasonló „szépművészeti tudorság” helyére a komoly tudományos szakszerűségű próbatétel lépett. A bölcsészeti doktori szabályzat lényegét az 1881. és 1892. évi új rendelkezések nem érintették.

Mindazok a szervezeti, tanulmányi és vizsgálati rendre vonatkozó szabályzatok, melyek a budapesti bölcsészeti kar életét irányították, jutottak érvényre a kolozsvári (1872), debreceni (1914) és pozsonyi (1918) egyetem bölcsészeti karain is, azzal a szervezeti különbséggel, hogy a francia *faculté des lettres* és *faculté des sciences* mintájára ezeken az egyetemeken a szellemi tudományok (bölcset-, nyelv-, történettudományok) és a természettudományok (a matematikával) külön, önálló karban helyezkedtek el.

Tanárképzés.

A Jézus-társaság feloszlása szükségessé tette új tanári nemzedék kiképzését. Ezért már 1773-ban, a nagyszombati egyetem újjászervezése alkalmával, az egyes fakultásokon felállították a *collegium repetentium*-ot. Négy évi tapasztalatra támaszkodva, az 1777-ben megjelent Ratio már tüzetesen intézkedik a tanárképzésről (113–121. §), mert „nem alaptalan — mondja — az az aggodalom, hogy idő multával nem akadnak elegendő számban megfelelő tanárok”. „Hogy legyen egy válogatott ifjakkból álló testület, akik ezentúl a tantárgyak tanítására hivatva vannak, kegyelmesen évi ösztöndíjak alapítottak azok számára, akik a teológiai, jogi, orvosi és bölcsészeti tudományokat, valamint a humanitás tárgyait különös gondal ismétlik s majdan tanári állások elvállalására készülnek az egyetemen. Az ilyen repetensek kijelölésének joga — az egyes karok véleményének meghallgatása után — teljesen a királyi egyetemi tanácsnak kezében van.” Eredetileg tehát az összes karokon voltak ösztöndíjas ifjak, akik az illető kar tudományköreiből tanári pályára készültek. Ez megfelel a mai asszisztensi és gyakornoki intézménynek. A bölcsészeti karon a repetensek tanulmányait az elméleti fizika, a felsőbb és az alkalmazott mennyiségtan és a gazdaságtan tanárai vezették; az akadémiák filozófiai tanfolyamai ugyanis nagy szűkében voltak a reális tudományos képzettségű tanároknak. A humánus szakok repetensei voltak hivatva a gimnáziumokban tanítani. A repetensi idő két évig tartott. A jelöltek esztétikát tanultak ezen szak professzorától; egy másik tanár a gimnáziumi osztályok anyagát, görögöt, földrajzot, történelmet ismételt velük naponként másfél órában. Az írásbeli dolgozatokra is nagy súlyt vetettek. A jelöltek mellékfoglalkozása el volt tiltva. A Ratio azt is kívánja, hogy a szerzetes tanárjelöltek is lehetőleg hallgassák az egyetemet, illetőleg vegyenek részt a repetensek szemináriumában s vizsgálatot tegyenek. József császár ezt rendeletben kötelezővé tette a kegyesrendiekre nézve. Ugyanezt követeli — miután a második Ratio (1806) elejtette a repetensi intézményt — az 1825/7-i országgyűléstől kiküldött tanulmányi bizottság munkálata is. (Opinio. 1830.) A követelmény azonban papiroson maradt. Nemesak a katolikus, de a protestáns gimnáziumokban is túlnyomóan papi képzettségű tanárok tanítottak.

A tanárképzésről intézményszerűen először Eötvös József báró gondoskodott, amikor 1870-ben a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karával kapcsolatban

a gimnáziumi tanárjelöltek számára tanítóképzőintézetet állított föl, viszont a realiskolai tanárjelöltek számára hasonló intézményt a József-műegyetem mellett szervezett. Trefort miniszter a kettőt 1873-ban egyesítette s a tanárképzés ügyét újból szabályozta. A jelöltek szaktárgyak tudományos ismereteit az egyetemen, illetőleg műegyetemen szerezték meg; de emellett kötelesek voltak a tanárképzés sajátos célját szolgáló speciális előadásokat is hallgatni. A tanárképző jelöltjei ösztöndíjban részesültek. Mielőtt azonban a tanári pályára léptek, kötelesek voltak az 1872-ben felállított gyakorló-gimnáziumban a tanítás gyakorlatában tervszerű vezetés és felügyelet mellett résztvenni. A gyakorló iskolának nagy része volt abban, hogy a középiskolai oktatás módszere újjáalakult.

Az 1873-ban szervezett tanárképző munkássága általában eredménytelen maradt. Helyébe a budapesti bölcsészeti kar 1878-ban az egyes tanárok vezetése alatt álló egyetemi szemináriumok felállítását hozta javaslatba. 1887-ben meg is alakultak a szemináriumok az egyetemen, de ekkor már nem a sajátos tanárképzést, hanem a tudományművelést tartották feladatuknak. Emellett a tanárképzőintézet is, 1882-ben némi szervezeti módosítással, továbbra megmaradt. Az 1883:XXX. t.-c. IV. fejezete csak a középiskolai tanárok képesítésének feltételeit szabályozta, de a törvény erejével nem gondoskodott a középiskolai tanárok képzéséről. Az 1899-ben kiadott tanárképzői szabályzat a tanárképzés munkáját az egyetem s a külön tanárképzői előadások között osztotta meg. Az elméleti képzettség célját szolgálják az egyetemi előadások, másrészt a tanárképzőintézet megbízásából az egyetemi tanároktól s más szakelőadóktól tartott külön előadások és gyakorlatok; a tanítási gyakorlatba való bevezetésre pedig a gyakorló-gimnázium vagy más középiskola szolgál. A tanárképzőintézet tagjai kötelesek a kijelölt előadásokat hallgatni, szakjuknak megfelelő gyakorlatokban tevékenyen résztvenni s a főképzőintézetből kellő előmeneteli jegyet felmutatni.

Ez a szervezet helyesnek bizonyult, de alapvető hiánya, hogy nem volt kötelező: tanári oklevelet csupán az egyetemi előadások hallgatása alapján bárki szerezhethet, anélkül, hogy a sajátos tanári hivatásra külön előkészítő tanárképzőintézet tagja lett volna. Ezen a hiányon segített az 1924:XXVII. t.-cikk, mely most már a törvény erejével kimondja, „hogy középiskolai tanárságra képesítést csak az nyerhet, aki igazolja, hogy szabályszerű egyetemi tanulmányai során a középiskolai tanárképzőintézetnek négy éven át tagja volt s az egyes szakcsoportokra nézve kijelölt egyetemi, úgyszintén tanárképzőintézeti előadásokban és gyakorlatokban eredményesen részt vett“. Egyben a törvény azt is megköveteli, hogy a tanárjelölt a négyéves főiskolai tanfolyam elvégzése után még legalább egy évet valamely nyilvános középiskolában tanítási gyakorlattal töltött.

Trefort miniszter már 1875-ben tervbe vette szegényebb sorsú tanárjelöltek képzésére szolgáló internátusi intézmény megszervezését; az École Normale Supérieure lebegett előtte példaképpül. Az eszme 1895-ben öltött testet az *Eötvös-kollégiumban*, melynek feladata, „hogy a budapesti főiskolák érdemesebb hallgatóinak, akik a tanári pályára készülnek, tisztas együttélésben megadjon minden segítséget arra, hogy egyetemi tanulmányaik alatt szakpályájukra elméletileg és gyakorlatilag kellőképp előkészülhessenek.“ Báró Eötvös Loránd ugyanis 1894-ben „Tanárjelöltek bennlakó intézete“ címen 15.000 forintot irányzott elő az 1895. évi állam költségvetésben. Utóda, Wlassics Gyula a tételt fenntartván, a létesítendő intézetnek „báró Eötvös József-kollégium“ nevet adta. Felkérte báró Eötvös Lorándot terve végrehajtására és az intézet fő vezetésére, kurátori minőségben. Báró Eötvös Loránd intézkedései folytán a kollégium szeptember 22-én megnyitott, a Kerkápoly-Bodor-alapítvány Csillag-utcai házában bérelt helyiségekben. A növendékek létszáma 30, kik az állam ösztöndíjasai. Ugyan-

akkor felvételre a csorna-premontrei kanonokrend 5 tagja is, kik mint tanárjelöltek az állami növendékekkel együtt végezték tanulmányaikat. 1898-ban elhatározottak a kollégium további kibővítése és külön e célra emelendő épületben való elhelyezése. 1902-ben megvásárolták a Ménési-út 11. sz. alatt 2 holdnyi területű kertet a kollégium épületének elhelyezésére. 1906-ban gróf Apponyi Albert külön tanári testületet nevezett ki a kollégiumhoz és 1909. évi január hóban elrendelte az építkezési munkálatok megkezdését. 1910. évi karácsonyra az Eötvös-kollégium elfoglalta új otthonát. Létszáma 80 állami ösztöndíjas. A végleges létszám 100-ban állapított meg. 1911. évi október hóban volt az ünnepélyes megnyitás. Az Eötvös-kollégiumból 1924 végéig 374 jelölt került ki.

A kollégiumnak igazgatóján kívül 6 főfoglalkozású tanára, 4–6 előadója és az idegen nyelvek tanítására több tanára van. Könyvtára 35.000 kötetet tartalmaz.

Az 1924:XXVII. t.-cikk 9. §-a a debreceni, pécsi és szegedi tanárképzőintézetekkel kapcsolatban az Eötvös-kollégiumhoz hasonló intézmény felállítását tervezi.

Tanárvizsgálat.

Az 1777-i Ratio a collegium repetentium tanárjelöltjeitől megkövetelte, hogy vizsgálatot tegyenek. A királyi gimnáziumok tanári állásait egyébként pályázat útján töltötték be. A pályázók a főigazgatóság székhelyén a főigazgató, a helybeli akadémiai és gimnáziumi tanárok előtt írásbeli és szóbeli vizsgálatra álltak. A második Ratio (1806) ezt az eljárást részletesen szabályozta (177–179. §). A tanító szerzetesrendek s a protestáns egyházak maguk alkalmazták tanáraikat. Így volt ez egészen 1849-ig. Az abszolutizmus Entwurfja, majd egy 1856-iki rendelet azonban azt követelte, hogy a gimnáziumi tanárok az osztrák tanárvizsgáló bizottság előtt vizsgázzanak (Bécs, Prága, Lemberg, Innsbruck). Az első magyar tanárvizsgáló bizottságot 1862-ben a helytartótanács szervezte meg a pesti egyetemmel kapcsolatban („Szabály a gymnasiumi tanító hivatal jelöltjeinek vizsgálatára“). A szabályzat szerint a vizsgálatra jelentkezésnek feltétele érettségi bizonyítvány s háromévi egyetemi hallgatás. Szükséges, hogy ezen idő alatt szaktárgyain kívül a jelölt filozófiával, pedagógiával, német nyelvvel s azzal a nyelvvel is foglalkozzék, amelyen való tanításra képesítést óhajt szerezni (magyar, tót, rutén, szerb, román). A vizsgálatnak négy része volt: házi dolgozat, zárthelyi dolgozat, szóbeli vizsgálat s próbaelőadás. Egy ideig (1863–1875-ig) külön realiskolai tanárvizsgáló bizottság is működött, mely azonban az egyesített országos középiskolai tanárvizsgáló bizottságba olvadt bele. Az 1875-i szabályzat a vizsgálat rendjét módosította. A vizsgálat elővizsgálatból és szakvizsgálatból állott. Amannak tárgya minden jelöltre nézve a magyar nyelv és irodalom, másrészt a filozófia és pedagógia volt; e vizsgálat kétévi egyetemi hallgatás után volt lehető. A szakvizsgálat, mely a harmadik egyetemi év után következett, fő- és melléktárgyból állott. A főtárgyból készített házi dolgozatot követte a zárthelyi írásbeli dolgozat, végül a szóbeli vizsgálat.

Az 1882-ben kiadott új tanárvizsgálati szabályzat lényegében a ma is érvényes norma alapja. E szerint a vizsgálatnak három foka van: 1. alapvizsgálat, melynek feltétele kétévi főiskolai tanfolyam hallgatásának igazolása; anyaga a választott két szaktárgyon kívül a magyar nyelv és irodalom ismerete (ebből zárthelyi írásbeli dolgozat); 2. szakvizsgálat, melyre a jelölt négyéves főiskolai tanulmányai után jelentkezhetik; tárgya a főtárgyból készült házi, majd zárthelyi írásbeli dolgozat, végre szóbeli vizsgálat; 3. pedagógiai vizsgálat valamely nyilvános iskolában töltött egyesztendei tanítási gyakorlat után; a zárthelyi írásbeli és szóbeli vizsgálat anyaga a filozófia és a pedagógia. Az 1888-i szabályzat megszüntette a fő- és melléktárgy megkülönböztetését s részletesen felsorolta a vizsgálat anyagára vonatkozó követelményeket.

Az 1924:XXVII. törvénycikk a tanárvizsgálatokra való jelentkezésnél megköveteli annak igazolását, hogy a jelölt a tanárképző-intézet tagja volt s bizonyos megszabott magyar irodalomtörténeti és filozófiai-pedagógiai tanulmányokat végzett. Pedagógiai vizsgálatra csak akkor jelentkezhetik, ha valamely nyilvános középiskolában a szabályzatnak megfelelő módon tanítási gyakorlatot végzett. Az 1926-ban kiadott új középiskolai tanárvizsgálati szabályzat az 1888 óta érvényben lévő szabályzatot a szaktárgyak csoportosítására, a szaktárgyak anyagára és ennek az egyes vizsgálati fokozatokra való elosztására, az ismereteknek megkövetelhető mértékére nézve lényegesen módosította.

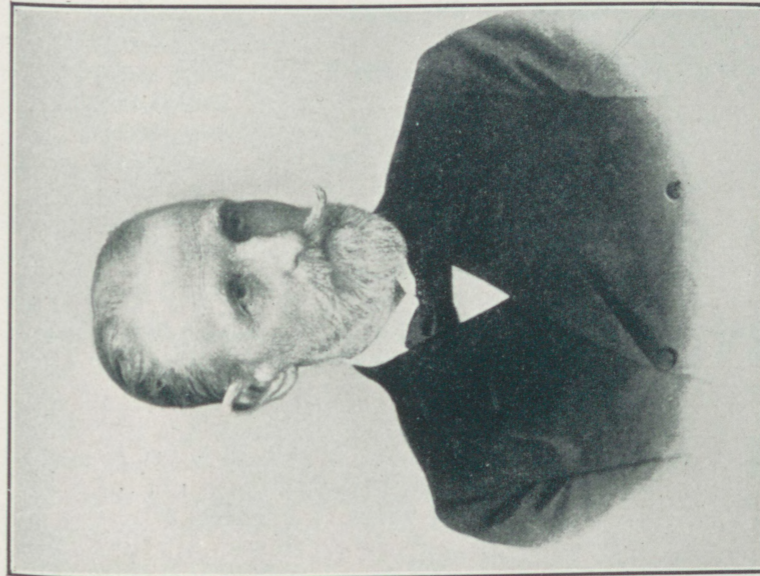
VI. Egyetemeink tanszékei.

1. Hittudományi karok.

	Budapest (r. kath.)	Debrecen (ref.)	Sopron (ev.)
Ószövetségi szentírástudomány	üres	—	—
Újszövetségi szentírástudomány	Pataky Arnold	—	—
Egyháztörténelem	Martin Aurél	Pokoly József	—
Egyházjog	Baranyai Jusztin	—	—
Bölcséleti propedeutika	Kiss János	—	—
" "	Trikál József	—	—
Keresztény erkölestudomány	Wolkenberg Alajos	Csánki Benjamin	—
Alapvető hittan	Szabó Vendel	—	—
Ágazatos hittan (Dogmatika)	Schütz Antal	Lencz Géza	—
Lelkipásztorkodástan	Mihályfi Akos	Kiss Ferenc	—
Hitszónoklattan	Tóth Tihamér	—	—
Keleti nyelvek	Aistleitner József	—	—
Ó-szövetségi írásmagyarázat	—	Sass Béla	—
Újszövetségi írásmagyarázat	—	Erdős József	—
Vallástörténet	—	Varga Zsigmond	—
Egyházi szónoklattan	—	Csikez Sándor	—
Ószövetségi írásmagyarázat és teológia	—	—	Deák János
Újszövetségi írásmagyarázat és teológia	—	—	Kiss Jenő
Rendszeres teológia	—	—	Pröhle Károly
Egyetemes ker. egyháztörténet	—	—	Payr Sándor
Gyakorlati teológia	—	—	Stráner Vilmos
Egyházjog és magyar prot. egyháztörténelem	—	—	Kováts Sándor
Vallástörténet, vallásbölcsezet és keresztény-neveléstudomány	—	—	üres
Újszövetségi írásmagyarázat és a rendszeres teológia segédtudományai	—	—	üres.

2. Jog- és államtudományi karok.

	Budapest	Szeged	Debrecen	Pécs
Jogtörténet	Király János	Iványi Béla	üres	Kérészy Zoltán
Római jog	Illés József	Kiss Albert	üres	Pázmány Zoltán
Közjog	Kmety Károly	Polner Ödön	Barabási Kún József	Molnár Kálmán
Közigazgatási jog	Tomcsányi Móric	Erekly István	Márffy Ede	üres
Nemzetgazdaságtan	Balás Károly	Kováts Ferenc	Illyefalvy Vitéz Géza	Mihályffy Ernő
	Navratil Akos			

Kautz Gyula (1829—1909)
nemzetgazdaságtan.

Szalay László (1813—1864)
történetíró.

	Budapest	Szeged	Debrecen	Pécs
Magánjog	{ Grosschmid Béni Szladits Károly	Kolozsváry Bálint	Tóth Lajos	Schaurek Rafael
Büntetőjog	{ Angyal Pál Doleschall Alfréd	Heller Erik	Kováts Andor	Yrk Albert
Politika	{ Concha Győző K. Kováts Gyula	Szandtner Pál	Haendel Vilmos	Krisztics Sándor
Egyházjog	{ Reiner János Notter Antal	Kosutány Ignác	Szentpéteri Kún Béla	üres
Perjog	Magyary Géza	Tóth Károly	Bacsó Jenő	Vinkler János
Kereskedelmi jog	Nagy Ferenc	Tury Sándor	Marton Géza	Bozóky Géza
Statisztika	Kenéz Béla	üres	Bozóky Ferenc	Vasváry Ferenc
Nemzetközi jog	(Doleschall Alfréd)	Buza László	Thegze Gyula	Faluhelyi Ferenc
Jogbölcsélet	(Angyal Pál)	Moór Gyula	—	—
Osztályok jog	—	Menyhárt Gáspár	—	—

Megszüntetett tanszékek: Budapesten, 1. III. egyházjog; 2. II. kereskedelmi és váltójog; 3. II. perjog; 4. III. a jogtörténet; 5. állam számviteltan. Pécsen a II. magánjogi tanszék.

3. Orvosi karok.

	Budapest	Szeged	Debrecen	Pécs
Anatómia	{ Lenhossék Mihály Tellyesniczky Kálm.	Davidá Jenő	Huzella Tivadar	Tóth Zsigmond
Alt. kór- és gyógytan bakteriológia	Preiszig Hugó	Löte József	—	—
Kóronbonctan és kórszövettan	{ Buday Kálmán üres	Balogh Ernő	Orsós Ferenc	Entz Béla
Belorvostan	{ Báró Korányi Sándor Bálint Rezső Herczog Ferenc Bárá Kétly László	Jancsó Miklós	Csiky József	Ángyán János
Sebészet	{ Verebely Tibor Bakay Lajos Ádám Lajos	Vidakovits Kamill	Hüttli Tivadar	üres
Elet- és kórvegytan Elettan (Fiziológia)	Hári Pál	—	—	—
Elmekór- és gyógytan	Farkas Géza	Veress Elemér	Verzár Frigyes	Pekár Mihály
Közegészségtan	Schäffer Károly	Szabó József	Benedek László	Reuter Kamillo
Szülészet és nőgyógyászat	{ Tóth István Kubinyi Pál	üres	Kenézy Gyula	Fenyvessy Béla
Szemészet	{ Grósz Emil Hoór Károly	Ditrói Gábor	Kreiker Aladár	Scipiádes Elemér
Gyermekorvostan	{ Bókay János Nékám Lajos	Hainiss Elemér	Szontagh Félix	Heim Pál
Bőr- és bujakórtan	{ Kenyeres Balázs Vámosy Zoltán	Poór Ferenc	Neuber Ede	Beck Soma
Törvényszéki orvostan	{ Jakabbházy Zsigm.	Jankovich László	—	—
Gyógyszertan	{ Vámosy Zoltán Krepuska Géza	Issekutz Béla	Belák Sándor	Mansfeld Géza
Fülgyógyászat	{ Lenárt Zoltán	—	—	—
Orr- és gégegyógyászat	{ Illyés Géza	—	—	—
Urológia	{ Szabó József	Reinbold Béla	—	—
Stomatológia	—	—	—	—
Orvosi vegytan	—	—	—	—
Kísérleti kémia	—	—	—	—
Röntgenológia	—	—	—	—
Fizika	—	—	—	—
Biológia	—	—	—	—

4. Bölcsészeti karok.

	Budapest	Szeged	Debrecen	Pécs
Filozófia	{ Pauler Akos Kornis Gyula	Bartók György	Tankó Béla	Nagy József
Pedagógia	{ Fináczy Ernő Négyessy László	Imre Sándor	Mitrovics Gyula	Wessely Ödön
Esztétika	Szinyei József	Mészöly Geleon	Pápay József	Zolnai Gyula
Ural-altái nyelvészet	Gombocz Zoltán	Horger Antal	—	—
(Finn-nyelv)	Horváth János	Dézy Lajos	Papp Karoly	{ Tolnai Vilmos Vargha Damján
Magyar nyelvudomány	Császár Elemér	—	—	—
Magyar irodalomtörténet	—	—	—	—
Indogermán összehasonlító nyelvészet	—	—	—	—
Klassz. filológia	{ Némethy Géza Vári Rezső	Csengery János	Darkó Jenő	Gyomlay Gyula
Sémi filológia	{ Horvánszky Gyula Kmoskó Mihály	Huszt József	Láng Nándor	—
Török filológia	Németh Gyula	—	—	—
Német nyelvészet	{ Petz Geleon Bleyer Jakab	Schmidt Henrik	Huss Richárd	Thienemann Tivadar
Angol nyelv és irodalom	Yolland Artur	—	—	—
Francia nyelv és irodalom	Eckhardt Sándor	Zolnai Béla	Hankiss János	Birkás Géza Kasztner Jenő
Olasz nyelv és irodalom	Zambra Alajos	—	—	—
Szláv filológia	Melich János	—	—	—
Horvát nyelv és irodalom	Bajza József	—	—	—
Római nyelv és irodalom	Siegescu József	—	—	—
Keleti nyelvek	Pröhle Vilmos	—	—	—
Történelem (Magyar)	{ Hóman Bálint Szekfi Gyula	Szádeczky Kardos L. R. Kiss István	Holub József	—
" (Művelődés)	Domonovszky Sándor	Erdélyi László	—	—
" (O-kor)	Hemlein István	—	—	—
" (Középkor)	Aldegyi Antal	Fögel József	Alföldi András	Hodinka Antal
" (Világ)	Angyal Dávid	—	—	—
Keleti népek ókori tört.	Mahler Ede	—	—	—
Művésztörténet	Hekler Antal	—	—	—
" (Keresztény)	Genevich Tibor	—	—	—
Archeológia	Kuzsinszky Bálint	Buday Árpád	—	—
Oklevéltan	Szentpétery Imre	—	—	—
Mathematika és geometria	{ Fejér Lipót Suták József	Riesz Frigyes	—	—
Kémia	Buchböck Gusztáv	Haar Alfréd	—	—
Winkler Lajos	Széki Tibor	Kerkjártó Béla	—	—
Fizika	{ Elméleti Kísérleti	Kiss Arpád	—	—
Gyakorlati	Bugarszky István	Ortvay Rudolf	—	—
Fröhlich Izidor	Fröhlich Pál	—	—	—
Ásványtan	Tangl Károly	Pfeiffer Péter	—	—
Kozmográfia	Rybar István	Szentpétery Zsigm.	—	—
Föld- és őslénytán	Mauritz Béla	—	—	—
Növénytan	Kövesligethy Radó	—	—	—
—	Papp Károly	—	—	—
—	{ Magócsy-Dietz Sánd. Tuzson János	Györfy István	—	—
Allattán	Mahely Lajos	{ Gelei József Farkas Béla	—	—
Földrajz	Cholnoky Jenő	Kognitowitz Károly	—	—
Embertan (antropológia)	—	—	—	—
—	—	—	—	—

Megszüntetett tanszék: Budapesten 1. állattrendszertan, 2. III. filozófia, 3. lélektan, 4. mennyiségtan, 5. őslénytán.

Szeged

- 1.
2. II.
3. "
- 4.
5. II.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
17. II.
18. III.
19. IV.
20. I.
21. II.
22. III.
23. I.

(184 ágy).

16. Ideg- és
- 17.
- 18.

d) Bölcsészettudományi karok.

- 1—II. Szemináriumok.
 12. Görög filológiai múzeum.
 13. Érem- és régiségvár.
 14. Esztétikai gyűjtemény.
 15. Művészettörténeti gyűjtemény.
 16. Keresztény archaelógiai gyűjt.
 17. Filozófiai könyvtár.
 18. Pedagógiai könyvtár.
 19. Történelmi könyvtár.
 20. Magyar művelődéstört. gyűjtemény.
 21. Egyiptomi gyűjtemény.
 22. Földrajzi intézet.
 23. Kozmografiai intézet.
 24. Matematikai tanszergyűjtemény.
 25. Elméleti fizikai tanszergyűjtemény.
 26. Kísérleti fizikai intézet.
 27. Gyakorlati fizikai intézet.
 28. I. sz. kémiai intézet.
 29. II. " " " "
 30. III. " " " " " "
 31. Alt. növénytani intézet és növénykert.
 32. Növényrendszertani és növényföldrajzi intézet.
 33. Zoológiai és komparatív-anatomiai intézet és múzeum.
 34. Mineralógiai és petrográfiai intézet és múzeum.
 35. Anthropológiai intézet és múzeum.
 36. Földtani intézet.
 37. Őslénytani (palaentológiai) intézet és múzeum.
 38. Radiológiai intézet.
- a)
 1. Filozófiai intézet.
 2. Pedagógiai intézet.
 3. Magyar történelmi intézet.
 4. Közép- és újkori történelmi intézet.
 5. Okori történelmi intézet.
 6. Archaeológiai intézet.
 7. Magyar nyelv-tudományi int.
 8. Magyar irodalom-történeti int.
 9. Germán filológiai és irodalmi intézet.
 10. Francia filológiai és irodalmi intézet.
 11. Klasszika-filológiai intézet.
 12. Ural-altáji filológiai intézet.
 13. Földrajzi intézet.
 14. Matematikai és ábrázoló-geometriai szeminárium.
 15. Kísérleti fizikai intézet.
 16. Gyakorlati és fizikai intézet.
 17. I. Kémiai intézet.
 18. II. " " " "
 19. Mineralógiai és geológ. intézet.
 20. Zoológiai intézet.
 21. Növénytani intézet és növénykert.
- β)
 1. Filozófiai intézet.
 2. Pedagógiai intézet.
 3. Klasszika-filológiai int.
 4. Magyar nyelv-tudományi int.
 5. Magyar irodalom-történeti int.
 6. Germán filológiai és irodalmi intézet.
 7. Francia filológiai és irodalmi intézet.
 8. Klasszika-filológiai int.
 9. Ural-altáji filológiai int.
 10. Földrajzi int.
 11. Matematikai és ábrázoló-geometriai szeminárium.
 12. Kísérleti fizikai int.
 13. Gyakorlati és fizikai int.
 14. I. Kémiai int.
 15. II. " " " "
 16. Mineralógiai és geológ. int.
 17. Zoológiai int.
 18. Növénytani int. és növénykert.
1. Szemináriumok.
 2. Görög filológiai múzeum.
 3. Érem- és régiségvár.
 4. Esztétikai gyűjtemény.
 5. Művészettörténeti gyűjtemény.
 6. Keresztény archaelógiai gyűjt.
 7. Filozófiai könyvtár.
 8. Pedagógiai könyvtár.
 9. Történelmi könyvtár.
 10. Magyar művelődéstört. gyűjtemény.
 11. Egyiptomi gyűjtemény.
 12. Földrajzi intézet.
 13. Kozmografiai intézet.
 14. Matematikai tanszergyűjtemény.
 15. Elméleti fizikai tanszergyűjtemény.
 16. Kísérleti fizikai intézet.
 17. Gyakorlati fizikai intézet.
 18. I. sz. kémiai intézet.
 19. II. " " " "
 20. III. " " " " " "
 21. Alt. növénytani intézet és növénykert.
 22. Növényrendszertani és növényföldrajzi intézet.
 23. Zoológiai és komparatív-anatomiai intézet és múzeum.
 24. Mineralógiai és petrográfiai intézet és múzeum.
 25. Anthropológiai intézet és múzeum.
 26. Földtani intézet.
 27. Őslénytani (palaentológiai) intézet és múzeum.
 28. Radiológiai intézet.

1. Pedagógiai könyvtár és laboratorium.
 2. Filozófiai könyvtár.
 3. Klasszika-filológiai int.
 4. Magyar nyelvtudom. intézet.
 5. Német intézet.
 6. Francia intézet.
 7. Világtörténelmi intézet.
 8. Magyar történelmi int.
 9. Földrajzi intézet.

1. Filozófiai intézet.
 2. Pedagógiai intézet.
 3. Pszichopedagógiai intézet.
 4. Fonetikai és germán int.
 5. Klasszika-filológiai szemin. múzeum.
 6. " " " "
 7. Modern filológiai szemin.
 8. Történelmi szeminárium.
 9. Földrajzi intézet.

VIII. A jövő feladatok.

A XIV. és XV. században, amikor az első magyar egyetemek alakultak, Közép-Európában, kezdve a prágain, bécsin, krakkóin, számos egyetem alakult aránylag rövid időn belül. A XX. században pedig, amikor egyetemeink száma először növekedett nagyobbra, egyidejűleg a külföldön is számos új egyetem alapításának vagyunk tanúi. Olaszországban Milano, Németországban Frankfurt, Köln és Hamburg, Lengyelországban Posen, Lodz, Wilna, Csehszlovákiában Pozsony, Jugoszláviában Laibach (Ljubljana), továbbá a belgrádi és zágrábi egyetemek nagy bővítése, Görögországban Szaloniki, Törökországban Konstantinápoly, Angora stb. Tehát mindannyiszor egy világáramlattal úszik Magyarország, amikor egyetemalapításokra határozza el magát. Ez természetes következménye annak a szoros kapcsolatnak, mely kulturális tekintetben Európa civilizált államait mindig összekapcsolta és amely egyre szorosabb lesz. Évszázadokon át keleti vége mi voltunk, ma azonban már keleti és déli határainkon túl is egyre jobban terjed. A belső lelki szükségleten kívül és a külföldi verseny az a másik főtényező, mely egyetemügyünk fejlődését irányítja.

Hazai történeti fejlődésünk és nemzetközi helyzetünk perspektívájába beállítva egyetemi politikánk terén a közelebbi és távolabbi feladatok képe körülbelül a következőképpen alakul:

1. Az egyetemek számának további emelése az ország jelenlegi határai között belátható időben nem lesz szükséges. Abból azonban, hogy az egyetemek száma elegendő, nem következik, hogy azok szervezete már elég erőteljes. A debreceni és pécsi egyetemnek természettudományi karai még nincsenek felállítva. Bár e két egyetemnek ez a kiegészítése nem tartozik a sürgős feladatok közé, Debrecenben máris látjuk a kezdeteit e kar szervezésének. Erre a fejlesztésre előbb-utóbb sor fog kerülni, főként abból az okból, hogy e kar kebelébe tartozó tudományágak művelőinek való állások száma szaporítható legyen és így a tudományos kutatás e téren is mélyüljön, a tudományos ellenőrzés és kritika növekedjék.

A külföldön továbbá általánosan jelentkezik az egyetemi keretek bővítése. Allatorvosi, közgazdasági, kereskedelmi, mezőgazdasági karok illesztetnek be a hagyományos régi négy fakultás mellé, amelyek közül a bölcsészeti szintén egyre több egyetemen oszlik meg filozófiai és természettudományi karra. Sőt Németországban kifejezésre jutott előkelő helyről az a gondolat, hogy a műegyetemeket is vissza kell kapcsolni a tudományegyetemek keretébe, amire gyakorlati példát is látunk Belgrádban és Zágrádban, ahol a műegyetemi fakultás a hét fakultás egyike. Nálunk a pozsonyi egyetem szervezeti szabályzata a magyaróvári gazdasági akadémia bekapcsolására gondol. Felmerült az a gondolat is, hogy a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kart kell az allatorvosi főiskolával és egy mezőgazdasági akadémiával közös főiskolává egyesíteni, ami esetleg saját mezőgazdasági szakosztályának kifejlesztése útján is lehetséges. Az így tervezetthez hasonló főiskola már régebben van Bécsben, a Hochschule für Bodenkultur.

Az egyetemi fakultások kérdése tehát ma külföldön és nálunk egyaránt még forrongásban van s e téren a mozgalom még hosszabb ideig el fog tartani.

2. Tanulmányi tekintetben az alapprobléma minden fakultásra nézve a szakképzés és a tudományos kutatás s abból folyó tudósképzés helyes összeegyeztetése. Ma már minden fakultás gyakorlati pályákra nevel. A hittudományi lelkészeket, a jog- és államtudományi kar közigazgatási és igazságügyi tisztviselőket és

¹ C. H. Becker: Gedanken zur Hochschulreform.

ügyvédek, az orvostudományi kar orvosokat és gyógyszerészeket, a bölcsészettudományi és természettudományi kar tanárokat képez és az állam által elismert közszolgálatra minősítő okleveleket állít ki. Hallgatóik túlnyomó része csakis ezt az oklevelet keresi az egyetemen különös tudományos hajlandóság nélkül. Érthető és jogos az államnak az az igénye, hogy az egyetemtől olyan munkát vár, melynek eredménye a tanítványoknak a közpályákra való alapos kiképzése. Ezt másképen, mint a szakiskolai rendszer bizonyos fokával, kötött tanrend és a vizsgák rendszere nélkül elérni nem lehet. A hittudományi, orvosi és bölcsészeti karokon újabban több reform történt ebben az irányban. A jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendje szorul leginkább reformra és van is már tárgyalás alatt, mert a kiképzés főleg közigazgatási irányban a mai igényeknek megfelelő általános színvonalat nem biztosítja.

Ezzel a szakképzéssel szemben áll a másik, az ősi hivatása az egyetemeknek: a tudomány előbbrevitele és a tudósképzés. Ennek világszerte ma is az egyetemek a főtényezői, habár mellettük újabban más, tisztán kutatással foglalkozó intézmények is létesültek, de sem a szándékokban, sem a valóságban olyan törekvések, vagy jelenségek nem mutatkoznak, amelyek az egyetemek kutatási szerepét korlátozni, vagy éppen megszüntetni akarnák. Az egyetemek tehát maradnak és kell, hogy maradjanak továbbra is a kutatásnak is gócpontjai. Különös okunk van ezt hangsúlyoznunk nekünk, akik kutatási intézeteket nagyobb számban felállítani nem tudunk, és ezért a tudományok előbbrevitelének munkáját főként egyetemeinktől kell várunk. Különös gonddal és körültekintéssel kell tehát lehetővé tennünk azt, hogy az egyetemeknek ez a tudományos kutató munkája és a tudósnevelés a szakoktatás mellett minél zavartalanabban és eredményesebben folyhasson.

3. *Személyi tekintetben* a cél az, hogy a kutatók a szellemi munkának legjobb feltételeit lehetőleg megkapják. E tekintetben az első dolog a különféle témakörök szétválasztása, mert fárasztóbb és bémítőbb szellemi munka nincs, mint heterogén tárgykörökkel való egyidejű foglalkozás, ami a koncepciót és elmélyedést lehetetlenné teszi. Ez a fő szempont a tanszékek számának megállapításánál is, aminek helyes korlátja viszont a túlságos felaprózás kerülése oly módon, hogy az egyes ügykörök egy-egy munkabíró fej munkaejét lekössék.

A tudomány haladása a specializálódás felé visz és egyúttal a tudományos eredményeknek nagy növekedése, a feldolgozandó tudományos publikációk nagy tömege is fokozatos munkamegosztásra kényszerít. Ez az oka annak, hogy a tanszékek száma az utolsó évszázadban mindenütt fokozatosan és nagy arányokban szaporodott. Ez a fejlődés ma is tovább tart. Ezzel nekünk is számolnunk kell és egyike a tudománypolitika legfontosabb kérdéseinek, hogy e téren hol álljon meg. A jelenlegi helyzet egyetemeinken, mint a tanszékek szinoptikus táblázatából kitűnik, az, hogy a budapesti tudományegyetem, a párhuzamos tanszékek leszámításával is, a leggazdagabban van ellátva. Ez főleg a par excellence kutatásra hivatott fakultáson, a bölcsészeten van így, amelynél leginkább van specializálódás biztosítva. A vidéki egyetemeken azonban ez hiányzik. Csak a szakoktatáshoz szükséges minimális számú tanszékekkel rendelkeznek, amelyek legtöbbször oly óriási területet kénytelen felölelni, hogy az oktatás mellett kutatásra és tudósképzésre ideje és ereje nem marad. Ez az egyes karok és egyetemek tudományos szelleme kialakulásának és megerősödésének is kárára van. Ha az ország jelenlegi gazdasági helyzete lemondásokra és korlátozásokra is kényszerít, a nemzetközi tudományos verseny nem engedi meg, hogy tanszékeink szaporításáról lemondjunk. Arra természetesen nem törekedhetünk és az nem is volna helyes célkitűzés, hogy minden egyetemünket egyenlően fejlesszük ki.

A budapesti egyetemnek aránytalanul hosszabb és érdemes multjánál fogva mindig meg lesz a vezető szerepe. A másik három egyetemen való fejlesztés pedig a különleges hivatottság, vagy alkalmas környezet felhasználásával és tervszerű munkamegosztással, a különböző tanszékeknek az egyetemek közt való megosztásával történjék. Vannak tudományágak, amelyeket egyáltalában nem, vagy kielégítően nem művelnek. A nemzetközi köz- és magánjog, szociológia, szövettan és embriológia, a neurológia, praehistória, cseh, román, lengyel és balkán népek nyelve és történelme, zenetörténet stb. csak kiragadott példák arra, hogy milyen fontos tanszékek hiányzanak, amelyek részben több, részben vagy a budapesti, vagy valamely vidéki egyetemen lesznek felállítandók.

E téren egy speciális magyar szempontnak is nagy szerepet kell játszania. Nyelvünk izoláltsága és nemzetünk kis száma ellenére is intenzív tudományos életet tudunk kifejleszteni és akarunk fenntartani. A nemzetközi tudományos versenyben a német, a latin és az angolszász népek egy-egy nagy csoportosulást alkotnak, amelyek párhuzamosan futják a versenyüket. Ez a világháború után különösen kiélesedett, amióta egyrészt a franciák, másrészt az angolok és amerikaiak a német tudománynak általuk is elismert háborúelőtti hegemóniáját le akarják küzdeni azáltal, hogy minden téren önálló munkára rendezkednek be és ezáltal három nagy és tökéletes tudományos autarkia van kialakulóban. Azok mindegyikét azonban nagyszámú és gazdag népek és államok tartják fenn. Nyelvi izoláltságunknál fogva az autarkianak kényszerűsége, mivel senkihez sem csatlakozhatunk, nálunk mindig meg volt, de hiányzott annak tudománypolitikai öntudatossága. Erre most eljutottunk. A feladat az, hogy kisebb viszonyaink közt is tudományos autarkianknak megerősítése irányítsa elhatározásainkat a további fejlődés útján. Mindenki tisztában van azzal, hogy az említett nagy népekkel a kvantitatív versenyt nem vehetjük fel, ellenben a koncepció és a helyes kiválasztás terén a kis nemzetek a nagyokkal szemben nincsenek hátrányban.

A tudományágak és a tanszékek kiválasztása mellett a másik egyenlő fontosságú kérdés az emberek megtalálása és biztosítása. E téren a külföldi ösztöndíjakéi megszervezése egyike a legnagyobb jelentőségű intézményeknek. Szükség lesz még a külföldi ösztöndíj letelte és a tudományos beérkezés közti korban levő fiatal tudósokról való gondoskodás megszervezésére. Az egyetemi tanszékek melletti adjunktusi és tanársegédi állások, valamint a Gyűjteményegyetem és néhány más tudományos intézetünk állásai e téren a kezdetnél sokkal többet jelentenek, az egész akciónak tervszerű összefoglalása és kiegészítése azonban (elsősorban az úgynevezett elméleti tanársegédek ösztöndíjainak kérdése) még megoldatlan.

4. *Anyagi téren* a kérdés háromfelé ágazik: a tudományos intézetek (épületek), a tudományos felszerelés (belső berendezés) és szakkönyvtárak kérdésére.

A tudományos intézmények létesítése terén az utolsó három évtizedben főleg az orvosképzés és műszaki oktatás terén rendkívül sok történt. A továbbiakra nézve gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter megalkotta a nagy koncepciót, amelyet főleg „a természettudományok érdekében teendő intézkedésekről szóló törvényjavaslat” indokolásában fejtett ki. A Budapestben, a Lágymányoson létesítendő természettudományi telep és botanikus kert tervét, melyet Wälder Gyula műegyetemi tanár készített, be is mutatjuk.

Az intézetek belső felszerelése és laboratóriumainak berendezése terén főleg a tudományos kutatás szempontjából a természettudományi kongresszus végrehajtó bizottságának jelentése az alapvető munkát, amelynek szisztematikus állandó kiegészítése a Természettudományi Tanács felállítása útján biztosítva

lesz. Ugyanilyen tervszerű program megállapítására lesz szükség a szellemi tudományi tanszékek és azok intézeti szemináriumai számára.

A könyvtárak terén a háborús hézagok végleges kiküszöbölésére még egy nagy erőfeszítésre lesz szükség. A további munka tervszerűsége az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban és az általa kiadott központi címjegyzékben kitűnő támaszokat talál.

5. Jelentékeny szerepe van az egyetemi organizáció és adminisztráció kérdésének. Mint a fentiekből kitűnik, e téren csak a budapesti egyetemen vannak komolyabb hiányok. Ezek azonban túlnyomórészt bizonyos szempontok elhomályosulásából származtak és azoknak objektív felderítésével és megvilágításával megoldhatók.

A főprobléma az egyetem vagyonának és önkormányzatának kérdése. Az egyetemi alap tekintetében nem lehet vitás az, hogy az a budapesti egyetemet illeti és illette mindig. Hogy a vagyont a jezsuita-rend, a királyi helytartótanács, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, vagy maga az egyetem kezeli-e, annak az alapítóleveleken és királyi diplomákon alapuló tulajdonjogát nem érinti. Gyakorlati és gazdasági okokon alapszik a kormányoknak az az immár több mint 150 éves álláspontja, hogy az egyetem birtokainak kezelésére sem hivatva nincs, sem nem alkalmas. De viszont jogosnak kell tekinteni az egyetemnek azt a törekvését, hogy az egyetemi alap kezelésébe bepillantása legyen, hogy azt ellenőrizhesse. Ez már megoldást nyert az egyetemi alap vagyonának egy részére, az Egyetemi Nyomdára nézve, amelynek igazgatóságába az egyetem négy tagot delegál. Másik analógia a vallás- és tanulmányi alapokat ellenőrző bizottság, amelyhez hasonló bizottság alakítható a budapesti egyetem képviselőiből vagy azok részvételével az egyetemi alap ellenőrzésére. Ily módon az egyetem jogának elismerése a gazdasági kezelés gyakorlatias módjával teljesen összhangba hozható.

Az egyetem autonómiájának kérdése a budapesti egyetemre nézve a többinél hosszabb multtal bír, és az írott jogszabállyal kimerítő szabályozást sohasem nyert. A surlódások a szokásjog határozatlanabb és elasztikus természetéből folynak. E téren írott jogszabályok alkotása tehát mielőbb kívánatos, aminek szükségességét, mint a fentiek mutatják, mindkét fél érzi is. A szabályozás a többi egyetemre nézve sem felesleges és nagyjából egyenlő szempontok szerint kell, hogy történjék. A megoldás kívánatos módja a törvényalkotás, de megfontolás tárgyává tehető államfői rendelet kibocsátása is. A kiegyezés óta az egyetemek ügyeit legtöbbször királyi rendeletek szabályozták. Ez könnyebben járható út, mint a törvényhozás.

A szabályozás a többi egyetemre nézve sem felesleges és egyetemi törvény útján nagyjából egyenlő szempontok szerint kell, hogy történjék.

Az adminisztráció terén különös fontossága van az egyetem gazdasági igazgatása kérdésének. Az egyetemi gazdasági hivatalokat értem, amelyek az egyetem összes dologi kiadásainak lebonyolítását végzik. Ezáltal működésüknek jósága vagy nehézkessége az egyetem működésének minden részletére kihat és így annak előmozdítója vagy nagy kerékkötője lehet. Kétségtelen, hogy a jelenlegi állapot az állami költségvetési rend szempontjából kielégítő biztosítékot nem nyújt és viszont az egyetem tudományos és oktató munkájának is sok nehézséget, idővesztést és sokszor bosszúságot okoz. Ez főleg technikai kérdés, melynek jogi megoldására az egyetem multjában és a mai külföldi példákban, valamint mai állami számviteli rendszerünkben számos gondolatot találunk, amelyek e téren nagy javulást tesznek lehetővé.

6. Az egyetemek közti kapcsolatok bel- és külföldön. Az egyetemeket közösen érintő kérdésekben való egyöntetű eljárás szüksége számukra nyilvánvaló.

Ez hozta létre a Felsőoktatásügyi Egyesületet és a hasonló külföldi alakulatokat is. Ezek azonban társadalmi alakulatok és jórészt az egyetemi tanárok anyagi ügyeinek érdekképviselői. Számos kérdés van azonban, amelyekben nemcsak az egyetem érdekében kívánatos az egyöntetű állásfoglalás és eljárás, hanem a kormánynak is gyakran szüksége van arra, hogy az egyetemek összessége részéről kapjon bizonyos ügyekben javaslatokat. Az egyetemek együttes eljárását e kérdésekben szervezni kell. Erre a kezdet meg is történt azokban az ügyekben, amelyekre nézve a megoldás már lehetségessé vált. Az egyik a külföldi tudományos ösztöndíjak kérdése, amit eredményesen és igazságosan intézni csak úgy lehet, ha az összes egyetemek tehetséges ifjúsága és volt tanítványai egyaránt figyelemben részesülnek. Az egyetemek intézményes befolyásának biztosítására fog szolgálni az ösztöndíjtanács, amelyről szóló törvényjavaslat már a nemzetgyűlés előtt van. Másik példa a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedések tervszerűsége, amit szintén csak országosan lehet helyesen intézni és evégből szintén törvényjavaslat készült az Országos Természettudományi Tanács felállítására. Ezekon kívül azonban más hasonló kérdések is vannak, például a háború befejezése óta nagyon növekedett jelentőségben az egyetemek külföldi összeköttetésekének kérdése. A Nemzetek Szövetsége által létesített Commission de Coopération Intellectuelle és az az alá rendelt Institut de Coopération Intellectuelle gondozza és fejleszteni törekszik az egyetemek közti tanár- és hallgatócserét és egyéb tudományos kapcsolatokat. Ezek gondozására az Institutban külön ügyosztály áll fenn, amely immár három éve Bulletin des Relations Universitaires címmel külön folyóiratot ad ki. Ebbe a nemzetközi érintkezésbe egyetemeinknek is mielőbb be kell kapcsolódnunk. A kormánnyal való összhangban ugyan, de öntevékenységgel. Ehhez nélkülözhetetlen az egyetemek egyöntetű eljárása, nehogy akciónk a külfölddel szemben tervszerűtlennek tűnjék fel. Az Institut de Coopération Intellectuelle azon van, hogy az egyetemi érintkezés előmozdítására minden országban iroda létesüljön. Az egyetemi érintkezés irodáját nálunk az értelmi együttműködés magyar nemzeti bizottságának kezdeményezésére a Magyar Külügyi Társaság tartja fenn. Vezetője dr. Horváth Jenő egyetemi címzetes rendkívüli tanár. (Budapest, Országház.) Az iroda működése eddig vérszegény, ami természetes következménye a minisztériummal és a hazai egyetemekkel való laza kapcsolatának.

A megoldásnak többféle lehetősége van és külföldön, az ottani különböző viszonyoknak megfelelően, többféle megoldást találunk. Az angol birodalom egyetemei időnkint birodalmi kongresszusra jönnek össze. (Congress of the Universities of the British Empire.) Eddig hármat tartottak, 1912., 1921. és 1926. években. A német birodalomban két ilyen intézmény van: az egyik a Hochschulkonferenz, amelyet a különböző szövetséges államok közoktatásügyi minisztériumainak illetékes referensei tartanak. A másik a Rectorienkonferenz, amelyen az egyetemek rektorai találkoznak. Az entr'aide universitaire-nek számos országban vannak jól működő szervei. Különösen érdekes az American University Union in Europe, amely az amerikai egyetemeknek (tanárok és hallgatók) Európával és az európai egyetemeknek amerikaikkal való kapcsolatát van hivatva megkönnyíteni. Ennek kontinentális központja Párisban van (Boulevard St. Germaine 173.). Fiókiintézményei pedig vannak Londonban, Prágában, Genfben, Berlinben, Rómában, Madridban, Varsóban, Bécsben, egy lesz egy skandináv államban s azonkívül vannak Tokióban, Pekingben, Kínában, Mexikóban és Buenos-Airesben.

Ez mutatja, hogy körülöttünk mindenütt az egyetemek mennyire aktív szerepet játszanak a tudomány nemzetközi életében, ezáltal mérhetetlen súlyt

és tekintélyt szerezve nemzetüknek. Mi sem késhetünk tovább. Az egyetemek tömörülésének és az egységes tudománypolitikai akciónak megszervezésére legalkalmasabbnak látszik az a terv, amelyet gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter „A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról” szóló törvényjavaslatnak indokolásában vet fel, ahol a tudományos élet megszervezésének talán legnehezebb, de mindenesetre legmagasabbrendű kérdését abban látja, „lehet-e olyan országos központi egyetem feletti szervet (Überuniversität) célszerűen létesíteni, amelynek az lenne a hivatása, hogy a magas kultúrának az egyetemek kereteiből kiemelkedő kérdéseit intézze és szervezetében az összes tudományos intézmények (egyetemek és egyéb főiskolák vagy közgyűjtemények) képviselőit saját kötelekében egyesítve, azok tervszerű együttműködését biztosítsa”. A probléma és a velejáró felelősség tehát e téren is világosan áll már mindenki szeme előtt és a jövőnek kell itt is a megoldást meghoznia.

Az önbizalomnak és szervezkedésnek az utóbbi években oly örvedetes bizonyítékait látjuk, hogy nem kételkedhetünk ennek a szervezkedést megkoronázó és összefoglaló lépésnek sikerében sem.

8. §. A JOGAKADÉMIÁK.¹

Írta: MAGYARY ZOLTAN.

A jogakadémiák egyetemeink szaporítása előtt felsőoktatásügyünk keretében nagyobb szerepet játszottak. Számuk a tizet is meghaladta, újabban azonban csökkent. Egyrészt újabban állított egyetemek egy-egy jogakadémiát magukba olvasztottak, másrészt pedig azáltal csökkent a számuk, hogy az ország megeseonkításával a kassai állami és a nagyváradi kir. kath. jogakadémia elvesztek, az ittmaradt és részben menekült felekezeti jogakadémiák és jogliceumok államsegélye pedig az államháztartás szanalása során megszüntetett. Így ezidőszertint már csak az egri katolikus, kecskeméti református és a Miskolcra menekült sárospataki evangélikus jogakadémia vannak életben.

A XVIII. században létesített királyi jogakadémiákat az 1777-i Ratio Educationis böleseleti és jogi tanszakkal szervezte, amelyek mindegyike 2—2 évfolyammal bírt és a bölesészeti tanfolyam a jogi tanfolyam előkészítőjéül szolgált. Az 1806. évi Ratio Educationis a jogi tanfolyamot 3 évre kívánta kiterjeszteni, de ez a rendelkezés a valóságban nem lépett életbe. A jogi tanfolyam 3 évre csak akkor bővült, amikor a Thun-féle reform alkalmával 1850-ben, illetve 1855-ben a bölesészeti tanfolyam a gimnáziumokba olvasztott be, mint annak VII. és VIII. osztálya.

1867-ben az alkotmányos magyar kormány a jogakadémiákat továbbra is fenntartotta és tanrendjét is újonnan állapította meg. Trefort Ágoston előterjesztésére a király által 1874. évi május hó 4-én szentesített új szabályzat bővítette ki a jogakadémiákat négyévfolyamúra és alakította át azokat az egyetemi karokhoz hasonló jog- és államtudományi főiskolákká. Ugyanakkor az addigi vizsgarend helyét is az egyetemeken szervezett alap- és államvizsgák foglalták el, a jogakadémiák és jogliceumok azonban a szigorlatozás és doktorrá avatás jogát nem nyerték el.

Az egyes jogakadémiák történetének főbb adatai a következők:

1. *Eger.* Az egri érseki jogliceum 1740-ben létesült Foglár György egri

¹ Lásd a Felsőoktatásügy Magyarországon című műben Bozóky Alajos cikkét a kir. jogakadémiák és katolikus jogliceumokról és Horváth Ödön cikkét a protestáns vallásfelekezetek által fenntartott jogakadémiákról.

kanonok és püspöki helynök alapítványából. Azóta is fennáll és átélte a jogakadémiák minden szervezeti átalakulását. Az egri érsek az államsegély megszüntetése után is tovább fenntartja, úgyhogy ez a ma működő egyetlen katolikus jogakadémia.

2. *Győr.* Itt Mária Terézia 1774-ben alapított kir. akadémiát, mely 1785-ben Pécsre helyeztetett és 1802-ben került vissza Győrbe. 1892-ben megszüntetett.

3. *Kassa.* A jogakadémiát 1777-ben Mária Terézia alapította. Mint állami jogakadémia működött 1918-ig, amikor Kassának elszakításával megszűnt.

4. *Kolozsvár.* Korábbi rövidebb életű főiskolák helyett, amelyek 1848-tól kezdve teljesen szüneteltek, 1863-ban kir. jogakadémia állítottatott fel, amely 1872-ben az egyetem jog- és államtudományi karába olvadt be.

5. *Nagyvárad.* Az itteni kir. akadémia alapját Mária Terézia vetette meg az 1780-ban létesített kétéves bölesészeti tanfolyammal, amelyhez II. József alatt, 1788-ban esatlakozott a kétéves jogi tanfolyam. Ez a kir. kath. jogakadémia Nagyváradnak román uralom alá való jutásáig fennállott, sőt egyideig még román uralom alatt is tovább működött.

6. *Pécs.* A pécsi püspöki jogliceumot báró Szepessy Ignác pécsi püspök alapította és bölesészeti tanfolyamát 1831-ben, a jogit pedig 1833-ban nyitotta meg. A Pozsonyból menekült Erzsébet-tudományegyetemnek Pécsre való helyezésekor annak jog- és államtudományi karává alakult át.

7. *Pozsony.* A tudományegyetemnek Nagyszombatból Budapestre való át-helyezésekor Nagyszombatban 1777-ben királyi akadémia állítottatott fel, melyet 1784-ben Pozsonyba helyeztek át és ott volt mint kir. kath. jogakadémia, míg a Pozsonyban felállított Erzsébet-tudományegyetem jog- és államtudományi karává át nem alakult.

8. *Debrecen.* Az itteni jogi oktatás története a debreceni egyetem történetének keretében található. A ref. jogakadémia az 1912-ben felállított Tisza István Tudományegyetembe olvadt be.

9. *Kecskemét.* Az itteni református iskolában 1831 óta folyt jogi oktatás. 1862-ben állították fel a második évfolyamot, 1875-ben a teljes négyévfolyamú jogakadémiát. Ez az akadémia ma is fennáll és az országnak egyetlen református jogakadémiája.

10. *Máramarossziget.* Az itteni református iskolában 1837-ben kezdődött a jogi oktatás. 1869-ben lett az akadémia két-, 1870-ben három, 1875-ben négyévfolyamú. 1918 őszén a város idegen megszállás alá került és mivel a jogakadémia működése egyre több nehézségbe ütközött, 1920-ban Hódmezővásárhelyre költözött át. Itteni fenntartása azonban egyre több anyagi nehézséggel járt és 1924-ben működését megszüntette.

11. *Sárospatak.* Az itteni református főiskolán 1708-ban állították fel az első jogi tanszéket. Ebből fejlődött ki fokozatosan a jogakadémia, mely 1864-től háromévfolyamú és 1875-től négyévfolyamú lett. A jogakadémia 1918-ig működött és a háború elvesztése következtében szűnt meg.

12. *Eperjes.* Az itteni ág. h. ev. kollégiumban a jogtudományok önálló tanítása 1815-ben kezdődött, a két éves jogakadémia azonban csak 1861-től kezdve működött. A tanulmányoknak négy évre való kiterjesztése nehézségekkel járt és a jogakadémia ideiglenes felfüggesztését okozta, s csak 1878-ban nyílt meg. Eperjesnek az országtól való elszakítása után a jogakadémia Miskolcra menekült s ott működik ma is, mint az országnak egyetlen evangélikus jogakadémiája.

A ma fennálló három jogakadémiának a következő tanszékei vannak:

Egri rom. kath. jogakadémia. 1. Római jog; 2. egyházjog, magyar alkotmány- és jogtörténet; 3. politika, magyar közjog, nemzetközi jog; 4. nemzetgazdaságtan, statisztika, államszámviteltan; 5. magyar magánjog, osztrák magánjog;

6. büntető anyagi jog, büntető alaki jog, jogbölcselet; 7. kereskedelmi jog, váltó-jog, polgári perjog; 8. közigazgatási jog, pénzügyi jog.

Ezidőszerint a 2. számú tanszék üresedésben van.

Kecskeméti egyet. ref. jogakadémia. 1. Egyházjog, magyar alkotmány- és jogtörténet és legújabbkori történelem; 2. közigazgatási jog, pénzügyi jog és államszámviteltan; 3. bevezetés a jog- és államtudományokba, magyar közjog, nemzetközi jog és politika; 4. római jog és művelődéstörténet; 5. jogbölcselet, büntetőjog és bölcseleti erkölcsstan; 6. nemzetgazdaságtan, pénzügytan és statisztika; 7. magyar magánjog, osztrák magánjog; 8. kereskedelmi és váltójog, peres és perenkívüli eljárás.

Ezek közül a 2. és 6. nincs betöltve.

Miskolci ev. jogakadémia. 1. Római jog; 2. magyar alkotmány- és jogtörténet, egyházjog, történet, filozófia; 3. közgazdaságtan, pénzügytan, statisztika; 4. jogbölcselet, büntetőjog és büntetőeljárás; 5. közigazgatási jog, pénzügyi jog; 6. magyar magánjog, osztrák jog, bányajog; 7. közjog, politika, bevezetés a jog- és államtudományokba; 8. kereskedelmi jog, váltójog és törvénykezési jog.

A hallgatók száma az 1925/26. tanév első felében a következő volt: Eger 180, Kecskemét 534, Miskolc 369. A vallás- és közoktatásügyi miniszter az első évre felvehető hallgatók számát a jogakadémiákra nézve az 1926/27. tanévre évfolyamonként 40-ben állapította meg.

A jogakadémiák helyzete az egyetemek szaporodása óta, főleg amióta a négy egyetem az ország megeseonkítása után is fennmaradt, nagyon megnehezedett és tudománypolitikai jelentőségük megeseokkent. Fenntartásukat inkább felekezeti szempontokból indokolják. Államsegélyben nem részesülnek.

9. §. A TUDOMÁNYEGYETEMI KÖZGAZDASÁG- TUDOMÁNYI KAR.

Írta: ERŐDI-HARRACH BÉLA.

I. Történet és cél. II. Szervezet és önkormányzat. III. A kar tanulmányi és vizsgarendje. IV. A kari oktatás eszközei. Az Intézetek. V. Jövő feladatok.

I. A budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar működését az 1920/21. tanévvel kezdte meg.

Közgazdasági életünknek és közigazgatásunknak régi kívánsága ment ezzel teljesülésbe. Az akkor már két évtized óta folyó tervezgetések és előkészítő munkálatok léptek ezzel, az alapok kijelölése után, a végleges megvalósítás útjára. A kar megalapítására irányuló kívánalmak megnyilatkozásának időrendi sorrendjében első a III. Országos Gazdakongresszus állásfoglalása. Az OMGE irodalmi és tanügyi szakosztálya e kongresszusnak javaslatát 1907-ben megismételte és az állatorvosi főiskola és az erdészeti főiskola beolvasztásával *Mezőgazdasági egyetem* létesítését sürgette, amihez az 1911. évi gazdakongresszus is csatlakozott. Ezzel párhuzamosan a Magyar Gazdaszövetség 1900-ban egy másik mozgalmat indított meg: *Közgazdasági Egyetem* létesítése érdekében, amely a mezőgazdasági, erdészeti és állatorvosi szakon kívül kereskedelmi, ipari és pénzügyi szakosztályokat is magában foglaljon. A kereskedelmi körök ez időtől kezdve főleg a német Handelshochschule-mozgalom hatása alatt, mind behatóbban foglalkoztak egyetemi jellegű *kereskedelmi főiskola* létesítésével. Az 1911. évi Országos Jogászgyűlés élesen állástfoglalt az egyoldalú jogász-képzéssel szemben, megállapítván, hogy: „az általános jogi és államtudományi képzettség, amit a jogi oktatás mai rendszere nyújtani képes, önmagában még nem elégséges a hivatása magaslatán álló és nagy célok megvalósítására törekvő

közigazgatás ellátásához...“ Ezekre az előzményekre támaszkodva, a legtekin-
télyesebb hazai érdekképviselők, még pedig a mezőgazdaság, ipar és kereske-
delem képviselőiben, 1911 december havában közgazdasági egyetem felállítását
sürgették. E történelmi értékű emlékirat szerint: „A közgazdasági tudományok
egyetemének felállítása nemzetünknek legfontosabb kulturális és közgazdasági
érdeke. Az a nagy szellemi erő, amely ezidőszerint a túltömött tisztviselői pályá-
kon az egyoldalú jogász képzés miatt meddőségben senyved, az ilyen főiskola
által a produktív pályákra terelődik. A Közgazdasági Egyetem célja az, hogy
a gazdasági tudományok összességét egyetemi színvonalon művelje és terjessze;
az ifjúságot a produktív pályákra vonzza és előkészítse és ezzel az ország ki-
használatlan gazdasági erőit életrekeltse s a legszélesebb alapon nyújtott gaz-
dasági kiműveléssel a különböző gazdasági ágak összműködését létesítse. Hall-
gatóságából kerülne ki az ipari és kereskedelmi ismeretekkel bíró gyakorlati
mezőgazdák, szélesebb látókörű kereskedelmi és ipari vállalkozók, pénzügyi,
biztosítási és közlekedésügyi szakemberek, a gazdasági szakminisztériumok és
a városi gazdasági ügyosztályok tisztviselői, külföldi gazdasági képviselők és
a gazdasági tudományok tanárai...“ Ezt az emlékiratot, amelyet az 1912. évi
február hó 1-én terjesztettek elő a képviselőházban, az országgyűlés mindkét
háza meleg érdeklődéssel egyhangúlag elfogadta és a kormány számára utasítást
adott a Közgazdasági Egyetem létesítésére irányuló törvényjavaslat haladé-
ktalan előterjesztésére. Az országgyűlés mindkét házában ünnepélyes megnyilat-
kozása után a határozat végrehajtása az ország politikai, tudományos és köz-
gazdasági életének teljes összhangjával sürgős ütemben megindult. Amde, saj-
nos, az 1912. év tavaszán a legélesebb mértékben kitört parlamenti krízis e mun-
kálátokat megakasztotta úgy, hogy e tárgyalások elodáztattak.

A világháború közgazdasági tapasztalásai méginkább megerősítették az
egyetemi színvonalú közgazdasági képzésnek szükségességét és a Közgazdasági
Egyetem létesítésének érdekében elsőnek ismét a mezőgazdasági érdekeltség
lépett akcióba. Ennek eredménye lett ezután gróf Zichy Jánosnak második
minisztersége idejében 1918. évben a Közgazdasági Egyetem szerveztének az elő-
készítése és kidolgozása, amely a háborús összeomlás és az utána kitört forra-
dalmak miatt csak 1919 karácsonyán jelent meg végleges formában.

Külföldön is már a XX. század első éveitől mind behatóbban foglalkoznak
az egyetemi oktatás reformjának, különösen pedig közgazdasági irányban való
kiegészítésének és átszervezésének problémáival. Amerikában, Angliában, Német-
országban és Belgiumban már közel két évtized óta működnek egyetemi köz-
gazdasági fakultások és közgazdaságtudományi főiskolák,¹ amelyek szerint, hogy
az illető ország vagy országrész közgazdaságában a mezőgazdaság, ipar vagy
kereskedelem a vezető termelő foglalkozás, mezőgazdasági, technikai vagy keres-
kedelmi fakultásra helyezik a súlyt az általános közgazdasági képzés mellett.
A Közgazdaságtudományi Kar hosszas előtanulmányok után, a külföld mindeme-
törekvéseinek gondos figyelembevételével létesítettén, szervezetében és tanul-
mányi programjában a legmesszebbmenően kielégíteni igyekszik mindazokat
a követelményeket, amelyeket a *modern közgazdasági és közigazgatási szakember*
nevelése és képzése tekintetében az illetékes körök felállítottak. Minden idők
tudományosságát az illető kornak társadalmi szükségletei irányították. Korunk-
ban a társadalmi és gazdasági érdekek állanak előtérben és szolgálatukban a
társadalmi és gazdasági tudományok minden más tudományozatot túlhaladó
gyarapodást mutatnak. Ezeknek a tudományoknak egységes rendszerbe foglalá-
sára, művelésére, fejlesztésére és oktatására kellett a Közgazdasági Egyetemet

¹ Birmingham, Leeds, London, Bruxelles, Paris, Breslau, Frankfurt a. M., Hamburg, Köln, Leipzig, München.

egyelőre helyettesítő Közgazdaságtudományi Kart létesíteni, amelynek hivatása — a jogi, mérnöki és egyéb képzettségekhez hasonlóan — egy új képzettséget nyújtani: a közgazdaságtudományit, amely a mezőgazdasági, kereskedelmi és egyéb ágazatok szerint elég specializált legyen, anélkül azonban, hogy egyoldalúvá váljék, amely egyetemi színvonalon és tudományos alapossággal, az összefüggő legszélesebb területeket felölelő áttekintésre neveljen, anélkül azonban, hogy felületes encyklopédizmusba sülyedne.

A közgazdasági ismeretek ma már messze túlnőttek azokon a kereteken, amelyek régebben ezeknek egy-két közgazdasági kollégiumba szorított előadását lehetővé tették. A közgazdaságtan fiatal tudományából ma már egy egész tudománykör fejlődött ki, amely a külső tapasztalás tényén és a belső megismerés tudatán alapul és az idetartozó diszciplinákat az ember nem önmagukért, hanem az emberiség, a nemzetek nagy gazdasági és társadalmi céljaiért kutatja. Ezen a téren végzett munka vezet arra a tudományos és gyakorlati érdekű szükségletre, hogy a közgazdasági diszciplinák szisztematikus rendbe foglalva, a Tudományegyetem és Műegyetem mellett, egy külön főiskola: a Közgazdasági Egyetem keretében helyeztessenek el.

Meg kell oldani a közgazdasági felsőoktatásügynek szétdaraboltsága helyett annak egységét, mert csak a szellemi és anyagi erőknél az azonos feladatok érdekében keresztülvitt koncentrációjával lehet ezen a téren is igazi nagy eredményeket elérni.

A közgazdaságtan tehát ma már nem önállóan kiszakítható tantárgy, hanem a közgazdasági és társadalmi tudományok egész rendszerének egységes szempontú csoportosítása. Ez a legkomplexebb ismeret, amellyel az összes többi rokontudományok kölcsönhatásban állanak. Ezért kell a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és közlekedés közgazdasági vonatkozásait a jog és közgazdaság tudományos alapelveire felépítve, teóriák, reáliák és politikumok egész sorozatán át vezetni, a hallgatóságba belenevelni, bemélyíteni és azoknak egyéniségévé tenni, az emberi kultúra minden terén felismerhető közös vonások megfigyelésével, ismeretek gyűjtésével, rendszerbefoglalásával és önálló feldolgozásával. A Közgazdaságtudományi Kar tantervének alap gondolata a közgazdaságtan oktatása, amde nem önállóan, hanem összes melléktudományainak e központ köré való csoportosításával, elméleti és gyakorlati elsajátításával. De a közgazdaságtant nem mint a gazdagodás eszközeinek egyoldalú tudományát kívánja ebben a legszélesebb felfogású rendszerben közkinccsé tenni. Részben ez az egyoldalú, utilitarisztikus jelleg okozta eddigi népszerűtlenségét és sokszor a jobb elemek tartózkodását is. Az embert és szerepét a társadalomban és a társadalmi élet működésének rendszerét az államban kívánja megértetni és kifejleszteni és ezzel társadalmunk és államunk kiépülését is minél hathatósabban előmozdítani.

A Közgazdaságtudományi Kar tehát nemesak speciális új tagoltságával, hanem különösen e szintetikus — összefoglaló — sajátossága révén egyaránt hézagpótló, új intézmény. Annyira új és nagyszabású a feladat, amelynek elvégzésére rendeltetett, hogy ezt csakis teljesen és kizárólag e célú szolgáló, önálló testület és szervezet láthatja el, amelyet kell, hogy összeállításában és egész felépítésében ennek az új alkotásnak a szelleme hasson át. És ahogy nem lehet jogi vagy mérnöki, vagy bármely más speciális képzettséget 8 félénél rövidebb tanulmányi idő alatt megszerezni, még kevésbé lehet a közgazdasági tudományok egyetemének önálló művelésére irányuló nevelést ennél rövidebb időtartamra szorítani.

Mint teljesen új alapítás, nem épülhetett ki azonnal minden részletében. Létesülésének és szervezésének irányelve két pólus körül mozog: az egyik, hogy figyelmét a tudomány alkalmazására irányítva, a tudományon keresztül elő-

készítsen, neveljen a közgazdasági pályákra, hivatásokra s a kereseti ismereteken túl, tudományos kikerekítésre, teljességre törekedjék; a másik ok, hogy a közgazdasági közép- és felsőoktatásügyi intézmények tanárainak képzésével foglalkozzék.

Előbbi úgy oldja meg, hogy a közgazdasági élet jelenségeit azok gyakorlati mellékcéljaitól mentesen teszi tudományos vizsgálat tárgyává, mint az egyetem legfőbb feladatává. És hogy ilyen módon nem veszi magára a szakiskola szűkebb kereteit, ezáltal lesz belőle a gyakorlat igazi iskolája, irányítója. A tudományegyetem sem szakiskolája a tanárnak, ügyvédnek, bírónak, a műegyetem sem a mérnöknek, építésznek stb., s mégis ez a legbiztosabb és legegyszerűbb útja a jó bírónak, ügyvédnek, tanárnak, mérnöknek stb. képzésének. Feladatából következik, hogy tanulmányi rendjének alapjellege a közgazdasági studium, még pedig a szónak legtágabb fogalmában. A tudománynak és a gyakorlatnak új területeit kell a közgazdasági egyetem munkatervének központjába állítani egyszerűen azért, mert ez az egyetem feladatának tekinti, hogy a közgazdasági és szociális élet minden lényeges irányában képzettséget nyújtson mindazoknak, akik ezekre a fontos élethivatásokra indulnak. Az érdekképviselők embereinek, a kereskedelmi és iparkamarák tisztviselőinek, a részvénytársaságok, szövetkezetek vezető embereinek. Korunk szellemét és a munkásnép helyes érdekét megértő munkástitkárokat képezzen és széleskörű feladatukat ismerő iparfelügyelőket neveljen. Áruüzletek, kiviteli házak, bankok, biztosító intézetek, forgalmi vállalatok, ipari és bányavállalatok, az állam és a városok gazdasági üzemének vezető emberei egyetemes közgazdasági alapon nyerjék képzésüket. A gazdasági szakminisztériumok fogalmazói kara és tisztviselői is találják meg szakszerű kiképzésüket. És itt képeztesse azokat a tanárok is, akik gazdasági irányú közép- és főiskolákon működni akarnak, ideértve természetesen a jelenlegi mezőgazdasági akadémiák tanárait is. Ezek részben új hivatások, részben meglevőknek új tartalommal való kitöltése. Ez a feladat újabb tudományos diszciplinák kialakulására is közzehat, másoknak kereteit, szempontjait bővíti.

A közgazdasági egyetem ezeknek a tudományoknak főiskolai jellegű művelését biztosítja és ezzel párhuzamosan azoknak, akik a közgazdasági élet legkülönbözőbb ágaiban tevékenykednek és eddig vagy kizáróan csak a gyakorlat, vagy egyes szakiskolák állottak rendelkezésükre, alkalmat ad azok magasabb színvonalú kiképzésére. Ezek az életpályák tájékoztatnak a tanulmányok területről és kijelölik azokat a kereteket is, amelyek a közgazdasági egyetemet a másik két egyetemtől elhatárolják s teljes súllyal mutatnak rá az intézmény fő céljára: hogy ez a főiskola a közgazdasági hivatásoknak legyen az univerzitása, s a közgazdasági tudományoknak művelését szolgáló intézete.

II. Szervezet és önkormányzat. A Közgazdaságtudományi Kar szervezete a 272/1920. M. E. szám alatt kibocsátott kormányrendeleten alapszik, amelyet az 1920. évi XXXI. törvényeikk törvényerőre emelt. Az alapító kormányrendelet következőképpen jelöli meg a Kar célját: „... hogy mindazokra a hivatásokra, amelyek magasabb köz- vagy magángazdasági, mezőgazdasági, nemkülönben közigazgatási ismereteket kívánnak, továbbá a külkereskedelmi és nemzetközi képviselőkre rendszeres tanítás útján, széles közgazdasági alapon előkészítsen és ezekben az irányokban tudományos képzést adjon, önálló tudományos munkásságra neveljen és a közgazdasági irányú közép- és felsőfokú oktatásügyi intézmények tanárainak képzéséről gondoskodjék“.

Ugyanez a szakasz intézkedik az itt megjelölt célnak előmozdítására szolgáló tudományos eszközökről is, amikor folytatón azt mondja, hogy: „a Kar a tudományos munkát és oktatást a Kar mellett létesített intézetek, laboratóriumok és szemináriumok rendszeres tevékenységével is szolgálja és előmozdítja“.

A fenthivatkozott törvény 1. §-a kimondja, hogy a Kart tanszabadság illeti meg. Ugyancsak kimondja a törvény, hogy a Kar tanárai a hazai tudományegyetemek fakultásainak tanáiraival mindenben egyenrangú és egyenjogú egyetemi nyilvános rendes vagy rendkívüli tanárok. Az alapító kormányrendelet értelmében szabályozza a törvény azt is, hogy a Kar négy szakcsoportra oszlik: 1. egyetemes közgazdasági és közigazgatási, 2. mezőgazdasági, 3. kereskedelmi, 4. külképviseleti és konzuli szakcsoportra. Tekintettel a fejlődésből eredő tapasztalatokra, a külképviseleti és konzuli szakcsoportot, a Karnak Közgazdasági Egyetemmé való kifejlődése esetén, a közigazgatási osztályába látszik célszerűnek beilleszteni egyrészt, mert a külképviseleti képzés közigazgatási és közgazdasági ismereteken kell, hogy felépüljön, másrészt pedig Csonka-Magyarországnak a külképviselet terén jelentkező szükséglete sokkal kisebb annál, hogy sem erre az irányra egy külön osztályt lehetne fenntartani.

A Karon egyelőre a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemen érvényben levő tanulmányi, fegyelmi és tandíj-szabályzat és magántanári képesítő szabályzat irányadó. Az 1920. évi XXXI. t.-cikk 3. §-a intézkedik arról, hogy a budapesti m. kir. Keleti Kereskedelmi Akadémia, mint külön tanintézet megszűnik és feladatairól a Közgazdaságtudományi Kar gondoskodik. Ez a szakasz azt is kimondja, hogy a budapesti m. kir. Állami Kereskedelmiiskolai Tanárképző Intézet a Karhoz kapcsolatik és annak kebelében szerveztetik. Az egyetem autonómiájának ezidőszerinti elemei mind bennfoglaltatnak a Kar autonómiájában, amelyek közül különösen ki kell emelni az 1920. évi XXXI. t.-c. 7. §-át, amely szerint: „a Kar nyilvános rendes és rendkívüli tanárainak kinevezése iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a kir. magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar kandidációja alapján teszi meg legfelsőbb helyre előterjesztéseit”; amiben az az elv jut kifejezésre, hogy a tanszékek szervezésére és betöltésére a leginkább szakértő tényező és ezért a legilletékesebb: az egyetem. Amikor a törvény a Karnak a tudományos szervezés és kandidálás jogát a tudomány érdekében legnemesebb szellemben adományozta, ezzel nemcsak kiváltságot adott neki, hanem a tudomány érdekében súlyos kötelességet is helyezett rá, amennyiben ennek a jognak és kiváltságnak szakszerű és az egyetem mindenkori igényeinek megfelelő intézéséért a felelősséget viselni tartozik. Ezért a Karnak mindenkor tudnia kell, hogy tanulmányi és a tudományos kutatást illető kérdésekben a súlypont őrajta van és hogy a Kar irányában megnyilatkozó kormányzati intézkedések eredményessége több mint felerészben attól függ majd, miképen egészíti ki az önkormányzat szakértelme és tapasztalata a kormányzat intencióit. A Kar autonómiájának másik értékes eleme: a közgazdaságtudományi doktornak avatás joga. Miután a Kar doktori promóciója nem minősít, tehát ennek semmiféle államvizsga jellege ninesen, a doktori avatásnak a Karon kizáróan tudományos értéke van, amiben a doktori címnek régi tudományos értéke feléled és kifejezésre jut.

A Kar maga állapítja meg tanulmányi, vizsgálati és szigorlati rendjét, az előadások és gyakorlatok tárgyának körét és a Kar választja segéd-tanszemélyzetét és a segédhivatali személyzetet.

A Közgazdaságtudományi Karon ezidőszerint a következő tanszékek vannak rendszeresítve: 1. közgazdaságtan és szociálpolitika (ifj. Erődi-Harrach Béla dr.); 2. közgazdasági politika és pénzügytan (Feller Frigyes dr.); 3. agrárpolitika és gazdaságtörténet (Czettler Jenő dr.); 4. közlekedésügy és közlekedési politika (Neumann Károly dr.); 5. mezőgazdasági közigazgatás (Steinecker Ferenc dr.); 6. közgazdasági geológia (Lóczy Lajos dr.); 7. gazdasági földrajz (gróf Teleki Pál dr.); 8. agrochemia (Doby Géza dr.); 9. mezőgazdasági növénytan (Szabó Zoltán dr.); 10. növénytermesztéstan (Kerpely Kálmán dr.); 11. növénykörtan

Közgazdaságtudományi Kar, Budapest.

Az Allatorvosi Főiskola főépülete, Budapest.

(Schilberszky Károly dr.); 12. állattenyésztés és tejgazd. (Schandl József dr.); 13. francianyelvű keresk. enciklopédia (Vönház István dr.); 14. németnyelvű keresk. enciklopédia (Dengl János dr.); 15. jószágkezelés és berendezés (Reichenbach Béla); 16. magángazdaságtan (Karch Kristóf); 17. üzemgazdaságtan (Trautmann Henrik); 18. kereskedelmi és politikai számtan (Grosschmid Lajos dr.); 19. kereskedelmi és váltójog (Kuncz Ödön dr.); 20. mezőgazdasági ipar (Krolopp Hugó). Szervezés alatt: 21. közigazgatási jog és 22. közjog és összehasonlító államjog. Van továbbá a Karnak 41 megbízott előadója, miként azt több külföldi egyetemen is találjuk, ezek speciális szakirányban kiegészítik a főkéllégiumok anyagát, 10 magántanára és 10 asszisztense.

III. *A Kar tanulmányi és vizsgarendje.* A Kar sajátos tanítási anyaga az újkori egyetemek kettősirányú feladatát juttatja érvényre: alapjának az általános elméleti készültséget teszi meg, amelyre a szaktudományi képzés támaszkodik. Ezen az elven nyugszik a nyolc féléves tanfolyamnak keretén belül valamennyi szakcsoportjának tanítási rendszere.

Az egyetemes közgazdasági szakcsoport, egyetemes irányú közgazdasági feladatokra és a közigazgatásra képez s ebbe a körbe tartozó tudományok művelését mozdítja elő.

A mezőgazdasági tudományoknak egyetem keretében történő művelése, az e téren megszerezhető legmagasabb képzést azáltal kívánja biztosítani, hogy az ország közgazdasági helyzetében várható fejlődéssel párhuzamosan, a belterjesebb és racionális gazdálkodáshoz, nemkülönben ezek irányításához szükséges ismereteket (közigazgatási, kereskedelmi, technikai stb.) közvetítő új tanszakokat vesz fel tanulmányi tervébe és a nagyobb óraszám felvételével, elmélyített és specializált laboratóriumi munka által nemcsak kvalitatív, hanem kvantitatív analízisekre is képessé tesz.

A kereskedelmi szakcsoport feladata, hogy a kereskedelmi irányú tudományok szakszerű műveléséről gondoskodjék és a gyakorlat embereinek tudományos továbbképzését intézményesen előmozdítsa.

Aki nem akarja a Kar kereskedelmi szakosztályának mind a négy évfolyamát elvégezni, hanem csak rövidebb ideig: két-három szemeszterig akar akár elmélyedni a kereskedelmi tudományokba, vagy specializálni akarja magát valamilyen irányban, annak mint rendkívüli hallgatónak az egyetemi tanszabadság folytán módjában van két-három, esetleg több félévre beiratkozni és ezalatt az idő alatt azokat az előadásokat hallgatni, olyan tanulmányokat végezni és olyan gyakorlatokban résztvenni, amelyek céljának legjobban megfelelnek. Az elért tanulmányi eredményeket az illető hallgató kollokviumokkal és ezeknek alapján kiállított *Tanúsítvánnyal* igazolhatja okmányszerűen is. A konzuli és külképviseleti szakon megfelelő történeti, politikai, közgazdasági, jogi és nyelvi tanulmányoknak alapján külképviseletünk emberei képeztetnek.

A gazdasági jelenségek vizsgálatának a tudomány egyes ágai szerint való elkülönítése metodológiai okokból történik, hogy a jelenségeket helyes világításba helyezzük, azokat minden oldalukról megismerjük. És ez a kutatás, a gazdasági ismereteknek ez a megosztása minél inkább specializálódik, annál inkább szükségessé lesz a közgazdasági stúdiumnak egységesítő, összefoglaló tudományra, a filozófiára, hogy a gazdaságtudomány elvi kérdései, a tudomány egyes ágainak egymással való kapcsolata, a közös fogalmak igazolhatók legyenek. Ez ad csak szisztematikus rendet a terjengős gazdasági ismeretek között és vezet el egységes gazdasági világnézet kialakulásához, tömör, rendszeres tudománykörnek kiépítéséhez és a gyakorlati közgazda számára is nélkülözhetetlen logikus gondolkodáshoz. Éppen a filozófiára és annak rokontudományaira vár az a feladat, hogy a közgazdasági egyetem gyakorlati vonatkozású ismeretei és a gazdaságtársas-

dalmi élet kaleidoszkópikus jelenségei között a rendet, összefüggést biztosítsa, más szóval, hogy a közgazdasági gondolkodásnak kategóriákat adjon.

Továbbá a filozófia az ember tudománya. A gazdaságtan pedig éppen az emberrel, annak gazdasági és társadalmi viszonylataiban foglalkozik, tehát már ezért sem nélkülözheti a filozófia tudományát. Különösen fennáll a filozófia szükségessége arra a már nem messze eső időre, amikor a közgazdaságtan művelői a tudományos munkamegosztás alapjára helyezkednek, mert ma már egy emberélet alig elegendő arra, hogy valaki a közgazdasági tudomány egész területéről egyforma jártassággal előadásokat tartson és gyakorlatokat vezethessen.

Az emberi tevékenységeket általában, a gazdaságiakat pedig különösen csak úgy értjük meg, ha azoknak hatóerőit, motívumait is vizsgálat tárgyává tesszük. Hasonlóképpen ezekből a cselekvésekből származó jelenségeket s az erre való tekintettel létesített intézményeket és jogszabályokat is vissza kell vezetni az emberi természetre, amely létesülésükben közrehatott. Ennek formáit és törvényeit a pszichológia vizsgálja.

Miként minden tudomány, úgyszintén a hivatásból származó tevékenység is, a legmagasabb emberi életcélok szempontjából tekintendő, amelyre útmutatást az etika ad. Ugyancsak a szükségletek és azok fejlődése is tulajdonképpen ennek a tudománynak területére tartozik, amit nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A jelenkor nagy szociális problémáinak komoly pedagógiai oldala van, s a pedagógia legfontosabb és legmélyebb kérdéseit csak azok szociális alapjain lehet helyes irányban tárgyalni. Azonkívül a pedagógiával foglalkoznia kell mindenkinek, akinek hivatása a jövő gazdasági nemzedékének — úgy közép-, mint felső fokon — képzése, oktatása lesz. Itt a pedagógiának szociális elemeit ismét nem lehet eléggé hangsúlyozni, amely feladat a pedagógia tudományával szemben, mint újabb követelmény jelentkezik. Ezeknek a tanulmányoknak alapját csak a filozófia adhatja meg. Ez a jelentőség ad tehát a filozófiának a Kar tanulmányi tervében is központi jellegét.

Az egyes szakosztályok tanításterve, a képesítést elnyerni óhajtó hallgatóság részére azokat a kötelező kollégiumokat állapítja meg, amelyek egyfelől a szakképzést biztosítják, másfelől a szakképzést a többi szakosztály tárgyköréből kiegészítik.

Ezek a kötelező kollégiumok a képzéshez szükséges anyag legkisebb mértékét jelentik. Ezekén kívül bármely más (nem ütköző) kollégium is hallgatható.

A tanítástervben foglalt kollégiumokon kívül behatóbb képzésre a nyilvános tanárok és magántanárok különleges kollégiumai, azonkívül egyes, a Kar vagy az intézetek részéről meghívott, illetőleg alkalmilag felkért előadók nem kötelező előadásai, vagy gyakorlatai szolgálnak.

A Kar tanítástervébe beillesztett kollégiumok négy csoportba foglalhatók:

1. valamennyi szakosztály részére kötelező kollégiumok;
2. egy-egy szakosztály különleges szakkollégiumai és gyakorlatai;
3. egy-egy szakosztály kiegészítő kollégiumai, valamely másik szakosztály kollégiumai közül;
4. nyelvi kollégiumok.

A közigazgatási szakosztályon valamely nemzetiségi nyelv mind a nyolc féléven át heti 3—3 órában tanulandó.

A Karon belül egyik szakosztályról a másik szakosztályba átlépni kívánó hallgatók átminősítést kérelmezhetnek. Ilyenkor részükre a törvényes előfeltételek igazolása mellett egyénenként megállapítandó beszámítás lehetséges.

A Kar négyéves tanfolyamának sikeres elvégzése leckelátogatások igazolásához, kollokviumokhoz, illetőleg vizsgákhoz van kötve. A kötelező kollokvium

beszámolás egyes alapvető, de vizsga tárgyát nem alkotó kollégiumok teljes anyagának ismeretéről. Az alapvizsga célja, az I—IV. félévben hallgatott alapvető tárgyakból olymértű készütség igazolása, mely a további évfolyamok során a közgazdasági tudományok — főbb szakok szerint differenciálódó kérdéseinek — megértését és önálló feldolgozását biztosítja.

Az államvizsga annak a kimutatására szolgál, hogy a jelölt a négy évfolyam alatt a közgazdasági tudományokban rendszeres, összefüggő és egyetemes közgazdasági ismereteket szerzett s a különböző gazdasági ágak között az összefüggést megértve, teljesen tájékozott az esetleg választott speciális közgazdasági szak törvényeiben és mind gyakorlati, mind elméleti munka útján szerzhető ismereteiben.

A különbség tehát az alap- és államvizsga között nem jelentőségben, hanem az anyag elvi természetében jelentkezik. Az egyetemnek fenthivatkozott kettős természete nyilatkozik meg a vizsga rendjének ebben az elvi rendszerében is: teoretikus és elvi alap és az erre felépülő politikumok.

A doktori oklevél elnyerése doktori szigorlat alapján történik. Ennek az oklevélnek minősítő ereje nincsen. Az 1920-ban legfelsőbb jóváhagyással kiadott doktori szigorlati rend értelmében, annak alapja a doktori értekezés. Doktori értekezésül csak olyan dolgozat fogadható el, amely tudományos szempontból figyelemreméltó és a jelöltnek alapos tárgyszerű ismeretéről, a tudományos gondolkodásról tanuskodik. Az értekezéskén kívül a jelöltnek szóbeli szigorlatot is kell tennie, amelynek tárgya három rokontudomány; ezek közül az egyik fő-, a másik kettő mellékszakként szerepel. A tárgyakat a Kar jóváhagyásával a szigorló választja, úgy azonban, hogy az egyik melléktárgy a főtárgy tudományos művelésére szükséges tudományok legyen. Főtárgynak az tekintendő, amelynek köréből a jelölt a doktori értekezést készítette.

A felsőkereskedelmi iskolai tanárképzés. A felsőkereskedelmi iskolai tanárképzés feladatát az egyetemi közgazdaságtudományi kar felső kereskedelmi iskolai tanárképző-intézete látja el.

E tanárképzésnek célja, hogy felső kereskedelmi iskolai tanári pályára készülő tanárjelölteknek, a felső kereskedelmi iskolai tanárképzésről szóló 23.573/1924. számú vkm. rendelet értelmében megkívánt szakszerű és pedagógiai képzettséget és gyakorlati készütséget tervszerű tanulmányi rendje alapján adja.

E cél elérésére szolgálnak:

- a) az egyetemi közgazdaságtudományi karnak, továbbá a Pázmány Péter-tudományegyetem bölcsészeti karának és a József-műegyetemnek a tanárképző tanulmányi rendjébe vágó előadásai és gyakorlatai;
- b) a közgazdaságtudományi kar külön tanárképző-előadásai;
- c) a közgazdaságtudományi karnak modern (főleg német, angol, francia és olasz) nyelvi tanfolyamai;
- d) hospitálás a tanárképző-intézet gyakorlóiskolája előadásain, majd próba-előadás tartása ugyanitt;
- e) szakmaszerinti látogatások irodákban, pénzintézetekben, gyárakban, telepeken; kirándulások, hazai és külföldi tanulmányutak.

A tanárképző tanulmányi ügyeinek tervszerű intézése céljából, a közgazdaságtudományi kar 4—4 évre egy tizenkét tagból álló tanulmányi tanácsot küld ki. Ennek a tanácsnak hivatalból tagja és egyben elnöke a közgazdaságtudományi kar mindenkoros dékánja; igazgatója, a kar által megjelölt nyilvános rendes tanár és egyik tagja hivatalból a felső kereskedelmi iskolák mindenkoros királyi főigazgatója, a többi tag úgy jelölendő ki, hogy a felső kereskedelmi iskolai tanári szakszervezetek két-két tanárral legyenek képviselve.

E tanárok lehetnek külső szakelőadók is.

Tanárvizsgálat. A képesítés megszerzése a Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt történik, amelynek kebelében a felső kereskedelmi iskolai tanári vizsgálatoknak minden fokon való megejtésére külön felső kereskedelmi iskolai vizsgáló-bizottság működik.

A felső kereskedelmi iskolai tanárvizsgálatokon a középiskolai tanárvizsgáló-bizottság elnöke, vagy e vizsgálatok vezetésére kinevezett alelnöke elnököl.

A Budapesti Középiskolai Tanárvizsgáló-Bizottság kebelében működő felső kereskedelmi iskolai tanárokat képesítő vizsgáló-bizottság tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanolyan módon és ugyanarra az időtartamra nevezi ki, mint a középiskolai tanárvizsgáló-bizottság többi tagjait s abban a kereskedelemügyi m. kir. miniszter egy biztos által van képviselve.

A felső kereskedelmi iskolai tanári képesítés a következő szakcsoportokat öleli fel:

A-szakcsoport: a) könyvviteltan, b) magyar kereskedelmi levelezés és a kereskedelem ismertetése, c) jogi ismeretek, d) közgazdasági ismeretek;

B-szakcsoport: a) mennyiség- és politikai számtan, b) kereskedelmi számtan, c) természettan;

C-szakcsoport: a) földrajz, b) vegytan és áruismeret.

Oly jelölteknek, akiknek az említett szakcsoportok egyikéből már megvan a felső kereskedelmi iskolai tanári képesítésük, kiegészítő képesítést szerezhetnek.

Minősítés. A Kar szervezésekor a kormány az 1883. évi I. t.-cikk 32. szakaszában nyert felhatalmazás alapján, a köztisztviselők minősítéséhez megkívánt képesítési kellekek kiegészítéséről a 273/920. M. E. számú kormányrendeletben intézkedett. Ez a rendelkezése úgy szól, hogy: „A közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok központi igazgatásánál, valamint ezeknek a minisztériumoknak kormányzati hatásköre alá tartozó azoknál a hivataloknál, amelyeknél különleges gazdasági szakképzettséget igénylő ügyeket is intéznek, továbbá a külügyi igazgatás szerveinél, végre a köztörvényhatóságok tisztviselői karában a fogalmazói szakban oly egyének is alkalmazhatók, akiknek az 1883. évi I. t.-cikk 3. §-ában megállapított képzettségük nincs meg, ha a budapesti tudományegyetem mellett felállított közgazdaságtudományi karon a közgazdaságtudományi államvizsgát sikerrel letették.”

A Kar tanulmányi rendjében arról is gondoskodott, hogy egyes előadások felvételével más szakbeli diplomát is elnyerhessenek és ezáltal kereskedelmi és közigazgatási, vagy mezőgazdasági és közigazgatási végzettséggel az életben való elhelyezkedésük végzett hallgatóinknak megkönnyíttessék.

IV. A kari oktatás eszközei. Az Intézetek. A tudomány értéke nem azokban a szellemi készletekben van, amit az előadások közvetítenek, hanem az az emberi dolgokra irányuló megismerés eleven energiáján nyugszik. Ezt pedig csak a szemináriumi oktatás tudja megadni, amelynek értéke különösen abban van, hogy rávezeti az ifjút a munkára és megtanítja dolgozni és a módszeres munka ismeretével felszerelve adja át az életnek. Ezért a Kar nagy súlyt helyez a szemináriumi gyakorlatokra, emellett, mint a Kar oktatáse eszközei szerepelnek a laboratóriumok, a Kar kísérleti gazdasága és az intézetek. Az intézetek tulajdonképpen arra szolgálnak, hogy a katedrai oktatás mellett a gyakorlati munkát és a tudományos kutatást mozdítsák elő. Ez a törekvés megnyilatkozik az amerikai és a német egyetemek újabb szervezetében is. Németországra vonatkozóan különösen kiemelendő az 1911-ben Kielben létesített „Institut für Weltwirtschaft und Seeverkehr“, majd a königsbergi egyetem mellett 1916-ban megnyílt „Institut für Ostdeutsche Wirtschaft“, a breslau egyetem mellett: Osteuropa Institut (1918)

stb. Mindezeket megelőzte a Budapesti Főiskolai Szociális Telep, mai címén: Egyetemi Szociálpolitikai Intézet (Ujpest, Erkel-utca), amely intézet ugyanezzel a gondolattal már 1910-ben kezdte meg szervezési munkáit. Ezenkívül a Karon létesített intézetek: a gazdaságpolitikai, a mezőgazdaságpolitikai, mely utóbbi négy szemináriumra oszlik. Ezek között a szövetségi szeminárium Genossenschaftliche Mitteilungen (megjelenik angol és francia nyelven is) címen kiadott időszakos közleményeivel élénk összeköttetést tart fenn hasonló irányú nemzetközi intézetekkel. Továbbá: a Gazdaságföldrajzi Intézet, Magángazdaságtani Intézet, Keleti Intézet és a mezőgazdasági intézetek: Növénytermesztéstani, Agrochemiai, Állattenyésztéstani, Mezőgazdasági növénytan és Növénykórtani Intézetek. Ez intézetek közül azoknak sajtószerúsége miatt különösen kettőt kell kiemelni: az Egyetemi Szociálpolitikai Intézetet és a Keleti Intézetet. Előbbinek feladata (igazgató: Erődi-Harrach Béla) a meglévő szociális bajok okainak kifürkészése, az orvoslás gyakorlati eljárásának és eszközeinek megállapítása s ekközben a szociálpolitika terén működők és a társadalom vezető rétegeinek idevágó ismereteinek és szociális érzékének fejlesztése, nem a hivatásban levők, hanem a hivatásba lépők nemzedékében. Ennek értéke és az egyetemmel való kapcsolata a következőkben jelenik meg: ebben az intézetben a kutatási szerep egyesül a nevelési gondolattal. Az egyetemi oktatás alapja a tisztviselőképzésnek; a szociális munkához ideális lelkiület kell és ez leginkább az akadémiai ifjúságban található fel; adatgyűjtés, felvételek eszközlése, ezek rendszeres feldolgozása a tudomány rendszereinek segítségével; nevelési célnak biztosítása; objektív, elvi és elméleti ismeretek fenntartása, gyarapítása, a szociálpolitika elméleti és gyakorlati fejleményeiről állandó tájékozódás és az adatgyűjtés feldolgozásának pártatlansága, végül függetlenség a politika változó irányainak hatásától és befolyásától. Kiadványai: 1. A gyakorlati szociálpolitika évkönyvei. Éves kiadvány, német, angol és olasz nyelvi kivonatban (megjelenés alatt). 2. Önálló szakdolgozatok kiadása.

A Keleti Intézet célja (igazgató: Teleki Pál gróf), a közel Kelet gazdasági és politikai ismertetése. Az intézetben előadott tantárgyaknak a Kar általános előadásai vetik meg az alapot. Ez az intézet tehát egyetemen szerzett alapismeretekre épít, s elsősorban a Kar hallgatóinak továbbképzésére, azaz speciális kiképzésére szolgál. Ezért a Kar hallgatói közül csak magasabb évfolyamú hallgatók vehetők fel. Ez általános szabálytól eltérve, az intézet hallgatói négy csoportra oszlanak: a) a Kar jelenlegi hallgatói, b) más egyetemek és főiskolák jelenlegi hallgatói, c) egyetemi vagy főiskolai oklevéllel bírók, d) ilyen oklevéllel nem bírók, de a gyakorlati gazdasági életben már elhelyezkedett egyének, akiket az igazgató az intézet hallgatói közé felvesz, amennyiben a praktikus gazdasági életben szerzett ismereteiket az intézet tárgyainak hallgatására elegendőnek tartja.

Revizori tanfolyam. A részvénytársaságok és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok felügyelő bizottságának hatáskörét kiegészítő revizorok — közgazdaságunknak e fontos és egészen új szerveinek — képzése is a Karon történik. Erre a jelenben átmeneti revizori tanfolyam létesült a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1926. évi 14.369. szám alatt kiadott rendeletével.

V. Jövő feladatok. A Kar fejlődésében mutatkozó egyetemi politika közelebbi feladatainak képe nagy vonásokban abban jelenik meg, hogy az egész közgazdasági stúdiumot főbb területeire elosztva: 1. közigazgatási, 2. mezőgazdasági, 3. állatorvosi és 4. kereskedelmi fakultások szerint, teljes egyetemi szervezetet kapjon, a Közgazdasági Egyetemen. A közigazgatási fakultásnak kiépítése a Közgazdasági Egyetem keretén belül az okból szükséges, mert a modern közgazdaság erősen telítve van közgazdasági, mezőgazdasági és szociálpolitikai igényekkel. Ezekben a tudományos és gyakorlati életirányokban fontos a kutatás

előmozdítása és ezen keresztül az ifjúságnak a gyakorlati közgazdasági élet-hivatásokra való ránevelése. A legmagasabb mezőgazdasági képzésnek teljessé tétele szükségessé teszi a fővároshoz egészen közel fekvő *kísérleti és tangazdaságnak* a megszerzését, amely folyamatban van és a biztató jelek arra mutatnak, hogy a legközelebbi időkben meg is valósul. További szükséglet az ország minden mezőgazdasági oktatásügyi intézménye számára a *tanárképzésnek kiépítése*. Az 1883. évi I. t.-cikkben előírt gyakorlati közigazgatási vizsga behozataláig a *közigazgatási továbbképző tanfolyamnak* megszervezése. A biztosítás ügyének, jelesül a szociális biztosítás ügyének mind fokozódó jelentősége folytán a *biztosításügyi képzésnek* a megszervezése; a tudomány fejlődésében nem nélkülözheti a külföldi kapcsolatokat és a tudományos verseny annak komoly művelőit ezekben a kapcsolatokba belésodorja. A külföldi kapcsolatok szükségessége fokozottabb mértékben fennáll az aránylag fiatal társadalomtudományok körében, ahová a közgazdaságtan és annak rokontudományai tartoznak. A nagy európai szellemi áramlatokkal való együttműködést és a Kar tudományos műhelyeiben végzett munka eredményeit akarja biztosítani és a külföld tudományos érdeklődésével megismertetni a *kari kiadványok* gyűjteménye és egyes kutatóintézeteknek speciális kiadványai.

A Kar rendszeres munkájában és a jövő feladatok kijelölésében hármastípusú missziót tűzött maga elé: hogy 1. a szónak komoly értelmében vett közgazdákát neveljen, nem univerzális és enciklopédikus ismeretek alapján, hanem külön a mezőgazdasági, külön az ipari, külön a kereskedelmi, sőt esetleg forgalmi szakra, 2. a közgazdasági életet tudományos munkásságával támogassa és 3. a nemzet gazdasági erőit megtermékenyítse.

10. §. A MŰEGYETEM.

Írta: ZELOVICH KORNÉL.

I. A technikai főiskolák kialakulása. II. A technikai felsőoktatás multja hazánkban. III. A kir. József-műegyetem. IV. A második és harmadik műegyetem kérdése. V. A műegyetem szervezete és célja. VI. A műegyetem tananyaga és tan- és vizsgarendje. VII. A műegyetem jövője.

I. A technikai főiskolák kialakulása.¹

A tudományos technikának mai bámulatraméltó alkotásaira gondolva szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy a technikai tudományokat fejlesztő technikai felsőoktatásnak még nincs két évszázados multja. Hiszen már az ókorban voltak kiváló technikai alkotások.

Az ókorban a technikai foglalkozásról való helytelen felfogás tette lehetetlenné a tudományos technikának és technikai oktatásnak felvirágzását. A technikai tudományok fejlődésének alapja a természeti erők törvényeinek ismerete és tudatos kihasználása. Az ókorban arra a gondolatra nem jutottak, hogy az emberi erőt a természet hatalmas erőivel pótolják, ily módon nagyobb és jobb teljesítményt érjenek el, s emellett időt takarítsanak meg. Az időnek nem volt becsé náluk. Az egyiptomiak, görögök, rómaiak technikai alkotásai nagyjából rabszolgák munkája. Ez a kor a **technika alsó foka** volt.

A **technika középfoka** az iránytű és a könyvnyomtatás feltalálása után kezdődik. Az iránytű feltalálását 1300 körül az amalfi *Flavio Giorán* tulajdonítják. A technikai tudományok fejlődése azonban a technika középfokán,

¹ Bővebben I. A m. kir. József-Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. Írta: Zelovich Kornél. 1922, 371 l.

tehát már az újkorban sem történhetett akadály nélkül. Gátolták az univerzítások, minthogy e tudományok művelése előtt, Platon felfogásának hódolva, kapukat zárva tartották.

Az **első mérnöki szakiskola**. A technika középfokán, az újkorban, az első univerzítás hazájában, Franciaországban, alapítják az első mérnöki szakiskolát.

Franciaországban már 1668 óta neveznek ki királyi mérnököket (ingenieurs du roi, ingenieurs ordinaires de Sa Majesté).¹ A királyi mérnökök 1712 óta kizáróan állami munkákkal foglalkoznak és 1716-ban, a XIV. Lajos halálát követő régensség idejében, hierarchikusan szervezik meg a *corps des ponts et chaussées*-t. Az 1747 február 17-én kelt udvari rendelet megbízta *Perrmet*-et, az alençoni politikai kerület (généralité) akkori mérnökét a feladattal, hogy a mérnöki szolgálati ágra jelölteket képezzen ki. Így alakult meg az *École des ponts et chaussées*, a hidak és utak iskolája, az első mérnöki szakiskola, 1747-ben. Célja a *corps des ponts et chaussées* leendő tagjainak kiképzése.

Az **első hazai technikai intézetek**. A *szempci collegium oeconomicum* és a *selmeci bányásziskola*. A hazai első technikai intézeteket szintén a technika középfokának időszakában alapítják.

A XVIII. század második felének elején, másfél évtizeddel a párizsi École des ponts et chaussées és a berlini első királyi reáliskola alapítása után, 1763-ban alapítja *Mária Terézia* királynő a *szempci collegium oeconomicum*-ot s vele egyidejűleg a *selmeci bányásziskolát*.

A közlekedés előmozdítása volt a célja az első francia mérnöki iskolának. Nálunk a XVIII. században a közlekedés a lehető legsiralmasabb állapotban van. Műutaink nincsenek, folyóink szabályozatlanok. Magyar mérnökök, szakiskola hiányában, nem voltak. Kiterjedtebb technikai, geometriai és matematikai ismereteket akkoriban Magyarországon nem lehetett szerezni. A közigazgatás is híjával volt olyan egyéneknek, akik a kereskedelmi számtanban és számvitelben jártasak. A lényegében technikai irányú *szempci* kollégiumot a királynő a piaristákra bízta, akik a középiskolai oktatásban is nagy súlyt vetettek a reális tantárgyak tanítására s akik között a XVIII. század második felében számosan kiváló technikai tevékenységet fejtettek ki hazánkban.² A *szempci* kollégium 1776-ban légett. Az intézetet a megmentett taneszközökkel együtt *Tatára* a piaristákhoz helyezték át. A tatai *seminarium geometrarum* azonban, minthogy az alapítványi helyekre mindig kevesebben és kevesebben jelentkeztek, nemsokára, 1780-ban, megszűnt. A *szempci* intézetben a tanítás nyelve *német* volt, a magyar köznemesség fiai, mivel nem tudtak németül, az intézetet alig látogatták.

Kifejezetten technikai irányú s szintén *németnyelvű* szakiskola a *selmeci bányászati* iskola, amelyet a *szempci* kollégiummal egyidejűleg, 1763-ban alapít *Mária Terézia* s 1770-ben akadémiai rangra emel. A Selmecen működő kiváló tanárok az intézetet messze földön híressé tették. Különösen a chemia tanításának módja volt ebben az intézetben nevezetes. A *laboratóriumi oktatás* itt vert először gyökeret. Az intézet jó hírneve a XVIII. század végén és a XIX. század elején valóban számos ifjút gyűjtött Európa minden országából Selmecre.

A *selmeci bányászati* akadémia alapításában már a közös birodalom eszméje nyilatkozik meg. Az intézet Magyarországon volt, de fölállítása a magyar kancellária megkérdezése és hozzájárulása nélkül történt. A bányauigyeket közvet-

¹ *Wilhelm v. Nördling* (Ueber das Technische Schul- u. Vereinswesen Frankreichs, 1881.) szerint az *ingenieur* elnevezés, éppúgy mint az angol *engineer*, a francia *engin* (gép) szóból származik, amiről a középkor *engignour*, *engeigneur*, a konyhalatinságú *ingeniator*-ral szemben alig hagy kétséget.

² *Zelovich Kornél*: i. m.

lenül Bécsből intézték, nem tartozott tehát a helytartótanács hatásköre alá s éppen azért a ratio educationis sem emlékezik meg a selmei intézetről.

A cs. kir. mérnöki iskola. Hasonlóan a közös birodalom eszméje nyilatkozik meg a cs. kir. mérnöki akadémiának (k. k. Ingenieur-Akademie) már jóval a selmei bányásziskola felállítására előtt történt alapításában. Ennek az intézetnek felállítását Savoyai Jenő herceg többszöri sürgetésére, aki a várak körüli harcokban a belföldi mérnökök hiányát tapasztalta, III. Károly már 1717-ben elrendelte.¹ A III. Károly alapította gumpendorfi mérnöki akadémia berendezése azonban igen hiányos volt, úgyhogy Mária Teréziának jutott feladatul 1755-ben ezt a technikai intézetet cs. kir. mérnökiiskola elnevezéssel provizórikus szervezetéből életerős végleges intézetté átalakítani. A gumpendorfi mérnöki iskolát négy évtizeddel előbb létesítették, mint a franciáknak méltán nagyra tartott katonai technikai intézetét, az *école polytechnique*-t.

A technikai szakoktatás terén a cs. kir. mérnöki iskola kétségtelenül nevezetes intézmény. Az egész monarchiában, sőt az egész világon akkoriban ugyanis ez volt az egyetlen technikai főiskola, amely mind a katonai, mind a polgári közszolgálat terén szükséges technikai ismereteket a kor színvonalának megfelelően nyújtotta.

A Tiszát a Dunával összekötő hajózható csatorna terveit a XVIII. század utolsó évtizedében Kiss József kincstári mérnök öccsével, Kiss Gábor mérnök-kari kapitánnyal együtt, aki a gumpendorfi mérnöki iskolát 1773-ban végezte, dolgozta ki és terjesztette fel a m. kir. udvari kancelláriához. Ezeknek a terveknek alapján létesült 1801-ben a *Ferenc-csatorna*.

Bolyai János, a marosvásárhelyi református kollégium nagynevű matematika-tanárának, Bolyai Farkasnak, lángeszű fia, a nem euklidesi geometria egyik feltalálója, szintén a cs. kir. mérnöki akadémiát végezte. Az intézet erre a növekedésre lehet a legbüszkébb, akinek nevét az a 26 oldalas kis munkája tette halhatatlanná, amely a világirodalomban *Appendix* néven ismeretes.

Mária Terézia az 1777 augusztus 27-én kelt leiratával publikált országos tanulmányi rendtartás (Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provinciam eidem adnexas) bevezetése szerint: „semmi olyast sem kell a fiatal kornak (tanulmányul) kiszabni, ami később segítségére nem szolgálhat“. Természetes tehát, hogy a tanulmányi rendtartás nagy súlyt vet a reális tantárgyak tanítására és pedig nemesak az elemi iskolában és gimnáziumban, hanem a felsőbb iskolákban is. A reális tudományok térfoglalását az egyetemi oktatásban megkönnyítette, hogy a nagyszombati s később budai tudományegyetemnek ezen a téren kiváló tanárai voltak.

Az első mérnöki főiskola. A mérnöki intézet. (*Institutum Geometricum*). A szempei kollégium 13 esztendei rövid fennállása ellenére jelentékeny figyelmet keltett hazánkban.

A Nagyszombatról Budára áthelyezett m. kir. tudományegyetem filozófiai fakultásához esatolva 1782 november 1-én nyílt meg a mérnöki intézet (*institutum geometricum*).² Nálunk eszerint 1782-től kezdve a mérnökök kiképzése főiskolán történt. E tekintetben megelőztük az egész világot s 12 esztendővel meg-

¹ Friedrich Gatti: Geschichte der k. k. Ingenieur- und k. k. Genie-Akademie. 1717—1869. Wien, 1901.

² II. József-re vonatkozó, 1782 szeptember 19-én kelt rendelete (*Institutio Cathedrae Geometricae in Universitate Budensi una cum Instructione*) szerint: „Mint hogy igen nagy szükség van a geometriai, hidrotechnikai és mechanikai tudományokra, különösen Magyarországon és esatolt tartományokban, ahol ugyanis az előbbi századok háborúi és viszontagságai után a területi viszonyok többnyire összezavarodtak, egész vidékek mind maig víz alatt és mocsarakban hevernek; a malmokhoz tartozó gátak a legtöbb helyen rosszul vannak építve; a közutak csaknem mindenütt elhanyagolva: kézzelfogható e szak művelésének szükségessége.“

előztük a franciákat, akik az 1794-ben alapított *école polytechnique*-val tették lehetővé a mérnökök főiskolai kiképzését. A mérnökök főiskolai kiképzésének eszerint hazánkban 140 esztendőt meghaladó multja van.

A mérnöki intézetbe csakis felvételi vizsga alapján lehetett bejutni, még akkor is, ha a jelentkező az akkori filozófiai vagy jogi kurzusokat elvégezte, vagy már a gyakorlatban működött is.

A mérnöki intézetben a tanfolyam hároméves volt. Az oktatás tárgyai a következők: 1. Longimetria, hegyek libellációja (vízszintes) és altimetria (magasságmérés). 2. A gazdasági mérés, stereometria, pithometria. 3. A gazdasági alakok átváltoztatása. 4. A katonai mérés tan, mely a helyek természetét leírja. 5. A hidrotechnika, melyben a források (kutak), malmok, hidak építése stb., mocsarak kiszárítása, töltések emelése lesz előadandó. 6. Hidrodinamika és folyók libellációja (vízszintezése). 7. A mechanika elemei. 8. A rajz művészete, hogy ügyes térképkészítőkké lehessenek. A hallgatók tanulmányaik eredményéről szigorú vizsgán (szigorlaton) számoltak be.

A mérnöki intézet, amely 1782-től 1850-ig, tehát 69 esztendeig állott fenn, eleinte meghozta azt az eredményt, amelyet tőle várt az ország.

Az első évtizedek gondos és szigorú kiképzése következtében nem meglepő, hogy hazánk már a XVIII. század végén, de különösen a XIX. század elején kimagasló mérnöki karral rendelkezett. Egyesek a tudományos technikai irodalomban is tevékenyen működtek. A magyar tudós társaság első mérnöktagjai az *institutum geometricum* volt hallgatóiból kerültek ki.

A mérnöki intézetnek szervezése és a tudományegyetemhez való kapcsolása a technikai tudományok fejlesztése szempontjából üdvös intézkedés lett volna. Az *institutum geometricum* azonban nem haladt a korról, sőt az első évtizedek után határozottan hanyatlott. Hét évtizedes fennállása alatt nem változtatott szigorlati rendszerén. A technikai tudományok szakbeli tartalma folytonosan gyarapodott és az *institutum geometricum*nak eredetileg háromosztályos tanfolyamát I. Ferencnek 1806-ban közzétett új Ratio educationis-a (118. §) értelmében leszállították két esztendőre.

Nálunk is bebizonyosodott tehát a tétel, amelyre legkorábban a franciák jöttek rá, hogy a technikai tudományok az univerzitáson nem tudnak felvirágozni. Ezeket a tudományokat ott másodrendűeknek tekintették.

Ilyen körülmények között a mérnöki intézet sorsa is meg volt peesételve. A szükséges tanszékek és felszerelések hiányát nyilván nem pótolhatta a tanári karnak igyekezete.

A mérnöki intézet kiváló tanárai között találjuk Horváth Jánost (1782—1792), a fizikának és mechanikának külföldön is hírneves tanárát, aki már Nagyszombatban egyetemi tanár volt s akinek fizikai, matematikai és mechanikai tankönyveit az olasz egyetemeken és akadémiákon is használták. Méltán mondották róla, hogy az univerzitásnak nevet, nevének pedig halhatatlanságot szerzett. Az első tanárok között van Dugonics András (1782—1808), a híres regényíró, „a Pesti Tanulmányoknak királyi Mindenségében a Tudakosságnak (a matematikának) királyi tanítója“. Ott működött a felsőbb matematikának kitüntetett tanára, Pasquich János (1792—1797), aki a gépek berendezésének elméletét adta elő, továbbá a mezőgazdaságnak kitűnő tanára, aki egyszersmind mezőgazdasági technológiát is adott elő: Mitterpacher Lajos (1782—1814). Fejér György ezt írja róla: érdemei ismeretese a külföldön, halhatatlanok hazánkban.

A XIX. század elején a fizikát és mechanikát Tomcsányi Ádám (1801—1831) adja elő, aki Kitaibel orvosprofesszor társával együtt a móri földrengésről írt nagyszabású művével örökítette meg nevét.

A XIX. század második negyedében az intézetnek mérnöki tanára, Petzval

Ottó (1837—1850) ismertette a lokomotívokat és a mezőgazdasági gépeket; a fizika és mechanika hírneves tanára, az elektromágneses motor és az elektromos dinamógép első feltalálója *Jedlik* Ányos (1839—1850) pedig az elektromosság-tanból tartott előadást. Mind a ketten elnyerték a Magyar Tudományos Akadémia nagy díját.

A gőzgépek feltalálásával kezdődik a **technikának felső foka**. Az emberiség fejlődéstörténetében az 1769. esztendő nevezetesebb, mint bármely diadalmas ütközet dátuma. *James Watt*, a polihisztor mérnök ekkor szabadalmaztatta gőzgépét.

A technikai főiskolák kialakulása. A technika felső fokán nagymértékű a haladás a technikai oktatásban.

Az eleinte középfokú technikai intézetekből a technika felső fokán, a XIX. század folyamán, kifejlődnek a technikai tudományok egyetemei. A technikai tudományok rohamos fejlődésének ezek a főiskolák igazi éltetői.

Mindenesetre feltűnő, hogy miért nem történt a technikai tudományok művelése az univerzításokon s miért kellett erre a célra különálló technikai főiskolákat létesíteni.

A technikai tudományok művelésére az univerzítások nem voltak alkalmasak, mert már a természettudományoknak a régebbi tudományokkal való egyenjogúságát is csak bizonyos ellenállás legyőzése után ismerték el az egyetemek, még nagyobb volt az ellenállás a technikai tudományokkal szemben.

Ha voltak is eleinte egyes univerzításokon technikai tudományoknak tanzékei, pl. a geodéziának, a technológiának, a polgári építészetnek, a vízépítészetnek, a géptannak stb., ezek a tudományok, amint éppen nálunk az institutum geometricum példája is mutatja, az univerzításokon nem voltak fejlődésképesek. Ezeket a tudományokat, minthogy anyagi érdekek szolgálatában állottak, egyrésztől kevésre becsülték, másrésztől a fejlődés azért is ki volt zárva, mert az egyetemek légkörében, a praktikus élettől teljesen elválasztva, tisztán tudós formákhoz ragaszkodó módon tárgyalták őket.

Kétségtelen, hogy a technikai főiskolákon az oktatás rugalmasabb, mint a konzervatív univerzításokon. A technikai főiskolai oktatásnak az élettől való kapcsolata eleitől fogva sokkal szorosabb, mint az egyetemi oktatásé.

Amíg az univerzítások eredetükben kizáróan a tudományok elvontabb művelésére szolgáltak, a technikai főiskolák keletkezésüket egyenesen annak a szükségletnek köszönhetik, hogy a gyakorlati élet által nyújtott problémákat tudományos alapon kellett megoldani.

Németországban a XIX. század folyamán, amikor már a technikai főiskolák tudományos működésének hatására a technikai tudományok fejlődése soha nem remélt fokot ért el és számos új technikai tudományág is keletkezett, több egyetem részéről történt kísérlet, hogy az egyetemi oktatás keretébe technikai tanzakok is fölvetessenek. Természetes azonban, hogy ezek a kísérletek nem lehetnek eredményesek. Ezzel szemben a tradíciókkal nem terhelt északamerikai egyetemeken sikerrel művelik a technikai tudományokat is.

A régebbi univerzítások alapelveivel ugyanis, amely szerint a tudomány művelése inkább öncél és az alkalmazás alárendeltebb jelentőségű, a technikai tudományok fejlesztésének módja ellentétben van.

Nem lehet tagadni, hogy az egyetemi oktatásnak ebben az alapelvében hatalmas erő van. Ez az elv sok tudományt juttatott virágzásra és sok kutatót arra, hogy életfeladatává oly tudományos munkálkodás elvégzése vált, amely nem neki, hanem az utódoknak hozott érett gyümölcsöket. Ugyanez az elv azonban megakadályozta a technikai tudományoknak az univerzításokon való művelését.

Volt időszak, amikor az egyetemeknek említett alapelve a technikai fő-

iskolákon is követőkre talált, amikor azt hitték, hogy a technikai tudományok művelése is inkább öncél. Ennek az elvnek a technikai tudományokra átvitele azonban súlyos tévedés: ezeknél mélyreható *tudományos búvárkodás* mellett az *alkalmazás* is állandó cél. Valóban a technikai főiskolák, hogy hivatásuknak megfelelhessenek, az élettől való kapcsolatukat szoroson megőrzik s ennél fogva tananyaguk is az élet szükségletei szerint fejlődik azzal az élénkséggel, amely a tudományos technika fejlődését jellemzi.

A technikai főiskolák életképessége kizáróan az élettől, *a valósággal* való szoros kapcsolatban van. A praktikus élettől nyerik továbbfejlődésükre az alkalmat és az erőt. Világosan megmondotta *Siemens Werner*, amikor a berlini tudományos akadémián székfoglalóját tartotta: „feladataimat rendesen hivatásom szabta meg, minthogy az utamba eső tudományos hézagoknak kitöltése technikai szükségletnek bizonyult”. Tudományos körökben is sokszor félreismerik a tudományos technika lényegét és egyes tudósok felfogása szerint: „a technikusok a tudomány eredményeit készen kapják s nincs egyéb feladatuk, mint a fáradság nélkül nyert eredményeket többé-kevésbé önként értetődően alkalmazni”.¹ Ilyen merőben helytelen felfogásnak ad kifejezést *Werner Sombart* is, amikor azt állítja, hogy „a technika feltétlen függésbe jut az elméleti természettudományokkal, amelyeknek haladásai a technika munkaképességének mértékére irányadók”.² Nagyon helyesen jegyzi meg erre a téves állításra dr. Ing. *Oechelhauser*: „technika és természettudomány kölcsönösen termékenyítik egymást és ez a körülmény mindkét részre nézve teljesen kizárja az egymástól való egyoldalú függést”.³

Talán semmi sem bizonyítja klasszikusabban ezt a szerfelett találó megállapítást, mint pl. a mechanikai hőelméletnek kifejlődése és a tudományos elektrotechnikának kialakulása. Itt a tudományos technika közvetlenül kibővítette a természettudományi haladásokat. A dinamógépet különböző válfajaival, az elektromotorok elméletét és gyakorlati megoldását, az elektromos lokomotívot, az ilylámptát, az áramtranszformálást stb. mérnökök tudományos munkájának köszönhetjük.

A tudományos technika vívmányai nyújtotta kényelemben rendesen olyanok írnak a technikai tudományok alárendeltségéről, akiknek sejtelmük sincs a technikai tudományok különféle ágairól, még kevésbé arról, hogy kizáróan technikusok tudományos búvárkodása teljesen új tudományágakat teremtett meg, amilyen pl. a grafosztatika, egyes tudományoknak pedig, mint a szilárdságtannak, hidraulikának, elektrotechnikának stb. új alapokat és tartalmat adott, és akik természetesnek találják, hogy élvezzék a tudományos technika vívmányait, de fogalmuk sincs arról: mennyi tudományos technikai munka volt pl. ahhoz szükséges, hogy íróasztalunkon ne az ókori füstölő méces pislogjon, hanem szelídfényű elektromos lámpa világítson. A régi időknek a világítás tökéletesítése után való sóvárgását talán legjellemzőbben *Goethe* fejezte ki:

„Wüsst' nicht was sie Besseres erfinden könnten,

Als wenn die Lichter ohne Putzen brennten.“

És amikor hatalmas tudományos technikai munka után a sóvárogva várt idő bekövetkezik és a nappali világos elektromos lámpák milliárdjaival tetszés szerint meghosszabbítható, a hálátlan nemzedék nem méltányolja a teremtő tudományos munkát!

A technikai tudományok széles területén nem elvont feladatok megoldásával

¹ *Riedler*: Die technischen Hochschulen und die Wissenschaftliche Forschung.

² *Die deutsche Volkswirtschaft in XIX. Jahrhundert.* III. Auflage, 137. o.

³ Dr. Ing. *Oechelhauser*: Technische Arbeit einst und jetzt.

foglalkoznak. Ott mindig a *valósággal* kell számolni, a valóságot kell felismerni. Aki a technikai tudományok mai fejlettségén maradandót akar alkotni, annak teljes tudományos felfegyverzéssel a mélységbe kell hatolnia. A készen nyert tudományos fegyverzettel legtöbbször csak azt lehet kideríteni, ami a felszínen van. Tudnia kell a természetet *tudományos módon* megkérdezni, a feleletet *helyesen* megérteni, az így nyert tudományos ismereteket *okszerűen* alkalmazni s a valósággal *helyes vonatkozásba* hozni. Ez a művelet kétségtelenül tudományos természetű.

A tudomány az éltetője a technikai munkának és a vele elért siker a tudomány diadala. Mennyi szellemi munka, tudományos bűvárkodás van akkumulálva egy nagy vasúti viaduktban, vagy egy nagysebességű modern lokomotívban! És lehet-e a tudománynak szebb diadala, mint amikor a hatalmas viadukton, szédítő mélység felett, nagy sebességgel és — ami talán elsősorban fontos — abszolút biztonsággal robot át a vonat.

A tudományos technika mai esodálatraméltó vívmányait szemlélve, nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni, hogy a modern technika haladásának jelentékeny része ma is a tehetségen s valamely sajátos természeti adományon alapszik.

A valóságot ismerve, találóan mondotta *Du Bois Reymond*, a berlini tudományos akadémia fizika-matematikai osztályának titkára, az emlékezetes felavató ülésen *Siemens Werner*nek: „Tied a mechanikai feltalálás tehetsége, amelyet az ősnépek joggal neveztek isteninek és amelynek kiképzése adja meg a modern kultúrának fölényét.”¹

Az *école polytechnique*. A technikai főiskolák kifejlődésében felettébb nagy jelentősége a francia *École polytechnique*-nek.

A franciák ismerték fel legkorábban, hogy a technikai tudományok művelésére az univerzitások nem alkalmasak.

A XVIII. század folyamán még a technika középfokán alapított különböző technikai intézeteket (*école des ponts et chaussées*, *école des mines* stb.) főiskolákká alakítják át és ezek közös előkészítő iskolája gyanánt alapítja a nemzeti konvent 1794-ben Párizsban az *École centrale des travaux publics* intézetet, amely 1795-ben az *École polytechnique* nevet veszi fel.

Érdemes a fölemlítésre, hogy a XVIII. század végén a nagy francia nemzet Magyarországtól vett mintát leghíresebb technikai intézetének kialakításában.

Amikor 1794 szeptember 23-án a francia nemzeti konvent az *École centrale des travaux publics*-re vonatkozó javaslatot tárgyalta, a közjóléti bizottság előadója, *Fourcroy*, a kemikus, a következőket mondja: „A fizikát és chemiát nálunk Franciaországban mindezideig csak teoriában tanították. A *selmeci* bányásziskola Magyarországon frappáns példa arra, hogy milyen hasznos a tanulóknak bemutatni azokat a műveleteket, amelyek ezeknek a tudományoknak alapjai. Laboratóriumok vannak ott a szükséges eszközökkel és anyagokkal felszerelve, hogy a tanulók ismételhessék a kísérleteket és a saját szemükkel láthassák a jelenségeket, amelyek a testek vegyületekor előtűnnek. A közjóléti bizottság úgy vélekedik, hogy az *École centrale des travaux publics*-ben ezt a módszert kellene meghonosítani, mert e módszernek az a kettős előnye van, hogy minden érzéket egyidejűleg ráterel az oktatás folyamára és hogy ráirányítja a hallgatóság figyelmét számtalan olyan körülményre, melyek az előadások alatt majdnem mindig észrevétlenül maradnak vagy a tanárok, vagy a hallgatók előtt.”²

¹ Dr. Ing. *Oechelhauser* i. m.

² *Gazette nationale*, vu le *Moniteur universel* No. 8. Vendemiaire, l'an 3. de la Rép. fr. V. ö. Szily Kálmán műegyetemi rektor székfoglaló beszéde, 1878/9.

Az *École polytechnique*, a francia forradalomnak szellemi téren legjelentősebb alkotása, tanárai és tanítványai által csakhamar európai hírnevet vívott ki magának s nagy befolyást gyakorolt az európai technikai főiskolák kialakulására.

Tanárai a legkiválóbb tudósok sorából kerültek ki, hallgatói szigorú vizsgák letételével haladhattak előre. Első két évtizedének hallgatói közül kiválnak: *Navier*, *Coriolis* és *Poncelet*, akik a teoretikus mechanikának az építési és gépészeti tudományokra alkalmazásában fejtettek ki elévülhetetlen érdemeket.

Az *École de polytechnique* kétéves tanfolyamban a leendő állami, katonai és polgári mérnököknek a matematikából és természettudományokból olyan előképzést nyújt, hogy ennek sikeres elvégzése után a tulajdonképeni szakképzést a technikai tudományokban az *École des ponts et chaussées*-en vagy az *École des mines*-en megszerezhetik.

A hadügyminiszter fennhatósága alatt álló *École polytechnique* első növendékeiből kerültek ki Franciaországnak legnevezetesebb marsalljai, akiknek vállain repült a császári sas győzelemről győzelemre. Ezért mondotta erről az intézetről *Napoleon*: ez az a tyúk, amely nekem aranytojásokat ad.

Az *École polytechnique*-ből, illetőleg az *École des ponts et chaussées*-ből és *École des mines*-ből — amely technikai főiskoláknak az *École polytechnique* előiskolája — kikerült kiváló mérnökök azonban nemcsak a hadúr seregeinek, hanem a békeistennő tisztelőinek is építettek utakat, hidakat, kikötőket, később meg vasutakat és föllendítették Franciaország közgazdaságát.

Franciaország technikai főiskoláira egyébként karakterisztikus, hogy azok olyan szakiskolák, amelyekben az egyes technikai tudományok egymástól elkülönítve vannak és a kiképzés csupán egy speciális szakon (mérnöki, bányamérnöki) szigorú kötelező tanterv szerint történik.

A *technikai főiskolák kialakulása Európa többi államaiban*. Franciaország után *Ausztria* az első, amely mérnökök kiképzésére külön technikai intézeteket létesít. A kiváló matematikusnak és technikusnak ismert prágai egyetemi tanárt, *Gerstner*t 1798-ban Bécsbe hívják, hogy technikai intézetek föllállítására javaslatot tegyen. *Gerstner* nem javasolta a katonai szervezetű *École polytechnique* utánpótlását, hanem a német univerzitások tanszabadságát kívánta a technikai intézetekre is alkalmazni. Javaslatát azonban nem fogadták el.

Hosszabb huzavona után 1806-ban nyílik meg a *prágai* és 1815-ben a bécsi *polytechnikum*. A kimondott cél: „a hazai ipar fölvirágoztatása tudományos oktatás által”.

A *prágai* polytechnikumot abban az évben alapítják, amikor *Fulton* a *Hudson*-folyón üzembe helyezi *Claremont* nevű gőzhajóját, a *bécsi* technikai intézet akkor keletkezik, amikor a kontinentális zár megszűnik és a Rajnán az első gőzhajó megjelenik. A bécsi polytechnikum szervezetében az idők folyamán többször lényeges változtatás történt, amíg végre 1872-ben az egyetemekkel egyenrangú technikai főiskolává fejlődött ki.

A német technikai főiskolák elődjei közül a *berlini technikai iskola* 1820-ban létesül. Két évre rá nyílik meg, hogy a *Savannah* gőzhajó először szelte át az Atlanti-óceánt. Ennek az intézetnek később a neve *ipari intézet*, majd *ipari akadémia*, amíg végül 1879-ben, a kitűnő mérnök, *Eytelwein* vezetése alatt már száz esztendővel korábban létesített *építő akadémiával* egyesülve, *technikai főiskolává* alakul.

A berlini technikai iskola alapítása után a különböző német államokban egymásután keletkeznek olyan technikai intézetek, amelyek a középfokú ipari oktatást egyesíteni kívánták a felsőbbfokú tudományos technikai kiképzéssel.

Éppen ezért huzamosabb ideig hátráltatták a valódi technikai főiskolák, a technikai tudományok egyetemeinek, kialakulását.

Ilyen intézetek voltak: a *karlsruhei* (1825), a *müncheni* (1827), a *drezdai* (1828), a *stuttgarti* (1829), a *hannoveri* (1831) és a *darmstadti* (1836).

Ezek közül a *karlsruhei* intézetnek fejlődése meglepően gyors és 1832-ben történt szervezetének átalakítása döntő befolyással volt a német technikai főiskolák kifejlesztésére.

A *karlsruhei* polytechnikum 1832-ben 31 tanárral hat szakiskolára (fakultásra) tagozódott. Ezek: 1. a mérnöki, 2. az építési, 3. az erdészeti, 4. a felsőbb ipari, 5. a kereskedelmi és 6. a mezőgazdasági iskola. Mindezeknek a szakiskoláknak előkészítője, hasonlóan, mint az *École polytechnique*, kétesztendei matematikai kurzus.

A kiváló berendezésű és kitűnő tanárai következtében gyorsan hírnevessé vált *karlsruhei* polytechnikum mintájára rendezték be később Németország összes technikai főiskoláit. A kiképzésnek azt a magas fokát azonban, amelyet *Karlsruhe* kitűnő tanerőinek, elsősorban *Redtenbacher*-nek kimagasló tanári tevékenysége következtében aránylag rövid idő alatt fölmutatott, természetesen a fejlődés kezdetén álló többi német technikai intézetek csak fokozatosan érték el.

A karlsruheihez hasonló szervezete legelőször, 1855-ben, a *zürichi* polytechnikumnak lett. Az „eigenössische polytechnische Schule“-nak szervezete következtében valóságos főiskolai karaktere volt. Elsőrangú tanerők szerencsés megválasztásával a zürichi polytechnikum mindjárt kezdetben kiváló helyet foglalt el. Hat osztályra tagozódott, úgymint: 1. építési, 2. mérnöki, 3. mechanikai-technikai, 4. kémiai-technikai, 5. erdészeti és 6. filozófiai és államtudományi.

Ma, a franciákétól eltekintve, az összes technikai főiskolák szervezete olyan, hogy hasonlóan, mint az univerzitásoknak, megfelelő osztályaik (fakultásaik) vannak.

II. A technikai felsőoktatás multja hazánkban.

Az első tervek hazánkban különálló technikai főiskola létesítésére. Különálló technikai főiskola létesítésének eszméjével hazánkban a XIX. század harmincas éveiben kezdenek foglalkozni.

A mozgalomnak tápot adott egyrészt az a körülmény, hogy a pesti egyetemmel kapcsolatos mérnöki intézet (institutum geometricum) nem fejlődött, másrészt, hogy Ausztriában tapasztalták a prágai és bécsi polytechnikumoknak a közgazdasági életre gyakorolt kedvező hatását. De emellett ugyanebben az időtájtban kezdődik a legnagyobb magyarnak az a közéleti tevékenysége, amely Magyarország gazdasági és kulturális föllendítésére törekedett. Csak természetes tehát, hogy az ő nagykoncepciójú tervében benne volt a különálló technikai főiskola létesítése is.

A Karok és Rendek az 1832/6-i pozsonyi országgyűlés utolsó esztendejében foglalkoznak *Mű-Egyetemi Intézet* létesítésének kérdésével. A műegyetem felállítására vonatkozó indítványt a Karok és Rendek 1836 áprilisában elfogadták és néhány nappal később a főrendek is hozzájárultak az alsóház határozatához. Nagy jóakarattal támogatta az ügyet József nádor. Április 28-án felterjesztik a vonatkozó törvényjavaslatot. A következő napon meg is érkezik a *kegyelmes királyi válasz*, esak hogy a válaszban nem volt köszönet. A válasz értelmében Ő Felsége királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy a felterjesztésben kért műegyetem, amennyiben a körülmények megengedik, felállíttassék, éppen azért ebben a tárgyban törvényjavaslat szüksége nem forog fenn.

Széchenyi agitációjának következménye, hogy az országgyűlés 1840 április

30-án tartott üléséből újból fölterjeszti az előző országgyűlésen elfogadott törvényekkel. De erre az újabb fölíratra sem érkezett válasz.

Időközben mind általánosabb az érdeklődés a műegyetem létesítése iránt. A műegyetem történetében mindenestre érdekes adat, hogy 1840 december 28-án megjelenik *Széchenyinél Kossuth Lajos* és a fogsága alatt részére gyűjtött 20.000 forint összeget a létesítendő műegyetem céljaira följánlja. *Széchenyi* az ajánlatra kitérően válaszol, bizonyára, hogy a bécsi kormány bizalmatlansága a kérdés iránt még inkább ne fokozódjék; *Kossuth* esete is mutatja egyébiránt, hogy a közvélemény *Széchenyiben* látta a műegyetem létesítésére törekvő mozgalom irányítóját.

Az 1836. évi ominózus királyi válasz óta hat esztendő mult el, amikor végre a m. kir. helytartótanácsnak báró *Mednyánszky Alajos* elnöklete alatt működő tanulmányi bizottsága 1842-ben elkészült az ígért intézet szervezetének tervével. A helytartótanács azonban nem polytechnikum, hanem *ipariskola* szervezetét dolgozta ki, a műegyetem eszméjét tehát már elvetették.

A József-ipartanoda. A sok huzavona után végre 1844 június 12-én kelt legfelsőbb elhatározás megerősítette a helytartótanács tervezetét s első kísérletül (pro primo tentamine) Pest szabad királyi városban egyelőre egy *ipartanoda* létesítését rendelte el, addig is, amíg a felállítandó műegyetem kebelébe fogadhatja (donec easdem [scholas industriales] institutum polytechnicum in sinum suum recipiat).

Az ország közvéleményét bántotta az a mód, ahogyan az ipartanoda felállítása történt, viszont az ország általános helyeslésével találkozott az 1846. évi augusztus 23-án kelt legfelsőbb elhatározás, amelyben a király elrendelte, hogy a kir. ipartanoda *József nádor ő fensége* érdemeinek megörökítésére a *József-ipartanoda* nevet viselje. („Quo vero eximia Suae Serenitatis C. R. Domini Archiducis Regni Palatini de Regno et Universa Monarchia merita, perenni Monumento recolantur, benigne velle Suam Majestatem Sacratissimam ut Schola industrialis Pestiensis et respective aedes hoc fine erigendae Nomine Suae Serenitatis C. R. D. A Ducis R. Palatini insigniantur.“)

Ugyanezen legfelsőbb elhatározás szerint a József-ipartanoda ideiglenesen a m. kir. egyetem főépületében kapott hajlékot.

A legfelsőbb kir. határozat értelmében a kir. akadémiákkal egyenrangú s közvetlenül a m. kir. helytartótanácsnak alárendelt József-ipartanoda ünnepélyes megnyitása 1846 november 1-én történt.

A József-ipartanodának három osztálya (fakultása) volt: *gazdasági, műtani és kereskedelmi*. Bizonyos mértékig kereskedelmi, egy kicsit ipariskola volt, de semmiesetre sem mérnöki iskola. Nem volt könyvtára, hiányoztak a gyűjtemények. Ideiglenes helyiségei sem voltak megfelelők. Szervezete lehetővé tette, hogy csekély előkészültségű egyének is beléphettek az intézetbe.

Az ország éveken át harcolt a műegyetem létesítéséért, a József-ipartanoda megfelelő szervezet és kellő felszerelés nélkül még csak meg sem közelítette a kívánt célt.

A provizorium korszaka. A pesti egyetemhez kapcsolt *mérnöki intézetet* nem csatolták azonnal az új ipartanodához, noha abban az időben a mérnöki intézet már valóban csak tengődött. A *József-ipartanoda* esakhamar sürgeti az egyesítést. A József-ipartanoda kívánságát a közbejött szabadságharc miatt a magyar kormány már nem teljesíthette, az egyesítés végrehajtása ily körülmények között az abszolútizmus elején, 1850-ben történt meg. Az egyesített *technikai intézet*, megtartva az egyetem központi épületében levő helyiségeit,

¹ K. Liphay Sándor: Adalékok műegyetemünk történetéhez. M. M.- és E.-E. Közl., 1895.

átvette a mérnöki intézetnek helyiségeit is, amelyek akkor a Ferenc-rendiek kertjének hátsó részében a Reáltanoda-utcára néző alacsony kis épületben voltak, ahol ma az egyetemi könyvtár épülete áll. Átvette továbbá a mérnöki intézetnek mérnöki műszereit és vízműtani mintáit, valamint a mérnöki intézetnek akkor már csak egyetlen tanárát, *Petzval Ottót*.

A provizorium alatt a magyar tannyelvet hosszú időre száműzték és azzal az ürüggyel, hogy az intézet számára Pesten alkalmas helyiség nincs, száműzték Pestről. Így telepedett át 1854 október 1-re Buda várába, az Egyetemi nyomda épületének az Országház-utcára néző részébe és itt a csendes Buda várában érte meg egyetemi rangra való emelését.

Amikor a mérnöki intézetet az egyetemről áthozták és egyesítik a József-ipartanodával, ottfelejtik a képesítés szükséges kellékeit: a szigorlatot és oklevelet. A helyzet tehát az, hogy az egyetemen a mérnökképző-intézet megszűnt, műegyeteme pedig nincs az országnak. Szigorlatokat sem itt, sem ott nem tartanak. Mérnöki oklevelet nem adnak ki. Két évtizeden át nem változik ez az állapot.

Természetes, hogy ilyen viszonyok között sokan idegenkednek a mérnöki pályától, akik pedig hivatást éreznek erre, legtöbbször külföldi polytechnikumra mennek tanulni: Bécsbe, Karlsruheba, Münchenbe és 1855-től kezdve főképen Zürichbe. *A magyar ifjúságnak a külföldi műegyetemekre való tördelése a XIX. század ötvenes évei elején kezdődik s tart egészen a nyolcvanas évek elejéig.* A XIX. század ötvenes éveiben pl. a bécsi polytechnikumon évente átlagban 200 magyar hallgató volt, ugyanebben az időszakban a budai ipartanodának, illetőleg később polytechnikumnak évente átlagban 150 hallgatója van.

Ha az egyesített technikai intézetnek a provizorium ideje alatti működését akarnók méltatni, kétségtelenül megállapítható, hogy a József-ipartanoda és mérnöki intézet egyesítése a tanerőknek jobb kihasználását tette lehetővé. Az egyesített két intézet fenntartása is gazdaságosabb volt, mint külön-külön lett volna. De egyszersmind azt is meg kell állapítani, hogy az egyesítés ellenére is szervezeténél s szűk anyagi erőinél fogva még távol maradt egy valódi technikai intézet színvonalától.

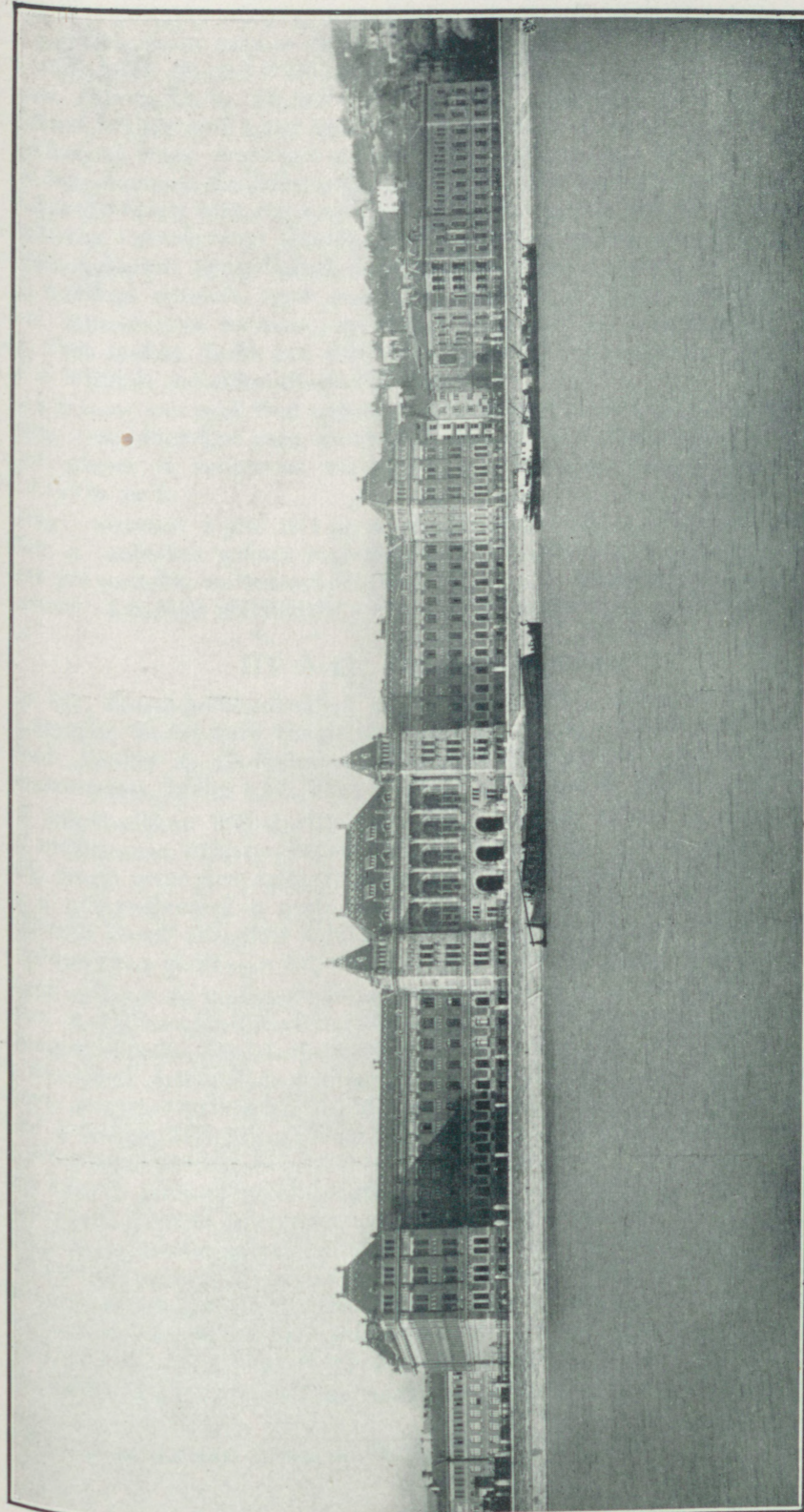
A József-polytechnikum. Az 1856 szeptember 30-án kelt legfelsőbb elhatározás a budai egyesített technikai intézetnek polytechnikummá való átalakítását rendelte el. Az átalakulás az 1857/58. tanév elején történik meg. Ekkor kezdte meg tehát Nyugat-Európa keleti határán az *első technikai főiskola* reményteljes pályafutását.

Az új szervezet létesítésekor az osztrák polytechnikumok legkisebbikét, a brünnit vették mintául.

Kétségtelen, hogy a provizoriumhoz képest ez az átalakulás javulást jelentett. Eddig ingatag alapon állott az intézet, ettől kezdve már legalább az alaplátszott biztosnak. Rendeltetésénél fogva fokozatos fejlesztésére számítani lehetett. Ezen megfontolások alapján örömmel kellett fogadni a legfelsőbb elhatározást, noha a polytechnikumnak a szervezetében még sok a kívánni való.

A szervezeti szabályzat szerint a polytechnikumnak két osztálya van: az *előkészítő és az általános technikai* osztály. A technikai főtudományzásokban kiállított évi vizsgákról a hallgatók minden tantárgyból külön-külön *tanulmányi bizonyítványt* kaptak és ezek a bizonyítványok egyenértékűek voltak a volt mérnöki intézet, illetőleg az egyetem bölesészeti kara által szigorlatok alapján kiállított oklevéllel. A szigorlatokat azonban nem vezették be s mérnöki oklevélet nem adtak.

Ilyen körülmények között a nemzet alig vesz róla tudomást, hogy már polytechnikuma is van. A mérnöki pályára készülő magyar ifjak nagy többsége

József Műegyetem, Budapest.

ezentúl is a külföldi műegyetemeket látogatja. Mindazonáltal a budavári szegényes polytechnikum számos jeles szakembert adott a hazának. Azok közül az ódon falak közül olyan kiváló technikusok kerültek ki (*Hieronymi Károly, Szily Kálmán, Tolnay Lajos, Steindl Imre, Lengyel Béla* stb.), akik az alkotmányos korszakkal bekövetkező nagy technikai fellendülésben, valamint a magyar állam újjáépítésének nagy munkájában is kiváló tevékenységet fejtettek ki.

Műegyetemünk fejlődéstörténetében az 1867. esztendő nevezetes határhely. Báró *Eötvös József* átértette, hogy legfontosabb teendői közé tartozik a technikai tudományok felvirágzását lehetővé tenni, tehát az ezeket a tudományokat ápoló egyetlen technikai főiskolánkat európai színvonalra emelni.

S valóban mindazt, amit első minisztersége idejében, 1848-ban, a műegyetemmel kapcsolatban tervezett, igyekezett gyorsan megvalósítani. Polytechnikumunk ilyes módon rövid pár esztendő alatt eléri azt a fokot, amelyen ugyanakkor a külföldi technikai főiskolák állottak.

Az intézet szervezetében ugyan 1871-ig nagyobb mértékű változás nem történt. Erre az időszakra esik azonban a mérnöki és gépészmérnöki *szigorlatok* rendszerezése. A vonatkozó szabályzatot a kultuszminiszter 1867. szeptember 25-én hagyta jóvá.

Négy esztendő alatt, 1871-ig, a technikai tudományok haladásának megfelelően, a tanszékek száma majdnem megkétszereződik. Budavárában a helyiségeket szaporítják, az intézetnek Budáról Pestre áthelyezését, valamint egyetemi rangra emelését előkészítik s a szertári dotációkat jelentékenyen fölemelik.

III. A kir. József-műegyetem.

A kir. József-műegyetemnek egyetemi rangra emelése és első szervezete.
A műegyetem tanári kara ismételten sürgette a műegyetemnek egyetemi rangra emelését. Amikor az alkotmányos korszak beálltával báró *Eötvös József* lett a kultuszminiszter, biztos volt, hogy a kérés mihamarabb teljesül.

A képviselőház 1870. április 7-i ülésén terjeszti be a törvényjavaslatot a *József-műegyetem újjászervezéséről*.¹ Ebből, valamint annak megokolásából is kiténik, hogy mennyire értékelte a műegyetem működését. A törvényjavaslat, amely a műegyetemnek a pesti egyetemmel való egyenrangúságát kimondotta, báró *Eötvös József* közbejött halála következtében ugyan tárgyalásra nem jutott, de a műegyetem kérdése a képviselőház napirendjéről nem került le.

Igen érdekes és magasszínvonalú vita fejlődött ki a műegyetem kérdésében 1871-ben, a kultuszminisztérium költségvetésének tárgyalásakor. A tárgyalás folyamán *Szentpály Jenő* terjesztette a képviselőház elé azt a határozati javaslatot, amelynek értelmében a műegyetem a pesti egyeteméhez hasonló önkormányzati alapon szervezendő át. A képviselőház elfogadta a határozati javaslatot és ő felsége 1871. július 10-én kelt legfelsőbb elhatározásával megerősítette a kir. József-műegyetem belső szervezeti szabályzatát.

Az 1871/72. tanévet ennek megfelelően a kir. József-műegyetem, még ugyan Budavárában, de már önkormányzati alapon nyitotta meg.

Az *Institutum Geometricum* alapításától tehát kileneven esztendő, a *József-ipartanodáétól* pedig negyedszázad múlik el, amíg a műegyetem mindazoknak a jogoknak és eszközöknek birtokába jut, amelyek hivatásának betöltésére képesse teszik. Ezeknek a birtokában azután hatalmas kultúrafejlesztő munkát fejt ki. Úgy gondoljuk, hogy a műegyetem beváltotta a hozzáfűzött reményeket.

De ha 1867-től 1872-ig valóban nagy is a haladás a műegyetem fejlődésében,

¹ 1869/72. képviselőházi irományok, IV. k. (271, 272. o.)

maradt azonban még olyan szükséglet, amelynek kielégítése úgyszólván halasztást nem tűrt.

A műegyetemnek megvan az autonómiája és egyetemi rangja, de nincs állandó épülete. Amikor 1872-ben Budavárából Pestre átköltözik, ideiglenesen a *Két nyúl-utca* (mai *Lónyay-utca*) és a *Csillag-utca* sarkán levő *Nagel-ház*ba helyezik el. Elsősorban tehát állandó épületre volt szüksége. Egy évtized kitarló munkája ezt az eredményt is meghozta. Ez alatt az évtized alatt, az 1871/2. tanévtől 1881/82-ig, kialakul a kir. József-műegyetemnek a kor igényelte megfelelő szervezete is.

A kir. József-műegyetemnek a legfelsőbb helyen 1871-ben megerősített *bel-szervezeti szabályzata* báró *Eötvös József*nek a műegyetem újjászervezésére vonatkozó törvényjavaslata alapján készült. E szabályzat szerint a kir. József-műegyetemnek a következő szakosztályai (fakultásai) vannak: 1. az *építész*i, 2. a *gépész*i (később gépészmérnöki), 3. a *mérnöki*, 4. a *vegyész*i (később vegyész-mérnöki) szakosztály; ezekhez járul 5. az *egyetemes* osztály, melyben a szakosztályokra, vagy a gazdasági, műipari és kereskedelmi pályára készülők hivatásukhoz kívánt magasabb kiképzést nyernek. Eszerint tehát az egyes technikai szakosztályokba csakis az egyetemes osztály sikeres elvégzése után lehetett beiratkozni.

A felsorolt öt szakosztályból egyelőre csak *három* működött: a *mérnöki*, *gépész*i és *egyetemes*, az egyetemes *két* évi, a mérnöki és gépész *három-három* évi tanfolyammal. Eszerint abban az időben a műegyetemi tanulmányok öt évig tartottak. Az 1873/4. tanévben nyílik meg az *építész*i és *vegyész*i szakosztály.

A technikai főiskolák fejlődése a külföldön a szakosztályi (fakultási) rendszer behozatalával lendül fel.

A szakosztályi rendszert első ízben, amint említettük, 1832-ben a *karlsruhei* polytechnikum alkalmazta s a tapasztalt kiváló eredmények alapján ezt az organizációt fogadta el 1855-ben a *zürichi* polytechnikum, majd fokozatosan erre a szervezetre tértek át az összes német és osztrák technikai főiskolák. E rendszer átvétele tehát természetes fejlődési fokozat volt műegyetemünk életében. Nyilvánvaló eszerint, hogy az *építész*i és *vegyész*i szakosztály életbeléptetése által műegyetemünk nagy lépést tett előre, mert szakosztályainak száma ilymódon megfelelt a technikai tudományok főbb ágazatainak. Megelőzően a kir. József-műegyetem *csonka* technikai főiskola volt.

A műegyetem szervezetének kialakulása után a tanulmányok sikeres bevégezését a *szigorlatokon* alapuló oklevéllel, tehát az önértetet is inkább emelő okmánnyal igazolják. A mérnöki intézetnek a József-ipartanodával történt egyesítése óta Magyarországon nem adtak ki mérnöki oklevelet. Ha figyelembe vesszük, hogy a műegyetemen, noha a szigorlati szabályzatot már 1867-ben jóváhagyták, az első mérnöki szigorlatot csak 1873-ban tartották meg s ugyanakkor állították ki az első mérnöki oklevelet, — több mint két évtizedig tartott hazánkban ez a mérnöki címmel való visszaélésre tápot adó egészségtelen helyzet.

Természetesen a mérnöki oklevelek újból való kiadása a mérnöki cím és kvalifikáció megvédése szempontjából jelentős cselekedet volt.

A kir. József-műegyetem és a tanszabadság. Az egyetemi rendszeren alapuló új szervezetnek szinte természetes következménye volt a *tanszabadságnak* behozatala az 1872/3. tanévben. Addig ugyanis szigorúan meg voltak állapítva a tantárgyak, amelyeket minden rendes tanulónak hallgatnia kellett és elő volt írva a sorrend is. A tanszabadság behozatalával minden egyes hallgatónak belátására bízták, hogy a szakosztály keretén belül milyen tárgyakat milyen sorrendben kíván hallgatni.

Nem akarjuk kétségbevonni a tanszabadságnak jelentőségét. A tanszabadság

ság a tanárnak tanítási szabadsága és a hallgatónak tanulási szabadsága. Ami az elsőt illeti, a professzor az, *qui suam sententiam profitetur*, tehát az, aki nézeteit, saját egyéni gondolatait, tudományos kutatásait szabadon s mindenki-től függetlenül ismertetheti. E tekintetben a tanszabadság a műegyetemen is megvolt és megvan.

A hallgatóságnak tanulási szabadsága azonban a műegyetemen nehézségbe ütközik. Az univerzitáson az egyes tudományágak önállósága következtében több esetben lehetséges az előrehaladás a többi tudományágak figyelembevételével is. Nem így van ez a technikai főiskolákon. Itt a tudományok nagyrésztében lehetetlen a felső fokozatba jutni az előtanulmányok mellőzésével. Ez a körülmény tette és teszi szükségessé, hogy a technikai főiskolákon a hallgatók részére kész tanrendet ajánlanak, amelyben a hallgatandó tárgyak az előrehaladás szempontjából célszerűen vannak csoportosítva.

Az egyetemeken szokásos tanszabadságnak életbeléptetése után a kir. József-műegyetem különböző szakosztályain sajnálattal kellett tapasztalni, hogy a hallgatóságnak nagy része a felsőbb évfolyamokban oly tudományok hallgatására jelentkezett, melyeket az előtanulmányok be nem végzése miatt sikeresen nem hallgathatott. A kir. József-műegyetem tehát kénytelen volt már az 1874/5. tanévben korlátozni a tanulási szabadságot. Kész tanrendet állított ugyanis össze és azt a hallgatóságnak követésre ajánlotta.

Egyébként az az eljárás, hogy ha a hallgató elfogadja azt a tanácsot, amelyet tantárgyainak kiválasztásában a tanári kar ad neki, az *universitas magistrorum et studentium* (a tanárok és diákok szövetsége) lényegének meg is felel.

Való, hogy a kir. József-műegyetem tanulmányi rendje a technikusok kiképzésére általában kedvezőbbnek mutatkozott, mint a német műegyetemek úgynevezett tanszabadsága s emellett műegyetemünk szigorú rendje hathatós nevelő eszköznek bizonyult úgy az intenzív munkálkodásra, mint a megbízhatóság kifejlesztésére.

A *múzeumkörúti műegyetem*. A *Nagel-ház*ban maradt a műegyetem 1882 július végéig; ekkor költözött át múzeumkörúti első otthonába. *Széchenyi* terveze óta négy évtized mult el a kir. József-műegyetem otthonának elkészültéig. Az első otthon létesítését elsősorban *Trefort Ágoston* szorgalmazta.

Az új otthonban való elhelyezkedés után kezdődik a műegyetem hatalmas munkálkodása. Teljes erejét a mérnökök, építészek, gépészmérnökök és technikai vegyészek megfelelő kiképzésére fordítja, de egyszersmind részt vesz a középiskolai tanárok kiképzésében is.

Műegyetemünkön ilyen módon aránylag rövid idő alatt a technikai oktatás olyan magas színvonalra emelkedik, hogy méltán kiállja a versenyt a külföldi legkiválóbb technikai főiskolákkal. Az erőfeszítés, az egy célra való törekvés meghozta a várt gyümölcsöket. A technikusoknak külföldre vándorlása megszűnik. Itthon a közszolgálatban, az iparban folyton tért nyernek a műegyetemünkön végzett technikusok és lassankint kiszorítják a XIX. század ötvenes éveiben beözönlött idegen elemeket. A magyar technikai egyetem valóban megteremtí a magyar technikai kart, amelynek érvényesülése állandó gondoskodása tárgya.

A magyar technikus kar azonnal az alkotmányos éra elején, 1867-ben, alapítja a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletet. A mérnökegyetel bölcsőjénél ott áll a műegyetemi tanári kar is és a zsenge palántát meleg szeretettel ápolja. A mérnökegyetel első titkára és közlönyének első szerkesztője dr. *Szily Kálmán*. Az egyesület közhasznú működésében azóta is ott találjuk vezető minőségben a műegyetem tanárait. A kir. József-műegyetem készíti elő a kultuszminiszter

1890. évi május 23-án 22.578. szám alatt kelt rendeletét a *mérnöki cím megvédése* tárgyában, majd tevékenyen vesz részt a *mérnöki rendtartásra* vonatkozó törvényjavaslat munkálataiban.

A mérnöki cím használatának jogosultságával foglalkozó műegyetemi bizottságnak jelentésében (1884/85. tanév) találjuk az első javaslatot a *mérnök-doktorátus* tárgyában. A technikai doktorráavatás jogával ő felsége 1901 március 22-én kelt elhatározásával ruházta fel a műegyetemet. A műegyetem tehát a doktorráavatás szempontjából is egyenrangú lett a tudományegyetemmel. A technikai tudományok jelentőségének kiemelése mellett azért is szükség volt a mérnök-doktorráavatás jogára, hogy azok az ifjaink, akik a technikai tudományok művelésére tehetséget éreznek magukban, ne legyenek kénytelenek a doktori tudományos fokozat megszerzésére véget külföldre menni s hogy doktori értekezéseikkel a magyar technikai irodalmat gazdagítsák. A műegyetemen azonban a doktorátus nem kötelező, hanem a doktorátus valódi lényegének megfelelően, tisztán magasabb képzettséget jelző tudományos fokozat. A közszolgálatra és a magángyakorlatra továbbra is az oklevelek jogosítanak.

Az egyetemi rangra emelt műegyetemnek 1871. évi szervezete ideiglenes jellegű volt. Nem felelt meg sem a hazai viszonyoknak, sem azoknak a követelményeknek, amelyeket a külföldi technikai főiskolákkal szemben kellett érvényesíteni, hogy a magyar ifjúságnak külföldre tódulását megakadályozzák. A szervezet szempontjából szükséges reformot azonban addig nem lehetett keresztülvinni, amíg a műegyetemnek nem volt állandó épülete.

Ő felsége 1882-ben erősítette meg a műegyetem új szervezetét, amely megállapított tanrenddel a *rendes* hallgatók számára az eddigi ötéves tanfolyamot mind a négy technikai fakultásban (mérnöki, gépészmérnöki, építészeti és vegyész-mérnöki) leszállítja négy esztendőre.

Ez a redukció azáltal vált lehetségessé, hogy a szakosztályokra való előkészítés feladatát az egyetemes osztálytól elvették és a tananyagot a technikai szakosztályokban jobban koncentrálták.

Az új szervezeti szabályzat nagymértékben egyszerűsítette a műegyetem adminisztrációját, azt ugyanis a *rektor* kezébe összpontosította és életbeléptetett egy új szervet, a *rektori tanácsot* — tagjai a rektor, prorektor és a dékánok —, amely kis testület a műegyetemi tanács nevében folyton intézkedhetik.

Az építésztanárok számának szaporításával lehetségessé vált az építészeti tudományoknak úgy szerkezeti, mint művészeti részeit behatóbban tárgyalni, mint előzően s ennek következtében az 1886/7. tanévben az *építészeti* szakosztályt újjászervezik.

Nagyobbmértékű tantervi változtatást vont maga után az 1898-ban meg-erősített módosított szervezeti szabályzat és szigorlati rend. Ebben a tanterv megállapításakor két szempont volt mértékadó. Az egyik az, hogy a hallgatóság kiképzése a technikai tudományokban minél tökéletesebb legyen, a másik, hogy az oktatás egész folyamán a konkordancia biztosítva legyen.

A műegyetem fejlődésének történetén áthúzódik a küzdelem a helyiségekért. A csupán 600 hallgató befogadására szánt múzeumkörüti épület csakhamar elégtelennek bizonyult. A múzeumkörüti műegyetemi épület a múlt század hetvenes éveiben jelentkező gazdasági depresszió hatására épült. A szakemberek akkor a Magyarországon évenként szükséges mérnökök számát ötvenre becsülték s a múzeumkörüti helyiségekbe való beköltözés után alig egy évtizedre okleveles mérnökök hiányában mintegy ötven mérnöki állást az állam nem tud betölteni.

A XIX. század végén a műegyetem hallgatóinak száma elérte az 1827-et. E század utolsó két évtizedében népességünk növekedése 23%, a műegyetemi hallgatóké 230%. A hallgatóság számának ez a nagymértékű növekedése, amely

az ország közgazdasági erősödésével párhuzamosan megokolt és egészséges jelenség volt, a műegyetemen csakhamar tarthatatlan helyzetet teremtett. Fejlődő műegyetemünk rövid idő alatt kinötte az építészeti szakosztály számára 1892-ben épített Eszterházy-utcai épületet, valamint Budapestnek 1898-ban létesített addig legnagyobb tantermét, a 600 hallgatót befogadó úgynevezett Gólyavárat. Mindezeket kívül még öt bérházban volt elhelyezve.

Nyilvánvaló, hogy ez az állapot az eredményes oktatást nagymértékben akadályozta. A már-már elviselhetetlen állapotokon segített a műegyetemnek a Lágymányosra kihelyezése s megfelelő keretben felépítése. 1902-ben *Wlassics* Gyula kultuszminiszter javaslatára jött létre az új műegyetem létesítésére vonatkozó 1902. évi XVII. t.-c.

A kir. József-műegyetem átalakulása *technikai és közgazdasági egyetemmé*. A m. kir. József-műegyetem 1909-ben foglalta el a Lágymányoson új hajlékát. 1910-ben kapta meg a műegyetem a *kormányzati jelvényeket* és nyerte el 1910 szeptember 14-én kelt legfelsőbb elhatározással az engedélyt a *promotio sub auspiciis Regis* intézmény életbeléptetésére.

A műegyetem a tudományegyetemmel már közel négy évtizede egyenrangú volt, de hiányzott a teljes egyenrangúsításhoz a *promotio sub auspiciis Regis* intézmény. Minthogy azonban a műegyetem a mérnökdoktorátust nem kvalifikáló, hanem tudományos fokozatnak tekintik s ennek megfelelően megszerzését megnehezíti, nyilvánvaló, hogy a *sub auspiciis Regis* doktorráavatás a műegyetemen sokkal súlyosabb és nehezebben teljesíthető föltételekhez van kötve, mint a tudományegyetemen.

A XX. század második évtizedében a kir. József-műegyetem fejlődése szempontjából igen jelentős esemény a *műegyetemi közgazdasági fakultás* megszervezése. Ferenc József király Ő Felsége Bécsben 1914 február 14-én kelt legmagasabb elhatározásával hagyta jóvá és erősítette meg a műegyetem közgazdasági fakultásának szervezeti szabályzatát. Ennek értelmében e fakultásra *rendes* hallgatók csakis *egyetemet, illetőleg főiskolát* végzetek iratkozhatnak be és ezek számára a közgazdasági tudományokban való beható kiképzés két féléven át történik.

A műegyetemi közgazdasági fakultás csirája tulajdonképpen már báró *Eötvös* Józsefnek a *József-műegyetem* újjászervezésére vonatkozó 1870. évi törvényjavaslatában megvan. A kir. József-műegyetemnek e törvényjavaslat értelmében 1871-ben megerősített első szervezete szerint ugyanis az 5-ik fakultás, az egyetemes, nemcsak a technikai fakultásokra készít elő, hanem e mellett a gazdasági, műipari és kereskedelmi pályákra készülőknek is magasabb kiképzést nyújt.

Sőt eleinte a József-ipartanodának is három fakultása volt: *gazdasági, műtani és kereskedelmi*.

A műegyetem közgazdasági fakultásának alapításával, amely tulajdonképpen visszatérés volt az elődeink által jól megfontolt és átgondolt szervezethez, hazánk megelőzte a külföldet.

Magyarország jött első ízben annak a tudatára, hogy a közgazdasági tudományoknak intenzív módon szükséges művelése a különböző főiskolák közül legcélszerűbben a műegyetemen történhetik.

Kétségtelen, hogy a tudományos technikai oktatás az étellel kezdettől fogva szoros kapcsolatban van, nyilvánvaló tehát, hogy az élet által egyre jobban előtérbe tolt közgazdasági tudományok oktatási szükségletének könnyebben és jobban képesek megfelelni, mint az egyetemek.

E mellett a technikai főiskolai oktatás új, a közgazdasági tudományok természetének megfelelőbb kapcsolatban képes művelni a közgazdasági ismeret-

teket. A tudományos technika fejlődése és a közgazdasági élet jelentőségének emelkedése között ugyanis természetes szerves kapcsolat van. A közgazdasági tudományoknak a műegyetemen rendszeres és behatóbb művelése eszerint ezt a kapcsolatot még erősebben juttatja érvényre. Ennek a kapcsolatnak igen nagy a fontossága éppen a közgazdasági tudományok fejlesztése szempontjából. Kétségtelen ugyanis, hogy a közgazdasági tudományok műveléséhez a tudományosan képzett technikusok nemesak nagymértékben hozzájárulhatnak, hanem az alkalmazott közgazdaságtan egyes ágainak továbbfejlesztésére hivatva is vannak. A közgazdasági tudományoknak a technikai tudományokkal karöltve matematikai és természettudományi alapokon nyugvó tudományos szellemben való művelése a továbbfejlesztés szempontjából valóban nagyjelentőségű.¹

Magyarország után Németország az első, amely ezeket a szempontokat teljes mértékben használja és technikai főiskoláit sorban átalakítja *technikai és gazdasági főiskolákká*.

A kir. József-műegyetem új hajlékába átköltözése után átdolgozta szervezeti szabályzatát.

A szervezeti szabályzat átalakítását a közgazdasági fakultáson kívül a technikai fakultásoknak a kor igényelte fejlesztése is szükségessé tette. E tekintetben a cél egyrészt az volt, hogy a technikai tudományok ezentúl is széles elméleti alapra helyezett oktatását egyes új technikai tudományágak előadásával és intenzív laboratóriumi munkával a gyakorlati élethez közelebb hozza, másrészt igyekezett a lehetőséget megadni arra, hogy a technikai fakultásokon a hallgatóság átlaga négy esztendő alatt túleröltetés nélkül befejezhessen tanulmányait. Nem emelte a kvalifikáció megszerzésére szükséges tanidőt és megadta az alkalmat az arra törekvőknek magasabb tudományos kiképzésre.

Megállapítja az új szervezeti szabályzat (46. §), hogy a műegyetem élén a *Rector Magnificus* áll. A műegyetem az előterjesztett szabályzat tervezetbe nem vette föl ezt a kitüntető címezést. Dr. *Jankovich Béla* kultuszminiszter azonban a kir. József-műegyetem belső súlyát és a technikai tudományok becsét értékelve szükségesnek találta, hogy a német technikai főiskolákon már akkor érvényben volt *Rector Magnificus* méltóság a kir. József-műegyetem szervezetebe is fölvetessék és kieszközölje a legfelsőbb jóváhagyást.

IV. A második és harmadik műegyetem kérdése.

A műegyetemi hallgatók számának nagymértékű növekedése következtében csakhamar foglalkozni kellett a második és harmadik műegyetem kérdésével.

A második műegyetem kérdése már tulajdonképpen akkor aktuális volt, amikor a két új egyetemet, a debrecenit és pozsonyit alapítják. A technikai munka és a technikai tudományok jelentőségét nem eléggé méltányoló közéletünkben azonban a második műegyetem kérdése akkor nem talált nagyobb visszhangra. Nagyobb vidéki városaink a harmadik, illetőleg negyedik egyetem elnyerése érdekében fejtenek ki akciót. Egyedül *Temesvár* városa érezte meg a kor intő szavát s már akkor a második műegyetemre irányította a figyelmet.

A világháború alatt a technikai főiskolák nagy jelentősége fokozottabban nyilvánul meg és 1916-ban *Temesvár* városa fölterjesztést intéz a kultuszminiszterhez a második műegyetem felállítása érdekében. A kir. József-műegyetem magáévá tette *Temesvár* kérelmét. Javaslat alapján a kezdeményező lépések meg is történtek és azt reméltük, hogy 1918 őszén *Temesvárott* megnyílik a második magyar műegyetem első évfolyama.

¹ Tájékoztató a m. kir. József-műegyetem közgazdasági osztályáról. Összeállította: dr. *Heller Farkas* és *Zelovich Kornél* műegyetemi tanár. Budapest, 1914.

Egyetlen hazai technikai főiskolánk ebben az időtájban a népesség nagyságához, közgazdaságunk fokához és az egyetemek számához viszonyítva, valamint túlsúfoltsága miatt sem volt megfelelő és elegendő.

A német birodalomban 1916-ban 6 millió, Ausztriában 4 millió, nálunk 21 millió lakosra esett *egy* technikai főiskola. A népesség számához viszonyítva tehát a német birodalomban közel *négyszer*, Ausztriában pedig ötször több technikai főiskola volt, mint nálunk.

Egyetlenegy technikai főiskolánkkal szemben volt 4, a társországokéval együtt pedig 5 egyetemünk. Ugyanekkor Ausztriában az egyetemek száma (8) közel egyenlő volt a technikai főiskolákéval (7). A német birodalomban az egyetemek száma (22) éppen *kétszer*, hazánkban pedig *négyszer*, illetőleg a társországokat is beleszámítva, *ötször* akkora volt, mint a technikai főiskoláké.

Ezek a viszonyszámok, tekintetbe véve, hogy két új tudományegyetem létesítése hazánkban a technikai munka korszakában történt, kétségtelenül mutatják, hogy kultúránk oszlopainak elhelyezése és fejlesztése nem harmonikusan és nem is a kor kultúraszükségleteinek kellő figyelembevételével történt. A két új egyetem létesítésekor nálunk inkább a múltnak tisztos tradícióira néztek s nem annyira a jövőre.

Kétségtelen, hogy a technikai munka korszakában elsősorban a technikai főiskolák szaporítása szükséges. A német birodalomban a német egység óta az egyetemek száma alig szaporodott, ellenben korunk szükségletének megfelelően nagyobb mértékben szaporították a technikai főiskolákat. A nemzet jól felfogott érdekében a technikai munka kellő méltánylása céljából a technikai tudományok második egyetemére nálunk is nagyobb mértékben volt szükség, mint a negyedik egyetemre.

Egyetlenegy műegyetemünk hallgatóságának nagymértékű növekedése új technikai főiskolák mielőbbi létesítésére utalt. A műegyetemi hallgatóság száma az I. félévén: az 1882/83. tanévben 590, tíz esztendő után 1892/93-ban 811, erre tíz évre 1902/903-ban 1641 és újabb decennium után 1912/13-ban 2281. Három évtized alatt a hallgatóság száma majdnem *négyszeres* lett. Ne gondoljuk, hogy talán a lakosság számához viszonyítva sok volt a hallgatók száma. 1912/13-ban a német birodalomban kerekén 4000, Ausztriában 2600 és nálunk 9000 lakosra jutott *egy* műegyetemi hallgató.

A legfeljebb 2000 hallgatónak megfelelő lágymányosi épületesoportban már a beköltözés után *második* esztendőben nagyobb volt a hallgatók száma, mint amekkorára az épületesoport tervezve volt. A műegyetemet itt is üldözte végezte, állandóan helyhiánnyal küzdött.

Rendkívüli mértékben növekedett a hallgatóság száma a világháború előtti utolsó években. Amíg ugyanebben az időszakban a német technikai főiskolákon a hallgatóság számának szaporodása évente átlag 45%, nálunk 12–15%, tehát háromszoros arányú. A hallgatóság ilyen nagymértékű növekedését tapasztalva, már nemesak a második, hanem a harmadik műegyetem kérdése is aktuálisabbá vált. A temesvári mellett már a kassai műegyetemről is szó volt.¹

A világháborúnak szerencsétlen befejezése megghiúsította műegyetemeinknek a tervezett módon való szaporítását. Az új technikai főiskolák tervbevett székhelyét elszakították hazánktól és így egyelőre, sajnos, megszünt mindaz a jogos, büszke remény, amelyet ezeknek az intézeteknek létesítéséhez hazai kultúránk emelése szempontjából fűztünk.

¹ *Zelovich Kornél*: Előterjesztés a mérnöki tudományok második és harmadik egyeteme tárgyában. Budapest, 1916. Kiadja a Felsőoktatási Egyesület.

V. A kir. József-műegyetem szervezete és célja.

A szervezeti szabályzat megállapítása. Az Ő császári és apostoli királyi Felső-gének 1916. évi július hó 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával megerősített szervezeti szabályzat¹ szerint (1. §): „A magyar kir. József-műegyetem a technikai és közgazdasági tudományok egyeteme. Neve Magyarország nagy nádorának, József főhercegnek emlékét őrzi“.

A műegyetem célja (3. §): „technikai és közgazdasági szakférjak tudományos kiképzése rendszeres tanítás útján“.

„Ezenkívül alkalmat nyújt, hogy azok, akik a matematikai és természet-tudományi szakokból tanári pályára készülnek, valamint azok, akik a műegyetemen előadott tudományok valamelyikét tanulmányozni óhajtják, kiképzésben részesüljenek.“

A kir. József-műegyetem teljes technikai főiskola.

A teljes technikai főiskola jelentősége. Az egyetemekkel egyenlőrangú teljes technikai főiskolákon lényegükben öt fakultás van, úgymint: az építészeti, a mérnöki, a gépészmérnöki, a vegyészmérnöki és az általános tudományokat magában foglaló úgynevezett egyetemes fakultás, ezekhez járul a technikai és közgazdasági főiskolákon a közgazdasági fakultás.

Az olyan technikai főiskola, amelyen az elől említett öt fő fakultás egyike vagy másika hiányzik: *csonka*.

A tudományos technikai képzésnek oly sokirányú szükségletet kell kielégítenie, hogy annak csakis teljes főiskola képes megfelelni. A csak egyes technikai fakultásokkal bíró *csonka* technikai főiskola nem életképes.

A különböző technikai tudományok egymással összefüggnek, kölcsönösen egymásra gyakorolt hatásukra a haladás, a továbbfejlesztés szempontjából feltétlenül szükség van.

Helyesen mondja *Ridcl*, a charlottenburgi technikai főiskola hírneves tanára, hogy magas építészet architektúra nélkül, mérnöki építészet magas építészet nélkül nem életképes, a gépészet minden mérnöki szakkal, a vegyészmérnököt is beleértve, összefügg. Az elektrotechnikának hatása a technikai munka összes területén mindinkább jelentékenyebb lesz.

Az egyes mérnöki szakok között ténybeli összefüggés van. Technikai oktatás csupán egy bizonyos irányban nem főiskolának, hanem szakiskolának a feladata. A főiskolának éltető eleme teljességében, számos tudományterület egyesítésében van.

A kir. József-műegyetem szervezeti szabályzata szerint (4. §) hat fakultásra tagozódik. Ezek: 1. az építészeti építész, 2. a mérnöki általános (úti, vasúti, vízi, híd) mérnökök, 3. a gépészmérnöki gépészmérnökök, 4. a vegyészmérnöki vegyészmérnökök, 5. a közgazdasági közgazdasági mérnökök és közgazdák kiképzésére, továbbá 6. az egyetemes fakultás, mely a tanári pályára készülőknek, valamint egyes tudományok iránt érdeklődőknek nyújt alkalmat felsőbb tanulmányokra. Látni tehát, hogy a műegyetem fakultásainak száma nagyobb, mint a tudományegyetemeké. Az igazgatás egyszerűsítése végett azonban a kir. József-műegyetemen az építészeti és mérnöki, valamint a vegyészmérnöki és egyetemes fakultás közös dékán vezetése alatt egyesítve van.

A specialista mérnökképzés hátránya. Egyes technikai főiskolákon különleges szükségletek kielégítése céljából, amelyeket a fejlődő gazdasági és ipari élet állít a főiskolák elé, a fent felsorolt technikai fakultásoknál több is előfordul. Így korábban a berlini (charlottenburgi) technikai főiskolán külön hajóépítési fakultás is volt. Németországnak hatalmas tengeri hajózása ugyanis speciális

¹ A magyar királyi József-műegyetem szervezeti szabályzata. Budapest, Pátria, 1926.

hajóépítő mérnöki kar kiképzését tette szükségessé. Darmstadtban és Karlsruhe-ban külön elektrotechnikai fakultás is van.

Abból a körülményből azonban, hogy néhány technikai főiskolán egyes tudományszakokat külön fakultásokba soroztak, egyáltalán nem következik, hogy a többi technikai főiskolán ezek a tudományok intenzíve nem műveltetnek.

Természetes, hogy az elektrotechnikai tudományokat minden technikai főiskola ápolja és igyekszik fejleszteni. A legtöbbször azonban, éppúgy, mint a kir. József-műegyetemen, ezek a tudományok a gépészmérnöki fakultás keretébe tartoznak, tehát nem törekszenek speciális elektrotechnikai mérnökképzésre s nem adnak külön elektromérnöki oklevelet.

Ma már általában belátják, hogy a technikai tudományoknak igen sok területre való széttagolása nem célszerű s hogy a technikai főiskoláknak nem lehet a feladatuk specialista mérnököket kiképezni. A mérnöknek ugyanis, hogy a gazdasági és ipari élet problémáival sikeresen foglalkozhassék, a technikai tudományoknak lehetőleg széles területén kell átnézettel bírnia.

Sokkal fontosabb egyes tudományos szakoknak, mint amilyenek az építészeti, mérnöki, gépészmérnöki tudományok, az utóbbiba beleértve az elektrotechnikát is stb. alapjait uralni, mint egyes tudományok széttagolásával speciális ismereteket szereznii.

A főiskolai hallgatóknak sines érdekükben tanulmányaikat a technikai tudományok igen szűk körére szorítani. Kétségtelen ugyanis és ma már azok is belátják, akik korábban a specialista mérnökök képzése mellett voltak, hogy valamely szélesebbkörű tudományszak alapjainak ismerete adja meg a képességet új problémáknak sikeres megoldására, tehát nem lehet feladata a technikai főiskoláknak specialistákat nevelni.

A specialista mérnökképzés gondolata különben is Amerikából jött hozzánk. Az amerikai főiskolákon a technikai tudományokat jóval több osztályba sorozzák, mint nálunk s általában nem az egyetemes, hanem a speciális kiképzésre vetik a fősúlyt.

Azt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az amerikai egyetemekre általában hiányosabb előképzettséggel kerülnek a hallgatók, mint nálunk. Az eredmény ismeretes. A nálunk kiképzett mérnökök Amerikában általában beválnak.

Amerikai egyetemi tanárok véleménye szerint is a mi mérnökeinknek igen nagy előnye, hogy a technikai tudományok széles területén ismerik az alapokat s a különböző specialista irányokba könnyen képesek magukat továbbképezni. Ellenben a specialistának nevelt amerikai mérnök a mérnöki tevékenységnek csak azon a szűk területén képes sikerrel működni, amely tudományszakban kiképezte magát.

Még Amerika legmagasabb nívón levő technikai főiskolája, a bostoni *Massachusetts Institute of Technology* is, mely a hallgatókat szigorú felvételi vizsga alapján veszi fel s amely intézet Amerikának vezető mérnökeit szolgáltatja, aránylag igen sok kurzusra osztja fel a mérnöki tudományokat.¹

Felvételi és előmeneteli szabályzat. A kir. József-műegyetem technikai és egyetemes fakultásaiba rendes hallgatóul az vétetik fel, akinek gimnáziumi vagy reáliskolai érettségi bizonyítványa van.

A technikai fakultásokon a tanfolyam nyolc szemeszteres, a közgazdasági fakultáson két szemeszteres, itt azonban a felvétel előfeltétele főiskolai végzettség. Az előírt tanrend szerinti tanulmányok sikeres elvégzése, valamint az előírt három szigorlat letétele után a végzett hallgatók a megfelelő technikai fakultás

¹ Müller: Technische Hochschulen in Nord-Amerika.

szerint: építési, mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki oklevelet nyernek. A műegyetem közgazdasági fakultása azoknak, akik e fakultás előírt tanulmányait sikeresen elvégezték és a közgazdaságtudományi szigorlatot letették, közgazdaságtudományi oklevelet ad. Azok, akiknek építési, mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki, bányamérnöki, fémkohómérnöki, vaskohómérnöki vagy erdőmérnöki oklevelük van és a közgazdaságtudományi szigorlatot sikeresen leteszik, közgazdaságmérnöki cím viselésére nyernek jogot.

A m. kir. József-műegyetemen úgy a technikai fakultásokon, mint a közgazdaságin doktori szigorlat alapján a doktori fok is elnyerhető.

A doktori szigorlatra csak olyanok jelentkezhetnek, akiknek már oklevelük van. A közgazdasági fakultáson emellett még szükséges, hogy a doktori címet megszerezni óhajtok a fakultás elvégzése után számottevő önálló tudományos munkásságot fejtettek ki, vagy pedig legalább két szemeszteren át a közgazdasági fakultás valamelyik szemináriumában önállóan dolgoztak.

A doktori szigorlat alapja a doktori értekezés (dizertáció).

A külföldi mérnöki oklevelek honosító eljárásánál egyik feltétel, hogy a szaktanulmányok terjedelme és sikere megfeleljen annak a mértéknek, amely a kir. József-műegyetem megfelelő fakultása tanrendjében meg van állapítva. Ennek következtében esetleg kiegészítő szigorlattal is ellenőrzik a képzettségnek ugyanazt a mértékét, amelyet a József-műegyetem oklevele biztosít. A külföldi tanulmányok beszámítását ugyanezen az alapon esetről-esetre állapítjuk meg.

VI. A kir. József-műegyetem tananyaga és tan- és vizsgarendje.

Az általánosan képző természettudományok és a laboratóriumok jelentősége. A technikai munka általánosságánál fogva a tudományosan képzett technikusok képzésében nagy szerepet játszanak az előkészítő, általánosan képző tudományok.

A tudományos technika feladata a természeti erőknek és anyagoknak leggazdaságosabb kiaknázása. Ez a kiaknázás fizikai, kémiai, s különösen mechanikai alapos ismeretek nélkül nem lehetséges. A technikusnak a természet törvénykönyvében teljesen otthonosnak kell lennie. Ez a törvénykönyv pedig, amint Galilei mondotta, a matematika nyelvén van megírva.

A technikus-oktatásban tehát nagy súlyt kell vetni a technikai tudományok megértéséhez szükséges általánosan képző előkészítő természettudományokra (mechanika, fizika, kémia), valamint a felsőbb matematikára, az ábrázoló geometriára és a rajzra.

Ugyancsak nagy a jelentősége a technikusok kiképzésében a laboratóriumi oktatásnak is. A szilárdsági kísérletekkel foglalkozó ú. n. mérnök-laboratórium, valamint a gép-, elektrotechnikai és a különböző kémiai laboratóriumok egyaránt nélkülözhetetlenek.

A technikusok kiképzésében a laboratóriumi és pedig a kémiai laboratóriumi oktatás fontosságát legelőször Magyarországon, a XVIII. század végén a selmeci bányászati akadémián ismerték fel. Ezt az oktatást vette mintául 1794-ben az *École Polytechnique* is. A XIX. században viszont legelőször Amerikában ismerték fel a géplaboratóriumi oktatás jelentőségét. Az amerikai mérnök-képző-intézetekben a géplaboratóriumi oktatást jóval korábban bevezették, mint az európai technikai főiskolákban. A bostoni főiskolának különösen, de minden amerikai mérnök-képző-intézetnek, büszkeségei a gazdagon felszerelt technikai laboratóriumok.

Az amerikaiak által kipróbált módszerre tértek át a XIX. század vége felé

a német technikai főiskolák, amikor a gépészmérnöki kiképzésben a laboratóriumi oktatást bevezetik, s erre a célra géplaboratóriumokat létesítenek. A vegyészmérnökök kiképzésében természetesen a kémiai laboratóriumok kezdetől fogva az oktatás célját szolgálták, sőt az anyagvizsgálattal foglalkozó mérnök-laboratóriumok is már korábban voltak. A kísérleti vizsgálódásnak az európai főiskolákon tulajdonképpen a tudományos anyagvizsgáló-intézetek, az ú. n. kísérleti állomások az első feeskéi.

Ilyen állomás szerény keretben legelőször Münchenben létesül 1868-ban Bauschinger buzgólkodására. Ezt követte 1871-ben a berlini, 1879-ben Tetmajer, a zürichi technikai főiskola magyar tanára javaslatára a zürichi és 1884-ben Bach vezetése alatt a stuttgarti anyagvizsgáló-állomás. Ezek a technikai főiskolákkal kapcsolatos állomások fokozatosan nagyterjedelmű intézetekké fejlődtek ki. Nálunk a műegyetemnek a Lágymányosra való áthelyezésekor volt az a törekvés, hogy a műegyetemi kísérleti állomással kapcsolatban egy országos anyagkísérleti állomás állíttassék fel. Ez a törekvés azonban mindmáig nem sikerült.

A József-műegyetemen a XX. század elején, az új lágymányosi telepen létesítenek géplaboratóriumot és elektrotechnikai intézetet.

A laboratóriumokat megfelelő berendezésekkel úgy kell felépíteni, hogy kutatásra alkalmasak legyenek, de egyszersmind a hallgatók oktatásának céljaira is legtökéletesebben megfeleljenek. A laboratóriumok azonban nem egyedül a tudományos kutatást szolgálják, hanem úgy kell felszerelni azokat, hogy az ipar kutatási szükségleteit is alkalmas módon kielégíteni képesek legyenek. A laboratóriumok hatalmas összekötő kapesok legyenek a technikai főiskola és az ipar közt.

A kir. József-műegyetem különböző fakultásainak tanrendje a következő:

1. Az építészeti fakultás tanrendje.

I. évfolyam:

Tantárgy:	Előadó:	I. félév				II. félév			
		előadás		gyakorl.		előadás		gyakorl.	
		h e t i ó r a s z á m							
Mathematika	Dr. König Dénes	3	3	3	3				
Ábrázoló geometria	Dr. Romsauer Lajos	4	4	4	4				
Mechanika I. f.	Dr. Szily Kálmán	2	3	3	4				
Ókori építészet I. f.	Waldner Gyula	2	4	2	4				
Kémia	Dr. Ilosvay Lajos	6	—	—	—				
Közvetlen	Dr. Vendl Aladár	3	1	—	—				
Rajz I. f.	Nádler Róbert	—	6	—	6				
Épületszerkezetek I. f.	Nagy Károly	—	—	2	3				
Alkalmazott szilárdságtan I. f.	Czakó Adolf	—	—	3	3				
Összesen:		20	20	17	27				

¹ Kirándulásokkal.

II. évfolyam:

Alkalmazott szilárdságtan	Czakó Adolf	3	3	3	3
Technikai fizika	Dr. Wittmann Ferenc	2	—	2	—

Tantárgy:	Előadó:	I. félév		II. félév	
		előadás	gyakorl.	előadás	gyakorl.
h e t i ó r a s z á m					
Épületszerkezetek II. f.	Nagy Károly	4	6	4	6
Ókori építészet	Wälder Gyula	2	4	2	4
Középkori építészet	Möller István	3	4	3	4
Épületek tervezése és berendezése I. f.	Dr. Hüttl Dezső	—	—	2	—
Általános géptan	Weiner Emil	4	—	4	—
Vízfestési gyakorlat I. f.	Nádlér Róbert	—	2	—	2
Rajz II. f.	Nádlér Róbert	—	2	—	2
Gyakorlati perspektíva	Dr. Kotsis Iván	—	2 ¹	—	2
Chémiai technológia	Dr. Varga József	—	—	3	—
	Összesen:	18	23	23	23

¹ A szükséges előadásokkal.

III. évfolyam:

Épületek tervezése és berendezése II. f.	Dr. Hüttl Dezső	3	—	3	—
Középkori építészet II. f.	Möller István	3	4	3	4
Újkori építészet I. f.	Dr. Kotsis Iván	2	2	2	2
Épületszerkezetek III. f.	Sándy Gyula	5	4	4	4
Képzőművészetek története I. f.	Csányi Károly	2	—	2	—
Vas- és vasbetonszerkezetek I. f. 1. r.	Czakó Adolf	3	3	3	3
Geodézia elemei	Trájer István	—	—	2 ²	—
Ékítménytan I. f.	Nádlér Róbert	2	2	2	2
Tervezés I. f.	Dr. Kotsis Iván	—	6	—	6
Vízfestési gyakorlatok II. f.	Nádlér Róbert	—	2	—	2
Alakrajz I. f.	Nádlér Róbert	—	2	—	2
Mintázás I. f.	Bory Jenő	—	2	—	2
	Összesen:	20	27	21	27

² A szükséghez mérten csoportos műszergyakorlatokkal.

IV. évfolyam:

Vas- és vasbetonszerkezetek I. f. 2. r.	Czakó Adolf	2	2	—	—
Vas- és vasbetonszerkezetek II. f.	Dr. Mihailich Győző	3	3	—	—
Elektrotechnika	Pöschl Imre	2	—	—	—
Tervezés II. f.	Wälder Gyula, dr. Hüttl Dezső és Möller István (középkori stílusokban)	—	15	—	15
Ipari és gazdasági épületek tervezése és szerkezetei	Sándy Gyula	—	—	3	2
Újkori építészet II. f.	Dr. Kotsis Iván	2	2	—	—
Újkori építészet III. f.	Dr. Hüttl Dezső	3	—	3	—
Képzőművészetek története II. f.	Csányi Károly	2	—	2	—
Ékítménytan II. f.	Nádlér Róbert	2	2	2	2
Alakrajz II. f.	Nádlér Róbert	—	2	—	2
Mintázás II. f.	Bory Jenő	—	2	—	2
Nemzetgazdaságtan	Dr. Heller Farkas	4	—	4	—
Építési egészségügy	Dr. Gerlóczy Zsigmond	2	—	—	—
	Összesen:	22	28	14	23

2. A mérnöki fakultás tanrendje.

I. évfolyam:

Tantárgy:	Előadó:	I. félév		II. félév	
		előadás	gyakorl.	előadás	gyakorl.
h e t i ó r a s z á m					
Analízis és geometria I. f.	Dr. Kürschák József	6	3	6	3
Ábrázoló geometria	Dr. Romsauer Lajos	4	4	4	4
Mechanika I. f.	Dr. Szily Kálmán	2	3	3	4
Chémia	Dr. Illosvay Lajos	6	—	—	—
Kísérleti fizika	Dr. Pogány Béla	3	—	3	—
Geológia	Dr. Schafarzik Ferenc	3	1	3	—
Rajz	Schauschek Árpád	—	4	—	4
Épületszerkezetek I. f.	Nagy Károly	—	—	2	3
	Összesen:	24	14	21	20

¹ Kirándulásokkal.

II. évfolyam:

Analízis és geometria II. f.	Dr. Rados Gusztáv	4	3	4	3
Mechanika II. f.	Dr. Szily Kálmán	4	4	4	4
Geodézia I. f.	Oltay Károly	6	2	5	2
Épületszerkezetek II. f.	Nagy Károly	4	6	4	6
Chémiai technológia	Dr. Varga József	—	—	3	—
Vízépítéstan I. f. 1. r.	Rohringer Sándor	—	—	2	—
Ut- és vasútépítéstan I. f. 1. r.	Méhes Zoltán	—	—	2	2
Építőanyagok	Dr. Mihailich Győző	—	—	2	2
	Összesen:	18	13	26	15

² Csoportos gyakorlatok.

III. évfolyam:

Geodézia II. f.	Oltay Károly	2	—	1	—
Épületszerkezetek III. f.	Nagy Károly	2	4	—	—
Tartók statikája	Dr. Kossalka János	3	3	3	3
Hídépítéstan I. f.	Dr. Mihailich Győző	4	4	4	4
Ut- és vasútépítéstan I. f. (alépmény)	Méhes Zoltán	4	4	4	4
Vízépítéstan I. f. 2. r.	Rohringer Sándor	4	3	4	6
Általános géptan	Weiner Emil	4	—	4	—
Építőművészeti enciklopédia	Wälder Gyula	2	4	2	—
	Összesen:	25	18	22	17

³ Év végén csoportos mérőgyakorlatokkal.

⁴ A szükséges gyakorlatokkal.

IV. évfolyam:

Elektrotechnika	Söpkéz Sándor	4	5	4	2 ³
Hídépítéstan II. f.	Dr. Kossalka János	4	8	4	8
Vasútépítéstan II. f.	Zelovich Kornél	5	2	4	4
Vízépítéstan II. f.	Rohringer Sándor	4	4	4	4
Nemzetgazdaságtan	Dr. Heller Farkas	4	—	4	—
Magyar közigazgatási jog	Dr. Angyal Pál	2	—	2	—
	Összesen:	23	14	22	16

⁵ Csoportos gyakorlatokkal.

3. A gépészmérnöki fakultás tanrendje.

I. évfolyam:

Tantárgy:	Előadó:	I. félév		II. félév	
		előadás	gyakorl.	előadás	gyakorl.
		h e t i ó r a s z á m			
Analízis és geometria I. f.	Dr. Kürschák József	6	3	6	3
Abrázoló geometria	Dr. Romsauer Lajos	4	4	4	4
Mechanika I. f.	Dr. Bresztovszky Béla	—	—	4	4
Szilárdsági kísérletek	Dr. Bresztovszky Béla	—	—	1	1
Rajz	Schauschek Árpád	—	4	—	4
Általános géptan	Weiner Emil	2	—	—	—
Géprajz	Weiner Emil	2	4	2	4
Gépműhelyi gyakorlatok	Dr. Misángyi Vilmos	—	2	—	2
Chémia	Dr. Ilosvay Lajos	—	—	6	—
	Összesen:	14	15	23	19

¹ A csoportos gyakorlatok idejét a tanár állapítja meg.

² Ezek a gyakorlatok a hallgatók délután a kijelölt csoportokban vesznek részt.

II. évfolyam:

Analízis és geometria II. f.	Dr. Rados Gusztáv	4	3	4	3
Mechanika II. f.	Dr. Bresztovszky Béla	3	3	3	2
Mechanika III. f.	Herrmann Miksa	—	—	3	2
Fizika I. f.	Dr. Wittmann Ferenc	4	—	2	—
Fizika II. f. (Elektrotechnika elvei)	Dr. Wittmann Ferenc	2	—	4	—
Chémiai technológia	Dr. Varga József	5	—	—	—
Géprajz	Weiner Emil	—	10	—	—
Gépelemek I. f.	Herrmann Miksa	2	—	3	12
Gépműhelyi gyakorlatok	Dr. Misángyi Vilmos	—	3	—	3
Fémek öntése és nyújtása	Dr. Misángyi Vilmos	—	—	2	—
	Összesen:	20	16	18	17

³ Ezek a gyakorlatok a hallgatók délután a kijelölendő csoportokban vesznek részt.

III. évfolyam:

Vasszerkezetek	Dr. Bresztovszky Béla	3	4	2	4
Gépelemek II. f.	Herrmann Miksa	4	12	—	3
Hidrogépek, kompresszorok és gőzturbinák	Dr. Sasvári Géza	6	—	6	—
Fémek és fák forgácsolása	Dr. Misángyi Vilmos	4	—	—	—
Szálak anyagok fonása és szövése	Dr. Misángyi Vilmos	—	—	4	—
Magyar közigazgatási jog	Dr. Angyal Pál	2	—	2	4
Geodézia elemei	Trájer István	—	—	2	—
Emelőgépek	Dr. Pattantyús A. Géza	—	—	3	—
Építési enciklopédia	Sándy Gyula	—	—	2	—
Gépműhelyi gyakorlatok	Dr. Misángyi Vilmos	—	3	—	3
	Összesen:	19	16	21	12

⁴ Csoportos gyakorlatok.

⁵ Ezek a gyakorlatok a hallgatók délután a kijelölt csoportokban vesznek részt.

IV. évfolyam:

Tantárgy:	Előadó:	I. félév		II. félév	
		előadás	gyakorl.	előadás	gyakorl.
		h e t i ó r a s z á m			
Kalorikus gépek	Schimanek Emil	6	—	6	14
Elektrogepek	Pöschl Imre	4	—	4	4
Elektromotorok és elektromos vasutak	Söpkéz Sándor	2	—	2	—
Vasútépítési enciklopédia	Méhes Zoltán	2	—	2	—
Nemzetgazdaságtan	Dr. Heller Farkas	4	—	4	—
Ipargazdasági számtartás és mérlegtan	Kuntner Róbert	2	—	2	—
Elektrotechnikai mérések	Pöschl Imre	1	1	1	3 ¹
Hidrogépek kompresszorok és gőzturbinák	Dr. Sasvári Géza	12	—	—	—
Rideg anyagok aprítása, fajtázása és papírgyártás	Melczér Tibor	—	—	—	—
Emelőgépek	Dr. Misángyi Vilmos	2	—	—	—
Gépműhelyi gyakorlatok	Dr. Pattantyús A. Géza	—	8	—	—
Lokomotivok	Dr. Misángyi Vilmos	—	2	—	2
	Dr. Szabó Gusztáv	—	—	3	—
	Összesen:	35	8	24	21

¹ Csoportos gyakorlatok.

² Ezek a gyakorlatok a hallgatók délután a kijelölendő csoportokban vesznek részt.

4. A vegyészmérnöki fakultás tanrendje.

I. évfolyam:

Kísérleti fizika	Strauss Hermann	—	—	6	—
Matematika	Dr. Stachó Tibor	5	2	—	—
Chémia I. f.	Dr. Putnoky László	6	—	—	—
Chémia II. f.	Dr. Putnoky László	—	—	2	—
Chémiai analízis	Dr. Putnoky László	—	—	4	—
Ásványtan	Dr. Schafarzik Ferenc	3	4	3	4
Általános géptan	Weiner Emil	3	—	3	—
Géprajz	Weiner Emil	—	8	—	—
Analitikai gyakorlatok I. f.	Dr. Putnoky László	—	—	—	16
Építési enciklopédia	Sándy Gyula	—	—	2	4
	Összesen:	17	14	20	24

II. évfolyam:

Chémiai fizika	Strauss Hermann	6	8	—	8
Chémiai technológia	Dr. Varga József	5	—	5	—
Szerves kémia	Dr. Zemplén Géza	6	—	2	—
Technikai mikroszkópia	Dr. Istvánfi Gyula	2	4	—	—
Technikai mikológia	Dr. Istvánfi Gyula	—	—	2	3
Analitikai gyakorlatok II. f.	Dr. Ilosvay Lajos	—	20	—	20
Elektrotechnika	Pöschl Imre	—	—	3	—
Uvegtechnikai gyakorlatok	Dr. Plank Jenő	—	2 ³	—	2 ³
Szerves készítmények gyártása	Dr. Zemplén Géza	—	—	4	—
	Összesen:	19	34	16	33

³ Csoportos gyakorlatok.

III. évfolyam:

Tantárgy:	Előadó:	I. félév		II. félév	
		előadás	gyakorl.	előadás	gyakorl.
		heti óraszám			
Elektrochémia	Dr. Szarvasy Imre	4	—	4	—
Szerves kémiai gyakorlatok	Dr. Zemplén Géza	—	30	—	—
Mezőgazdasági kémiai technológia	Dr. 'Sigmund Elek	2	—	4	—
Chémiai ipar gépei	Dr. Szabó Gusztáv	4	—	2	—
Teleptan	Dr. Schafarzik Ferenc	3	—	—	—
Nemzetgazdaságtan	Dr. Heller Farkas	4	—	4	—
Gazometriás módszerek	Dr. Plank Jenő	2	—	—	—
Újabb kémiai elméletek	Dr. Putnok László	2	—	—	—
Élelmiszer-kémiai technológia	Dr. Vuk Mihály	—	—	4	—
Chémiai technológiai gyakorlatok	Dr. Varga József	—	—	—	30
Építési enciklopédia	Sándy Gyula	—	—	2	4
Összesen:		21	30	20	34

IV. évfolyam:

Mezőgazdasági kémiai technológiai gyakorlatok	Dr. 'Sigmund Elek	—	28	—	—
Az erjedési iparban használatos mikológiai vizsgálatok	Dr. Binder-Kotrba Géza	2	1	—	—
Ipargazdasági számtartás és mérlegtan	Kuntner Róbert	2	—	2	—
Elektrochémiái gyakorlatok	Dr. Szarvasy Imre	—	—	—	30
Összesen:		4	28	2	30

¹ Laboratóriumi bemutatásokkal.

5. A közgazdasági fakultás tanrendje.

I. évfolyam:

Nemzetgazdaságtan	Dr. Heller Farkas	4	—	4	—
Magyar közigazgatási jog	Dr. Angyal Pál	2	—	2	—
Magyar magánjog	Dr. Angyal Pál	4	—	2	—
Pénzügytan	Dr. Heller Farkas	2	—	2	—
Büntetőjog (kihágások)	Dr. Angyal Pál	—	—	1	—
Statisztika	Dr. Laky Dezső	3	—	3	—
Kölekedésügy	Zelovich Kornél	2	—	2	—
Kereskedelem- és bankügy	Dr. Heller Farkas	2	—	2	—
Vámpolitika	Edvi-Illés Aladár	2	—	—	—
Szociálpolitika	Dr. Heller Farkas	—	—	2	—
Allamzámvitel	Dr. Tegze-Gerger Ferenc	2	—	—	—
Bányászati és iparpolitika	Edvi-Illés Aladár	—	—	2	—
Agrárpolitika	Dr. Laky Dezső	—	—	2	—
Fejezetek az elméleti közgazdaságtan köréből	Dr. Heller Farkas	1	—	—	—
Összesen:		24	—	24	—

A közgazdasági fakultáson a tanrendben foglalt kötelező főkéllégiumokon kívül a rendes hallgatóknak legalább heti 6 órában kell speciális kollégiumokat hallgatni és egy szemináriumban eredményes munkálkodást kifejteni.

XVI. TÁBLA.

Ybl Miklós (1814—1891)
építész.

Jedlik Anyos (1800—1895)
fizikus, a dinamógép feltalálója.

A hallgatók a speciális kollégiumokat ilyen értelemben maguk választják ki, a kiválasztás után azonban a speciális kollégiumok is kötelezők rájuk, azaz szigorlatra csak akkor bocsáttatnak, ha úgy az összes főkollégiumokból, valamint az általuk választott heti 6 óra speciális kollégiumokból is sikeresen kollokváltak.

A műegyetem közgazdasági fakultásán három szeminárium van rendszerezve: a) a *közgazdaságtani és pénzügytani*, b) a *statisztikai és gazdaságpolitikai* és c) a *közlekedésügyi* szeminárium. A hallgató tetszésére van bízva, hogy melyik szemináriumban kíván munkálkodni. A speciális kollégiumokat azonban, amelyek jegyzékét a tanrend közli, már lehetőleg az általa választott szeminárium tárgykörének megfelelően kell kiválasztania.

A műegyetemi szigorlatok. A kir. József-műegyetemen a tanrendben foglalt főkollégiumokból (a közgazdasági fakultáson még ezen felül a hallgató által választott heti 6 órai speciális kollégiumból is) a kollokvium kötelező. A kollokvium a tanév végén ingyenes, aki ekkor nem kollokvál, később megállapított díjért utóvizsgát tehet.

Gyakorlatokkal összekötött tantárgyakból kollokviumra vagy utóvizsgára csak az a hallgató bocsátható, aki az előírt (tervezési, laboratóriumi, szemináriumi, műhelyi, mérési stb.) gyakorlatokat sikerrel elvégezte.

Szigorlatra csak az bocsátható, aki az előírt tanulmányokat sikeresen elvégezte, tehát a tantárgyakból sikeresen kollokvált, illetőleg utóvizsgát tett.

A szigorlat írásbeli (szerkesztés, számítás, fogalmazás) és szóbeli.

A *technikai fakultásokon* három szigorlat van rendszeresítve.

Az I. szigorlat határideje a tanrend szerinti második évfolyam II. félévének utolsó két hete az előadások befejezése után, vagy a következő tanév I. félévének első három hete az előadások megkezdése előtt.

A II. szigorlat legkorábban letehető annak a tanévnek végén, amelyben a hallgató a II. szigorlat feltételül előírt tanulmányokat befejezte.

A III. szigorlat a tervezési és laboratóriumi munkálatokkal együtt csak a műegyetemi tanulmányok teljes befejezése után tehető le.

Az I. szigorlat tárgyai:

- a) Az *építési* fakultáson: ábrázoló geometria; ókori építészet.
- b) A *mérnöki* fakultáson: matematika (analízis, geometria); mechanika.
- c) A *gépészmérnöki* fakultáson: matematika (analízis, geometria); mechanika.
- d) A *vegyészmérnöki* fakultáson: általános kémia; kémiai fizika.

A II. szigorlat tárgyai:

- a) Az *építési* fakultáson: alkalmazott szilárdságtan és vasbetétes beton-szerkezetek; középkori építészet.
- b) A *mérnöki* fakultáson: geodézia; középítéstan.
- c) A *gépészmérnöki* fakultáson: technikai fizika; fémek és fák technológiája.
- d) A *vegyészmérnöki* fakultáson: szerves kémia; ásványtan.

A III. szigorlat tárgyai:

- a) Az *építési* fakultáson: középítéstan, újkori építészet és épületek berendezése.

- b) A mérnöki fakultáson: hidépítéstan; út-, vasútépítéstan; vízepítéstan.
 c) A gépészmérnöki fakultáson: hidrogépek; kalorikus gépek, elektrogépek.
 d) A vegyészmérnöki fakultáson: készítmények gyártása és kémiai technológia; mezőgazdasági kémiai technológia; elektrochimia.

A közgazdaságtudományi szigorlat tárgyai:

A nemzetgazdaságtan és pénzügytan; az alkalmazott közgazdaságtan (agrár-, bányászati és ipar-, valamint vámpolitika, kereskedelem, bankügy és közlekedésügy), statisztika és szociálpolitika; valamint a jogi ismeretek (magánjog és közigazgatási jog).

Doktori szigorlatok.

A *technikai doktori* szigorlatnak három tárgya van, közülük egy fő-, kettő melléktárgy. A tárgyakat a jelölt maga választja ki. A melléktárgyból a szóbeli szigorlat e tudományoknak csak bizonyos, a jelöltől kiválasztott, körére terjed ki. A melléktárgyak fejezeteinek a jelölt által választott terjedelmét azonban az illetékes fakultás felülbírálja.

A következő összeállításban a) alatt a fő- vagy melléktárgyak, b) alatt a melléktárgyak gyanánt választható tudományok vannak megnevezve.

Az *építész* fakultáson: a) Középítéstan. Műépítéstan és története. b) Ábrázoló geometria. Kémiai technológia. Geológia. Szilárdságtan. Technikai fizika.

A *mérnöki* fakultáson: a) Geodézia. Hidépítéstan. Út-vasútépítéstan. Vízepítéstan. b) Ábrázoló geometria. Általános géptan. Geológia. Grafosztatika. Kísérleti és technikai fizika. Középítéstan. Matematika. Mechanika.

A *gépészmérnöki* fakultáson: a) Elektrotechnika. Gépszerkezettan. Mechanikai technológia. b) Ábrázoló geometria. Kémia. Kémiai technológia. Grafosztatika. Kísérleti és technikai fizika. Matematika. Mechanika.

A *vegyészmérnöki* fakultáson: a) Anorganikus kémia. Organikus kémia. Kémiai technológia. Elektrochimia. b) Állattan. Ásványtan. Kémiai fizika. Geológia. Kísérleti és technikai fizika. Matematika. Mechanikai technológia. Növénytan.

Doktori értekezésül csak olyan tudományos dolgozat fogadható el, amelyből megállapítható, hogy a jelölt a választott technikai tudományt önállóan művelni bírja, ilyennek értve az olyan építész, mérnöki vagy gépészmérnöki tervezetet is, amelyben eredeti fölfogás vagy művészi forma van és amelyet a jelölt értekezésében technikai szabatsággal ismertet és okadatol.

A *közgazdaságtudományi doktori* szigorlatnak négy tárgya van, egy fő- és három melléktárgya.

Főtárggyul választható: A nemzetgazdaságtan elmélete, a pénzügytan, a statisztika, az alkalmazott közgazdaságtan (agrár-, bányászati és ipar-, valamint vámpolitika, kereskedelem, bankügy és közlekedésügy), valamint a szociálpolitika.

A három melléktárgy közül kettő a felsorolt főtárgyak közül szabadon választható, a harmadik melléktárgy pedig lehet a magánjog, kereskedelmi és váltójog, közigazgatási jog, a bányajog, a vízjog, a vasúti jog és a munkajog.

Úgy a technikai, mint a közgazdaságtudományi doktori értekezés tárgya a szóbeli szigorlatra kijelölt főtárgyak köréből választandó.

Statisztikai adatok.

A tanárok száma.

Tanév	Nyilvános rendes	Rendk. tanár	Magán-tanár	Meghívott szakférfi	Adjunktus és tanársegéd	Tanító	Összesen
1857—58.	12	—	—	—	4	5	21
1871—72.	21	8 ¹	4	—	17	5	55
1881—82.	28	—	8	—	20	4	60
1891—92.	27	4 ¹	10	4	28	4	77
1901—02.	32	7 ¹	18	5	60	5	127
1909—10.	35	10	19	12	80	4	160
1911—12.	33	11 ¹	25	12	80	4	165
1918—19.	39	21 ¹	39	27	82	1	209
1925—62.	36	22 ¹	26	34	89	7	214

¹ Címzetes tanárok.

A hallgatóság száma.

	Mérnöki	Gépészmérnöki	Építész	Vegyészmérnöki és egyetemes	Közigazdasági	Rendkiv.	Összesen
1857—58. I. félév	—	—	—	—	—	—	186
1857—58. II. félév	—	—	—	—	—	—	—
1871—72. I. félév	105 ²	15 ²	—	328	—	63	511
1871—72. II. félév	—	—	—	—	—	—	—
1881—82. I. félév	123 ²	42 ²	—	288	—	23	476
1881—82. II. félév	122 ²	38 ²	—	243	—	8	411
1891—92. I. félév	293	196	72	26	—	31	718
1891—92. II. félév	356	185	60	25	—	29	655
1901—02. I. félév	774	842	138	53	—	20	1827
1901—02. II. félév	648	761	116	40	—	12	1577
1909—10. I. félév	669	620	171	187	—	28	1675
1909—10. II. félév	622	593	113	180	—	12	1520
1911—12. I. félév	855	730	223	159	—	25	1992
1911—12. II. félév	800	699	213	147	—	17	1885
1918—19. I. félév	827	1651	453	505	198	109	3743
1918—19. II. félév	1150	2148	612	682	125	53	4770
1925—26. I. félév	345	1315	312	212	58	—	2243
1925—26. II. félév	296	1252	300	203	52	—	2103

² Mérnök és építész együtt.

VII. A kir. József-műegyetem jövője.

A kir. József-műegyetem szervezete a külföldi technikai főiskolákéhoz viszonyítva. Technikánk teljesítőképessége s megfelelő fejlesztése egyenesen életkérdés ránk. Gazdasági és szellemi jövőnk a tudományos technika befolyásolja. Éppen ezért a technikai tudományokat ápoló technikai főiskoláknak feladata különösen felelősségteljes.

A kir. József-műegyetem vezetősége ennek a felelősségnek tudatában allandóan gondoskodott arról, hogy a főiskola szervezete a fejlődő élet követelményeinek megfeleljen. Már a világháború előtt megvalósított olyan szervezeti változtatásokat, amelyekre a német technikai főiskolák csak most térnek át.

A német szervezeti reform veleje abban van, hogy a technikai főiskolák *technikai és közgazdasági főiskolákká* alakulnak át.

Nyilvánvaló, hogy technika és közgazdaság nem választható el egymástól, tehát a közgazdasági tudományok fölöttébb kedvező talajt találnak a technikai főiskolákon. Érthető ennélfogva a porosz nemzetgyűlésnek az az egyértelmű

kívánsága, hogy a technikai főiskolákon a közgazdasági kiképzés lehetséges legyen.

A porosz kultuszminiszter ezt a reformtervet kitűnőnek találta. Hiszen a technikusnak munkaterülete a gazdasági élet. Minden racionális technikai munka egyszerre mind gazdasági teljesítmény is. Minden technikai munkának van közgazdasági s a legtágabb értelemben szociális végeélja.

Ma már általános a felfogás, hogy a mérnök van hivatva inkább, mint bárki, a tőke és a munka, a vállalkozó és a munkás, a szellemi meg a fizikai munkás között levő szakadékot áthidalni. Ebből a megfontolásból önként következik, hogy a technikusnak kiképzése folyamán behatóan kell foglalkoznia a munkáskérdéssel, a szocializmussal s általában a közgazdasági tudományokkal, másszóval általános társadalomtudományi és széleskörű közgazdasági kiképzést kell megszereznie.

Ezek a gondolatok korántsem újak. A német császár a XX. század elején, amikor a három porosz technikai főiskolának (Berlin, Hannover, Aachen) a doktoriáavatási jogot adományozza, a kitüntetését megköszönő küldöttségnek a következőket mondja: „Örömömre szolgál, hogy a technikai főiskolákat kitüntethetem. A technikai főiskolákat az előtérbe szeretném helyezni, minthogy nagy feladatokat kell megoldaniok, nem csupán technikai, hanem nagy szociális feladatokat is. Mindezek a feladatok idáig nincsenek úgy megoldva, ahogy szeretném.”

„A munkához, a munkához s általában az iparhoz való sokféle vonatkozásaik következtében nagy befolyást gyakorolhatnak a szociális viszonyokra. Azért a jövőben is nagy feladatokra vannak hivatva; az eddigi irányzatok, sajnos, szociális tekintetben nem sikerültek.”

„Tanítványaik előtt világossá kell tenni a munkások iránt való szociális kötelességeket s nem szabad figyelmen kívül hagyni a nagy általános feladatokat. Fordítsák minden erejüket a nagy közgazdasági és szociális feladatokra. Számítok önökre, munkában és elismerésben nem lesz hiány.”

A császári szavakat a német technikai főiskolák megértették, de a közbejött világháborún kívül még a következőkben ismertett okok is hozzájárultak ahhoz, hogy a kívánt reform nem volt keresztülvihető.

Riedler, a charlottenburgi műegyetem tanára állapítja meg,¹ hogy a német technikai főiskolák a XX. század elejéig rohamosan fejlődtek, azóta azonban határozottan visszaesés tapasztalható. A fellendülést a múlt század végén főképen annak köszönhették, hogy a tudományos technika hatásosan vonta működési körébe a technikai laboratóriumi és szerkesztési oktatást. S valóban a német technikai főiskolák kiváló teljesítményeit mindenütt elismerik és Anglia közvéleménye a század elején a londoni technikai főiskola alapítását a charlottenburgi mintájára sürgeti.

A dekadencia a század eleje óta a túlságba vitt specializálódással kezdődik.

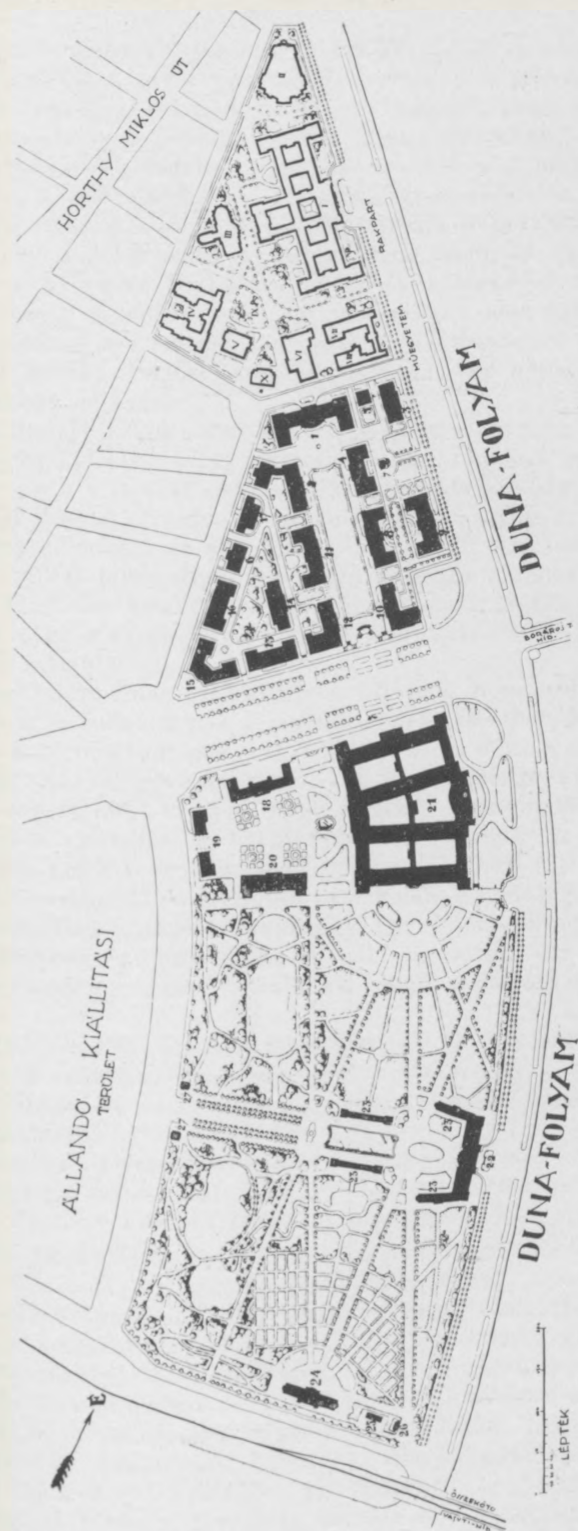
A német technikai főiskolák egyes fakultásai valóságos kínai fallal választják el egymástól magukat. A jelszó: minden fakultás lehetőleg független legyen. Az együttműködés a közös célra megszűnik. Mintha az amerikai mérnökképzést akarnák utánozni: a speciális kiképzéssel szemben a sokoldalú kiképzés háttérbe szorul.

Ez a tünet egyébként a német univerzitásokon is tapasztalható.

Nem ok nélkül mondotta dr. Becker professzor, a mai porosz kultuszminiszter, *Gedanken zur Hochschulreform* című művében: „Meglepő, hogy a speciális rátermettségnek milyen rendkívüli nagy mértéke van egyesítve nálunk az álta-

¹ Zerfall und Neubau der technischen Hochschulen. Z. d. V. D. I. 1919. No. 14.

A látványosi természettudományi telep és növénykert elhelyezési terve.
Tervezte Wälder Gyula műegyetemi tanár.

Józsefműegyetem.

- I. Központi épület.
- II. Kémiai intézet.
- III. Könyvtár.
- IV. Fizikai és elektrotechnikai intézet.
- V. Géplaboratórium.
- VI. Mechanikai technológiai intézet.
- VII. Technikai mechanikai intézet.
- VIII. Mezőgazdasági-geplani intézet.
- IX. Observatórium.
- X. Kádnház.
1. Diákjelölti intézmények.
2. Organikus kémia.
3. Kísérleti fizika.

4. Geofizika, szelzmográfia.
5. Geofizikai szertár.
6. Geofizikai (precíziós) műhely.
7. Bárá, Földtér, Lordárd mauzóleuma és földrajzi observatórium.
8. Gyakorlati fizika.
9. Kísérleti fizika és elméleti fizika.
10. Matematikai intézetek, dekanátus.
11. Általános és anorganikus kémia.
12. Organikus kémia.
13. Analitikai kémia.
14. Kolloid- és biochemia.
15. Orvosi kémia.
16. Gyógyszerészeti kémia.

17. Gazdasági épület (kazán stb.).
18. Asztaly, föld- és őslénytán.
19. Állattan és emberán.
20. Általános növénytan.
21. Természettudományi intézet.
22. Növényrendszertani intézet.
23. Uvegházak.
24. Palmaház.
25. Istálló.
26. Gazdasági épület.
27. Kapus- és kertészlakás.
- A 21. és 24. épület közt terület az országos növénykert.

lános eszmék elenyésző csekély mértékével. Mi kiképezünk fül-, orr- és bőrspecialistákat, de nem orvosokat. Mi nevelünk fűtőtechnikusokat, hajóépítőket, de nem mérnököket. Mi nem nevelünk tudományosan képzett egész embereket, tehát bizonyára nem nevelünk egész állampolgárokat.

Együtműködés helyett szétagolás, sokoldalú helyett egyoldalú kiképzés volt az oka a német technikai főiskolák visszaesésének.

Riedler több kiáltó példával illusztrálja a helyzetet. Közülük csak egyre hivatkozunk. A közlekedés a tudományos technika egyik hatalmas alkotása, áthatja korunk egész gazdasági életét. A közlekedés tudományát összefüggő teljes egészében a német technikai főiskolákon nem tanítják. Van ugyan több speciális előadás a közlekedőeszközökről, felosztva két fakultásra és számos a közlekedés körébe tartozó speciális előadás, de egy tanuló sem hallgathatja összefüggésben az egészet.

A szétagolódáshoz járul azután még egy további baj is. Ha volnának is ilyen összefoglaló előadások, a tanulók nem volnának képesek azokat hallgatni, minthogy éppen a felsőbb évfolyamokban szaktudományi előadásokkal s gyakorlatokkal túl vannak terhelve. Teljesen megokolt kívánság tehát, hogy a technikai tudományok előadását az első évfolyamban kell megkezdeni.

A technikai felsőoktatás reformja kapcsán a németek az univerzitások és technikai főiskolák közötti viszony tárgyalására is kitérnek. Dr. Becker hivatkozott művében megállapítja, hogy a mai univerzitás korántsem a tudomány egységének szimbóluma.

„A technikai főiskolák kiválása szörnyű hiba volt. Felfoghatatlan szűkeblőség volt a tudományok értékének mérlegelésekor, hogy az univerzitások a technikai kevésbé tudományosnak tekintették, mint a saját munkaterületüket.”

„A szétválásnak csak annyiban van jó eredménye, hogy ma már mind a két főiskolai csoport előtt világos, hogy egyik a másikat nem nélkülözheti.”

„Ennek a szétválásnak kárát vallja nem csupán a tudomány és műveltségünk, hanem népünk egységessége is”, írja Becker.

Az univerzitások és technikai főiskolák egymásrataltságát hangoztatják a német technikai főiskolák tanárai is. Így Riedler szerint is szükséges a technikai főiskoláknak az univerzitással való egyesítése. Ez a folyamat lenne a vezetője a valódi egységes főiskolának, amely az összes tudományokat magában foglalná.

Az egyesítés előtt azonban keresztül kell vinni a technikai főiskolák reformját. Meg kell szüntetni a nagymértékű szétagolódást. Nagy súlyt kell vetni a sokoldalú kiképzésre és az általános képzettségre. Lehetővé kell tenni a széleskörű közgazdasági kiképzést.

Mindezeket a reformtörekvéseket szisztematikusan foglalta össze H. Aumund előbb a danzig, ma a charlottenburgi technikai főiskolának tanára: *Die Hochschule für Technik und Wirtschaft* című igen érdekes tanulmányában.

A jövő főiskolájának kialakítására vonatkozó tervzet szerint Aumund a technikai főiskolát a közgazdasági tudományok széleskörű művelése által *technikai és közgazdasági főiskolává* kívánja átalakítani. Ezt az átalakítást Berlinben a kereskedelmi főiskolának a charlottenburgi technikai főiskolához való csatlakozásával tervezte. Ebből az egyesítésből mind a két főiskola tanulóinak jobb kihasználását és a szükséges állami kiadások esökkenését reméli. A technikai és közgazdasági főiskola közgazdasági fakultásának feladata általános közgazdák, szabadalmi ügyvivők, iparfelügyelők, biztosítási tisztviselők, ipariskolai tanárok stb. kiképzése. A vonatkozó tanulmányi rendet a charlottenburgi technikai főiskola javaslata szerint állították össze. A német technikai főiskolai tanárok jól tudják, hogy a gyakorlatba kilépő mérnökök túlnyomó

része olyan működési területre jut, ahol a technikai feladatok mellett a tevékenység súlypontja tulajdonképpen kereskedelmi kérdésekre esik. Hangcsatják, hogy az iparban, a kereskedelemben és a közigazgatásban kereskedelmileg iskolázott mérnökökre, viszont technikailag tájékozott kereskedőkre van szükség. Éppen ezért nagy nyereségnek tartják a kereskedelmi főiskoláknak a technikai főiskolákkal való egyesítését.

Aumund szerint is a végcél, az ideál, az egységes főiskola, a valódi univerzitás. Ennek a célnak elérésére azonban mindenekelőtt az szükséges, hogy a technikai főiskolák az összes technikai tudományokat foglalják magukban. Külön bányászati, kohászati, erdészeti főiskolának nincs értelme. A fejlődés mutatja, hogy a csonka technikai főiskola izolálva marad és a technikai élet egyetemeségével való eleven összefüggését elveszíti.

Ilyen izoláltságban szenved huzamosabb idő óta nálunk a volt *selmeci* főiskola. Ezt az izoláltságot tapasztaljuk az *osztrák Hochschule für Bodenkultur*-nál, valamint Németországban a *clauthali* és *freibergeri* bányászati akadémiáknál. Sőt nem maradt ment ettől a veszélytől a látogatott és gazdagon felszerelt *berlini* bányászati akadémia sem, noha hatalmas országos geológiai intézetre támaszkodva, ebben nagy gyámolítást nyert s noha a tudományos technikai élet középpontjában, Berlinben, nagy gyűjtemények, gazdag könyvtárak székhelyén volt elhelyezve. Ma már ez az akadémia a charlottenburgi műegyetem bányászati fakultása.

A csonka technikai főiskolák, amint a tapasztalat mutatja, nem életképesek.

Az összes technikai tudományokat művelő technikai főiskolákból fejlesztik tovább a technikai és közgazdasági főiskolákat.

Aumund reformtervezetét sok megértéssel s eddig sohasem tapasztalt érdeklődéssel fogadták. A porosz kultuszminiszter elismerését fejezte ki a reformtervezet kitűnő volta fölött és ennek a tervezetnek értelmében az 1926/7. tanévben a berlini (charlottenburgi) technikai főiskolán az általános tudományok fakultásának keretén belül megkezdődött a közgazdaságtudományi kiképzés.

Hasonló átszervezés történt már két esztendővel korábban a *müncheni*, valamint a *drezdai* technikai főiskolán is. Amott külön *közgazdasági fakultást* szerveztek, emitt a *kultúrtudományi fakultás* keretén belül történik a mélyreható közgazdasági kiképzés.

A berlini műegyetem legújabb programjából az is kitűnik, hogy az előbbi nagymértékű széttagolás megszűnt, a fakultások száma kevesbedett. Az egyes fakultások keretén belül, anélkül, hogy teljesen elkülönítve volnának egymástól, történik azután a különböző tudományesportok szerinti tagozódás. Így a berlini technikai főiskola a korábbi egymástól független nyolc fakultás helyett ma csupán négy fakultásra tagozódik. Ezek: 1. az *általános tudományok* (matematika, természettudományok, közgazdasági tudományok) fakultása; 2. az *építő-tudományok* fakultása két tagozattal, a) az *építészeti*, b) az *építőmérnöki* tagozattal; 3. a *gépgazdaság* fakultása (Fakultät für Maschinenwirtschaft) három tagozattal, a) a *gépészeti*, b) az *elektrotechnikai* és c) a *hajó-, hajógépészeti és légi közlekedő járóművek* építési tagozatával; 4. az *anyaggazdasági* fakultás (Fakultät für Stoffwirtschaft) a) a *bányászati* és b) a *chemiai* és *kohászati* tagozattal.

A főiskola tanulmányi rendjéből az is kitűnik, hogy a technikai tudományok előadását az I. évfolyam első szemeszterében megkezdik.

Az előrebocsajtottak után önkéntelenül is fölmerül a kérdés, vajjon a mi egyetlen technikai főiskolánkon szintén hasonló-e az állapot, mint amilyen volt a század elején a német technikai főiskolákon.

Tárgyilagosan állapíthatjuk meg, hogy a széttagolással járó bajok nálunk nem voltak és nincsenek meg.

A technikus-oktatásban nálunk az elv: a lehetőleg sokoldalú kiképzés.

Az építészeti és mérnöki fakultás nálunk kezdettől fogva egyesítve van — ami egyik kívánsága volt a német reformtervezetnek.

A gépészmérnöki fakultás nálunk nincs széttagolva, hanem egységes.

Tanulmányi rendünk olyan irányú átalakítása folyamatban van, hogy a technikai tudományok oktatása már az első évben megkezdődjék. Ilyen módon a negyedik évben a hallgatóknak lesz arra idejük, hogy egyrészt olyan szaktudományokat, amelyekben tudásukat kimélyíteni akarják, másrésztől általánosan képző tantárgyakat is szabadon választhatnak.

A közgazdaságtudományi széleskörű kiképzés lehetősége már 1914 óta megvan műegyetemünkön. Van közgazdasági fakultása s ilyen módon a műegyetem a technikai és közgazdasági tudományok egyeteme.

A közgazdasági tudományok széleskörű művelése tekintetében tehát megelőztük a német vagy egyéb nyugati technikai főiskolákat.

A műegyetem közgazdasági fakultására azonban csakis főiskolát végzett hallgatók iratkozhatnak be. A műegyetemet végzett hallgató tehát még egy ötödik évet kell, hogy rááldozzék a közgazdasági széleskörű kiképzésre.

Úgy gondoljuk, hogy a technikusok közgazdaságtudományi kiképzésének az a módja a legcélszerűbb, ahogyan az műegyetemünkön történik. Az előkészítő és a technikai tudományok oktatásának olyan mértékű megrövidítése ugyanis aligha lehetséges, hogy az a négyéves technikai főiskolai kurzus alatt széleskörű közgazdaságtudományi kiképzést is lehetővé tenne.

A közgazdaságtan nyilván a technikai oktatással kapcsolatban már a harmadik, illetőleg a negyedik év tanrendjében foglal helyet, de bajosan lehetne helyet szorítani az alkalmazott közgazdaságtan különböző ágainak: az agrár-, az ipar-, a szociálpolitikának, a statisztikának, a pénzügytannak, a kereskedelem- és bankügynök, a közlekedéstannak stb., amely tárgyaknak előadása egy sereg speciális előadással egyetemben betölti a közgazdasági fakultás egyévi kurzusát.

A közgazdaságtudományi kiképzésben olyannyira fontos szemináriumi oktatásra hogyan juthatna idő a technikai osztályokon, ahol a hallgatók többrendbeli tervezési gyakorlatokkal a rajztermekben, vagy pedig kísérletekkel a laboratóriumokban állandóan el vannak foglalva.

És végül azt a fontos szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egészen más látóköre van annak a hallgatónak, aki már főiskolát végzett, mint annak, aki a középiskolából kikerülve kezd azonnal közgazdasági tudományokkal foglalkozni.

A technikai és közgazdasági tudományok közötti szoros kapcsolat következtében természetes, hogy sokkal sikeresebb a közgazdaságtudományi kiképzés azoknál, akik már technikai ismeretek birtokában vannak.

Látni tehát, hogy hazánk a mérnökök közgazdaságtudományi kiképzésére terén olyan intézményt alkotott, amellyel megelőzte a nyugatot.

Az országot ért nagy csapások ellenére, vagy talán éppen ezért, nálunk mindig meg volt az érzék a közoktatás, tehát a technikai oktatás szükségletei iránt is.

Az általánosan képző előadások jelentősége a műegyetemi oktatásban. Kétségtelen, hogy a technikai főiskolának a korról haladni kell, tehát a tudományos technika fejlődésével kapcsolatban kell a szaktudományok oktatási rendjét bővíteni.

A technikai főiskolai oktatás reformjának keretében újabban a közgazdaságtudományi kiképzés mellett előtérbe helyezik az általános képzést is.

A mérnök gazdasági értékeket az anyag, a gép és az ember segítségével teremt. Való, hogy a múlt században a technikai főiskolák kimerítő ismereteket csak a két elsőre, az anyagra és a gépekre adtak. A harmadiknak tanulmányozása az előbbi kettővel szemben háttérbe szorult.

Mindaddig, amíg a mérnök kisebb vállalat, gépgyár, műhely szolgálatában állott, elegendő volt az anyagra és gépre szorító ismerete. A korábbi idők kisebb vállalatai azonban az idők folyamán óriásokká nőttek, száz és száz hivatalnokkal, több ezernyi munkással. Ilyen vállalkozás mérnökének már nem elég csupán az anyagot és gépet uralni, hanem különböző képzettségű emberekkel kell foglalkoznia, vagy igazgatási munkát kell teljesítenie.

A mérnöknek tehát a főiskolán nemcsak a szakképzést kell megszereznie, hanem kulturális és etikai értékeket kell az életbe kivinnie. Ma már különben is rájöttek arra, hogy a karakterképzés, az emberekkel való bánás legalább is olyan fontos, mint a szakképzés. Személyes rátermettség és karakter az érvényesülés alapja.

Bölesen állapította meg már tíz lusztrummal ezelőtt *Max Maria Weber*, a hírneves vasúti mérnök: neveljétek általános képzettségű egész embereket és ezekből mérnököket. A mérnökök érvényesülésének problémája ezzel megoldódik.

Az általános képzettséget előmozdító előadások ugyan eddig sem hiányoztak a technikai főiskolákon, de megállapítható, hogy hasonlóan, mint az iparban a gépet és a motorikus erőt az emberi lélekkel szemben túlbecsülték, a technikai főiskolák oktatási rendjében a szaktudás, az ismeretek halmaza ellenében a karakterképzést befolyásoló előadások háttérbe szorultak.

Nyilvánvaló, hogy ha ezen az állapoton segíteni akarunk, a technikai főiskolák oktatási rendjében meg kell találni a kapcsolatot az úgynevezett szellemi tudományokkal. Ennek megfelelően a társadalmi, illetőleg közgazdasági tudományok mellett elsősorban a történeti tudományok művelése szükséges és pedig a technika, a közgazdaság, a művelődés történetének tanulmányozása. Ezt a célt szolgálja *Aumund* reformtervezetében az a bevezető előadás is, amely a hallgatóságnak általános áttekintést nyújt az egész munkaterületről, amelyben tudományos kiképzését kívánja.

A berlini technikai főiskolán ezt a tervezetet legújabbán meg is valósították. Az építő mérnököknek ilyen irányú bevezető előadást tartanak, a gépgazdasági fakultáson pedig *Matschoss* előadja a technika történetét.

Az általánosan képző előadások közé a technikai főiskolákon fel kell venni a filozófiát is. Ebben a tekintetben elsősorban a drezdai technikai főiskola vehető mintául, ahol az általános tudományok osztálya tulajdonképpen a filozófiai fakultásnak egy neme. Nagy súlyt kell vetni továbbá az idegen nyelvek ismeretére is.

Kétségtelen, hogy mindezt a tananyagot a technikai főiskolák négyéves oktatási rendjébe nem lehet beilleszteni, ha csak lényegesen nem koncentrálnák az előkészítő és technikai tudományok tananyagát.

A technikai tudományok hatalmas fejlődése következtében nyilván erre gondolni sem lehet. A technikai felsőoktatás kérdésének tárgyalására kiküldött német bizottság még a világháború előtt közzétett jelentésében a következőket állapítja meg: „A technikai főiskolák tanulmányi terve idáig oly sok előadási és gyakorlati órát foglal magában, hogy a tanulóknak alig marad idejük a hallgatott technikai előadásokat földolgozni, vagy pedig a szigorlatokon nem követelt általánosan képző előadásokat hallgatni.“

„Mindezeknél fogva a technikai főiskolák tanulmányi és szigorlati rendjét oly módon kell kialakítani, hogy a hallgatóknak lehetséges legyen a *tantárgyak szabad választása által* általánosan képző előadásokat hallgatni.“

A kir. József-műegyetem a közgazdasági tudományok részletes tárgyalását

az ötödik esztendőre tette át és ilyen módon tanrendjének máris folyamatban levő átalakításával a négyesztendei technikai kiképzés alatt lehetővé fogja tenni több általánosan képző előadás hallgatását.

A kir. József-műegyetem azon a mesgyén halad, amelyen a kívánt reformok létesíthetők.

Befejezés.

A tudományos technikának bámulatraméltó eredményei következtében ma már mindenütt belátják, hogy a technikai főiskolák, a technikai tudományok ápolói és fejlesztői, az államok haladásának legjelentősebb előmozdítói.

A tudományosan képzett technikusok vezette technikai munka hasznos eredményei nálunk is nyilvánvalók.

A József-ipartanoda alapításakor 35 km körforgalmi vasútunk volt, amikor a kir. József-műegyetem lágymányosi telepére átköltözik, több mint 20.000 km.

Folyóvizek szabályozásával és az ármentesítéssel nagy kiterjedésű földterületet szereztünk megművelés alá.

Újabb honfoglalás itt a mérnök munkájának eredménye. A Tisza-völgyén ma az ármentesített terület túlhaladja a két és félmillió hektárt. Ez az eredmény Európában páratlan, Csonka-Magyarország szempontjából pedig életkérdés. A Tiszavölgy lakosságának egzisztenciáját az ármentesített területek hiányában ma alig lehetne biztosítani.

Iparunk fejlődésében a tudományos technikai munka sikere kétségbe nem vonható. Ez a nagymértékű haladás javarészt a kir. József-műegyetemről kikerült technikusok munkája.

De nemcsak itthon, a külföldön is nagy szellemi tőkét szolgáltattak tudományosan képzett technikusaink a technikai alkotások sikeres megteremtéséhez.

A kir. József-műegyetemen nevelt technikusok tudása diadalmasan versenyez a gall-szellemmel táplált mérnökével. A mi mérnökeink alaposága eléri, sőt túlhaladja a németekét, gyakorlatiassága versenyre kel az angollal és amerikaival.

A transzszibériai, mandzsuri, délafrikai, ausztráliai s holland gyarmati vasúti alkotásokhoz a kir. József-műegyetemen nevelt magyar mérnökök szellemi tőkéje is hozzájárult.

Az amerikai nagy iparvállalatokban a magyar technikus nem ritkaság. Az elektromos találmányok terén, a levegő meghódításában a magyar mérnökök alkotóereje diadalokat arat.

Mindezek az eredmények az alma mater dicsőségét öregbítik s bizonyítják, hogyha színvonalát fenntartjuk, az új épületnek felavatásakor kifejezett királyi óhaj valóra válik: „*A kir. József-műegyetem egyre gazdagabban fogja árasztani a nemzetre a produktív munkán alapuló gazdasági erősödés áldásait*“.

11. §. A BÁNYAMÉRNÖKI ÉS ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA.

Írta: MIHALOVITS JÁNOS.

I. A főiskola története. II. A főiskola jelenlegi szervezete és tanulmányrendje. III. A főiskola hallgatóinak száma. IV. A bányászati, kohászati és erdészeti tanulmányok felsőfokú tanintézetei a külföldön.

I. A főiskola története.¹

1. A főiskola feladata: a bányászat, kohászat és erdészet terén alkalmazandó mérnököknek elméleti és gyakorlati alapon való kiképzése, valamint a vonatkozó tudományágaknak szisztematikus fejlesztése; az intézet tehát műszaki főiskola jellegével bír.

Mint mérnökképző tanintézet a hasoncélú európai intézetek között az 1747-ben elsőnek létesített franciaországi École de ponts et chaussés után, időrendben másodiknak Mária Terézia által 1763-ban Selmecbányán állított fel.

Az oktatás körét eredetileg és 45 éven át kizárólag a bányászat speciális igényei szabták meg; e centrumból azonban igen tág mezőkre futottak ki az érdekeltség szála. Különösen kiemelendő, hogy a bányabiztosítás és a kohászat fa- és faszén szükséglete révén, az ásványtermelés és ércolvasztás lehetőségének, valamint tartamosságának feltételei sorában az „erdő” is rendkívül fontos szerepet töltött be,² minek folytán a selmeci főiskolára az adott viszonyok követelményeihez képest az erdészeti tudományok ápolása is hárult.

Rendszeres bányászati szakoktatással, mely kincstári bányatisztek kiképzésére irányult, Magyarországon már 1735-ben találkozunk. Az ezévi június 22-én kelt udvari rendelet a hidraulikus gépészetben, továbbá az út- és hídépítésben kitűnt s ezen a címen a berlini akadémia tagjai közé is beválasztott Mikovényi Sámuel vezetése alatt Selmecbányán egy iskolát létesít, melynek tanterve szerint a mennyiségtant a kizárólag e feladatra kinevezett Mikovényi adja elő, míg a szaktárgyak, és pedig közvetlenül az üzem körében demonstrációval kísért előadását négy aktív bányatiszt látja el. A tanfolyam két évre terjed s elvégzése után a tanulók elméleti és „in ipso opere operante” gyakorlati vizsgát tettek. Hasonló szakiskolát emelt az udvari kamara 1747-ben Szomolnokon és a Bányaságban.

Ezek a tanintézetek a teoriának csak alárendelt s inkább azt a szerepet juttatták, hogy a fennálló praxis észszerű alapjai szempontjából az üzem vezetésére kiképzendő személyzetet előítéletektől ment, elfogulatlan gondolkozásra és öntudatos műszaki tevékenységre szoktassák.

A matematikai és természettudományos alapon álló, a régi empirikus fel fogás és eljárások megjavítására és egészen új esapások kitűzésére hivatott, szoros értelemben vett *bányamérnöki elméleti oktatás* hazánkban s egyszersmind az egész kultúrvilágon az említett bányásztanodának Selmecen 1763-ban történt megalapításával veszi kezdetét.

Hogy Magyarországon a műszaki ismeretek tudományos fejlesztésére és

¹ Faller Gusztáv: A selmeci m. kir. bányász- és erdészakadémia évszázados fennállásának emlékkönyve, 1871. — Pauer János: A selmecbányai m. kir. bányászati és erdészeti akadémia története, 1896. — Vadas Jenő: A selmecbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője, 1896.

² Az okszerű erdőgazdaság céljából kibocsátott rendelkezésekkel először a bányavidékeken találkozunk; az 1573-i Miksa-féle bányarendtartás az erdő védelme, gazdaságos kihasználása és a letarolt vágások felújítása érdekében részletes intézkedéseket tartalmaz, s az erdészeti ügyek közigazgatását a bányamester hatáskörébe utalja.

felsőbbfokú intézményes terjesztésére éppen a bányászat körében történt meg az első lépés, annak oka egyrészt abban rejlik, hogy e termelési ágazat nálunk a kamerális érdeket, a virágzó és messze földön hírneves magyar bányászat tetemes adója (urbura) kapcsán, valamint a kötelező nemesfémbeváltás révén a legközelebből érintette; másrészt a XVIII. század közepén, az építészet különböző terrenumaitól eltekintve, szinte kizárólag a gépekkel dolgozó bányászat vetett fel érdemleges technikai problémákat; hiszen az ipar, mely a műszaki tudás gyümölcsöztetésének ma legtermékenyebb vidéke, akkor még a kézműves-ség alacsony szintjén, gyenge egyéni vállalkozások szűk határai között termelte a kisszámú és szerény fogyasztóközönség ugyancsak szegényes igényeihez mért egyszerű cikkeket.

A selmeci felsőfokú tanintézet kiépítése a sürgősség fokához igazodó egymásutánban haladt. Az 1763-ban az ásványtan, vegytan és kohászat számára rendszeresített katedrát 1765-ben a mennyiségtan tanszéke, majd 1770-ben a bányaműveléstani tanszék felállítását követi. A felsőiskolai jelleget határozottan karakterizálta a kinevezett első három professzornak egyénisége, akik közül a kohászati tanszékre meghívott *Jaquin Miklós* előkelő vegyész hírében állott, később a bécsi egyetemen folytatta tanári működését és tudományos érdemeiért bárói címmel tüntettetett ki; nem maradt mögötte a Jézustársasági atyák sorából a mennyiségtan tanszék vezetésével megbízott *Boda Miklós* sem, aki előzőleg a gráci fizikai múzeum igazgatói tisztét töltötte be s mint matematikus is köz-elismerésben részesült; végül a bányaműveléstani katedra professzora, *Delius Traugott Kristóf*, a kettős monarchia bányászvilágának páratlan szaktekintélye volt, akinek nagy tudományos felkészültséggel készült rendszeres bányaműveléstani tankönyvét ma is klasszikusnak kell ítélnünk; a munka különben e téren az első szisztematikus irodalmi alkotás¹ s a párizsi tudományos akadémia pártolása mellett francia fordításban is napvilágot látott.

Az 1770-ben adományozott „akadémia” cím már csak az iskola eddigi belső tudományos jellegének külső kifejezését jelentette.

A tanári kar úttörő gremiumát a méltó utódok egész sora követi; legyen szabad itt a XVIII. századbeliak közül különösen kettőt kiemelnünk: *Scopoli Jánost*, aki bölesészeti és orvostudor volt s később a páviai egyetem vegytani s növénytan tanszékét nyerte el, továbbá *Haidinger Károlyt* (1788), akinek a földtan körébe vágó egyik munkáját a pétervári tudományos akadémia pályadíjjal jutalmazta.

Az akadémiai oktatás három, egy-egy éves tanfolyamra oszlott; az első évben a minden technikának alapját képező matézis (aritmetika, algebra, geometria, trigonometria, stereometria) és fizika (mechanika, hidrosztatika, aerometria, hidraulika, optika); a második évben a mineralógia, vegyészeti, kémlelészet és kohászat; a harmadik évben a bányaműveléstani (beleértve a földtant, ércelő-készítést, géptant, üzemi szervezetet és adminisztrációt), a kamerális tudományt, bányajogot és erdészetet is,² adatott elő. A tanév január 1-től december 31-ig tartott; csak 1834-ben hozták be a szeptember és október hónapokra eső nagy szünetet.

A II. és III. tanfolyam látogatására való boesátás az előző tanfolyam tárgyaiból a főkamagrófi hivatal jelenlétében teendő vizsga sikerétől függött.

¹ A bányászatról szóló korábbi ismertetések s ezek között első helyen Agricola Györgynek Baselben, először 1556-ban kiadott „De re metalica libri XII.” című munkája, csak a fennálló bányászat és gyakorlati eljárások egyszerű leírására szorítkoznak és a bányaművelést mint mesterséget kezelik.

² Mária Terézia 1770-ben kiadott rendeletében hangsúlyozottan megköveteli az erdészeti ismeretek előadását „Zumalen diese Cultur dem Bergbau unumgänglich nöthig ist”.

Az előadások hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton délelőttöként 2–2 órában folynak, a hét többi napja, valamint a délutánok általában véve rajz-, üzemi és egyéb gyakorlatokra fordíttatnak, mely gyakorlatokon tapasztalatról a hallgatók tanárjuknak hetenként írásbeli jelentést voltak kötelesek tenni; a jelentések minden negyedévben a főkamagrófi hivatalhoz terjesztettek fel; 1833 óta a növendékek a háromévi tanfolyam végeztével a bányászat különböző ágainál egy évet tartoztak eltölteni, mely gyakorlati idő alatt, a tél folyamán, a hivatalos iránytant hallgatták.

Az intézet hallgatói közé nemcsak a humaniorákat végzett, de oly egyének is felvétettek, akik formális kvalifikáció nélkül, az elvont előadások eredményes látogatásához megkívánt előismeretek bizonyítékát szolgáltatták. 1809-ben azok részére, akik megfelelő előképzettséggel nem rendelkeztek, a logika, mennyiség-tan és természetből egyéves „filozófiai kurzus” és ennek ellátására új tanszék létesített. Minden jelentkező, tekintet nélkül arra, hogy a most említett tárgyakat valamely egyetemen vagy gimnáziumban már hallgatta, a főkamagróf elnöklete alatt tartandó felvételi vizsgára volt köteles és csak ennek a vizsgának sikeres letétele esetében mentették föl a kurzus hallgatása alól. A bányatisztviselők és bányatulajdonosok gyermekei s közöttük elsősorban a magyar honosok praeferenciát élveztek. Az ú. n. praktikánsok állami ösztöndíjban részesültek s tanulmányaik befejezése után kincstári alkalmaztatásra volt igényük. A saját költségükön tanulók (Bergschüler) felvétele ügyében eredetileg esetenként az udvari kamara döntött, mely praxist az 1832 február 21-én kelt udvari rendelet megszüntetvén, kimondotta, hogy a felvételhez a filozófia abszolválásának igazolása elegendő s felsőbb hozzájárulásra többé szükség nincsen.

Az akadémia tanárai bányatanácsosi rangba neveztettek ki s egyben a főkamagrófi hivatal szavazati joggal bíró ülnökei is voltak. Az intézet igazgatása a főkamagróf hatáskörébe tartozott; a főfelügyeletet a bécsi udvari kamara gyakorolta.

A főiskola különösen laboratóriumi munkákkal kapcsolatos tanítási mód-szere miatt tűnt ki s oly hírnévre tett szert, hogy hallgatóságában Európa minden művelt nemzete talált képviselőt és *mikor a francia állam 1794-ben a párizsi műegyetemet felállította, a selmeci akadémia oktatási módszerét vette alapul.*

2. Mérföldjelző a főiskola történetében az 1808., illetőleg 1809. év. Ekkor létesült, illetőleg nyílt meg Selmecen az erdészeti tudományok önálló művelése és felsőfokú oktatása céljából az erdészeti tanintézet.

A XVIII. század vége felé ugyanis a közlekedési eszközök szaporodásával és a faanyagot igénylő s feldolgozó iparágak fellendülésével az „erdő” kiemelkedik kisszerű helyi szerepéből, a piac és a köztudat oly nemzeti kincsnek kezdi tekinteni, melynek gondozása nemcsak a bányavidéken életbevágó és nem egyedül a bányászatra tartozik, hanem az állam egyetemes jólétének nélkülözhetetlen emeltyűje és mint ilyen, speciális tudományos művelést és országosan általános gyakorlati intézkedéseket követel. A modern szellem az erdővédelemről szóló 1790. évi LVI. és LVII., valamint az 1807. évi XVII., XX. és XXI. magyar országgyűlési törvénycikkekben nyer legislatív megnyilatkozást; a kormányzat terén pedig a selmeci erdészeti tanintézetnek rakja le alapköveit.

Az első és egyben a szervezést is végrehajtott erdésztanár *Wilkins Henrik*, a filozófia és orvostudományok doktora, akit 1835-ben *Faistmantel Rudolf* váltott fel.

A tanulmányi idő eredetileg két évben állapított meg, 1811-től fogva azonban a bányászokkal együtt hallgatott, fentemlített „filozófiai kurzus”

beiktatása folytán három évre terjedt. Az erdészeti tantárgyakat két éven át heti négy órában a bányásznövendékek is kötelesek voltak látogatni.

Az erdészeti intézet 1838-ban a bányászati akadémiaiba olvadt s ettől kezdve a főiskola „bánya- és erdőakadémia” nevet vette fel.

Az egyesített tanintézet 1846 október 6-án kelt legfelsőbb jóváhagyással új szervezetet nyert. Ekkor már hat katedrán hat rendes tanár működött, akik a főkamagróf, mint akadémiai igazgató, elnöklete alatt, a főkamagrófi hivatal mellett, önállóan szervezett tanácsot alkottak. Ennek a „cs. kir. bánya- és erdőakadémiai igazgatóságnak” hatásköre az akadémiát illető összes ügyek vitelére kiterjedt s felterjesztéseit a bécsi udvari kamara útján egyenesen Ő Felségéhez intézte.

A növendékek tanulmányi ideje a bányászati szakon négy évre terjesztett ki, és pedig a túlterhelés veszélyének elkerülése céljából olyképp, hogy szemeszterenként a rajzon kívül a szaktárgyak közül kettőnél több kollégiumot felvenni nem lehetett; az erdészeti fakultáson továbbra is a háromévi kurzus maradt meg. A bányász- és erdésztnövendékek az első évben együttesen hallgatták az alsó és felső mennyiségtant, geometriát, természettant és eröműtant; a bányászok a második évben a vegytant, ásványtant és polgári építészetet; a harmadik évben a földtant, paleontológiát, bányaművelést és ércelőkészítést, bányajogot, perrendtartást és géptani szerkesztést; a negyedik évben a bányamérést, bányagéptant, hivatalos iránytant, kémlelést, kohászatot, érebeváltási rendszert, pénzverést és a kettős számvitelt; az erdészek a második évben a vegytant, kőzet- és talajtant és a polgári építészetet, a harmadik évben a növénytant, állattant, erdőművelést, erdőigazgatást és erdőmérést hallgatták. Mindezekhez a megfelelő gyakorlatok járultak.

Alig kezdte meg azonban az így korszerűsített főiskola reorganizált tanszerveinek életbeléptetését, máris gátat vetett működésének a 48-as magyar szabadságharc fegyveres tényei és ennek leigázása után, az abszolút osztrák hatalom érvényesülése folytán bekövetkezett politikai konstelláció. A hazafias ifjúság Kossuth függetlenségét lobogója alá sietett, mire a Kamarilla megtorlásokkal 1849 március 16-án bezárta az akadémia kapuit. Az idegen növendékek végképp elszakadtak a bányászati tudományok selmeci fókuszától, a magyar honosok pedig tanulmányaik befejezése céljából a vordernbergi, leobeni és pribrami bányászati tanintézetekre voltak kénytelenek beiratkozni.

Az 1850-ben ismét megnyitott akadémia az 1846-i alapokon folytatta működését, de tanulmányi rendszere az abszolút korszak alatt is bizonyos változásokat szenvedett, amelyek a terjedelmesebb vállalkozássá fejlett bányászat és kohászat fokozottabb igényeivel iparkodott számot vetni. Különösen nagy haladás mutatkozik a géptan és kohászati előadások kereteinek jelentékeny kibővítésében; 1860-tól kezdve a gépszerkesztés, továbbá a bányagéptan és külön a kohógéptan, valamint az idetartozó rajzgyakorlatok számára az utolsó három évfolyamban tekintélyes óraszám van biztosítva s 1866 óta e kollégiumok egy önálló tanszék munkakörét alkotják. Különválnak a kohászat- és a kémleléstántól a vegytan és természettan, melyeknek előadása szintén egy újonnan felállított katedra feladatkörébe van utalva; másfelől az így tehermentesített kohászati tanszék kollégiumainak általános kohászatra és speciális fémkohászatra való osztása mellett intenzívebb óraszámmal szolgálja a szakképzés érdekeit.

Az erdészeti fakultás bekapcsolása óta működött tanárok és igazgatók közül különösen kiváltak: a lángeszű *Schittkó József*, aki a közvetlen hatású vízoszlop-gépek vezérművének nagyjelentőségű megreformálásán kívül a forgó mozgással működő vízoszlopos gépet találta fel; *Russegger József*, cs. kir. miniszteri tanácsos, aki főleg az ércelőkészítés körébe vágó irodalmi tevékenységével szerezte

hírnevét s Európában, Ázsiában és Afrikában tett utazásainak tapasztalatairól megjelent munkája nyomán számtalan tudományos társulat tagjai közé választott; a találmányaiért többszörösen kitüntetett *Svatzer Gábor*; a vegytan terén internacionálisan ismert dr. *Wehrle Alajos*, aki, mielőtt selmeci professzorral kineveztetett, a bécsi egyetem rendkívüli tanára volt; *Hönig János*, a polgári építészet tanára, aki utóbb a bécsi műegyetemre rendes tanárnak hivatott meg stb.

3. A magyar alkotmánynak 1867-ben bekövetkezett visszaállítása új érányit az akadémia fejlődésében. Az eddig a kettős monarchia közösen kezelt szakigényeinek együttes fedezésére hivatott iskola most már kizárólagosan magyar állami intézmény karakterét ölti fel. A főfelügyeletet a független magyar pénzügyi kormányzat gyakorolja s az eddigi hivatalos német nyelv helyébe, úgy az ügyvitel, mint az oktatás terén, a magyar nyelv használata lép. A felszabadult nemzeti élet eleven ereje azonban az intézet belső szervezetében és a mérnök-képzés többirányú lényeges vonatkozásaiban is mélyreható és a liberális szellem jegyében született reformokat indított meg.

A *Farbaky István* által szervezett és 1872-től 1876-ig érvényben volt akadémiai rendszabályok a teljes tánszabadság és a specializálás elveire fektették az oktatást, mely 1. a bányászati, 2. fémkohászati, 3. vaskohászati, 4. gépészeti és építészeti és 5. az erdészeti szakiskolák között oszlott meg. A tanidény minden szakon egyformán három évben volt megállapítva; az erdészeti szakot végzett hallgatók, amennyiben ú. n. „erdőmérnöki“ minősítésre pályáztak, még egy további éven át intenzívebben hallgatták a szoros értelemben vett technikai tárgyakat. Az alaki képesítés az államvizsga sikeres letételével szerezhető meg; ellenben a szemeszterek végén olynemű vizsgák, melyek alapján abszolutóriumok vagy tanbizonyítványok lettek volna kiadhatók, nem tartattak. Viszont a tanárok szemeszterenként legalább kétszer kollokviumok útján kötelesek voltak hallgatóik előmeneteléről meggyőződést szerezni, de a kollokválásra csak az ösztöndíjas és azok a hallgatók szorítottak, akik ösztöndíjat óhajtottak elnyerni.

Az akadémia igazgatása autonóm alapokon épült fel, amennyiben a selmeci főbányagróf eddigi igazgatói hatásköre megszűnt, s úgy az igazgatót, mint az aligazgatót és az egyes szakiskolák élén álló szakfőnököket a tanári kar a saját kebeléből választotta. Az igazgatót ebbeli minőségében Ő Felsőge erősítette meg.

Az új tanrendszer azonban mindjárt az első turnusban megbukott, mert a hallgatók a tánszabadsággal visszaélve, a lelkiismeretükre bízott köteleesség teljesítésnek nagyon fogyatékos tanujelét adták; az első évfolyamban csak 36%, a másodikban 51% és a harmadikban 59% kollokvált.

A szomorú tapasztalatok 1876-ban ismét új tanulmányi rend kibeosztatására vezettek, amelynek módosító intézkedései közül a következőket emeljük ki:

A szakiskolák eddigi beosztása megtartott. Minden szemeszter végén — ülnökök jelenlétében — rendes, a tanév elején pedig pótló vizsgálatok folynak. Aki valamely tantárgyból a vizsgát letenni elmulasztja, vagy a pótvizsgálaton eredményt felmutatni nem képes, az illető tantárgyat a legközelebbi tanévben ismételve köteles hallgatni; ha pedig az ismételve hallgatott tantárgyból a szemeszter végén sem nyer vizsgaosztályzatot, az akadémiaóról végleg elbocsátandó. Ezen kényszerrendszabályok folytán az ifjúság tanulmányeredményeiben lényeges javulás állott be.

1895-ben a tanrend módosulást szenvedett; nevezetesen az általános géptan s előkészítő tárgyainak hallgatása a bányászokra is kiterjesztetett; ezzel azonban a speciális bányagépészeti szakiskola elvesztette létjogosultságát és mint fölösleges, tényleg el is töröltetett. Ugyanebben az évben a gyakorlati kiképzés intenzívításának fokozása céljából behozattak az ösztöndíjasokra kötelező nagyszűnidei gyakorlatok, amelyeket a szakbavágó üzemeknél kellett teljesíteni.

Nevezetes fordulópontot jelent az alma mater történetében az 1904. évi reorganizáció, mely az intézet belső és külső jellegében a modern egyetemi oktatás és szervezet nivójának kellékeit iparkodik megvalósítani. Az „akadémia“ címet, mely ezidőtájt egy sereg középfokú tanintézet hivatalos megjelölésére szolgált, a tudományokkal való foglalkozás felső szintjét jobban kidomborító „főiskola“ elnevezés váltja fel; a „bányamérnöki“, „kohómérnöki“ és most már általánosított „erdőmérnöki“ jelző pedig a végzett hallgatók gyakorlati alkalmazásának társadalmi karakterét juttatja pregnánsan kifejezésre. A főiskola élén a rendes és rendkívüli tanárokból álló autonóm főiskolai tanács s az általa kétévinként választott „rektor“ áll; a főfelügyelet a pénzügyminisztert illeti, aki hatóságát az erdészeti fakultásra nézve a földművelésügyi miniszterrel egyetértőleg gyakorolja. Az 1. bányamérnöki, 2. fémkohómérnöki, 3. vaskohómérnöki és 4. erdőmérnöki szakosztályok ügyeit a tanács által évenként választott szakosztályfőnökök vezetik. A tanulmányi idő minden osztályon négy évre terjed; egyébként a szemesztervégi kötelező vizsgák rendszere fönntartatott s a mérnöki oklevél is, úgy mint eddig, az abszolutórium elnyerése és legalább kétévi üzemgyakorlat után tehető államvizsga sikeres kiállása esetében adatik ki; minősítő ereje, a mérnökrendtartásról szóló törvényünk szerint, a műegyetemen szerzett mérnöki diplomával egyenlő értékű.

A külföld előtt is közismert tény, hogy Magyarország 1867 óta úgy a szellemi kultúra, valamint a gazdasági élet nivója szempontjából s utóbbi tekintetben főleg a nagy tőke nagyobb arányú bekapcsolása folytán rendkívül szerencsés fejlődésnek indult. Részünkről elegendő rámutatni a bányászat és kohászat fellendülésére, melynek súlypontja a kincstárról a túlnyomóan részvénytársasági alapon szervezett magánvállalkozás faktoraira esüszott át s ezek kezében különböző feldolgozási és finomító művekkel kibővített nagy és vegyes üzem jellegű vállalkozás jelentőségét illusztrálja pl. az 1914. évi statisztika, mely szerint ebben az évben a bánya- és kohótermékek összesen 197.913.312 koronányi értékéből a kincstárra csak 55.491.146 korona, tehát 28%, sőt ha a kősbányászatot mint állami monopóliumot kirekesztjük, csupán 13% esett, a többi 87% a privát üzemek produktuma volt.

Az okszerű erdészet hasonló méretű lépésekkel iparkodott a maga speciális érdekeinek és termelékenységének feltételeit megalapozni és tartamossá tenni; az 1879: XXXI. t.-cikk a kötött forgalmú erdőbirtokra kimondja a hatósági jóváhagyás alá terjesztendő üzemtervek kötelező készítését és kvalifikált erdészeti személyzet alkalmazását; az 1898: XIX. t.-cikk pedig a most említett erdők egy részének feltétlen, más részének arra az esetre szóló állami kezelésbe való adását rendeli el, ha a birtok jövedelme külön erdőtiszt tartását el nem bírja. Ilyen intézkedésekkel sikerült a múlt század 50—60-as éveiben az úrbéri erdők kiosztása nyomán nagy arányokban megindult devasztációnak útját állani s a kitermelést észszerű korlátok közé szorítva, nemcsak a meglévő faállományt a birtokosok könnyelműsége és a spekuláló tőke kapzsiságával szemben megtartani, de azt új ültetésekkel gyarapítani is, úgyhogy Nagy-Magyarország erdőterülete nem kevesebb, mint 12,642.000 holdat tett ki.

A haladás ez örvendetes lendülete végeredményben a főiskola padjain kapta a felhajtó erőt; a tanítómesterek buzdító szelleme és átplántált tudása gyümölcsozta a kiképzettek szakavatott és lelkiismeretes munkájában az eredményt. Felejthetetlen nevek a tanítványok emlékezetében, de a tudomány történetében is: *Farbaky István*, dr. *Schenek István*, *Herrmann Emil*, *Fekete Lajos*, *Vadas Jenő* és annyi más... *Farbaky*, rokonlelkű kollégájával, *Schenek*kel együtt már a múlt század 70-es éveiben egy világítóágzt fejlesztő készüléket szerkesztett,

majd a 80-as évek elején a Faure-féle gondolat alapján megkonstruálják a róluk elnevezett előnyös hatású akkumulátort, mely Európa összes államaiban szabadalmaztatott; egyébként az akkumulátorokról írt közös munkájukat a Magyar Tudományos Akadémia a Marczibányi-díjjal jutalmazta. Méltóképen sorakozik hozzájuk *Herrmann Emil*, akit a telített és túlhevített gőzök, a gázok termodinamikája, valamint a szilárdságtan és mechanika terén végzett széleskörű kutatásai és önálló megállapításai révén Grashof, Zeuner, Bach, Föppl és Fischer mellett egyenrangú társaként emlegetnek. Egyidőben dolgozik a főiskolán *Fekete Lajos*, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, kinek lankadatlan buzgalmát különösen az erdei fák földrajzi elterjedéséről az állam által segítségére rendelt Blattnyval együtt megírt, e nemből páratlan irodalmi alkotása hirdeti és *Vadas Jenő*, a magyar erdészeti kísérleti ügy úttörője és az erdészeti kísérleti állomások nemzetközi szövetségének egyhangúlag megválasztott elnöke.

4. A 150 éves főiskola felett elviharzik az 1914-ben kitört világháború, a hallgatók valamennyien a haza védelmére sietnek s csak felváltott csoportokban rövid kurzusokra jönnek vissza a haretérről, hogy jövőre foglalkozásuk termékenységének elméleti alaprajzát lelkükbe fogadják. Válságos idők, de nem a legszomorúbbak; hiszen az ellenséges államokban sem volt másképp... Sorsuk, miként hazájuk és vele az Alma Maternek végzet a békeaktával éri el a tragédia beteljesülését. Selmebánya idegen hatalom alá kerül s a főiskolának, mint magyar intézménynek, a megcsontított Magyarország határai között kell keresnie új otthonát.

Sopron városát illeti az érdem, hogy az ősi fészkeből kiűzött bányamérnöki és erdőmérnöki főiskolának a honvédelmi miniszter engedélyével az ú. n. Károlylaktanyában 1919 április hó folyamán menedéket és hajlékot adott; mely ideiglenes állapotot a katonatisztképzés redukciója folytán megüresedett itteni honvédfőreáliskolában való végleges elhelyezés követte.

Selmebányáról a tanári kar és segédtanyszemélyzet, valamint a hallgatóság a maga egészében menekülésszerűleg távozott el. A veszteség jellemzésére szolgáljon, hogy Selmebányán másfél századon át céltudatos és szakértő gonddal összehalmozott teljesen komplett gyűjteményeken, műszertárakon és 38.324 kötetből álló könyvtáron kívül a vaskohászati kísérleti ügyet egy a mai magyar valutában milliárdokra rúgó kísérleti laboratórium; az ére- és szénelőkészítés tudományos kérdéseinek megoldását hasonlóképpen egy külön e célra létesített telep szolgálta; a műszerek és egyéb felszerelés egy jó része saját vas-, fém- és faipari műhelyekben állítottatott elő; volt házilag kezelt 60 lóerős Diesel-motorral, generátorral és akkumulátorteleppel egybekapcsolva külön elektromos központ; tanulmányi célokra 476-65 kat. hold erdő, 12.000 hold vadászterület, üvegházzal és méhesszel kapcsolatos két botanikus-kert, 8 nagyobb halastó, 3 kisebb pisztrángtó, 25-9 hold erdészeti kísérleti terület, modernül berendezett cél- és gömblövőház és mindezek a megfelelő számú üzemi és lakásépületekkel felszerelve állottak rendelkezésre. A kár annál érzékenyebb, mert a főiskola a szakbeli mérnököket elméleti alapon gyakorlati irányban neveli.

A tudományos kutatás és a tanítás eszközeitől megfosztott intézet működése azonban — az öthavi szovjet-rémuralom és később a nyugatmagyarországi elesatolás újabb hontalansággal fenyegető veszedelme dacára — egy pillanattig sem szünetelt.

A műegyetem és más tudományos intézetek nélkülözhető felszerelési duplikátumaik átengedése útján testvéri szeretettel siettek a főiskola fölkarolására; a főhatóság milliárdos beruházási hitelekkel adta az Alma Mater iránti változatlan megbeesülésének ismételt tanujelét; a m. kir. belügyminiszter a budapesti államrendőrségnél üzemén kívül álló 80 és 60 lóerős Diesel-gépeket, dinamókkal

Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola, Sopron.

Mezőgazdasági Akadémia, Magyaróvár.

s egyéb tartozékokkal grátisz adta tulajdonunkba; Sopron város előnyös haszonbérleti feltételek mellett 6896 hold vadászterületet és 3336 hold tanulmányi erdőt juttatott kezünkre; a hazai bánya- és kohóvállalatok, valamint a nagyobb erdőbirtokosok tetemes készpénzáldozata és üzemberendezési tárgyakkal álló ingyenes adományai lehetővé tették elvesztett fölszerelésünk bizonyos fokú pótlását. E lelkes pártolásnak köszönhetjük, hogy, habár szerény keretek között, de dolgozhatunk és sikerrel taníthatjuk ifjúságunkat.

5. A felsőoktatás rendszere és szervezete a XX. században az egész művelt világon napirenden tartott eszmecserek középpontjában áll és ismételt megreformálásnak vettetett alá; hasonló mozgalmak jellemzik főiskolánk legutóbbi évtizedét s főleg a trianoni akta aláírása után következő esztendőket. A vajúdas eredményeképp lépett életbe 1923-ban az új tanterv, mely az intenzívebb művelés okából a specializált technikai tudományozásoknak a kor és a hazai viszonyokhoz igazodó önálló képviselőjét biztosítja, másrészt a termelés mindenirányú magán- és közgazdasági vonatkozásainak rendszeres és beható feltárásával mérnökjelöltjeinket a vállalatok kereskedelmi igazgatására is alkalmas technikusokká nevelni iparkodik. E célból részint a régi tanszékek kettéosztása, részint egészen új katedrák felállítása által a tanszékek száma tízzel szaporított; nevezetesen különválasztatott az érc- és szénélőkészítést a bányaműveléstől; az ásványtan a geológiától; a tüzelést és anyagvizsgálat, valamint a fémtechnológia a kohászatától; az elemző és fizikai kémia az általános vegytantól; az erdővédelem az erdőműveléstől; a növényélet- és kórtan az általános növénytantól; a faipari technológia az erdőhasználatától; egészen új tanszékek: a bánya- és kohógazdaságtani, valamint az erdészeti politikai katedrák. Sajnos, az állam nehéz pénzügyi viszonyai között a kontemplált tanszékekből csak hét van rendkívüli tanárral betöltve, kettőt megbízott előadó lát el, a faipari technológiai tanszék pedig egyáltalán nem működik.

A képesítést illetőleg az eddigi államvizsgák helyét a második és a negyedik év végén lehető két szigorlat foglalja el olyképp, hogy utóbbinak sikeres kiállításával a végzett hallgató oklevelet nyer. Az abszolutóriumot követő kétévi gyakorlatot, mely előbb az államvizsgára való jelentkezésnek előfeltétele volt, most a tanévközi nagyszünidőkre eső üzemi alkalmaztatás igazolása pótolja; ezzel megszűnt az az anomália, hogy míg a műegyetem és a többi főiskola végzettjei a négyévi tanfolyam eredményes befejezése után nyomban a kész szakember jellegének előnyeit élvezték, addig a bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola abszolvensé két évig volt kénytelen várni, hogy diplomáját megszerezhesse.

A szaktudományok részleges kérdéseinek tanulmányozását van hivatva szolgálni a hazai és külföldi hasoncélú többi főiskolán már régen honos doktrátus és magántanári intézmény; főiskolánk ebben az irányban kidolgozta és a főhatóság elé terjesztette javaslatát, mely remélhetőleg a közel jövőben meg is valósul. Az e címeikkel járó külső dísz ösztönző erőképp fogja a tudomány porondjára hívni a szakok ama jeleseit, akik a mindennapi penzum határain túl az elvont gondolkodás és a kutatómunka iránt érzékkel bírnak.

II. A főiskola jelenlegi szervezete és tanulmányrendje.

A főiskola ezidőszerinti szervezetének alapját Ő Felsége által 1904. évi augusztus hó 23-án jóváhagyott főiskolai szervezeti és ügyviteli szabályzat képezi.

A főiskola három osztályra, nevezetesen a bányamérnöki, a kohómérnöki (vaskohó- és fémkohómérnöki) és az erdőmérnöki osztályra tagozódik. A tanulmányi idő minden egyes osztályon négy évre, illetőleg nyole félévre terjed.

A főiskolára való felvétel csak középiskolai érettségi bizonyítvány alapján történhetik.

A főiskolán a következő tanszékek vannak szervezve:

Rendes tanszékek: bányamérés-tan, fizika-elektrotechnika, növényélet- és kórtan, bányaművelés-tan, vaskohászat, mechanika, erdőhasználat-tan, mennyiség-tan, bányagéptan, erdőrendezés-tan, földtan-telepismerettan, bányavegytan, bányajog, fémkohászat, erdőművelés-tan, építés-tan, tüzelés-tan, erdővédelem-tan.

Rendkívüli tanszékek: érc- és szénelőkészítés-tan, út- és vasútépítés-tan, erdőgazdasági politika, erdészeti vegytan, növénytan, ásvány-földtan, kohógéptan, elemző és fizikai chemia.

Az osztályok tanulmányrendjét a következő táblázat mutatja:

Bányamérnöki osztályon		Vaskohómérnöki osztályon		Fémkohómérnöki osztályon		Erdőmérnöki osztályon	
Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám
	Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.
I. ÉVFOLYAM.							
Téli félév.							
Mennyiség-tan I.	6 6	Mennyiség-tan I.	6 6	Mennyiség-tan I.	6 6	Mennyiség-tan I.	6 6
Abrázoló geometria I.	4 6	Abrázoló geometria I.	4 6	Abrázoló geometria I.	4 6	Abrázoló geometria I.	4 6
Chémia I.	6 —	Chémia I.	6 —	Chémia I.	6 —	Chémia I.	6 —
Fizika I.	4 —	Fizika I.	4 —	Fizika I.	4 —	Fizika I.	4 —
Nemzetgazdaságtan	3 —	Nemzetgazdaságtan	3 —	Nemzetgazdaságtan	3 —	Nemzetgazdaságtan	3 —
Nyári félév.							
Mennyiség-tan II.	6 4	Mennyiség-tan II.	6 4	Mennyiség-tan II.	6 4	Mennyiség-tan II.	6 4
Abrázoló geometria II.	4 4	Abrázoló geometria II.	4 4	Abrázoló geometria II.	4 4	Abrázoló geometria II.	4 4
Technikai rajz	— 6	Technikai rajz	— 6	Technikai rajz	— 6	Technikai rajz	— 6
Chémia II.	4 —	Chémia II.	6 —	Chémia II.	6 —	Chémia II.	6 —
Fizika II.	4 —	Fizika II.	4 —	Fizika II.	4 —	Fizika II.	4 —
Mechanika I.	3 2	Mechanika I.	3 2	Mechanika I.	3 2	Mechanika I.	3 2
Ipari egészség-tan	2 —			Részletes növénytan és származástan	5 8		
				Magán-, kereskedelmi és váltó-jog	3 —		

Bányamérnöki osztályon		Vaskohómérnöki osztályon		Fémkohómérnöki osztályon		Erdőmérnöki osztályon	
Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám
	Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.		Előadás Gyakorl. ill. rajz.
II. ÉVFOLYAM.							
Téli félév.							
Mechanika II.	5 2	Mechanika II.	5 2	Mechanika II.	5 2	Mechanika I.	3 2
Grafosztatika	2 2	Grafosztatika	2 2	Grafosztatika	2 2	Földmérés-tan I.	4 4
Géprajz elemei	1 4	Géprajz elemei	1 4	Géprajz elemei	1 4	Technikai rajz II.	— 4
Mechanikai technologia	2 —	Mechanikai technologia	2 —	Mechanikai technologia	2 —	Ásvány- és kőzet-tan	2 2
Geodézia I.	4 4	Ásvány- és kőzet-tan ..	2 2	Általános ásványtan	3 2	Termőhely ismerettan I.	3 4
Analytikai chemia.	2 —	Fizikai chemia.	2 1	Fizikai chemia.	2 1	Fák anatómiája és fiziológiája	2 4
Szenek kémiaja	1 —	Qualitativ analytikai chemia.	2 2	Qualitativ analytikai chemia.	2 2	Növénykórtan	2 2
Általános ásványtan	3 2	Szenek kémiaja.	1 —	Szenek kémiaja.	1 —	Erdészeti állattan	5 4
Közigazgatási jog ..	3 —	Közigazgatási jog ..	3 —	Közigazgatási jog ..	3 —		
Üzemi szám-vitel-tan	1 —						
Nyári félév.							
Mechanika III.	2 2	Mechanika III.	2 2	Mechanika III.	2 2	Mechanika II.	2 2
Elektrotechnika I.	4 —	Elektrotechnika I.	4 —	Elektrotechnika I.	4 —	Általános elektrotechnika.	4 —
Gépelemek ..	4 —	Gépelemek ..	4 —	Gépelemek ..	4 —	Földmérés-tan II.	4 8
Geodézia II.	4 8	Vasszerkezetek.	2 2	Építés-tan I.	5 —	Földmérés-tani szerkesztési rajz.	— 4
Építés-tan I.	5 —	Építés-tan I.	5 —	Rendszeres ásványtan ..	4 3	Földtan.	2 2
Rendszeres ásványtan ..	3 2	Tüzelés-tan ..	4 3	Quantitativ analytikai chemia.	4 4	Termőhelyismerettan II.	3 4
Chémiai gyakorlatok ..	— 6	Földtan	2 2			Erdőbecslés-tan.	5 6
		Quantitativ analytikai chemia.	4 4				

Bányamérnöki osztályon		Vaskohómérnöki osztályon		Fémkohómérnöki osztályon		Erdőmérnöki osztályon					
Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám				
	Előadás		Gyakorl. ill. rajz		Előadás		Gyakorl. ill. rajz	Előadás	Gyakorl. ill. rajz		
III. ÉVFOLYAM.											
Téli félév.											
Bányaműveléstan I. . .	4	—	Vaskohászat-tan I.	5	4	Fémkohászat-tan I.	2	—	Grafosztatika	2	2
Ércelőkészítéstan	4	—	Kalorikus és hidrogépek	5	—	Kalorikus és hidrogépek	5	4	Középítés-tan I.	4	4
Kalorikus és hidrogépek	5	—	Gépelemek rajza	—	4	Gépelemek rajza	—	4	Erdészeti szállító be- rendezések I.	4	4
Gépelemek rajza	—	4	Elektrotechnika II.	2	2	Elektrotechnika II.	2	2	Erdőművelés-tan I.	3	2
Elektrotechnika II.	2	2	Építéstan II.	4	4	Építéstan II.	4	4	Vadászat- és halászat-tan	4	2
Építéstan II. Altalános földtan	3	2	Metallogra-fia I.	2	4	Metallogra-fia I.	2	4	Nemzet-gazdaságtan	3	—
Öslénytan	2	4	Vasércelőfor-dulások	2	—	Chémiai labo-ratóriumi gyakorlat II.	—	7			
Tüzeléstan enciklopédia	1	—	Chémiai labo-ratóriumi gyakorlat II. Üzemi szám-viteltan	—	7	Gáz- és szén-elemzési gya-korlat.	—	4			
				1	—						
Nyári félév.											
Bányaműveléstan II. . . .	4	—	Vaskohászat-tan II.	5	6	Fémkohászat-tan II.	4	6	Víz- és híd- építéstan . .	3	2
Ércelőkészítéstan II. . .	4	—	Kohógéptan I.	5	—	Kohógéptan I.	5	—	Középítés-tan II.	3	5
Bányagép-tan I.	4	—	Goedézia	2	4	Metallo-grafia II. . . .	2	2	Erdészeti szállítóber- endezések II.	3	8
Kalorikus és hidrogépek rajza	—	4	Metallo-grafia II. . . .	2	2	Elektro- chemia	3	4	Erdészeti szállítóbe- rendezések	—	4
Építéstan rajz II. . . .	—	4	Chémiai labo-ratóriumi gyakorlat III.	—	6	Chémia labo-ratóriumi gyakorlat III.	—	6	Erdőművelés-tan II.	4	4
Történeti földtan	3	4	Ércelőkészítéstan enciklopédia	2	—	Építéstan rajz II. . . .	—	4			
Telepismeret-tan I.	3	2	Építéstan rajz II. . .	—	4	Közettan	1	—			

Bányamérnöki osztályon		Vaskohómérnöki osztályon		Fémkohómérnöki osztályon		Erdőmérnöki osztályon					
Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám	Tantárgy	Heti óraszám				
	Előadás		Gyakorl. ill. rajz		Előadás		Gyakorl. ill. rajz	Előadás	Gyakorl. ill. rajz		
Közettani praktikum	1	2	Kalorikus és hidrogépek rajza	—	4	Kalorikus és hidrogépek rajza	—	4	Lövészeti, vadászati és halászati gyakorlat	—	4
Magán-, kereskedelmi és váltójog	3	—	Magán-, kereskedelmi és váltójog	3	—	Magán-, kereskedelmi és váltójog	3	—	Mezőgazdaságtan	4	4
			Ipari egészség-tan	2	—				Közigazgatási jog . . .	3	—
IV. ÉVFOLYAM.											
Téli félév.											
Bányaműveléstan III. Szénelőkészítés és brikettelés . .	2	—	Vas- és acél-öntészet . .	2	2	Fémkohászat-tan III. . . .	3	6	Erdészeti géptan	3	2
Bányagép-tan II.	3	4	A vas alkal-mazott metallo-grafiája	2	4	Fémtechno-logia I. . . .	4	4	Erdészeti gép-tani szer-kesztési rajz	3	4
Bányamérés-tan	4	—	Kohógéptan II.	4	6	Kohógéptan II.	4	6	Erdészeti adminisz-tráció	3	—
Bányatérkép-szerkesztés	—	4	Vaskémlészet-tan	2	6	Fémkohászati elemzések nedves úton	—	8	Fakereske-delmi ismeretek	3	2
Telepismeret-tan II.	3	3	Gáz- és szén-elemzési labo-ratóriumi gyakorlat	—	4	Fémkohászati elemzések tüzi úton	1	4	Erdőértékszámítástan . .	3	2
Üzemi gép-kísérletek	2	4	Üzemi gép-kísérletek . .	2	4	Chémiai tech-nologia	2	—	Erdőrendezés-tan I.	5	4
Munkáskérdés A bányászati története	1	—	Kohógazda-ságtan	2	—	Üzemi gép-kísérletek . .	2	4	Vadpatak-szabályozás	2	2
Vaskohászati enciklopédia	1 1/2	—	Munkáskérdés	1	—	Kohógazda-ságtan	2	—	Erdészeti jog	3	—
						Munkáskérdés Üzemi szám-viteltan	1	—			

Bányamérnöki osztályon		Vaskohómérnöki osztályon		Fémkohómérnöki osztályon		Erdómérnöki osztályon	
Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám	Tantárgy	Heti óra-szám
	Előadás Gyakorl. ill. rajz		Előadás Gyakorl. ill. rajz		Előadás Gyakorl. ill. rajz		Előadás Gyakorl. ill. rajz
Nyári félév.							
Bányaműveléstan IV.	4 —	Hengerlés és kovácsolás.	2 2	Fémkohászat-tan IV.	2 6	Erdővédel-metan	4 4
Bányagazdaságtan	4 2	Vasgyári telepek tervezése	1 4	Fémtechnológia II.	4 4	Erdőhaszná-lattan	5 6
Bányatelepek tervezése	— 6	Vasipari anyagvizsgálat	2 8	Fémkohászati kísérletek	— 8	Faipari tech-nológia	4 8
Érc- és szén-előkészítő művek terv.	— 4	Fémkohászati enciklopédia	2 —	Vasipari anyagvizsgálat	2 8	Erdőrendezés-tan II.	2 6
Érc- és szén-előkészítő laboratóriumi gyak.	— 4	Kohógéptani rajz II.	— 4	Földtan	2 2	Erdőgazda-sági politika	5 —
Bányatelepek energia ellátása és energia gazdálk.	2 —	Bányajog.	3 —	Ipari egész-ségtan	2 —		
Bányagéptani rajz II.	— 4			Kohógéptani rajz II.	— 4		
Bányamérés-tani gyakorl.	— 4			Ércelőkészí-tési enciklo-pédia	2 —		
Bánya-és vízj.	3 —			Bányajog.	3 —		
Fémkohászati enciklopédia	1 2						

A főiskolai hallgatók az előadásokat és gyakorlatokat azok logikai egymásutánjából folyó korlátozások mellett egyébként szabadon választhatják.

A főiskolai hallgatók előmenetelének megítélése céljából az előadott tantárgyakból az előadások lezárása után a félévek végéig kollokviumok tartatnak.

A hallgatókra a félév végén tartott kollokviumok kötelezők.

A bánya-, vaskohó-, fémkohó- vagy erdómérnöki oklevél két szigorlat alapján szerezhető meg.

Az I. és II. szigorlat tantárgyai a következők:

a) A bányamérnöki osztályon.

Az I. szigorlat tantárgyai:

1. Mennyiségtan.
2. Mechanika.
3. Ásványtan.

A II. szigorlat tantárgyai:

1. Bányaműveléstan.
2. Érc- és szénelőkészítéstan.
3. Telepismerettan.
4. Bányagéptan.
5. Bányaméréstan és geodézia.

b) A kohómérnöki osztályon.

1. Vaskohómérnökök részére.

Az I. szigorlat tantárgyai:

1. Mennyiségtan.
2. Mechanika.
3. Szervetlen chemia.
4. Tüzeléstan.

A II. szigorlat tantárgyai:

1. Vaskohászat-tan.
2. Vas- és acélöntészet.
3. Hengerelés.
4. Kohógéptan.

2. Fémkohómérnökök részére.

Az I. szigorlat tantárgyai:

1. Mennyiségtan.
2. Szervetlen chemia.
3. Ásványtan.
4. Tüzeléstan.

A II. szigorlat tantárgyai:

1. Fémkohászat-tan.
2. Fémtechnológia.
3. Fémkohászati elemzések.
4. Kohógéptan.

c) Az erdómérnöki osztályon.

Az I. szigorlat tantárgyai:

1. Mennyiségtan.
2. Erdészeti földméréstan.
3. Növénytan.
4. Termőhely ismerettan.

A II. szigorlat tantárgyai:

1. Erdőműveléstan.
2. Erdőhasználat-tan.
3. Erdőrendezés-tan.

A szigorlat kiterjed a szigorlat tárgyával kapcsolatos előkészítő és rokontárgyak körére is.

Minden szigorlat írásbeli és szóbeli.

Az I. szigorlat legkorábbi határideje a III. tanév első félévének első hónapja.

A II. szigorlat legkorábban a főiskolai tanulmányok teljes befejezését követő október hónapban tehető le.

III. A főiskola hallgatóinak száma.

A főiskola alapítását követő első 8 évi (1763—1771) hallgatóság létszámáról nincsenek adataink; de az 1771—1826-ig terjedő időszakra nézve is csak hiányos osztályzati táblázatok és névjegyzéktöredékek maradtak fenn. Különösen sajnálatos, hogy azokról a nagyszámú külföldiekről, akik azzal a szándékkal jöttek az akadémiára, hogy csupán néhány tantárgyat hallgassanak s egyik vagy másik tárgyból nyert vizsgabizonyítványukkal vagy minden vizsga nélkül hagyták el a főiskolát, feljegyzésekre nem találunk.

A hallgatók honosságára nézve, kizárólag a pozitív adatokra támaszkodva, megállapíthatjuk, hogy 1763-tól 1809-ig az auditórium 50%-a magyar, 40%-a osztrák és 10%-a más állambeli volt; 1810-től 1870-ig a magyar honosok 55%-kal, az osztrákok 43%-kal és a más külföldiek 2%-kal voltak képviselve; 1870 után a magyar tanítási nyelv behozatala és hasonló célú külföldi tanintézetek létesülése folytán a külföldiek elmaradtak.

Az összes hallgatók száma 1800/1-ben 25, 1825/26-ban 60, 1847/48-ban 116, 1867/68-ban 42, 1880/81-ben 91, 1890/91-ben 84, 1900/1-ben 112, 1910/11-ben 197, 1917/8-ban 248 volt, az 1925/26. tanévben pedig a következőképpen oszlott meg:

Félév	Bányamérnöki	Vaskohómérnöki	Fémkohómérnöki	Erdómérnöki	Összesen
I.	104	23	7	89	223
II.	101	25	5	83	214

IV. A bányászati, kohászati és erdészeti tudományok felsőfokú tanintézetei a külföldön.

A bányászati és kohászati, illetőleg erdészeti tudományok felsőfokú oktatása és művelése a külföldön részint speciális főiskolákon, részint műegyetemek és tudományegyetemek önálló fakultásain történik; az utóbbi kapcsolat hátrányainak súlya alatt azonban a beolvasztott főiskolák újabb időben mind hangosabban követelik régi függetlenségük helyreállítását.

A doktoravatási joggal felruházott és magántanári intézménnyel bíró, speciális főiskolák közül kiemeljük a következő tanintézeteket:¹ Németországban Bergakademie in Clausthal (1925-ben 22 tanár, 24 asszisztens, 128 hallgató), Bergakademie in Freiberg (1912-ben 35 tanár, 444 hallgató), Forstliche Hochschule in Tharandt (1912-ben 13 tanár, 110 hallgató), Forstliche Hochschule in Eberswalde (1912-ben 13 tanár, 60 hallgató), Forstliche Hochschule in München (1912-ben 13 tanár, 74 hallgató), Forstliche Hochschule in Eisenach; Német-Ausztriában: Montanische Hochschule in Leoben (1925-ben 28 tanár, 500 hallgató); Cseh-Szlovákiában: a pribrami bányászati akadémia (1912-ben 30 tanár, 260 hallgató); Franciaországban a párizsi École Nationale Supérieure des Mines (1925-ben 22 tanár, 214 hallgató), a saint-etiennei École Nationale des Mines (1912-ben 120 hallgató), a nancy-i École Nationale des Eaux et Forêts (1912-ben 13 tanár, 40 hallgató); Belgiumban: a monsi École des Mines et d. Metallurgie (1925-ben 16 tanár, 153 hallgató); Olaszországban: a vallombrosai erdészeti főiskola (25 hallgató); Svédországban: a stockholmi erdészeti főiskola (7 tanár, 50 hallgató).

12. §. A M. KIR. ÁLLATORVOSI FŐISKOLA.

Irta: MANNINGER REZSŐ.

A budapesti m. kir. állatorvosi főiskola a m. kir. földművelésügyi miniszter főnhatósága alatt álló, egyetemi rangú főiskola, melynek feladata állatorvosokat képezni és azokat az állatorvoslási gyakorlatra feljogosítani, az arra érdemeseket az állatorvosi tudományok doktoraivá avatni, az állatorvosi tudományokat és a velők kapcsolatos természettudományokat fejleszteni, állatorvosi és ezzel rokon szakügyekben, továbbá a törvényszéki állatorvostan körébe vágó esetekben a közigazgatási hatóságok és a kir. bíróságok megkeresésére véleményeket, illetve felülvéleményeket mondani.

Története. Miután a nyugati államokban, elsősorban Franciaországban, a XVIII. században a járványos állatbetegségek, különösen a keleti marhavész okozta pusztítások csökkentése céljából állatorvosi tanintézetek alakultak és Mária Terézia 1777-ben Bécsben is megvetette már az állatorvosképzés alapjait, II. József 1782-ben elhatározta a pesti tudományegyetem orvosi fakultásának keretén belül állatorvosi tanszék felállítását. Ez elhatározás alapján Tolnay Sándor 1787-ben megkezdte az állatorvostani ismeretek tanítását, eleinte pusztán

¹ A tanárok létszámába vesszük a rendes, rendkívüli tanárokat, a docenseket és a lektorokat.

elméleti előadásokon, később, 1790-től fogva, gyakorlatilag is. Kezdetben csak a fakultás orvostanhallgatói és a sebésznövendékek hallgathatták előadásait, 1799-ben azonban megindult a speciális állatorvosképzés is az orvosi fakultás kebelében felállított pesti állatgyógyintézetben. Ebben a kezdetleges, célszerűtlenül elhelyezett és rosszul felszerelt intézetben elemi képzettségű egyének, különösen kovácsok, 8 hónapos, majd 1 éves tanfolyamon az állatorvosi tudományok legelőkelőbb elméleti alapjait és a legfontosabb gyakorlati ismereteket sajátíthatták el. Minthogy az orvosi fakultás keretén belül a tulajdonképeni állatorvosképzés kevés eredménnyel járt, csakhamar kívánatosnak látszott az állatgyógyintézet különválasztása az egyetem orvosi fakultásától és pedig annál is inkább, mert a külföldi tapasztalatok szerint is az állatorvosnevelés különleges állatorvosi tanintézetekben célszerűnek bizonyult. Az 1851. évben azután, jórészt Zlamál Vilmos buzgólkodása folytán, különválasztották a pesti állatgyógyintézetet az egyetemtől, egy ideig azonban, jóllehet most már három tanára volt az intézetnek, még sem alakult kedvezően az állatorvosnevelés ügye, mert ezentúl is, egészen 1857-ig, a tanulók előképzettsége a régi maradt, amellet pedig a tanfolyam időtartama sem változott. Javult némileg a helyzet, midőn 1857-ben a tanfolyam idejét 3 évben, majd 1859-ben legalább 2 évben állapították meg, a tanfolyamra való beiratkozás feltételét pedig a középiskolai IV. osztály elvégzésétől vagy megfelelő felvételi vizsga sikeres kiállításától tették függővé.

Miután a tanítószemélyzet létszámában már 1874-ben örvendetes javulás állott be, gyökeres átalakuláson ment át az intézet 1875-ben, midőn Tormay Béla igazgatása idejében állatorvosi tanintézetté alakult át hároméves tanfolyammal, melyre a felvétel alapja hat középiskolai osztály sikeres elvégzése volt. Ez időtől fogva rohamos a fejlődés, melyet nagyban elősegített az a körülmény, hogy kiváló képzettségű, a modern orvostudományi felfogástól áthatott, fiatal tudósok kerültek az intézet tanszékeire, ezenkívül pedig 1880-ban az intézet a kevésbé alkalmas Múzeum-körúti épületből a Rottenbiller-utcai új, célszerűen berendezett épületekbe költözött. 1890-ben állatorvosi akadémivá fejlesztették az intézetet. Immár négy évre terjedt az állatorvosi tanfolyam, úgyhogy a tanítás intenzívebbé, az orvosi fakultáséhoz hasonlóvá alakulhatott át, 1899-ben pedig az állatorvosi akadémia egyetemi jellegű főiskolává szerveztetett át, melynek rektorává I. Ferenc József Hutyra Ferenc dr. nyilv. r. tanárt nevezte ki. Ez idő óta a gimnáziumi vagy reálisokai érettségi bizonyítvány a tanfolyamra való beiratkozás feltétele, a tanfolyam pedig 1924-ig nyole félévig tartott, azóta még egy kilencedik gyakorlati félévvel bővült. A főiskola már meglevő intézetei felszerelés és helyiségek dolgában gyarapodtak és új intézetek létesültek, melyekben a tanításon kívül a tudományos kutatás is méltó otthonra talált. Azóta 1906-ban I. Ferenc József a főiskola tanári karát felruházta a doktorrávatás jogával, 1923-ban Magyarország kormányzója megengedte, hogy a mindenkori rektor a magnificus címet és a rektori nyakláncot viselhesse, 1924-ben pedig megtörtént a tanárok egyenlősítése illetmények dolgában is a tudományegyetemek tanáraival.

A főiskola ezidőszert érvényes szabályzatait IV. Károly király 1916. évi november hó 8-án hagyta jóvá.

Szervezete. A főiskola élén a két évenként a tanári kar által választott rektor áll, akinek helyettese az előző ciklus rektora prorektori minőségben. A tanári kar tagjai a nyilv. rendes tanárok, valamint ezek fele számáig a nyilv. rendkívüli tanárok. A tanári kar jegyzőjét évenként tagjai sorából a tanári kar választja, a földművelésügyi miniszter pedig ebbeli minőségében megerősíti. A nyilv. rendes és rendkívüli tanárokat az államfő nevezi ki a tanári kar javaslatára, a tanszemélyzet többi tagjait, valamint a rektori és a titkári hivatal sze-

mélyzetét pedig a földművelésügyi miniszter. A magántanárok habilitációját szintén a földművelésügyi miniszter erősíti meg.

Tanulmányi rend. Az állatorvosi tanfolyam ezidőszereint kilenc félévig tart. Az első négy félévben az alapvető természettudományi és orvosi tárgyak hallgatása kötelező megállapított sorrendben, az V—VIII. félévekben pedig a speciális állatorvosi tárgyakban nyerne elméleti és gyakorlati kiképzést a hallgatók, akik azután a kötelező szigorlatok letévése és a gyakorlati félévnek valamely megfelelően berendezett vágóhídon és egy m. kir. állami ménesbirtokon vagy a gödöllői m. kir. koronauradalomban való eltöltése után kapják meg az állatorvosi oklevelet.

Az állatorvosi tanfolyam kötelező tárgyai és azok heti óraszámja a következő: *I. félév:* állattan 5, növénytan 3, orvosi fizika 4, kémia 4, kémiai gyakorlatok 4, rendszeres anatómia 5, anatómiai gyakorlatok, I. 4, mezőgazdasági termelés 2. *II. félév:* parazitológia 2, növénytan 4, növénytani gyakorlatok 3, orvosi fizika 4, kémia 4, kémiai gyakorlatok 4, rendszeres anatómia 5, anatómiai gyakorlatok, I. 4, szövettan 3, szövettani gyakorlatok 4, mezőgazdasági termelés 2. *III. félév:* tájanatómia 2, anatómiai gyakorlatok, II. 4, fejlődéstan 2, élettan 5, szövettani gyakorlatok 4, gyógyszerstan és méregtan 5, gyógyszerkészítési gyakorlatok 2, általános állattenyésztéstan 2. *IV. félév:* tájanatómia 2, anatómiai gyakorlatok 4, III. élettan 5, élettani gyakorlatok 2, gyógyszerstan és méregtan 5, gyógyszerstan gyakorlatok 2, általános állattenyésztéstan 3, gyakorlatok az általános állattenyésztéstanból 1, állatok és állati nyerstermékek értékesítése 3. *V. félév:* kórbonctan 5, kórboncolások 5, kórszövettani gyakorlatok 4, belklinikai propaedeutika 3, belklinikai gyakorlatok 5½, sebészeti propaedeutika 2, sebészeti gyakorlatok 5½, részletes állattenyésztéstan 5, patkolástan 3, általános bakteriológia gyakorlatokkal 4, tejhygiene gyakorlatokkal 4, ambulatóriumi gyakorlatok 4. *VI. félév:* kórbonctan 5, kórboncolások 5, kórszövettani gyakorlatok 4, belklinikai gyakorlatok 5½, belklinikai bemutatók 5, sebészeti gyakorlatok 5½, sebészeti bemutatók 5, ambulatóriumi gyakorlatok 4, patkolástan gyakorlatok 4, részletes állattenyésztéstan 5, gyakorlatok a részletes állattenyésztéstanból 1, hússzemle gyakorlatokkal 3. *VII. félév:* kórboncolások 5, belklinikai gyakorlatok 6, belklinikai bemutatók 5, belorvostan 5, sebészeti gyakorlatok 6, sebészeti bemutatók 5, sebészet és szemészet 5, műtéttani gyakorlatok 2, szülészet 3, közigazgatás és állategészségügyi igazgatás 3, törvényszéki állatorvostan 3, az állatorvostan története (négy héten át) 3. *VIII. félév:* kórboncolások 5, belklinikai gyakorlatok 6, belklinikai bemutatók 5, belorvostan 5, sebészeti gyakorlatok 6, sebészeti bemutatók 5, sebészet 5, műtéttani gyakorlatok 2, szülészeti gyakorlatok 2, járványtan 5, közigazgatási és állategészségügyi igazgatás 2.

Az első négy félév tárgyai közül az állattanból, beleértve a parazitológiát, a növénytanból, a fizikából és a kémiából a II. félév végén alapvizsgát, az anatómiából és fejlődéstanból, az élettanból és szövettanból, valamint a gyógyszerstanból és méregtanból a IV. félév végén szigorlatot kell a hallgatónak letennie. A IV—VIII. félév kötelező tárgyaiból a második és harmadik szigorlaton kell megfelelnie. A második szigorlat, melynek tárgyai a patkolástan, a hússzemle vagy a tejhygiene, az állattenyésztéstan, végül a kórbonctan és kórszövettan, a VI. vagy a VIII. félév végén tehető le, a harmadik szigorlaton ellenben, melynek tárgyai a belorvostan, a sebészet és a szemészet, a szülészet, a járványtan, a törvényszéki állatorvostan, a közigazgatás szervezete és az állategészségügyi igazgatás, csak a VIII. félév befejezése után lehet letenni, esetleg két részletben.

Az állatorvosdoktori minősítést okleveles állatorvosok az állatorvosi tudó-

mányok valamely szakába vágó, önálló vizsgálatokra, gyakorlati megfigyelésekre vagy a gyakorlatból merített tanulmányokra támaszkodó, tudományos színvonalon álló értekezés alapján és az állatorvosdoktori szigorlat sikeres letévése útján szerezhetik meg.

A szigorlat főtárgya az a tudomány, melynek köréből a jelölt értekezésének tárgyát merítette, a két melléktárgyat a jelölt szabadon választhatja.

Tanszemélyzet. A főiskolának 9 rendes tanszéke van, és pedig: 1. állattenyésztéstan és törvényszéki állatorvostan (Hutyra Ferenc); 2. gyógyszerstan (Magyar-Kossa Gyula); 3. belorvostan (Marek József); 4. bakteriológia (Aujeszký Aladár); 5. leíró és tájbonctan (Zimmermann Ágoston); 6. állattenyésztéstan (Wellmann Oszkár); 7. kémia (Gróh Gyula); 8. sebészet és szemészet (Berrár Mihály); 9. kórbonctan (Jármai Károly). Van 4 rendkívüli tanári tanszéke, és pedig: 1. tejhygiene (Fettick Ottó); 2. immunitástan (Manninger Rezső); 3. szülészet (Hetzl Henrik); 4. orvosi fizika (Neubauer Szilárd). Végül vannak előadók és magántanárok, valamint segédtanárok nagyobb számban.

A főiskola intézetei.

A főiskola intézetei a bakteriológiai intézet kivételével a Rottenbiller-, Dembinszky-, Bethlen-utcák, valamint az István-út határolta 10.172 □-ölnyi telken vannak elhelyezve.

Anatómiai intézet. Helyiségei a kórbonctani intézettel közös tantermen kívül a hallgatók nagy boncolóterme, az intézet gyűjteménytára, melyben az összehasonlító anatómia és a fejlődéstan tárgykörére vonatkozó készítmények és modellek vannak elhelyezve, a tanár két dolgozószobája, három laboratórium és a könyvtárszoba. Az intézet anatómiai, szövettani és fejlődéstan vizsgálatok végzésére van berendezve. Igazgatója dr. Zimmermann Ágoston ny. r. tanár.

Vegyvtani intézet. Helyiségei a tantermen kívül egy nagy laboratórium, melyben egyidejűleg 45—50 kezdő hallgató gyakorolhatja magát, előkészítő, mérlegszoba, két optikai szoba, egy nagy és három kisebb laboratórium, vízdesztilláló- és centrifugahelyiség, valamint a vegyszerraktár.

Az intézet általános kémiai munkálatokra, továbbá fizikai-kémiai munkákra van felszerelve, köztük optikai, elektrotechnikai és a radioaktivitással kapcsolatos egyszerűbb mérésekre. Egy pincehelyiség diffusio-sebességmérésekre alkalmas. Igazgatója dr. Gróh Gyula ny. r. tanár.

Physikai intézet. Két laboratóriumból áll, melyben a fizikai előadásokhoz és tudományos vizsgálatokhoz szükséges készülékek és eszközök vannak. Igazgatóhelyettes dr. Neubauer Szilárd rk. tanár.

Élettani intézet. Az intézetnek a tantermen és a könyvtárul is szolgáló tanári szobán kívül öt laboratóriuma van, melyek különösen fizikai-kémiai, anyagforgalmi és elektro-fiziológiai vizsgálatokra vannak berendezve. Az intézetben van még elhelyezve egy szövettani laboratórium és a hallgatók nagy dolgozóterme szövettani gyakorlatok részére. Igazgatóhelyettes dr. Deseő Dezső segéd-tanár.

Gyógyszerstan intézet. Helyiségei a tanárnak könyvtárul is szolgáló szobáján és a tantermen, valamint az előkészítő helyiségen kívül egy nagy gyógyszerstan laboratórium, szövettani dolgozó, konyha és kísérleti állatok számára szolgáló szoba, valamint gyógyszerstan gyűjteménytárak. Berendezése gyógyszerstan és méregtan vizsgálatok végzésére alkalmas. Az intézetben van elhelyezve a főiskola botanikai gyűjteménytára is. Igazgatója dr. Magyar-Kossa Gyula ny. r. tanár.

Kórbonctani intézet. Helyiségei: könyvtárszoba, tanári szoba, négy kisebb laboratórium, egy nagy boncolóterem, boncolási előkészítő terem, kórszövettani

dolgozó hallgatók részére, két nagy terem a kórbonctani gyűjteménytárral, két parazitológiai laboratórium a parazitológiai múzeummal, egy helyiség kísérleti állatok számára. Az intézet kórbonctani, kórszövettani és bakteriológiai, valamint parazitológiai munkálatokhoz való eszközökkel és készülékekkel van felszerelve.

Az intézet munkaköre a tanításon kívül a főiskola klinikáin elhullott állatok boncolása, hatóságoktól és magánosoktól beküldött hullák és hullarészek vizsgálata, veszett és veszettségre gyanús állatok agyvelejének vizsgálata Negri-féle testekre, kóros szervek kórszövettani vizsgálata. Igazgatója *dr. Jármay Károly* ny. r. tanár.

Belorvostani klinika. A klinika kórtermeiben, melyek részint a belorvostani tanterem épületében, részint a nagy, illetve a kis állatok kórházában vannak, 31 ló, 8 szarvasmarha, 50 kutya, 5 macska és 20 madár fér el. Ezenkívül van még 5 elkülönítő istálló fertőző betegek és 4 box kisebb állatok számára.

A klinikán vizsgáltatnak és kezelésben részesülnek a klinikára behozott beteg állatok, ezenkívül a törvényszéki állatorvostan körébe vágó esetekben vizsgálatok és felülvizsgálatok végeztenek.

A tanteremmel összefüggő helyiségben Röntgen-gép van elhelyezve.

A tanár laboratóriumán kívül két laboratórium 5 dolgozóhellyel, valamint a hallgatók dolgozója váladékok, ürülékek és egyéb anyagok kémiai és histológiai vizsgálatára és egyéb klinikai módszerek alkalmazására alkalmas készülékekkel és műszerekkel van felszerelve. Igazgatója *dr. Marek József* ny. r. tanár.

Sebészeti klinika. A klinika kórtermeiben, melyek részint a sebészeti klinika épületében, részint a nagy, illetve a kis állatok kórházában vannak, nagytestű háziállatok számára 28, kistestűek részére 20 férőhely van. A betegek részint hivatalból megállapított ápolási díj fejében, részint tanítási célból ingyenesen részesülnek többnyire operációval kapcsolatos orvoslásban. Ezenkívül a klinikán a törvényszéki állatorvostan körébe vágó esetekben vizsgálatok és felülvizsgálatok végeztenek.

A klinika laboratóriumaiban a sebészet és a szemészet körébe vágó vizsgálatok folynak. A klinika épületében van a tanár szobáján kívül még az operálóhelyiségül is szolgáló tanterem, mellette pedig a sterilizáló helyiség.

A klinikán tartja a szülészet tanára is előadásait és itt vezeti a szülészeti gyakorlatokat is. A sebészeti klinika igazgatója *dr. Berrár Mihály* ny. r. tanár.

Járványtani intézet. Helyiségei a tantermen, a tanár laboratóriumán és a könyvtáron kívül egy nagy bakteriológiai laboratórium, a gyűjteménytárt is magában foglaló terem, melyben serológiai munkálatok folynak, a konyha, a boncoló és a kísérleti állatok szobája. Be van rendezve bakteriológiai, serológiai, kórbonctani és szövettani vizsgálatokra. A tanításon kívül hivatása a fertőző betegségek tanulmányozása és beküldött állathullák, szervek és egyéb anyagok vizsgálata alapján járványtani kérdésekben szaktanácsot adni. Gyűjteménytára képeket, kórbonctani készítményeket és bakteriumtenyészeteket tartalmaz.

Az intézet végzi a földművelésügyi miniszter megbízásából a takonykórra és a tenyészbénaságra gyanús állatok vérének és a tőgygümőkőrra gyanús tehenek tejének vizsgálatát. Igazgatója *dr. Hutyra Ferenc* ny. r. tanár.

Allattenyésztési intézet. Az intézet négyszobás laboratóriuma fel van szerelve kémiai, kalorimetriás és szövettani vizsgálatokhoz szükséges eszközökkel. Múzeuma Vastagh-féle művészi kivitelű állatmodellekkkel, kitömött állatokkal, allattenyésztési és tejgazdasági eszközökkel, koponya-, fog-, gyapjú- és takarmánygyűjteménnyel, képekkel és ismert korú élő lovak fogairól készült foglenyomatokkal rendelkezik. Igazgatója *dr. Wellmann Oszkár* ny. r. tanár.

Tejhygienéi laboratórium. A tanári szobából és egy laboratóriumból áll,

melyek a tej kémiai és mikroszkópos vizsgálatára szolgáló eszközökkel vannak felszerelve. Vezetője *dr. Fettick Ottó* ny. r. tanár.

Patkolástani intézet. Helyiségei a tantermen kívül a tanár szobája, két kisebb dolgozóhelyiség, a gyűjteménytár, melyben egyúttal a hallgatók gyakorlatai tartatnak meg, a patkolószín és emellett a kovácsműhely. Vezetője *dr. Guoth Gy. Endre* segédtanár.

A hallgatók és az állatorvosi, valamint állatorvosdoktori oklevelek száma 1867 óta.

T a n é v	Hallgatók száma	Állatorvosi oklevelek száma	Állatorvosdoktori oklevelek száma	T a n é v	Hallgatók száma	Állatorvosi oklevelek száma	Állatorvosdoktori oklevelek száma
1867/68.	72	27	—	1896/97.	349	52	—
1868/69.	90	39	—	1897/98.	380	39	—
1869/70.	84	31	—	1898/99.	397	48	—
1870/71.	105	37	—	1899/00.	490	45	—
1871/72.	101	41	—	1900/01.	384	59	—
1872/73.	96	34	—	1901/02.	318	69	—
1873/74.	111	26	—	1902/03.	333	71	—
1874/75.	119	43	—	1903/04.	428	61	—
1875/76.	69	27	—	1904/05.	413	57	—
1876/77.	44	21	—	1905/06.	403	51	—
1877/78.	94	17	—	1906/07.	376	69	3
1878/79.	68	18	—	1907/08.	325	85	3
1879/80.	102	21	—	1908/09.	295	73	1
1880/81.	91	20	—	1909/10.	234	31	6
1881/82.	124	20	—	1910/11.	215	70	4
1882/83.	124	25	—	1911/12.	224	52	5
1883/84.	144	34	—	1912/13.	212	52	4
1884/85.	136	35	—	1913/14.	223	42	7
1885/86.	213	27	—	1914/15.	151	42	—
1886/87.	226	46	—	1915/16.	100	27	3
1887/88.	200	41	—	1916/17.	71	15	5
1888/89.	207	44	—	1917/18.	78	26	9
1889/90.	232	49	—	1918/19.	172	21	11
1890/91.	240	27	—	1919/20.	98	18	7
1891/92.	215	44	—	1920/21.	212	25	2
1892/93.	204	51	—	1922/23.	275	37	5
1893/94.	250	21	—	1923/24.	301	30	25
1894/95.	256	38	—	1924/25.	316	16	34
1895/96.	316	27	—	1925/26.	283	65	36
					286	53	61

Poliklinika. A poliklinika váróteremből, kis állatok kezelésére szolgáló vizsgáló- és műtőhelyiségből, kis laboratóriumból és egy kis különszobából áll.

A nagy állatok vizsgálata a poliklinika előtt elkerített udvaron történik. Vezetője dr. Rajtsits Emil segédtanár.

Bakteriológiai intézet. A VII. Hungária-körút 244. szám alatti 4000 □-ölnyi telken egyemeletes épületben van elhelyezve. A földszinten a boncolószoba, két laboratóriumi helyiség, a kísérleti állatok szobája és a konyha, valamint a sterilizálólhelyiség, az emeleten a hallgatók dolgozótermein kívül négy bakteriológiai és kémiai laboratórium, thermostatszobák, a tanár dolgozószobája és a könyvtár.

Az intézet be van rendezve mindazokra a vizsgálatokra, melyek a fertőző betegségek megállapítására és tanulmányozására szükségesek. Célja a fertőző betegségek tanulmányozása és a bakteriológia vívmányainak értékesítése a fertőzőbetegségek elleni védekezés érdekében, valamint bakteriológiai kérdésekben hatóságoknak, hivataloknak és magánfeleknek szakvéleményt adni.

Az intézet kiszolgáltat diagnosztikai célra tuberculint és malleint, készít továbbá egérintő baktériumtenyészetet és veszettség elleni oltóanyagot háziállatok számára.

A földművelésügyi miniszter megbízásából időnként ellenőrzi a hazánkban állatorvosi célokra termelt védőoltóanyagokat és szérumokat.

Külföldön az állatorvosképzés részint a budapestiéhez hasonló szervezettű önálló főiskolákon, részint tudományegyetemi fakultásokon történik. Külföldön általában abban az irányban halad az állatorvosképző-intézetek fejlődése, hogy mindnagyobb számban egyetemi fakultásokká alakulnak át. Svájcban pl. ezidő szerint az állatorvosképzés már csak egyetemi állatorvosi fakultásokon folyik és Németországban is a fennálló négy állatorvosnevelő intézmény közül csak kettő, a berlini és a hannoveri önálló főiskola, 1924-ben a müncheni főiskola az ugyanottani ötödfélszázéves egyetemhez, 1923-ban pedig a drezdai főiskola az ötszázéves lipesei egyetemhez csatoltatott, mint teljes jogú fakultás, s evégből Lipésében nagyszabású új épületesoportot is emeltek az új kar számára. Egyetemi fakultáson nevelik a szintén régi utrechti egyetemen, továbbá Bukarestben és Szófiában is az állatorvosokat, Észak-Amerikában pedig szintén a legtöbb egyetemnek van állatorvosi college-e is.

13. §. A GAZDASÁGI AKADÉMIÁK.¹

Írta: KÁROLY REZSÓ.

I. Mezőgazdasági szakoktatás. II. Történet. III. Szervezet és tanulmányi rend. IV. Felszerelés. V. Külföldi viszonyok.

I. A mezőgazdasági kutatás legrégebb és sokáig egyedüli műhelyei a gazdasági felsőbb iskolák voltak, amelyek most mind gazdasági akadémia címen szerepelnek. Ezeknek az első és legfőbb feladatuk a megismert tudományok terjesztése oktatás útján. Azonban éppen az oktatásnak kimélyítése érdekében főhivatásuk mellett tanáraik szívesen foglalkoztak felmerülő gazdasági kérdéseknek tudományos elvek szerint tudományos eszközökkel való megoldásával is.

¹ Irodalom: Magyarország Mezőgazdasági szakoktatási intézményei Emlékkönyve 1896. Szerkesztette: Balás Árpád kir. tanácsos, gazd. akadémiai igazgató. Magyaróvár, 1897. 242 oldal (a felsőbb iskolákra vonatkozó rész 126 oldal).

Emlékkönyv a „Georgikon“ alapításának 100. évfordulójára és a gazdasági tanintézet új épülete felavatásának ünnepélye alkalmára: szerkesztette Csanády Gusztáv gazd. tanintézeti igazgató. Keszthely, 1897. 204 oldal.

A gazdasági szakoktatás Magyarországon és a külföldön. Írta Károly Rezsó. Kny. a „Buda-pesti Szemle“ 1909. évi kötetéből. Budapest, 1909 + 91 oldal.

A debreceni gazdasági Akadémia Évkönyve 1925/26. Szerkesztette Varga Kálmán gazd. akad. igazgató. Debrecen, 1926 + 92 oldal.

Ez volt a helyzet Magyarországon azoknál a felsőbb iskoláknál is bizonyos mértékig, amelyeken az oktatás nem állott főiskolai fokozaton. A gazdasági akadémiai tanároktól pedig ezt a működést el is várták és közülök többen a tudományos kutatás terén elismert nevet szereztek.

A mezőgazdasági tudományos kutatás azonban a gazdasági felsőbb iskolákban sem fejlődött ki annyira, mint a tudomány más ágazataiban. Ez a körülmény abban leli magyarázatát, hogy a tudományos kutatás céljaira pedagógiai, vagy gyakorlati okokból már korán külön szervek, a *kísérletügyi intézmények* keletkeztek. A mezőgazdasági tudományos kutatás ebből a szempontból részben meg is előzte a természettudományos kutatást.

A gazdasági akadémiai osztályai és a kísérletügyi intézmények között azonban a tudományos kutatás terén nincs szétválasztó szakadék, a különbség csak az, hogy a gazdasági akadémiaiak *főhivatása* az oktatás, tudományos alapon és elvek szerint és ennek kell ott mindent alárendelni. A kísérletügyi intézmények főhivatása viszont a kutató és vizsgálódó tevékenység, emellett azonban felöleli az oktatást is, de inkább csak azért, hogy kutatásának eredményeit élőszóval közli. Munkásaik azonban az oktatás különböző ágazataiban is esetről-esetre szerepet vállalnak. A kísérletügyi intézményeknek tárgyalása a 26. §-ban található.

II. **Történet.** A gazdasági akadémiai oktatást Magyarországon sokáig csak az egyetlen *magyaróvári* m. kir. gazdasági akadémia végezte. A többi felsőbb gazdasági intézetek Debrecenben (Pallag-pusztán), Keszthelyen, Kassán és Kolozsvárott nem akadémiai fokozaton állottak. Azonban ezeknek is törekvése volt mindinkább a magyaróvári gazdasági akadémiahoz igazodni. A felvétel ezekbe nem volt középiskolai érettségihez kötve, az ifjúságnak jelentékeny százaléka azonban érettségizettekből származott ezeken az intézeteken is. A tanárok kiképzése tekintetében sem volt lényeges különbség. Az eltérést csak az adta meg, hogy a magyaróvári gazdasági akadémia felszerelése teljesebbek, tanárai tapasztaltabbak voltak. A helyzet 1906-ban annyiban változott, hogy *valamennyi gazdasági felsőbb iskola gazdasági akadémivá* alakult át, egységes szervezettel, azonos felvételi feltételekkel és tanítási anyaggal.

A *gazdasági akadémiai Magyarországon* állami intézetek és a m. kir. földművelésügyi miniszter hatósága alatt állnak. Központi igazgatásuk az alsóbbfokú gazdasági szakoktatással egy osztályban, de különválasztottan történik.

A gazdasági akadémiai és általában a főiskolai oktatás szempontjai iránt a központi igazgatásban már régebben is meg volt a jóakarát. Annak, hogy a gazdasági akadémiai, vagy azoknak egyike sem érte el más tudományágazatok főiskolai rangfokozatát, különböző más körülményeken kívül még az is az oka, hogy sem a központi igazgatás, sem az intézetek és akadémiai tudós tanárai és a többi érdekelttség között a szervezet fejlesztésének irányelveire nézve nem volt meg az összhang.

A központi igazgatás irányadó vezető személyiségeiben, *Tormay Béla* volt gazdasági tanárban és később a szakoktatás fővezetőjében és utódaiban nem hiányzott a jó szándék, de a fentebbi okok és a budapesti *gazdasági főiskola* kérdésének belejátszása miatt sokáig inkább stagnálás, mint haladás mutatkozott. És így történt meg, hogy a gazdasági akadémiai tanérok sok kiválósága, mint *Balás Árpád, Cserhádi Sándor, Vörös Sándor, Kodolányi Antal* stb. szakavatottsága mellett sem volt képes *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter a gazdasági főiskolai oktatás kérdését sokáig dülőre vinni, akiben pedig erre szintén nagy hajlandóság és készség volt. A budapesti gazdasági főiskolai oktatás 1920-ban a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kar létesítésével nyert megoldást (9. §) s ezért arra itt nem terjeszkedem ki.

A m. kir. gazdasági akadémiai ma *főiskolai fokozatú* tanintézetek, melyek

feladata középiskolát végzett ifjaknak tudományosan megalapozott magasabb szakképzést nyújtani, továbbá feladata a tanító személyzetnek, amennyire az oktatás érdekei engedik, a mezőgazdasági tudományágakat kísérletek, észleletek és bűvárkodások útján lehetőleg fejleszteni, előmozdítani és szakügyekben véleményt adni.

A gazdasági akadémiák *feladata és szervezete 1906 óta egységes*, fejlődésük története azonban különböző és ennek a hatását az egységesítő szervezet sem volt képes teljesen megszüntetni. Továbbfejlesztésük rendszeressé tétele érdekében a földművelésügyi miniszter *Mezőgazdasági Szakoktatási Tanácsot* szervezett.

A három gazdasági akadémia közül, mint ilyen és mint felső gazdasági iskola is, Magyaróvár a legrégebb.

A *magyaróvári gazdasági akadémia* történetében négy korszakot különböztethetünk meg: I. magánintézet 1818—1849. években, II. cs. k. állami tanintézet 1850—1860. években, III. m. kir. gazdasági felsőbb tanintézet 1869—1874. években, IV. m. kir. gazdasági akadémia 1874. évtől fogva.

A magyaróvári gazdasági tanintézetet Mária Terézia királynő leányának, Mária Krisztinának férje, *Albert Kázmér* herceg alapította 1818-ban. Saját nyilatkozata szerint a magyar nemzet iránt érzett hajlandósága és szeretete tanúságául, valamint annak emlékezetére, hogy a nemzet körében a helytartói állást több éven keresztül betöltötte és itt életének legszebb szakát élte át. Az intézetet a herceg a magyar királyság és különösen Moson vármegye javára állította fel saját költségén. A tanintézet főrendeltetése kezdetben az volt, hogy a hercegi uradalmak számára szakképzett gazdatiszteket neveljen. Azonban az intézet látogatása már kezdettől fogva meg volt engedve bárkinek és tanulóifjak nemcsak hazánkból, hanem annak határain túlról is sereglettek össze. Az oktatás nyelve kezdetben *latin* és *német* volt. Működésének az 1848-i események vetettek véget.

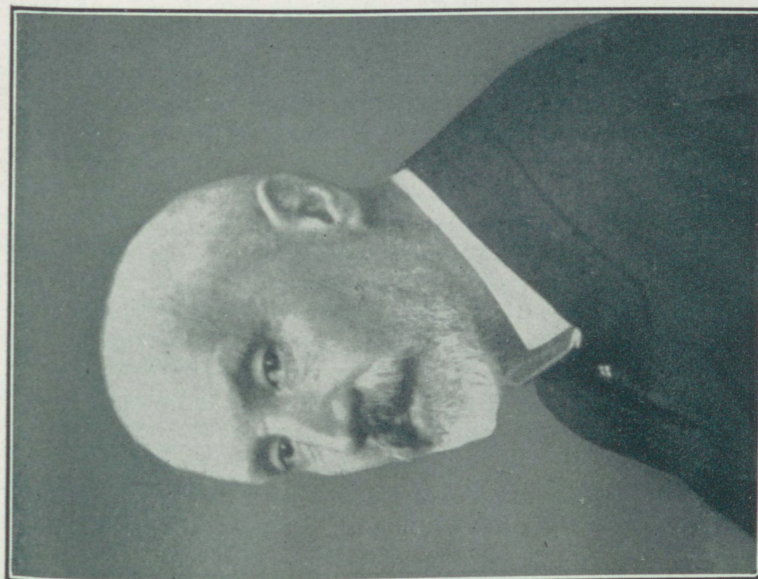
A szabadságharc lezajlása után az akkori cs. kir. kormány elhatározta újból egy felsőbb gazdasági tanintézet felállítását. A választás *Magyaróvárra* esett, amiben a fentállott intézet jó hírve és a környék előrehaladott mezőgazdasági kultúrája volt a döntő.

A cs. kir. gazdasági tanintézet vezetésére a kitűnő hírben álló hohenheimi gazdasági akadémia akkori igazgatója, *Pabst Henrik Vilmos* nyert meghívást, aki 11 évig állott az intézet élén. Távozása után *Masch Antal* követte, aki az intézetnek már előbb tanára volt. A kiegyezés folytán a tanintézet 1869-ben magyar közigazgatás alá került. A hazai gazdasági intézetek 1874-ben történt újjáalakítása alkalmával pedig m. kir. gazdasági akadémia címet kapott. Ebben a korszakban 1884. évig a tanítás nyelve *magyar* és *német* volt, illetőleg két nyelvű párhuzamos osztályokból állott.

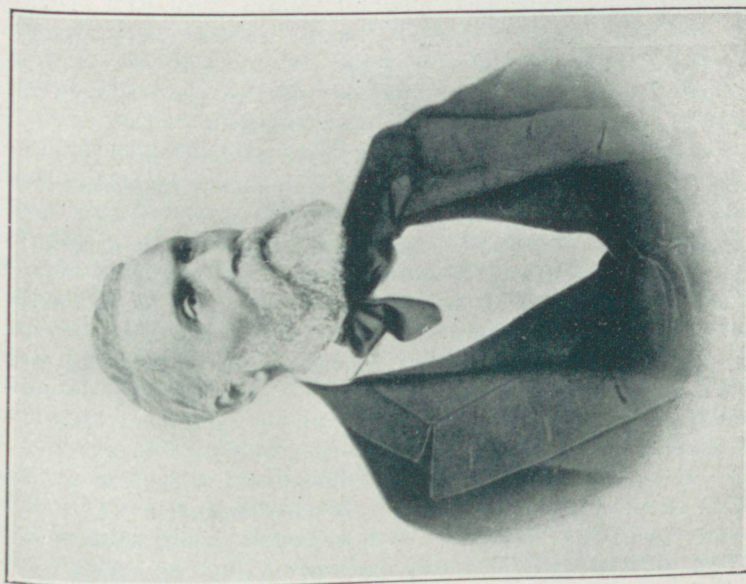
Az 1884. évtől a német tanfolyam megszűnt, az akadémia teljesen magyarra vált és a belépőktől, kivétel nélkül, érettségi bizonyítványt kívántak. A gazdasági akadémia teljesen magyarra tenni és magasabb mezőgazdasági kultúrpolitikát behozni *Balás Árpád* igazgatónak vált feladatává, aki a keszthelyi gazdasági akadémia igazgatói állásából került ide, amely állásban 1898-ig maradt, amikor a létesülő mezőgazdasági múzeum szervezésére és igazgatására nyert megbízást.

A magyaróvári gazdasági akadémia multja, fekvése és körülményei, nevezetesen az, hogy tanárai egy fizetési fokkal magasabb osztályban voltak, mint a többi gazdasági tanintézeti tanárok, magával hozta, hogy a magyaróvári intézet az *országnak első felső szakoktatási intézete* volt és maradt 1906. év után is.

A mezőgazdasági *tudományos kutatás* Magyaróvárról indult ki, a kísérleti-ügyi intézmények egész sora a magyaróvári gazdasági akadémia tanszékei mel-

Bárány Eötvös Loránd (1848—1919)
fizikus.

Trefort Ágost (1817—1888)
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

lett sarjadtak ki: a mezőgazdasági vegykísérleti állomás, vetőmagvizsgáló-állomás (utóbbi időközben megszűnt), mezőgazdasági gépkísérleti állomás, növénytermelési kísérleti állomás, növénykórtani állomás, tejkísérleti állomás, növény-nemesítő-intézet, a gazdasági akadémia mellett létesültek.

A *Keszthelyi gazdasági akadémia* történetében két időszakot, ha pedig az ugyanazon helyen előtte volt gazdasági intézettel kapcsolatba hozzuk, három időszakot különböztethetünk meg: I. „Georgikon“ nevű gazdasági intézet 1797-től 1848-ig, II. m. kir. gazdasági tanintézet 1864-től 1906-ig, III. m. kir. gazdasági akadémia 1906-tól kezdve.

A „Georgikon“ nevű gazdasági intézetet *Festetich György* gróf 1797-ben létesítette, tehát öt évvel előbb, mint Németországban az első gazdasági iskolát *Thaer Albrecht* szintén mint magánintézetet Cellében megnyitotta. Ez az intézet működését uradalmi gazdatisztek képzésére, mint tudományos gazdasági iskola kezdte meg, de 1808-ban a „Georgikon“-ban már nyolcféle iskola működött. Tanárai között nagynevű tudósok szerepeltek, fennállásának 50 évi ideje alatt a tanári személyzetnek 97 tagja volt, a felsőbb szervezetű tanintézetet pedig az ország különböző részeiből 1444 ifjú kereste fel. A Georgikon működése 1848-ban szűnt meg, mikor május 24-én a tanulóifjak tömegesen bejelentették a szabadságharcban való részvételüket és a tanintézet működését felfüggesztette.

A keszthelyi gazdasági akadémiának, mint gazdasági iskolának újból való felállítása 1864-ben történt, azon kívánság folytán, hogy az 1850-ben kizárólag német nyelven működő magyaróvári intézet mellett magyarnyelvű felső gazdasági iskola is rendelkezésre álljon a magyar tanulni vágyó ifjúságnak. A mult iránt való kegyelet és a Georgikont alapító utódának, *Festetich Tassiló* gróf altábornagynak és különböző helyi szervezeteknek áldozatkészsége döntött amellett, hogy a m. kir. gazdasági tanintézet Keszthelyen állíttassék fel.

A keszthelyi gazdasági intézet többször volt abban a veszélyben, hogy a felsőbb mezőgazdasági oktatás köréből kikapcsolódassék. Azonban tanárainak tudományos törekvése és vagy ott, vagy más állásban elért sikere és a helyi viszonyok figyelembevétele folytán tudományos színvonalát mindig hozzá tudta igazítani a többi felsőbb mezőgazdasági iskolákhoz és azokkal együtt szintén belépett a gazdasági akadémiák sorába.

A m. kir. gazdasági akadémiák közül *Debrecen* a legifjabb, mert története csak 1866. évre nyúlik vissza. Ekkor ugyanis Debrecen sz. kir. város tanácsa az ott létesítendő magyar tannyelvű országos gazdasági és erdészeti tanintézet céljaira 400 kat. hold területet örök használatra ingyen és 200 hold földet haszonbér ellenében engedett át. A debreceni gazdasági akadémia történetében négy korszak különböztethető meg: I. korszak 1868–1876. években, eleinte mint országos gazdasági tanintézet kétéves tanfolyammal, mikor előképzétségül gimnáziumi és reáliskolai végzettséget kívántak meg. Az intézet a városban volt, bemutató gazdasága pedig a várostól 7 kilométernyire fekvő Pallagpusztán. II. korszak 1876–1906-ig mint m. kir. gazdasági tanintézet, hároméves tanfolyammal. A belépés a középiskola VI. osztályának elvégzése után történt. Az első év gyakorlati kiképzésre szolgált és ez idő alatt az elsőévesek az intézet pallagi gazdaságában laktak, a második és harmadik év elméleti oktatásra szolgált, amelyet az ifjak a városban volt épületben kaptak. Az 1901. évben megfelelő építkezés után az egész tanintézet a pallagi területre került. Ettől az időtől kezdve a hallgatók nagyrésze és a tanári tisztikar is Pallagpusztán lakik. III. korszak. 1906-tól fogva m. kir. gazdasági akadémia, hároméves tanfolyammal. Ebbe az időszakba esik az 1914–1918. évi idő is, mikor a tanárok és hallgatók nagyrésze hadbavonult, a tanítás szünetelt és a gazdasági akadémia épülete mint

katonai megfigyelő kórház szolgálta az országot. IV. korszak az 1921. tanévvel kezdődik, amikor az akadémia rendes hivatását újból felvette.

A gazdasági akadémiák látogatottsága a háború után a következő:

	Magyaróvár	Keszthely	Debrecen	Összesen
1920/21	456	338	310	1104
1921/22	416	413	378	1197
1922/23	385	392	490	1267
1923/24	329	329	502	1161
1924/25	322	282	492	1096
1925/26	282	224	400	906

III. *Szervezet.* Az egyes gazdasági akadémiák élén igazgató áll, kit a földművelésügyi miniszter javaslatára az államfő nevez ki. A tanárok rendes tanárok, rendkívüli tanárok és segédtanárok. A rendes tanárokat az államfő, a többieket, valamint a tanársegédeket, gyakornokokat, irodaszemélyzetet a földművelésügyi miniszter nevezi ki. A tanári kar összessége az igazgató elnöklete alatt tanácskozó testületet alkot, amely a szolgálati és az ifjúság fegyelmi szabályai szerint elébe tartozó ügyekben tanácskozik és határoz.

Tanulmányi és vizsgarend. A gazdasági akadémiára való felvételhez megkívánt előfeltétel a középiskolai érettségi bizonyítvány. A tanfolyam 3 évre, illetőleg 6 félévre terjed. Az első év túlnyomóan a gazdasági gyakorlat megszerzésére szolgál, de emellett elméleti tárgyakat is adnak elő.

Az *előadott tárgyak* és azok *heti óraszám*a a következő: *Első év*, téli I. és nyári II. félév: vegytan 3—3, fizika 2—2, gazdasági növénytan 4—4, agrogeológia 2—2, állatbonc- és élettan 2—2, összesen 13—13, gazdasági, kertészeti, szőlészeti gyakorlat és heti rendelkezés 3—3 délelőtt, 3—3 délután, vegytani, állatbonctani vagy agrogeológiai, növénytan gyakorlat délután. Összevont tárgyak: vegytan (általános, szerves, szervetlen vegytan), növénytan (növénybonc- és élettan, növényrendszertan, bakteriológia), fizika (erőműtan és éghajlattan). *Második év*, téli III. és nyári IV. félév: növénytermelés 6—6, állattenyésztés 6—6, tejgazdaság 1—1, gazdasági gép- és eszköztan 3—3, földmértan és rajz 1—1, gazdasági állattan 2—2, növénykórtan 1—1, kertészet és szőlőnevelés 2—2, apró háziállatok tenyésztése 1—1, összesen 23—23 óra. Gyakorlat az előadott tárgyakból, továbbá gazdasági heti szemlék és rendelkezések délutánonként. Összevont rokontárgyak: növénytermelés (általános és részletes növénytermelés, magismeret, rétmívelés), állattenyésztés (általános állattenyésztés és takarmányozás, szarvasmarha-, ló- és juhtenyésztés), apró háziállatok tenyésztése (baromfi-, hal-, méh- és selyemhernyótenyésztés). *Harmadik tanév*, téli V. és nyári VI. félév: üzemtan 4—4, közgazdaságtan 4—4, gazdasági számviteltan 3—3, gazdasági kereskedelemtan 2—2, gazdasági közigazgatástan és jogismeret 2—2, állategészségtan és járványtan 2—2, gazdasági technológia 3—3, építészet 2—2, erdészettan 2—2, növénynevelési gyakorlat, állategészségi és járványtan gyakorlat, építészeti rajz, számviteli vagy becslési gyakorlat, technológiai gyakorlat, továbbá gazdasági heti szemlék, rendelkezések és gyakorlatok délutánonként. Összevont tárgyak: üzemtan (jóságrendezés-, jóságkezelés- és becsléstan), közgazdaságtan (agrárpolitika, gazdasági statisztika), gazdasági közigazgatástan (jogismeret, ügyviteltan), gazdasági közigazgatástan és jogismeret 2—2, állategészségtan és járványtan

Az akadémiában a rendes hallgatók számára évvégi kollokviumok és vizsgák szolgálnak előmenetel és képzettség megvizsgálására. A kötelező kollokviumok tárgyai azok, amelyekből nem kell vizsgát tenni. A kollokviumokat az előadók

tanár, vagy helyettese tartja. A vizsgák bizottság előtt folynak le, melynek elnöke az igazgató, vagy egész évre megválasztott helyettese.

A vizsgák beosztása a következő: *Alapvizsga*, az első tanév végén; tárgyai: gazdasági gyakorlat, gazdasági növénytan, állatbonc- és élettan. *Szakvizsga*, a második tanév végén; tárgyai: növénytermelés, állattenyésztés, gazdasági gépismeret és eszköztan. *Záróvizsga*, a harmadik év végén; tárgyai: gazdasági üzemtan, jóságkezelés és becsléstan, közgazdasági és jogi tárgyak, gazdasági számviteltan, gazdasági technológia.

Az osztályzatok: „jeles“, „jó“, „kielégítő“, „nem kielégítő“. A hároméves tanfolyam sikeres és teljes befejezése után a rendes hallgató oklevelet nyer.

IV. *Felszerelés.* A magyaróvári gazdasági akadémia *tanépületéül* sokáig csak a város szélén álló régi várépület szolgált. A hároméves tanfolyam behozatala folytán, a helyiségek elégtelensége miatt 1910-ben a régi vár mellett egy új épület készült, amelybe új tantermek és egyes tanszékek gyűjteményterületei kerültek. Az új épület helyén állt belső gazdasági major (tehénistálló, intézőlak) a külső majorban nyert elhelyezést, mely a várostól félóránnyira fekszik.

A magyaróvári gazdasági akadémia, a belőle kinőtt kísérletügyi intézmények helyi kapcsolata mellett, különválásuk után a tudományos kutatás következő saját intézményeivel rendelkeznek: oktató-*gazdaság* 370 kat. hold területtel, a várostól a park és kisebb földecskék által elválasztva, a főépülettől félóránnyira fekvő majorban kiváló tejelő simmentali tehenészettel és különböző termelési ágakkal; növénytermelési *kísérleti tér* és növénykert 14 kat. hold a növénytermelési tanár rendelkezésére; kémiai, géptani, növénytermelési, üzemtani, állattenyésztési *laboratóriumok* és *szertárak* a megfelelő tanszékek céljára; *meteorológiai állomás*, amely a központi meteorológiai intézet részére végez megfigyeléseket; *állatgyógyászati állomás* (ambulatorikus klinika) bejáró betegeknek az állatgyógyászati tanár vezetése alatt; *akadémiai kert* 14 kat. hold, melynek részei a faiskola, konyhakert, növény- és fáskert, virágoskert; *méhészet* bemutatás és kísérletezés céljából.

A magyaróvári gazdasági akadémia állandó *épületeinek* száma 51; a *könyvtár* állománya 1925. év végén 9634 mű 18.598 kötetben.

A keszthelyi gazdasági akadémia *tanépülete* a város közepétáján egyik melléktelepben áll. Az akadémia gazdasága a városon kívül fekszik és majorját a várostól egy melléktelep választja el.

A keszthelyi gazdasági akadémia célját szolgáló intézmények: az oktató-*gazdaság* 315 kat. hold területtel, benne piros-tarka tejelő tehenészet, sertés-tenyésztés, hírneves *juhászat*; növénytermelési *kísérleti tér*, kultúrkeret 4 kat. hold; *szőlőgazdaság* 16 kat. hold; intézeti *kert* 8 kat. hold, fás-, zöldség- és virágoskert részlettel; *méhészet*, különböző kaptárrendszerekkel; selyemhernyótenyésztés ezen irányban való ismeretszerzésre és kísérletezés céljából.

A keszthelyi gazdasági akadémia állandó *épületeinek* száma 36; a *könyvtárának* állománya 1925. év végén 6705 mű 14.953 kötetben.

A debreceni gazdasági akadémia *tanépülete* a hozzátartozó gazdasági épületekkel a várostól 7 kilométer távolságban fekvő Pallag-pusztán külön telepet alkot az akadémiai gazdaság közepén.

Az akadémia célját szolgáló, vele kapcsolatos intézmények: oktató-*gazdaság* 600 kat. hold (400 kat. hold szántó), a korszerű követelményeknek és a célnak megfelelően berendezve oktatási, kísérleti és példaadó célokat szolgál; növénytermelési *kísérleti tér* 8 kat. hold, közvetlenül a növénytermelési tanár rendelkezésére; laboratóriumok az illető tanszékek céljaira; *kertészet* 135 kat. hold tananyagul, másrészt minta- és haszonkertészet a vidék kertészetének fejlesztésére; *szőlő* 93 kat. hold a homoktalajokra való bor- és esemegefajták termelésének és

a helyes pincegazdaságnak megismertetése végett; *méhészet* az oktatás céljára 50 kaptárral; akadémiai park 10 kat. hold a főépület körül, a növénytan és erdészettan tanításához való növényekkel, cserjékkel és fákkal betelepítve.

Az akadémia különböző nagyságú *épületeinek* száma 32; *könyvtára* 9328 munkát 11521 kötetben foglal magában.

A debreceni gazdasági akadémiaival kapcsolatban működik a *meteorológiai állomás*, amely az akadémiaival szervezettel is kapcsolatban áll és az Országos Meteorológiai Intézet megfigyelő-állomásaként működik; a m. kir. dohánytermelési kísérleti állomás, mint külön szerv. ismertetése a kísérletügyi intézmények között található.

V. *Külföldi viszonyok.* A mezőgazdasági felsőbb oktatásra minden országban régóta súlyt helyeznek és törekszenek azt a kor színvonalán tartani. Az utóbbi évek fejlődéséről a velünk ellenséges és a semleges államokból hiányzanak újabb adatok, de valószínűleg ott sincs e téren tévítés. Ezeknél az országoknál az 1909. évet megelőző adatokra (legtöbbször személyes tapasztalatokra) támaszkodom.

Nyugat felől kiindulva, Franciaországban a *párizsi* gazdasági főiskolán kívül még három gazdasági felsőbb iskola működik. Mind a három rendelkezik tangazdasággal. Ezek a felsőbb iskolák a francia fővárostól mintegy 50 km távolságra fekvő *Grignon*, a gyümölcsvidéken levő *Remes* és a szőlővidék központjában fekvő *Montpellier*, amely utóbbi a szőlészeti kutatásnak világszerte ismert műhelye. A párizsi gazdasági főiskola tanfolyama a háború előtt kétéves volt, egy kiegészítő évvel. Ennek az iskolának bizonyos törvényes elsőbbségét a másik három iskolával szemben az biztosítja, hogy az állami lótenyésztési intézetek méneskari iskolájába csak a párizsi gazdasági főiskolát végzetek léphetnek be; a nancy-i erdészeti akadémiába való belépés szintén a párizsi gazdasági főiskola végzéséhez van kötve. A párizsi gazdasági főiskola közelsége nem képes a korábban létesült grignoni felsőbb gazdasági tanintézetet háttérbe szorítani, ahol a tulajdonképeni mezőgazdasági kutatás terén jeleskednek. E három iskolába a felvétel nincs érettségihez kötve. (Egy negyedik gazdasági iskola, a mezőgazdasági ipari iskola, Douaiban létesült szesz-, sör- és cukorgyártásra.) A francia iskolákban a tanítás kötött leckefeladatokhoz és gyakori vizsgákhoz van kötve.

A kicsiny Belgiumban, ahol a gazdasági oktatás kérdésével irodalmilag is állandóan foglalkoznak, a gazdasági akadémiai oktatást a Namur közelében fekvő *gemblouri* gazdasági állami intézet régi, nagyon szép kastélyban elhelyezve, korszerű felszereléssel és a Bruxelles-hez közel fekvő *löweni* katolikus egyetem gazdasági osztálya adja. Az előbbi nagy kísérleti kutatótevékenységet fejt ki s tanárai nagy tekintélynek örvendenek. Mindkettőben a tanfolyam már a háború előtt egy alap- és egy kiegészítő év volt.

A tőlünk távol és a világközlekedés vonalán kívül eső Spanyolországban a felsőbb oktatás egyetemi, illetőleg akadémiai színvonalon újabb keletű. A legutóbb 1923-ban megjelent királyi rendelet a *Madridban* levő gazdasági iskola akadémiai színvonalra való fejlesztését és tudományos kutatótevékenységre képesítését rendelte el.

A déli fekvésének megfelelően hazánktól eltérő viszonyokat mutató Olaszországban a gazdasági felsőbb oktatást négy iskola képviselte. Ezek: *Milano*, *Portici*, *Perous* és *Pisa*. Az első kettő önálló gazdasági főiskola, a másik kettő közül az egyik a magyar volt gazdasági tanintézeteknek felel meg, a másik a pisai egyetemmel áll kapcsolatban. A tanítási idő négy év, amelyből három év az oktatás, a negyedik év pedig a tanulók kutatómunkájára esik. Olaszországban a háború előtt, szegénységének megfelelően, a gazdasági iskolák felszerelése

szegényebb volt. A háború után, a mezőgazdaság erőteljesebb fejlesztésére irányuló törekvés mellett, a gazdasági felsőbb oktatásra is többet áldoznak.

A kevés földet művelő Svájcban a felsőbbfokú gazdasági oktatás és kutatás terén magában áll a *zürichi* műegyetem gazdasági osztálya, amely egyetemi fokozatú oktatást nyújt hároméves tanfolyamon.

A volt Ausztriában a legfelsőbb gazdasági képzést a gazdasági főiskola Bécsben nyújtotta, amely 1872-ben létesült három osztállyal, ú. m. mezőgazdasági, erdészeti és kultúrmérnöki osztállyal. Az első felsőbb gazdasági iskola volt, amely a tanítási időt már 1905-ben négy évre szabta. Ebben az évben 60 tanerő működött és 642 hallgatója volt, amely számból a gazdasági osztályra 190 esett. A másik egyetemi fokozatú gazdasági iskolája a *krakkói* tudományegyetem kapcsolatában volt kiépítve 30 tanerővel, 153 hallgatóval és szintén teljes mezőgazdasági képzést nyújtott. Ezekon kívül még három gazdasági akadémia állott fenn (Liedwert, Tabor és Dublány). Mindenikkel nagyobb gazdaság állt kapcsolatban. Ezekon kívül levő kilenc középiskola közül egyik-másik megközelítette a gazdasági tanintézeteket. A szétdarabolt Ausztriában Bécs nagy nehézséggel fenntartja magát, a jőnevű (német tannyelvű) liedwerti akadémiát földművelésiskolai rangra süllyesztették, ellenben az új eseh-szlovák államban Prágában a eseh műegyetem gazdasági osztályát kifejlesztették.

A többi államokat figyelmen kívül hagyva, még csak Németországra terjeszkedem ki, amely bennünket a sűrű érintkezésnél fogva leginkább érdekel, és a felsőbbfokú szakoktatás különböző formáival rendelkezik az egyes országok viszonyainak és a történelmi fejlődésnek megfelelő szervezettel. Amint más tudományok terén, úgy a mezőgazdasági tudományokban is Németországban és egyes államaiban a mezőgazdasági felsőbb oktatás terén is állandó fejlődés mutatkozik. A német mezőgazdasági felsőbb oktatás háromféle jelleget mutatott a háború előtt: főiskola, gazdasági akadémia, egyetemi tanintézet. Ma már gazdasági akadémia megjelölés nem létezik, hanem ezek is gazdasági főiskola címet vettek fel. Az egyes német államok felsőbb gazdasági iskolái a következők: Poroszországban, *Berlinben* gazdasági főiskola, *Bonnban* a vele összeépült Poppelsdorf külvárosban az egyetemre támaszkodó gazdasági főiskola (azelőtt gazdasági akadémia), *Breslau*, *Königsberg*, *Halle*, *Göttingen*, *Kiel* az ottani tudományegyetemek bölcsészeti karában gazdasági tanintézetekként működnek. A többi német államok közül Bajorországban *Münchenben* a műegyetem gazdasági osztálya, *Weihenstephan*, Freising mellett, gazdasági főiskola, a háború előtt mint gazdasági akadémia, még korábban mint gazdasági tanintézet, Szászországban *Leipzig*, Hessenben *Giesen*, Mecklenburg-Schwerinben *Rostock*, Thüringenben *Jena* az egyetemek bölcsészeti szakosztályában rendelkeznek gazdasági intézetekkel; egyedül Württembergben *Hohenheim* Stuttgart mellett működött különálló gazdasági tanintézetként, a háború előtt mint gazdasági akadémia, azóta gazdasági főiskola címmel. A háború óta keletkezett *Hamburgban* az ottani egyetemmel kapcsolatos gazdasági tanintézet, részben a trópusi gazdálkodásra való figyelemmel, sőt újabbban a *danzigi* műszaki főiskolán is rendeztek be gazdasági szakosztályt.

Az összes poroszországi gazdasági intézetekben 245 tanerő működött, ú. m.: Berlin 70, Bonn 50, Breslau 27, Göttingen 24, Halle 34, Kiel 15, Königsberg 25. A hallgatók száma 2719 volt és pedig férfi 2687, nő 32. Ezek megoszlása az egyes intézetek között, külön a férfiakat és nőket feltüntetve, a következő: Berlin 700 és 12, Bonn 504 és 11, Breslau 243, Göttingen 367 és 3, Halle 560 és 3, Kiel 90 és 1, Königsberg 198, egyéb helyek 25 és 2. Az összes hallgatók közül a külföldiek a következő számokkal szerepelnek: Berlin 80, Bonn 21, Breslau 11, Göttingen 8, Halle 99, Kiel 4, Königsberg 11, egyéb helyek 1.

A német gazdasági főiskolákon és tanintézeteken általában hároméves és kétéves tanfolyam szerint csoportosulnak a tárgyak, amelyeket különben a hallgatók tetszésszerűen sorrendben választhatnak, amennyiben az órák nem ütköznek. A berlini és a bonni főiskolákon kultúrmérnöki és más csoportok is léteznek, a weihenstefani főiskolán gazdasági és söripari csoport van. A német gazdasági iskoláknál a kísérletügyi és tudományos kutatás szorosabban bekapcsolódik az oktatásba, mint nálunk. A gazdasági felsőbb iskolák nagy számát a szakkörök nem helyeslik, rámutatva egyes iskolák esékely látogatottságára. Azonban éppen ezeken az iskolákon sokszor igen beható kutatás folyik és nem egyszer innen kerülnek ki tanterők a látogatottabb főiskolák számára.

B) Közgyűjtemények.

14. §. MÚZEUMOK, KÖNYVTÁRAK, LEVÉLTÁRAK.

Írta: HÓMAN BÁLINT.

I. Történeti fejlődés. II. Közgyűjteményeink mai rendszere és a jövő feladatai. A) Múzeumok. B) Könyvtárak. C) Levéltárak (írta Szekfű Gyula). III. A magyarországi közgyűjtemények jegyzéke. IV. Irodalom.

I. Történeti fejlődés.

A közgyűjtemények létrejöttének körülményeit vizsgálva, a kiindulóponton egyéni törekvésekre és magánjellegű kezdeményezésekre bukkanunk. A történetileg kialakult múzeumok és könyvtárak kivétel nélkül s részben a levéltárak is egyéni vagy testületi (szerzetesi, káptalani, egyetemi stb.) jellegű *magángyűjtemények*ből fejlődtek mai értelemben vett *közgyűjteménnyé*, vagyis szélesebb néprétegeknek hozzáférhető *nyilvános jellegű intézetekké*. Keletkezésük végső indítóoka az *egyéni* tudásvágy, esztétikai érzék, kuriózumkedvelés és gyűjtőszenvédély. A *közjelleg* inkább kidomborodik a gyűjtemények egy másik, kisebb csoportjánál, hova a levéltárak túlnyomó része tartozik, lévén ezek egyes közhatóságok és hivatalok anyaggyűjteményei. Ez egy rokonvonás mellett azonban a levéltárak a multban sokkal távolabb álltak a mai közgyűjtemény fogalmától, mint a magángyűjtemények. Eredetükben a levéltárak csak a hatósági, hivatalos személyeknek, illetőleg a tulajdonosnak hozzáférhető, gyakorlati célzatú hivatali és magánirattárak. Alapításuknál tisztán jogi és gazdasági szempontok érvényesültek. Keletkezésük indítóoka a hatóságok és magánosok jogainak és vagyonának védelmére, a közigazgatás könnyítésére irányuló törekvés. Velük szemben a múzeális és könyvtári magángyűjteményeknél igen korán, többnyire már az alapításkor felismerhető, a közgyűjteményekre ma is jellemző tudományos és esztétikai szempontoknak érvényesülése és a nyilvánosság felé való, bár kezdetben igen lassú és csupán a kiváltságosok szűkebb körét kielégítő haladás, minek eredményeképpen a könyvtári és múzeális magángyűjtemények jóval hamarabb lettek a tudósvilág és a nagyközönség számára hozzáférhetőkké, mint a közhatóságok féltve őrzött levéltárai. Ezek a múzeumok és közkönyvtárak mintájára csak a legújabb korban fejlődtek a szó igazi értelmében vett közgyűjteményekké; szerepük tehát azok sorában — történeti értelemben — másodlagos. A modern közgyűjtemények egyenes ősei az egyéni kezdeményezésre visszavezethető könyvtári és múzeális magángyűjtemények.

Ókori gyűjtemények. A könyvek és műalkotások gyűjtésének és megőrzésének szokása egyidős az irodalommal és művészetrel. A tudományos, szépirodalmi és művészi termelés mindig és mindenütt meglévő kultúrzsükségletet elégít ki s az általános kultúrshínvonal emelkedésének, a tudományos és esztétikai kultúra fejlődésének kísérőjelensége. Tényleges szükséglettről lévén szó, a termelés megindultával egyidőben jelentkeznek a fogyasztók: a könyvek és műtárgyak gyűjtői. A gyűjtés kezdetben rendszertelen és csupán az egyén tudásvágyának

és esztétikai kedvtelésének kielégítésére szolgál. Az első gyűjtők a maguk gyönyörűségére szereztek könyveket és műalkotásokat. Gyűjteményük tisztára egyéni célzatú, fennmaradásuk biztosítására senki sem gondolt s a szépben és okosban gyönyörködés nemes szenvedélyét nem mindig öröklő utódok korában gyakran, sőt rendszerint szétszóródott.

Ilyen természetű magánkönyvtárak voltak az ókori tudósok és írók, szónokok és tanítók könyvtárai, melyek közül a források nagy dícsérettel emlegetik Euripidész, Euklidész, Demoszthenész, Cicero, Atticus, Epaphroditosz és Tyrannio könyvtárait, mely utóbbinak gerincét Arisztotelész világhírű könyvtárának maradványai alkották. Állandóbb jellegű, maradandóbb gyűjtemények voltak a magángyűjteményekkel egyidős — kezdetben teljesen rituális jellegű — templomi könyvtárak s a templomok és más középületek díszítésére használt műalkotások gyűjteményei, aminőkkel már az ókori Ázsiában és Egyiptomban, de különösen Görögországban találkozunk. A rendszeres gyűjtésnek, az összehordott anyag tudatos megőrzésének, gyarapításának és közhasználatra, illetőleg közszemléltre becsátásának kora azonban csak a korlátlan központi hatalom kialakulásával következett el. Az első nagy és már céltudatosan felépített, állandó fennmaradásra szánt gyűjtemények alapítói az ókor nagy katonamonarchái voltak. Assziriában Assurbanipal, Egyiptomban II. Rhamses, görög földön szamoszi Polykratész, athéni Peizisztratosz, herakleiai Klearchosz, majd Nagy Sándor és utódai — a makedon királyok, a pergamoni Attalidák és az egyiptomi Ptolemaioszok — Rómában Julius Caesar, Augustus, Hadrián teremtik meg az első, igazi értelemben vett könyvtárakat és múzeális gyűjteményeket, felhalmozva és rendszerezve a hódító hadjáratok során zsákmányolt tudományos, irodalmi és művészeti anyagot s kiegészítve azt az udvaruk körül csoportosuló tudósok, írók és művészek alkotásaival. E gyűjtemények eredetükben egy-egy kiváló uralkodó magángyűjteményei, de fejlődésük későbbi fokán már a mai közgyűjteményekhez hasonló szerepet tölthettek be. Alexandriában és Pergamonban a könyvtárak (βιβλιοθήκη) a maguk százezrekre rugó papyrus és pergamen kézírataival szerves kapcsolatban voltak a mai tudós társulatok és egyben a tudósképző intézetek szerepét betöltő múzeumaikkal (μουσείον); kutatóintézetei a tudósoknak, olvasóhelyiségei az írástudóknak. Rómában Julius Caesar tervei szerint Asinius Pollio valósította meg az első nyilvános könyvtárat, a parthus-háború gazdag zsákmányát Libertas templomában helyezve el. Később Augustus még két könyvtárat alapított, egyet a Palatinuson, a másikat Apolló templomában görög és latin osztállyal. Ezekon kívül több nagyobb nyilvános könyvtár volt a császári Rómában, hol a tudományos jellegű könyvtárak mellett fontos szükségletet elégítettek ki a császárkori fürdők népkönyvtár jellegű gyűjteményei.

A művészi alkotások rendszeres gyűjtésében Nagy Sándoré a kezdeményezés érdeme. Ő és pergamoni, egyiptomi utódai, majd a római hadvezérek és császárok következetesen halmozzák fel palotáikban, templomokban és középületekben a görög művészet remekeit. E gyűjtőszendély valósággal kifosztotta a leigázott Görögországot, de más részről létrehozta az első múzeális gyűjteményeket és új lendületet adott a lehanyatlott művészeteknek. Attalosz és Eumenész pergamoni királyoknak az attikai művészet remekeiből összeállított gyűjteményével megvalósult a tudósok és művészek okulására szánt első művészeti múzeum. Rómában e téren Julius Caesar a kezdeményező, kinek tanácsára Asinius Pollio megnyitotta a népek gazdag régiséggyűjteményét. Augustus császár barátja, Agrippa, már az összes antik művészeti emlékek állami tulajdonbavételét és rendszeres gyűjteménybe való egyesítését sürgeti, elsőnek ismerve el kifejezetten a múzeumügy rendezését közfeladatnak. Ha terve megvalósul,

létrejött volna a legnagyobb művészeti múzeumok egyike, mert Róma palotái és középületei ezidőben már telve voltak a klasszikus görög művészet ragyogó alkotásaival. A Kr. e. I. század óta az előkelő és vagyonos római polgárok — élükön a győzedelmes hadvezérekkel, majd a császárokkal — lázas szenvedéllyel gyűjtötték a görög és keleti műtárgyakat. Divatba jött a kiváló szobrászati remekművek másolatainak, majd a hellenisztikus befolyás nyomán történt művészeti fellendülés után az egykorú római művészek és iparművészek alkotásainak gyűjtése. A paloták, magánházak csak úgy, mint a császárság korában fantasztikus méretűvé nőtt középületek telve voltak a keleti, görög és római művészet remekeivel. A műgyűjtés még sem jutott el arra a fokra, mint a könyvgyűjtés. Agrippa figyelmeztetése nem keltett visszhangot s a műgyűjtés mindvégig az előkelők és jómódúak magánjellegű kedvtelése maradt; a gyűjtött műrekek a köz- és magánépületek, lakások, kertek és nyilvános terek díszítésére, a szem gyönyörködtetésére, az esztétikai vágyak kielégítésére szolgáló dísztárgyakul tekintettek. Spontán hatásuk nyilvánvalóan felismerhető a római művészet és iparművészet fejlődésében, de e hatás rendszeresítésére, az anyag művészeti és tudományos szempontból való rendszerezésére és kihasználására komoly kísérlet nem történt.

A könyvtár- és múzeumügy történetében gazdag és virágzó korszakot jelöl Alexandria, Pergamon és Róma neve. E három városban öltött először testet kétezer év előtt a nagy nyilvánosság használatára rendelt közgyűjtemények eszméje.

A nagy lendülettel megindult fejlődés Róma bukása után megakadt. A korai középkor mozgalmaiban, a barbár betörések idején az ókor nagy gyűjteményei mind elpusztultak. A pergamoni könyvtár maradványaival bővült alexandriai könyvtár kincseit egyrészt arab tudósok és fejedelmek, másrészt buzgó keresztény szerzetesek mentették meg másolással, kivonatolással az utókor számára. Róma hagyományai századokon át csak az egykori birodalom keletén, Bizáncban éltek tovább. A nyugati császárság bukása után újra megindul a könyvek és műkincsek vándorlása, de most már nyugatról kelet felé. Ami nem esett áldozatává a barbár betöréseknek és belső harcoknak, ami a rombolás következtében nem került az anyaföld mélyébe, jórészt Bizáncba került, hol a császárok és az előkelők hódoltak régi görögök és rómaiak módjára a könyv- és műgyűjtés szenvedélyének. A VII. század óta azonban visszaesés állt be, ami a képromboló Leo császár idején kulminál. A könyvgyűjtés új lendületet vett a X. században a tudós hajlamú Makedón császárok — böles Leo, Konstantinosz — és a Komnénoszok korában. A bizánci magánkönyvtárak anyagának s a műkincseknek nagy része is a XIII—XIV. században a fővárost kizsákmányoló velenceiek, a latin császárság francia lovagjai s a görög könyveket összevásárló keleti és nyugati kereskedők révén szóródott szét a világban, más részük a török hódítás korában került piacra.

Középkori gyűjtők. Nyugaton a római császárok világhatalmi törekvéseit felelevenítő császárok: Nagy Károly és Nagy Ottó, a tudós hajlamú angolszász királyok: Athelstan és Nagy Alfréd, nálunk Nagy Lajos és Zsigmond udvarában élednek fel az ókori uralkodók könyvgyűjtő ambíciói. Bár a példa más keresztény uralkodók udvarában s a műveltebb főurak körében is követésre talált, a gyűjtőszendély tisztára egyéni indulat maradt s a tudománybarát uralkodó és főúr halálával rendszerint gyűjteményei is szétszóródtak az utódok nemtörődése és a központi hatalom elhanyaglása miatt. A középkori társadalom partikuláris szelleme, a feudalizmus kishatalmi rendszere és a világi kultúra színvonala nem kedvezett a nagyszabású központi gyűjteményeknek. Erős köz-

ponti hatalom híján, de saját rendeltetése és hivatása következtében is a tudomány és művészet ügyének gondozását az egyház vette kezébe.

A római birodalom területén és szomszédságában a VI—X. század folyamán kialakult új, keresztény államokban a tudományos, irodalmi és művészi élet központjaivá a templomok, szerzetesházak, káptalanok, főpapi udvarok lettek s e papi közösségekben lobbant fel újra a kultúrember gyűjtőszervevénye. Jeruzsálemben, Caesareában, Hippoban, Rómában és más főpapi székvárosokban már a II—IV. században gazdag templomi könyvtárakat találunk, de a rendszeres gyűjtés mégis a szerzetesek érdeme. A kolostorokban könyvtárak keletkeznek kezdetben jobbra theologiai művekből. A híresebb rendházakban — aminők Tours, Monte-Cassino, Bobbio, Canterbury, York, Clugny, Fulda, Reichenau, az ír kolostorok stb. — több száz kötetre rúgó könyvtárak gyűltek össze s minden rendháznak megvolt a maga kisebb-nagyobb könyvtára. Nálunk a pannonhalmi monostornak volt már a XI. században mintegy 80 kötetre rúgó, theologiai könyvtára. Mellette a pécsváradi és bakonybéli rendházak és az első esanádi püspök, Szent Gellért, könyvtáraitól tudunk. Szokásban volt, hogy a kéziratokat a házak egymásnak másolás végett kölesönadták s a kor felfogása szerint fontosabb munkák több száz példányban forogtak a szerzetesek és tanítványaik kezén. A szerzetesek figyelme természetesen fordult elsősorban a szent könyvek, a keresztény tudományok felé, de a hittudomány művelése és forrásainak összegyűjtése mellett gondot fordítottak a pogány mult emlékeire is. A klasszikus írók műveit a középkor tudós szerzetesei mentették meg az enyészettől és hagyták a renaissance tudósaira, százával másolva a kezükhöz jutott antik kéziratokat. Az egyházi testületek könyvtáraiban a szentatyák, theologus tekintélyek és egykorú tudósok, írók művei mellett mindig ott látjuk a klasszikus ókor remekműveit is.

A XI—XII. század óta a káptalanok és főpapok is mind nagyobb figyelmet fordítanak a könyvek gyűjtésére. Hazánkban a XIII—XV. században nagyobb könyvtára volt az esztergomi főszékesegyháznak, a szepesi és pozsonyi társaskáptalanoknak, a veszprémi (1276), váradi és zágrábi székeskáptalanoknak. A főpapok közül Pál veszprémi (1276), Mutmér szepesi (1273), László esztergomi (1277) prépostok, Meskó veszprémi püspök (1340) könyvtáraitól tudunk. A káptalani könyvtárak a világi papság tudományos érdeklődése mellett a káptalani főiskolák tanulmányi céljait is szolgálták. A XII. század óta egyre-másra tűnnek fel az újonnan alapított egyetemek könyvtárai, melyek az egyetem tanárainak és hallgatóinak szellemi szükségletét elégítették ki.

A középkori könyvtárak kisebb részben magánszemélyek, túlnyomóan zárt testületek, kollektív személyek (szerzetesi, káptalani, egyetemi közösségek) magánkönyvtárai, de már magukban rejtik a későbbi nyilvános jellegű egyházmegyei és egyetemi könyvtárak csiréit.

Műalkotások gyűjtéséről oly értelemben, mint könyvgyűjtésről a középkorban nem beszélhetünk. A klasszikus művészet értékeléséhez és főleg annak utánzásához, továbbfejlesztéséhez szükséges magasabb kultúrával nem rendelkező fiatal népek nem vetettek ügyet az itt-ott birtokukba jutott, a nagy pusztulásból s a görög kalmárok kezéből megmenekült műalkotásokra. Ha gyönyörködtek is bennük és felhasználták lakásuk díszítésére; konzerválásukra, tartós megőrzésükre nem gondoltak. Esztétikai igényüket többnyire kielégítették a főleg nemesfém-ből, bronzból, esontból készült iparművészeti dísz tárgyak, aminőket a középkori uralkodók és főurak kincstárai garmadával őriztek és a használati tárgyak díszes kidolgozása. E tekintetben is az egyház járt elől jó példával. A római építőművészet legszebb alkotásait elfogadta saját hajlékául s a középkor azok hatása alatt alakította ki a maga sajátos egyházi eredetű és jellegű

építészeti stílusát. A pusztulásból megmenekült klasszikus művészi alkotások összegyűjtésére azonban az egyház nem gondolhatott, mert e műalkotások — esemény kivétellel — pogány istentiszteleti tárgyak, keresztény értelemben bálványok s ezért a templomok díszítésére felhasználhatók nem voltak. Az egyház ily körülmények közt — kezdettől fogva súlyt helyezvén a templomok művészi feldíszítésére — új utat volt kénytelen törni s megalapítójává lett a kiindulóponton Róma, illetőleg Hellas művészetével érintkező, de mégis egészen új irányú, a keresztény eszmének és ízlésnek megfelelő középkori egyházi művészetnek, közvetve tehát az ebből fejlődött modern festőművészetnek és iparművészetnek is. Az új keresztény művészetnek alkotásai jórésztben a templomok díszítésére használtatván fel, ezek egyrésze a középkorban a régi görög templomokhoz hasonlóan a szobrászati, festészeti és iparművészeti alkotások valóságos műgyűjteményévé fejlődött, századokon át egyedül töltve be a klasszikus ókor híres templomi és magángyűjteményeinek oktató és ízlésfejlesztő szerepét.

Renaissance-könyvtárak és műgyűjtemények. A kései középkorban a tudomány és művészet terén évszázadok óta kizárólagosan uralkodó keresztény egyházi gondolat mellett új tényező lép működésbe: az ókori kultúra írott és tárgyi emlékeinek intenzívebb tanulmányozása nyomán éledő klasszicizmus. A humanisták tudományos és esztétikai érdeklődése természetesen vontatta maga után a gyűjtőszervevény felébredését. A humanista tudósok tudományos érdekből kezdik felkutatni az antik emlékeket s ehhez képest gyűjtésük köre az ókorhoz viszonyítva lényegesen kibővül. A könyvek és művészi alkotások mellett az antikéletre világot vető mindennemű régészeti emléket — feliratos köveket, pénzeket, ipari készítményeket — is gyűjtöttek. Az individualizmus, a humanista gondolat s a velejáró klasszikus műveltség térhódításával az egyházi és laikus társadalom számos tagja állt be a gyűjtők táborába. A XV—XVI. században a főurak, főpapok és fejedelmek — nálunk pl. Mátyásról nem is szólva, Zsigmond király, Vitéz János, Bakócz Tamás és Verancsics Antal esztergomi érsekek, Debrenthey Tamás és Janus Pannonius, Ozorai Pipo temesi bán, az idegenbe szakadt tudós Zsámboky János — valósággal versenyre kelnek a gyűjtés terén s Itáliában, majd az Alpeseiken innét is egész sora keletkezik a magángyűjteményeknek. A humanista gyűjtők élén a pápák és bíborosaik, Hunyadi Mátyás magyar király, az Esték, Mediciek és más olasz tartományurak, a spanyol és osztrák Habsburgok, mindannyian a korlátlan hatalom felé törekvő s azt lényegében meg is valósító abszolút monarchák haladtak, az antik világ óta hallatlan méretű könyvtárakat, köztük a vatikáni könyvtárat, a budai Corvinát, a firenzei Laurenzianát és páratlan műgyűjteményeket — a Vatikán, Laterán, Firenze és más olasz városok kép- és szobortárait — hordva össze. Pártfogásuk alatt lendült a fejlődés legmagasabb csúcsáig a renaissance művészete, a klasszikus remekkel egyértékű, sőt azokat felülmúló mesterművekkel gyarapítva a pápai és fejedelmi műgyűjteményeket. Az ő érdeklődésük fejlesztette az addig önfeláldozó szerzetesek tudós hivatásának tekintett kéziratmásolást virágzó üzletággá, utat törve a technikai sokszorosítás gondolatának.

A hitviták korának könyvtárai és műgyűjtése. A könyvgyűjtésnek a XV. és XVI. század folyamán új lendületet adott a könyvnyomtatás művészetének széles körben való elterjedése. A könyv most már nem volt drágaság, nem volt unikum és hovatovább minden művelt léleknek nélkülözhetetlen szükségleti cikké lett, aminek megszerzése már nem ütközött a kódexek korában sokaknak leküzdhetetlen anyagi nehézségekbe. Jótékonyan táplálta a könyvgyűjtés szervezőjét a hitújítás és a nyomában kelt

hitvitázó láz is. A XVI. és XVII. században a hitviták tudományos megalapozására irányuló törekvés protestáns és katolikus részen egyaránt szorgalmas könyvgyűjtésre, új könyvtárak alapítására vezetett. A XVIII. század közepéig egész sora keletkezett az egyetemi és iskolai könyvtáraknak. Hazánkban is a XVI. és XVII. században alapították legnevezetesebb iskolai könyvtárainkat: a budapesti egyetemi könyvtár alapját képező nagyszombati egyetemi könyvtárat, a kassai és kolozsvári jezsuita főiskolai könyvtárakat, az esztergomi, győri székesegyházi papnöveldek, a komáromi és kőszegi bencés gimnáziumok, a debreceni, pápai, nagykőrösi, máramarosszigeti, sárospataki, nagyenyedi református, a pozsonyi, soproni, besztercebányai, eperjesi, brassói evangélikus és a kolozsvári unitárius fő- és középiskolák gazdag könyvtárait. A XVI. és XVII. században tűnnek fel az egyházi és iskolai könyvtárak mellett a középkori városok hivatali könyvtárainak helyébe lépő nyilvános jellegű városi könyvtárak és az első olvasóköri, melyeknek könyvtárai a mai közművelődési könyvtárak ősei. A városi könyvtárak Németországban a reformáció szabadkutatást hirdető eszmeáramlatának, főleg Luther idevonatkozó buzdításának hatása alatt rohamos fejlődésnek indultak, magukba olvasztva az egykori német szerzetesházak gazdag könyvtárait.

Míg a könyvgyűjtés terén a XVI–XVII. században Európaszerte élénk mozgalom észlelhető, a műgyűjtő törekvések ellanyhultak. A reformáció — a könyveket és művészi emlékeket, mint tudományos anyagot és esztétikai objektumot egységesen értékelő renaissance-szal szemben — gátat vont a tudományos és esztétikai vizsgálódás anyagának e két csoportja közé. A tudományok és a könyvkultúra terén a protestantizmus ösztönző erővel működött, a művészetek fejlődésében azonban visszaesést idézett elő. A protestáns gondolattal — mint egykor Bizáncban a képrombolás szellemével — nem fért össze a századokon át kizárólag egyházi, illetőleg katolikus vallási forrásokból táplálkozó és — minden klasszikus hatás ellenére — a renaissance virágkorában is egyházi természetű és célzatú remekművekben kulmináló művészetek pártolása. A képzőművészetek s velük együtt a műgyűjtő-törekvések a XVI. század óta a katolikus országokban élnek és fejlődnek tovább. A műgyűjtés terén a régi nyomon továbbhaladó Itália mellett a XVI–XVIII. században csak Francia- és Spanyolországban, Bajorországban és Ausztriában találkozzunk számottevő törekvésekkel és eredményekkel. A protestáns országok közül a monumentális egyházi művészet helyében a polgári kisművészetet kifejlesztő Hollandiában van nyoma műgyűjtő törekvéseknek, de Németországban és Angliában csak később, a XVIII. század második felében ébrednek a műgyűjtés fontosságának tudatára. Az 1753-ban alapított British Múzeumban a művészetek még nem voltak képviselve.

Ritkaságtárak. A művészi érzék és érdeklődés elhanyagolása következtében a renaissance-ban felbredt és általánossá vált gyűjtőszenvédély új irányba — a raritások, kuriozumok felé — fordult. A XVI–XVII. században alakulnak ki Közép- és Nyugat-Európában a fejedelmi és főúri kincstárak mellett az úgynevezett ritkaságtárak (Raritätenkammer). E gyűjtemények alapja rendszerint a családi kincstár volt, hova a fejedelmek és főurak számos nemzedéken át nemesak aranyat, ezüstöt, drágakövet és ezekből készült tárgyakat, hanem mindenféle mesterséges és természeti érdekességet is felhalmoztak. Ezekben a családi fegyvertárral kiegészülő kincs- és ritkaságyűjteményekben zagyva összevisszaságban gyűltek össze a különböző korból származó archeológiai emlékek, régi pénzek, iparművészeti tárgyak, különös ipari készítmények, bonyolult és újszerű technikai alkotások, természeti csodák és ritkaságok, tengerentúli növények, állatok,

kövületek, ásványok és néprajzi tárgyak, majd rendszeresebb állat-, növény- és ásványgyűjtemények is. A gyűjtés sokoldalúsága miatt, a főleg német földön divatos gyűjtemények rendszerezésére és széttagolására, már a XVII. században történtek kísérletek. Noha e ritkaságtárak a maguk korában s a renaissance műgyűjteményeihez viszonyítva hanyatlást jelentettek, a későbbi múzeális fejlődésben mégis fontos szerephez jutottak. Részük volt a modern múzeumtípusok kialakulásában.

Levéltárak. A könyv-, műalkotás- és ritkaságyűjtés nagyarányú fellendülésével egyidőben indul meg a korábban pusztán aktuális jogi és gazdasági szempontból értékelt levéltárak anyagának tudományos kiaknázása. Az úttörés érdeme e téren a humanistáké, akik elsőnek igyekeztek eredeti források alapján megírni nemzetük, tartományuk, városuk, illetőleg a pártfogó dinasztia történetét s akik elsőnek használták fel nagyobb mennyiségben okleveles forrásokat. Kezdeményezésük a vallásharcok és hitviták korában hálás talajra talált, mert a küzdő felek nem nélkülözhatték theologiai vitatkozásaikban a történelem fegyvereit. A XVI. és XVII. században egymásután nyíltak meg egy-egy a tulajdonos bizalmát bíró tudós előtt s a XVIII. században már rendszeresen aknáztattak ki az egyházi, főpapi, fejedelmi és családi levéltárak. Evvel megindult a közhatalósági, egyházi és magánirattárak lassú átalakulása tudományos célokat szolgáló levéltárakká.

Az abszolút fejedelmi hatalom és a közgyűjtemények. A kései középkorban nagy lendületet vett s a XVIII. századig állandóan emelkedő irányú fejlődés egyik fő mozgató tényezője az abszolút uralkodói hatalom volt. A gyűjtés eredményességéhez nem elegendő a lázas szenvedély, a következetes akarás és a szívós kitartás. Megfelelő anyagi eszközök, valamint a ritkaságok megszerzéséhez nem egyszer szükséges erőhatalom híján a legbuzgóbb gyűjtő törekvéseit is szűk korlátok határolják. Az abszolút uralkodó nem ismeri e korlátokat. Ha gyűjtemény-alapításra adja magát, szinte kimeríthetetlen anyagi forrásaival és akaratának érvényesítéséhez szükséges nyers erejével felgyerve, mindeneknél eredményesebb gyűjtőtevékenységet fejthet ki. A gyűjteménygyarapításnak ez a majdnem korlátlan lehetősége magyarázza meg, miért voltak az ókor, a középkor és az újkor legnagyobb, legnevezetesebb könyvtárainak és műgyűjteményeinek alapítói az uralkodók s nem a tudósok, noha a kezdeményezés minden korban ez utóbbiak érdeme.

Az ókor leghíresebb gyűjteményei uralkodói kezdeményezésre létesültek s a magát istenség rangjára emelő korlátlan fejedelmi hatalom árnyékában nőttek nagyra. A középkorban az egyetemes keresztény gondolat erejével az egész keresztény világ fölött nem csupán lelki, hanem tényleges politikai hatalmat is gyakorló egyház feje és pápai voltak a tudomány és művészet irányítói, termékeiknek buzgó gyűjtői. A renaissanceban ismét a korlátlan hatalom megvalósítására törekvő fejedelmek lépnek előtérbe s a XVII–XVIII. században az isteni kegyelemre visszavezetett örökös uralkodói hatalom mindenhatóságát és korlátlanlanságát hirdető abszolút fejedelmek karolják fel világszerte a tudomány és művészet ügyét. Az újkori abszolútizmus nagy képviselői — a spanyol, francia királyok s a német-római császárok — és a maguk szűkebb határai közt, hasonló abszolút hatalomra törő német fejedelmek hordják össze a későbbi udvari, majd nemzeti közgyűjtemények alapjául szolgáló, nagyméretű magánkollekciókat. A francia Lajosok magánkönyvtárából és műgyűjteményeiből nőtt ki Európa legnagyobb nemzeti könyvtára és a Louvre múzeuma. Frigyes Vilmos, a nagy választófejedelem vetette alapját a berlini királyi és állami könyvtárnak, Nagy Frigyes a berlini művészeti múzeumoknak, I. Miksa bajor választófejedelem a müncheni királyi könyvtárnak, művészlelkű utódai a bajor főváros világhírű

műgyűjteményeinek. A XVII. és XVIII. században — I. Lipót, VI. Károly és Mária Terézia korában — fejlődnek nagyjelentőségű tudományos tárházakká a Habsburgok bécsi udvari gyűjteményei s a kisebb német fejedelmek könyvtárai és múzeális kollektói. Az uralkodók gyűjtőtevékenysége a példaadás erejével hatott környezetükre. Az uralkodóházak tagjai, az udvari életben és államkormányzatban résztvevő főurak és államférfiak közül igen sokan maguk is a gyűjtők sorába lépnek. Főpapok, tudós szerzetesek, protestáns prédikátorok, főúri politikusok és tudósok versenyre kelnek a könyvgyűjtés terén és számos nagyméretű magángyűjteményt alapítanak. Sajnos, hazánkban Mátyás királynak nem volt követője s az ő világhírű könyvtárának maradványai is szétszóródtak a világba, közvetlen utódainak könnyelműsége és a török hódítás következtében. Történetünknek a XVI. században bekövetkezett szerencsétlen fordulata miatt az európai nemzetek modern kultúrfejlődését megalapozó, nemzeti irányú, abszolút monarchia nálunk nem alakulhatott ki s ennek következtében a nyugati országok nagy gyűjteményeihez hasonló udvari gyűjtemények sem keletkeztek. Bár XVI—XVII. századi államférfiaink és tudósaink közt sok gyűjtő volt, egyebek közt Oláh Miklós, Pázmány Péter, Lippay György, az Illésházyak, Thurzók, Bethlen Gábor, a költő Zrinyi, Teleki Mihály, Rákóczi Ferenc, az örökös harcok és belső villongások, valamint a tudomány és művészet iránt intenzívebben érdeklődő nagy családok — a Zrinyiek, Rákócziak stb. — magszakadása miatt a külföldi főúri és főpapi gyűjteményekkel mérkőző, nagyobb magángyűjtemények sem létesülhettek.

A gyűjtemények nyilvánossága. A renaissance óta immár háromszázados fejlődés eredményeképpen a XVIII. század első felének magánjellegű tudományos könyvtáraiban, művészeti gyűjteményeiben, kincs-, fegyver-, érem-, régiség-, technikai és természetrajzi gyűjteményekre tagolódó ritkaságtáraiban, köz- és magánirattáraiban, iskolai, egyházi, városi és olvasóköri könyvtáraiban már felismerhetők a legtöbb mai közgyűjteménytípus életésirái. E csirák továbbfejlesztése, a zárt vagy csupán korlátok közt használható könyvtáraknak és múzeális gyűjteményeknek nyilvánossá tétele, az egyes kiváltságos magánegyének tudományos vagy esztétikai érdeklődését szolgáló gyűjteményeknek közgyűjteményekké való átalakítása a felvilágosodás korának érdeme.

Petrarca a klasszikus Róma példáján fellelkedve, már a XIV. században szót emelt a könyvtárak közhasználatra való megnyitása mellett. Száz évvel később Medici Cosimo Firenzében megnyitja az első könyvtárat a nyilvánosságnak. Luther már fontos szükségletként szól a nagyközönség számára nyitva álló városi könyvtárakról s buzdítása nyomán Németországban több város alapít, jobbára a kiűzött szerzetesek szekularizált könyvtáraiból ily „nyilvános” könyvtárakat. E városi könyvtárak mellett a XVI. és XVII. században az egyetemi, sőt a fejedelmi könyvtárak — így a Vatikáni Könyvtár, a firenzei Laurenziana, a bécsi udvari könyvtár stb. — is megnyílnak a tudós világ szélesebb nyilvánosságának, de használatuk mégsem vált általánossá. A könyvtárak és műgyűjtemények csak az udvar szempontjából megbízható, a tulajdonoshoz közelálló tudósoknak, íróknak, művészeknek és érdeklődőknek s ezeknek is csak bizonyos meghatározott napok szűken mért óráiban voltak hozzáférhetőek.

A XVII. században néhány korát megelőző, kiváló egyéniség igyekezett e bajon segíteni nyilvános jellegű könyvtárak alapításával. Itáliában a XVII. század első éveiben alapítja Borromeo Frigyes bíborosérsek a milánói Ambrosianat. Nem sokkal utóbb nyílik meg a római Angelica Könyvtár. Angliában ugyanez időben fejlesztette Bodley Tamás saját gazdag gyűjteménye beolvastásával nyilvános könyvtárrá az oxfordi egyetem kétszázéves tanulmányi könyvtárát. Franciaországban negyven évvel később (1643) Mazarin bíbornok

alapítja az első nyilvános könyvtárat, saját gyűjteményét a köz használatára bocsátva, Colbert pedig megnyitja a francia királyi műgyűjteményeket a művészeknek és iparosoknak, erős ösztönzést adva a képzőművészetek és a műipar kifejlődésének anélkül, hogy a gyűjtemények teljes megnyitására gondolt volna. Csak 1735-ben nyitja meg XV. Lajos — a használatot hetenként két napra korlátozva — a francia királyi könyvtárat s 1750-ben a Luxemburg-palota képtárát, a Garde Meubleben elhelyezett Cabinet de Raretés-t és a Cabinet des Armes-t az érdeklődőknek, XVI. Lajos pedig 1782-ben a Vaucansontól örökségképen rászállt első technológiai múzeumot. Németországban Leibniz már a XVII. század végén szót emel a könyvtárak és múzeumok modern értelemben vett rendezése és nyilvánossá tétele mellett, de gondolatait csak 1735-ben kezdi megvalósítani a göttingai egyetemi könyvtárat alapító s azt ötven év alatt nagyszabású nyilvános tudományos könyvtárrá fejlesztő báró Münchhausen. A bécsi udvari könyvtárat VI. Károly császár 1726-ban nyitotta meg a tudósok nyilvánosságának.

A nyilvános könyvtár és általában a közgyűjtemény eszméje minde kísérletek és törekvések ellenére sem tudott általánosan érvényesülni. A gyűjtemények rendszeres használatát a kutatásnak, belépésnek hetenként pár órára való korlátozása és sokhelyt az anyag rendezetlensége, a céltudatos gyarapítás és szakszerű kezelés hiánya is akadályozta. A gyűjtemények közhasználatát gátoló akadályok csak részben vezethetők vissza a tulajdonosok szűkkeblűségére. Maga a közönség sem kívánta azok közhasználatra bocsátását. A kor átlagos kultúrája még nem érett meg a nyilvános könyvtári és múzeális gyűjtemény eszméjének befogadására és széles körben való érvényesítésére. Csak a XVIII. század második felében, a felvilágosodás eszméinek terjedésével változik meg a helyzet s a közgyűjtemények gondolata ez időben jut, Angliából kiindulva, Európaszerte megvalósuláshoz, bár német tudósok még a XVIII. és XIX. század fordulóján is panaszkodnak az ekkor már általában hozzáférhető könyvtárak néptelenségéről, az olvasók hiányáról.

Országos közgyűjtemények. Angliában — udvari gyűjtemények híján — a társadalom lépett sorompóba s 1753-ban a maga kollektióját nemzetére hagyományozó Hans Sloane végrendeleti kezdeményezésére a parlament elhatározta a mindjárt kezdetben három — könyvtári, kézírattári és természetrajzi — osztályra tagozódó British Múzeum létesítését. A nyilvánosságnak 1759-ben átadott s 1801-ben régészeti, 1823-ban külön botanikai osztállyal bővült British Museummal az első nemzeti közgyűjtemény valósult meg. Míg Európa többi országos gyűjteményei fejedelmi alapítások, a British Museum már alapításakor is nemzeti közgyűjtemény volt.

A felvilágosodás eszmeáramlatának hatása alatt álló fejedelmek a British Museum mintájára nemzeti (országos) és tartományi közgyűjteményekké kezdik fejleszteni saját udvari kollektióikat. Nagy Frigyes a berlini, Mária Terézia és II. József a bécsi udvari gyűjtemények használatában liberális engedelményeket tesznek és részletes katalógusok kiadásával könnyítik meg azok használatát. A nyomukban haladó német tartományi fejedelmek és főúri gyűjtők, kiknek száma a felvilágosodás korában rohamosan szaporodott — a tudomány, művészet, majd a romantika térhódításával a nemzeti érzés és lokálpatriotizmus felébresztésére törekedve — megnyitják könyvtáraikat és múzeális gyűjteményeiket a nyilvánosságnak. Sok magángyűjtő — Borromeo Frigyes, Bodley Tamás és Mazarin példájára — köztulajdonba bocsátja kollektióját, új közgyűjteményeket alapítva, vagy a meglevők anyagát gyarapítva. A zárt magángyűjtemények, a kor kulturális szükségletét kielégítendő, lassanként nyilvános jellegű gyűjteményekké, országos, tartományi, városi könyvtárakká és múzeumokká alakul-

nak át s az anyaguk gyarapodásával országos jellegű könyvtárakká nőtt egyetemi könyvtárak nyilvánossága tágabb értelmezést nyer. Hasonló tendencia észlelhető az egyházi gyűjtemények fejlődésében is. A főpapi, káptalani és szerzetesi könyvtárak és muzeális gyűjtemények jórésze nyilvános jellegű egyházmegyei, káptalani és apátsági gyűjteménnyé alakul át.

Az évtizedek óta kialakulásban levő nemzeti közgyűjtemények fejlődésének erős lökést adott a francia forradalom. A forradalmi konvent a királyi és egyházi vagyont nacionalizálva, az udvari gyűjteményeket nemzeti tulajdonnak nyilvánítja s a rémuralom bukása után közhasználatba adatkak a francia királyok nagyszerű magángyűjteményeiből alakult Bibliothèque Nationale és Musée Nationale (Louvre), valamint — a Vaucanson-féle múzeumnak és az Académie des Sciences technológiai gyűjteményének egyesítésével létrehozott — Conservatoire des Arts et Métiers. A magán- és egyházi vagyont lefoglalása és a napoleoni háborúk révén Párizsba került műtárgyak és egyéb muzeális emlékek egy részét pedig vidéki múzeumok alapítására használták fel.

A nyugateurópai fejlődéssel egyidőben, a felvilágosodás eszméinek hatása alatt vesz lendületet a magyarországi fejlődés is. Magyarország — éppúgy mint Anglia — híjával volt a fejedelmi alapítású országos gyűjteményeknek s ezért igen korán — két évtizeddel a francia királyi gyűjtemények nacionalizálása előtt — merült fel a nemzeti közgyűjtemények alapításának gondolata. A nagyszombati egyetem könyvtára 1770-ben nyílik meg a nagyközönségnek s négy évvel utóbb Kovachich Márton György már országos jellegű nyilvános könyvtárra fejlesztését sürgeti. E célból — a társadalom áldozatkészségére is appellálva — a nagyszombati könyvtárral egyesíteni óhajtja az esztergomi káptalan könyvtárát és bécsi mintára be akarja hozni a kötelezpéldány-rendszert. Bár Kovachich terve nem valósult meg a maga egészében, a Pestre költözött Egyetemi Könyvtár — lényegesen meggyarapodva a feloszlatott jezsuita és pálos-rendházak könyvanyagából s a számára királyi rendelettel biztosított kötelezpéldányokból — rövidesen országos jellegű nyilvános könyvtárrá fejlődött. Gróf Batthyány József hercegprímás nagyarányú főegyházmegyei könyvtárrá fejleszteti az esztergomi érseki könyvtárát. Klimó György püspök 1774-ben alapítja a pécsi püspöki, gróf Esterházy Károly 1781-ben az egeri érseki, Patachich Ádám 1784-ben a kalocsai székesegyházi könyvtárak, gróf Batthyány Ignác 1798-ban a gyulafehérvári Batthyaneumnak. Mária Terézia és II. József korában a felvilágosodás eszméivel megismerkedett magyar főurak egész sora lép a gyűjtők sorába. Ezidőben keletkeznek a Grassalkovichok, Esterházyak, báró Bruckenthal műgyűjteményei, a Telekiek, Festetichek és gróf Apponyi Antal híres könyvtárai, melyek közül néhány nemsokára a nyilvánosságnak is megnyílt. Festetich Kristóf 1793-ban, Teleki Sámuel 1798-ban nyitják meg családjuk keszthelyi, illetőleg marosvásárhelyi hitbizományi könyvtárát a nyilvánosságnak. Kovachich 1791-ben újra sürgeti a nemzeti könyvtár alapítását s mivel az egyetemi könyvtárral nem boldogult, most már egy történelmi és jogtudományi társulat alapítását tervezi, mely rendszeresen gyűjtené a magyar vonatkozású nyomtatott és kéziratos irodalmat, valamint okleveleket. A társulat nem jött létre, de egy kiváló műveltségű főúr, gróf Széchenyi Ferenc — Kovachich buzdítására — maga valósítja meg ennek évtizedek óta propagált tervét. Széchenyi 1795-ben kezd Hungaricákat gyűjteni, könyvtárát 1796-ban megnyitja a tudósoknak s hat évvel később 1802-ben nemzetének ajándékozza, alapját vetve az angol és francia közgyűjtemények után időrendben harmadik nemzeti közgyűjteménynek. Az alapítójáról *Országos Széchenyi Könyvtárnak* nevezett magyar nemzeti könyvtár József nádor és az új intézményt gazdag

Nemzeti Múzeum, Budapest.

Szépművészeti Múzeum, Budapest.

adományokkal tápláló rendi társadalom megértő támogatásával és az 1808. évi VIII. törvényeikk értelmében rövidesen a magyar föld és szellem mindennemű termékét gyűjtő *Magyar Nemzeti Múzeum*má bővült. Az 1814-ben már három osztályra — a Széchenyi Könyvtáron kívül Érem- és Régiségtárra és Természetiek tárára — tagoló Múzeum gyűjteményei a társadalom jóvoltából rohamosan meggyarapodtak s az 1836. évi XXXVII. törvényeikk alapján 1837 és 1847 közt felépült a British Museum palotájával egyidős monumentális hajléka.

A Nemzeti Múzeum és Egyetemi Könyvtár mellett a XIX. század első évtizedeiben főuraink jóvoltából több új közgyűjtemény alakult. Báró Bruckenthal Sámuel 1803-ban boesátja városi köztulajdonba a róla elnevezett nagyszabedű múzeumot. Gróf Teleki József és testvéreinek nagy adománya veti alapját 1826-ban a Magyar Tudományos Akadémia nyilvános könyvtárának. Egy évvel később gróf Apponyi Antal ajánlja fel apja nagy hírű könyvtárát a nagy lelkű adományt rideg zsugoriságból visszautasító Pozsony városának nyilvános könyvtár céljaira s ugyanekkor Kulesár István adománya veti alapját Komárom város könyvtárának. 1827-ben tesz nagyobb pénzalapítványt gróf Széchenyi Lajos a Nemzeti Múzeum javára, mely 1832-ben vásárolja meg Jankovich Miklós nagy hírű könyv- és régiséggyűjteményeit. Csaplovics Lőrinc 1839-ben adományozza Árva vármegyének gazdag könyvtárát, gróf Kemény József és Sámuel pedig 1841-ben — Széchenyi Ferenc példájára hazájuknak ajándékozva gyűjteményeiket — megalapítják az Erdélyi Múzeumot.

A XVIII. és XIX. század fordulójának közkönyvtárai a régi fejedelmi és főúri, egyházi és iskolai könyvtárakhoz hasonlóan általános irányú tudományos könyvtárak. A múzeumok a renaissance műgyűjteményeire visszavezethető képzőművészeti és antik gyűjteménytárak, vagy a XVI—XVII. századi kincs- és ritkaságtárakkal rokon irányú és érdeklődésű — művészeti, archeológiai, érem-, fegyver-, természetrajzi és technikai (ipari) gyűjteményesoportokra tagoló, illetőleg e csoportok egyikét-másikat felölelő — gyűjtemények. A könyvtárak és múzeumok feladatainak köre a nyilvánossá tétellel kibővült, az anyag tudatos gyarapítása, rendszerezése és használatának megkönnyítése tekintetében itt-ott, különösen a könyvtáraknál — így Göttingában és a British Museum könyvtárában — fontos újításokkal is találkozunk, melyek a későbbi fejlődést irányítóan befolyásolták, de a közgyűjteményeket modern értelemben vett tudományos anyaggyűjteménnyé s a tudós munka műhelyeivé avató, gyorsított tudomány- és múzeumtechnikai fejlődés még nem indult meg. A nyilvánosság legtöbbhelyt csak elvben volt meg. Az elavult kezelési rendszer, a gyarapításhoz szükséges céltudatos törekvés, az anyagi eszközök hiánya, az anyag hagyományos — inkább a műgyűjtő, mint a tudomány szempontjából kiinduló — csoportosítása és nem utolsó sorban a gyűjteményeket saját birodalmuknak tekintő tisztviselők akadékoskodása megannyi gátja volt a szabad kutatásnak. S e tekintetben a következő évtizedek sem hoztak változást, sőt a XIX. század második évtizedétől bizonyos hanyatlás tapasztalható. Az anyag konzerválásának szempontjai túlságosan előtérbe nyomultak a tudományos szempontok rovására s noha pl. a szekularizált könyvtárak anyagából a XVIII. század végén lényegesen meggyarapodó német egyetemi könyvtárak közül nem egy igyekezett a göttingai rendszert meghonosítani, a kísérletek a XIX. század derekáig számottevő és tartós eredményre nem vezettek. A felvilágosodás korában köztudattá lett, hogy a nyilvánosságnak s főleg a tudományos kutatásnak nyitva álló közgyűjteményekre s ezek rendszeres fejlesztésére szükség van és hogy ezek fenntartása és fejlesztése, a könyvtár- és múzeumügy gondozása — akárcsak az oktatásügyé — a közhatóság feladata, de e tudatnak reális valósággá érlelése egy későbbi korszakra maradt. A közgyűjtemények

fejlődésében egyelőre a romantika és liberalizmus eszmeáramlatai és a tudományos gondolatától távol álló törekvései érvényesültek, az eddigi fejlődésben ismeretlen, új gyűjteménytípusokat alakítva ki.

Nemzeti könyvtárak és oklevélgyűjtemények. A XV—XIII. századi könyvtárak — ideértve az angol nemzet közgyűjteményeül alapított British Museum könyvtárát is — a tudomány egyetemes érdekeit tartották szem előtt. Ha a dolog természetéből következőleg különös súlyt helyeztek is a hazai könyvanyag beszerzésére, speciálisan nemzeti könyvtáraknak nem tekinthetők. A kifejezetten nemzeti irányú gyűjtésre hivatott országos és tartományi könyvtárak — így az Országos Széchenyi Könyvtár és az Erdélyi Múzeum Könyvtára — alapítása, illetőleg a korábban egyetemes irányú udvari könyvtáraknak ilyenekké való átalakítása a XVIII. és XIX. század fordulóján az ébredő romantika kísérőjelensége. A tudomány egyetemes szempontjaiból kiinduló, általános irányban gyűjtő s a kutatást — legalább elvben — minden eszközzel elősegítő, anyaguk közhasználatát mindinkább megkönnyítő egyetemi könyvtárakkal szemben e nemzeti könyvtárak speciális szempontból kiindulva, a nemzeti kultúra mindennemű írott és nyomtatott emlékének gyűjtésére törekszenek s bár anyagukat átengedik a kutatásnak, fokozott figyelmet fordítanak a muzeális emlékként kezelt könyvek és iratok konzerválására.

A történettudományi szempontok mellett a nemzeti mult iránt kelt romantikus érdeklődés ösztönzött sok magángyűjtőt oklevelek és egyéb írott történeti emlékek gyűjtésére. E magánoklevélgyűjtemények lettek alapjává a közkönyvtárak levéltári osztályainak, minálunk például Jankovich Miklós, Horváth István, gróf Kemény József és mások oklevélgyűjteményei az Országos Széchenyi Könyvtár és az Erdélyi Múzeum kebelében kialakult levél- és kéziratáraknak. Ez oklevélgyűjtemények a maguk esetlegesen összegyűlt, vegyes anyagával kezdetben a régi ritkaságtárakkal rokon muzeális gyűjtemények voltak, szemben a hivatalos és magánirattárakból szervesen kifejlődött tulajdonképeni levél-tárakkal.

Történeti múzeumok. Erekljetárak. A nemzeti könyvtárakhoz hasonlóan a romantikában éledő nemzeti szellem hozta létre — az általános érdeklődésű (könyvek, természetrajzi, antik, régészeti és egyéb anyag gyűjtésével is foglalkozó) angol típusú nemzeti múzeumokkal szemben — elsősorban vagy kizárólag a nemzeti mult emlékeit, a közép- és újkor értékes történeti maradványait, nagy nemzeti hősök emléktárgyait gyűjtő, német típusú nemzeti múzeumokat. A kezdeményezés e téren is a magángyűjtők, akik a romantikus eszmék hatása alatt s a féltve őrzött esaládi ereklyék gyűjtésének régi szokását utánozva, fogtak a nemzeti mult kegyeletes emlékeinek összegyűjtéséhez. Ezek a magángyűjtemények lettek alapjává a kultúr-históriai emlékeket gyűjtő „nemzeti” múzeumoknak. Németországban báró Aufsess veti alapját köztulajdonba bocsátott magángyűjteményével a nürnbergi Germán-Múzeumnak. Franciaországban Sommerard marquis alapítja 1833-ban a Hotel de Cluny kultúrhistóriai múzeumát s ugyanez időben hozta össze nálunk is Jankovich Miklós a Magyar Nemzeti Múzeum számára 1832-ben megvásárolt történeti emlékgyűjteményt, mely alapjává lett a Régiségtár történelmi gyűjteményének. A XIX. század derekán német földön és másutt is számos ilyen irányú tartományi múzeum keletkezett — köztük a müncheni, a drezdai, a zürichi múzeumok, nálunk a jászberényi Jász-Múzeum (1873), a sepsiszentgyörgyi Székely-Múzeum (1875) — s Európaszerte szokásba jött a kegyeletes nemzeti és provinciális, utóbb egy-egy kiváló egyéniséget érintő emlékek a gyűjtése. E kultúrhistóriai gyűjtemények — nem is szólva az egészen speciális emlék-

múzeumokról és ereklyetárakról, aminők pl. nálunk az aradi Szabadságharcí Erekljemúzeum, a ceglédi Kossuth-Múzeum, vagy a Magyar Nemzeti Múzeum kebelébe tartozó Erzsébet Királyné Emlékmúzeum — kezdetben mind a mult iránti kegyelet és a nemzeti érzés ébrentartását szolgáló és sok tekintetben a régi ritkaságtárakra emlékeztető történelmi emléktárak voltak minden tudományos rendeltetés nélkül s bár tudományos múzeummá való átalakulásuk folyamatban van, e jellegüket máig megőrizték.

Közművelődési könyvtárak. A liberalizmusnak a társadalmi szabadságról, nevezetesen a művelődési (oktatási) és egyesülési szabadságról vallott felfogásában lelt éltető talajra a szélesebb néprétegek művelésére hivatott közművelődési könyvtár gondolata. A XIX. század harmadik évtizede óta Európaszerte megfigyelhető a korábban egész szórványosan jelentkező egyesületi könyvtárak s az egyenesen könyvtárak fenntartására hivatott társadalmi egyesületek, olvasókörök és könyvtáregyesületek rohamos szaporodása. E társadalmi egyesületek voltak — a népkönyvtárügyet korán állami, illetőleg közséki gondozásba vevő néhány állam, így Anglia (1850), az Észak-Amerikai Egyesült-Államok (1851), Szászország (1874) kivételével — világszerte egészen a legújabb időkig a közművelődési és népkönyvtárügy egyedüli gondozói. Hazánkban Széchenyi István adott példát a Nemzeti Kaszinó könyvtárának alapításával (1827) ily kaszinói, társulati könyvtárak és olvasókörök alapítására. A mult század harmincas éveiben sok vidéki városban és községben alakultak társaskörök, kaszinók, olvasókörök és gazdaegyletek, melyekhez a negyvenes években az iparoskörök hosszú sora járult. E társulati könyvtárak voltak nálunk az első közművelődési vagy népkönyvtárak. Számuk a kiegyezés utáni két évtizedben rohamosan meggyarapodott s a népkönyvtárügynek a századfordulón történt állami megszervezéséig a maguk társadalmi erőforrásaira támaszkodva egyedül töltötték be a közművelődési könyvtárak szerepét.

Gyakorlati szakmúzeumok. A liberalizmus szellemi hatására vezethető vissza a szakoktatással kapcsolatos gyakorlati célszerű gazdasági (technikai, iparművészeti, ipari, kereskedelmi, közlekedési, mezőgazdasági) szakmúzeumok új típusának kialakulása is. A működés szabadságát s vele a szabad versenyt hirdető liberális gazdaságpolitika új iparos-típust teremtett. A céhbéli nevelés és a céhek kebelében dívó állandó nemes versengés ösztönző és ízlésfejlesztő hatását nélkülöző, magukra utalt iparosok azonban képtelenek voltak az egykori céhmesterekre jellemző ízléses és művészi alkotásokra. Az ipari termelés színvonala és vele a közízlés hanyatlásnak indult, minek következtében az állam volt kénytelen az iparosnevelés ügyét kezébe venni. Az új szakoktatási rendszer egyik főszeközévé — Colbert példájára — a muzeális szemléltetést avatták. A francia királyok technikai és ipari gyűjteményeiből nyilvános múzeummá fejlesztett Conservatoire des arts et métiers-t I. Napoleon állította az iparosnevelés szolgálatába, kapcsolatot teremtve közte és az 1806-ban alapított technológiai ipariskola közt. Angliában az 1851. évi viláckiállítás gyakorlati tapasztalatain okulva, 1852-ben vetették alapját a South Kensington-Múzeumnak, egyesítve benne a szabadalmi hivatal, a bányász- és hajóépítő iskolák, valamint több más kisebb intézmény technológiai anyagát és megvalósítva az első rendszeres iparművészeti gyűjteményt. Az ipari termelés művészi színvonalának emelésére irányuló törekvés Európaszerte megnyilvánulván, a South-Kensington-Múzeum iparművészeti osztályának alapítását nyomon követte a kontinentális államok többnyire iparművészeti iskolával kapcsolatos önálló iparművészeti múzeumainak — köztük 1873-ban az Országos Iparegylet kezdeményezésére létesült és öt évvel később állami kezelésbe vett Országos Magyar Iparművészeti Múzeumnak alapítása, ami az

anyag rokonsága miatt sokhelyt a kultúrhistoriai gyűjtemények megbénulására, sőt — mint 1881-ben a Magyar Nemzeti Múzeum kultúrtörténeti anyagának önkényes átengedésekor nálunk is történt — nem egy esetben azok megsemmisítésére vezetett. Németországban az ipari és technikai iskolák mellett mindenütt tanulmányi gyűjtemények keletkeznek, melyek utóbb nagyarányú ipari és technológia múzeumokká fejlődnek. Nálunk az Országos Magyar Iparegyesület 1879-ben alapítja meg a technológiai ipariskolával kapcsolatos Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeumot, miután a M. Nemzeti Múzeum Kézműtani gyűjteménye 1870-ben feloszlatott. Az iparművészeti és technikai (ipari) múzeumok mellett — mely utóbbiak kulminációja az 1903-ban alapított grandiózus müncheni Deutsches Museum — egész sora keletkezett a XIX. században a hasonlóképpen gyakorlati célzatú, a gazdasági, technikai és szociális nevelés szolgálatában álló kereskedelmi, közlekedési, tengerészeti, mezőgazdasági, közegészségügyi, pedagógiai, haditechnikai stb. szakmúzeumoknak, aminek nálunk az 1923-ban feloszlott Országos Tansermúzeum (1877), a M. Kir. Kereskedelmi Múzeum (1890), az európai értelemben is mintaszerű M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum (1896), a Közlekedési Múzeum (1896), a legutóbbi Népegészségügyi Múzeum átalakult Társadalmi Múzeum és a Hadtörténelmi Múzeum (1920).

Tudományos szakkönyvtárak és szakmúzeumok. A romantika és liberalizmus szellemi mozgalmainak közvetlen hatása alatt kialakult új gyűjteménytípusok a XIX. század legsajátosabb termékei, a közgyűjtemények mult századi fejlődését mégsem ezek determinálják. A nacionalis gondolat, a közművelődés és a gyakorlati szakoktatás szolgálatában álló közgyűjtemények csak mellékhatások voltak és mindvégig azok is maradtak. Mellettük — ha fejlődésében néhány évtizeden át stagnált is — erős törzsként élt tovább s a XIX. század derekán rohamos fejlődésnek indult a könyvtári és muzeális közgyűjtemények történetileg kialakult típusa. A negyvenes években megindult s a század második felében fellendült új irányú fejlődés jellemző sajátosságai: az egykorú tudományosság természettudományos empirimnuszában gyökerező specializáló iránynak megfelelő differenciálódás; az esetlegesen gyarapodó és fogyatékosan rendszerezett régi gyűjteményeknek az empirikus kutatást szolgáló rendszeres tudományos anyaggyűjteményekké való átalakulása s az addig passive értelmezett nyilvánosságról a szó legtágabb értelmében vett nyilvánosságra való áttérés.

Az általános irányú gyűjtemények mellett feltűnnek a speciális irányú szakgyűjtemények. Az egyes szaktudományok művelésére hivatott és az egyes szakmabelieket külön társadalmi közösségben egyesítő társulatok, a különleges szakképzettséget igénylő hivatalok és intézmények s a szakiskolák mellett a szakmabeliek különleges érdeklődését kielégítő szakkönyvtárak keletkeztek, melyek az állandóan keresett standardművek mellett az általános irányú könyvtárakban fel nem lelhető speciális szakmunkákat gyűjtik. Nyugaton a XIX. század derekán és második felében egész sora keletkezett az e fajta szakkönyvtáraknak, melyek egy része utóbb nyilvános szakkönyvtárrá fejlődött. Hazánkban az első szakkönyvtárak az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (1837), a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (1841), a Királyi Orvosegyesület (1842), a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (1851) és a később müegyesület fejlődött József-ipartanoda (1846), ma már nagyarányú nyilvános szakkönyvtárrá nőtt gyűjteményei voltak. A kiegészítést követő évtizedekben azután egész sora keletkezett a miniszteriális, hivatali, intézeti, főiskolai és egyesületi szakkönyvtáraknak, melyek közül a Magyar Országgyűlés Főrendi- és Képviselőházának Könyvtára (1868), a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (1867), a Fővárosi Statisztikai Hivatal Könyvtárából (1872) kifejlesztett Fővárosi

Könyvtár, a M. Kir. Földtani Intézet Könyvtára (1876), az Iparművészeti Múzeum Könyvtára (1874), a Technológiai Iparmúzeum Könyvtára (1881) országos jelentőségű nyilvános szakkönyvtárakká fejlődtek. E szakkönyvtárak alapításával és fejlődésével párhuzamosan a korábban általános érdeklődésű tudományos könyvtárak egy része is szűkebbre szabja a maga gyűjtésének körét. Különösen észrevehető ez a tendencia az egyetemi könyvtáraknál, melyek — finandális és technikai okok által is kényszerítve — mindinkább az egyetemen képviselt tudományszakokra korlátozzák gyűjtésüket, a szakfőiskoláknak és szakintézményeknek engedve át az ott képviselt tudományok, főleg az alkalmazott tudományok iradalmának gyűjtését. Hasonlóan alakul a helyzet az irodalom és különösen az időszaki sajtó terelésének fokozatos és nagyarányú növekedésével anyagukban rendkívül meggyarapodott nemzeti (országos) könyvtáraknál, melyek — a nagy nemzetek anyagi javakban bővelkedő könyvtárainak kivételével — csupán a hazai irodalom minél teljesebb összegyűjtésére törekedve, a szaktudományok teljes irodalmának gyűjtésében nem versenyeznek az egyetemi és szakkönyvtárakkal. A tudományos könyvtárügy terén ilyképen az munka- és költségmegosztás elve érvényesült s a tudományok specializálódásával párhuzamosan megtörtént a gyűjtési körök hallgatóságos szabályozása.

A könyvtárakhoz hasonlóan a muzeális gyűjteményeknél is bekövetkezett a differenciálódás a tudományos szempontok fokozottabb érvényesülése következtében, ami a speciális szakképzettséget igénylő szakszerű vezetés elvét juttatta diadalra. A mult század második felének új múzeumtípusa a tudományos szakmúzeum.

A képzőművészet emlékeit esztétikai szempontból gyűjtő régi mügyűjtemények mellett feltűnnek a művészettörténeti szempontból gyűjtött és rendezett kép- és szobortárak, az antik plasztika remekeit másolatban gyűjtő és szemléltető gipszgyűjtemények, a XIX. században megszületett új tudományok anyagát összehordó prehistoriai, néprajzi, hadtörténeti, őslénytani, földtani és más szakmúzeumok. A XIX. század vége felé megindul a korábban gyakorlati célzatú technológiai, iparművészeti és egyéb szakmúzeumok, valamint a nemzeti érzést szolgáló kultúrhistoriai múzeumok tudományos szakmúzeummá való átalakulása s ezzel karöltve az anyagukban rokon és most már azonos — fejlődéstörténeti — rendszerezésre törekvő iparművészeti és kultúrhistoriai múzeum-típusok egymáshoz való közeledése, ami végül is összeolvadásukra fog vezetni.

Az egyetemes múzeumok differenciálódása. Ugyane specializáló folyamat eredménye volt az egyetemes érdeklődésű, összefoglaló múzeumok — így a British Museum, a Vatikáni gyűjtemények, a bécsi és más német udvari ritkasággyűjteményből fejlődött múzeumok —, valamint az itáliai mügyűjtemények osztályokra, majd külön szakmúzeumokra való tagolódása. Ez a folyamat következett be Magyarországon is, hol a tudományos szakmúzeumok hálózata nem alakult ki teljesen, mert a Nemzeti Múzeum tagkeretei közt minden szaktudomány anyaggyűjteménye hajlékot talált. Így a Nemzeti Múzeum keretében alakult ki első képtárunk, gipszgyűjteményünk, technológiai és néprajzi múzeumunk. A gyűjtési kör kibővülésével azonban be következett az eredetileg egységes vezetés és tudományos irányítás alatt álló (könyvtár, régiségtár, természeti tár) tagolóó intézet 1870-ben már nyolc osztályra oszlik (könyvtár, érem- és régiségtár, képtár, néprajzi tár, állat-, növény- és ásványtár, kézműtani gyűjtemény). A következő harminc év alatt azután e szakszerű vezetés alatt álló intézetekké fejlődtek, mint több autonómiához jutva. Egyidejűleg tovább folyt a differenciálódás. Az Országos Széchenyi

Könyvtár négy osztályra (nyomtatvány-, hírlap-, kézirat- és levéltárra), a Régiségtár háromra (érem-, régiség- és kultúrtörténeti osztály) tagolódott. A Képtár alosztályaként kialakul az arcképgyűjtemény, az Ásványtár kebelében a különálló Őslénytár. Az egykor összefoglaló, egytetemes múzeumként alapított Magyar Nemzeti Múzeum adminisztratív kötelekkel egybekapcsolt szakmúzeumok csoportjává alakult át, melyek szétválása csak a materiális eszközök (pénz és megfelelő helyiségek) és a személyzet hiánya miatt nem következett be, noha annak minden belső előfeltétele adva volt. Az osztályok önállósulásával egyidőben mégis bekövetkezett egyes osztályok kiválása. A Kéz- és műtani gyűjtemény technológiai szakmúzeumokban nyert elhelyezést. A kulturális történelmi gyűjtemény anyagának legbecselesebb része 1881-ben az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, a Képtár arcképsorozata az 1885-ben létesített Történelmi Arcképesarnok gyarapítására használtatott fel s a Képtár 1903-ban mindenestül kiválik az anyaintézetből, hogy az újonnan alapított Országos Magyar Szépművészeti Múzeumba olvadjon. Ez a differenciálódás céltudatos és egységes múzeumpolitikai koncepció hiányában — sajnos — nem történt kellő tervszerűséggel. A természetrajzi gyűjtemények, melyeknek elsősorban kellett volna kiválni, továbbra is a Nemzeti Múzeum szervezetében maradtak meg; viszont az egymással rokon történelmi, régészeti és művészeti gyűjtemények teljesen szétválasztattak egymástól, anélkül, hogy gyűjtési körük és további rendeltetésük pontosan szabályoztatott volna. E tervszerűtlenség következtében sűrűlődségi felületek keletkeztek a Nemzeti Múzeum Régiségtára, Néprajzi Tára, az Iparművészeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum közt, melyeknek eltüntetésére a nemzeti nagy közgyűjteményeket egybefoglaló új autonóm szervezetünk, az 1922. évi XIX. törvénycikk által létesített *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* van hivatva.

Provinciális múzeumok és könyvtárak. Az általánosan érvényesülő specializálódás eredménye volt a provinciális múzeumok új típusa is, mely — ellentétben a német típusú nemzeti múzeummal rokon korábbi, kegyeleti célzatú típusal — egy szűkebb territoriális körzet (kerület, megye, vidék, város stb.) speciális helyi emlékeinek gyűjtésére és tudományos rendszerezésére törekszik. Területi, helyi jellegük következtében e provinciális múzeumok — az angol típusú nemzeti múzeumokhoz hasonlóan — sokoldalúak, de mindegyiknek megvan a maga szaktudományos jelentősége, gyűjtésüknek súlypontja rendszerint az illető vidék vagy territorium specialitására esvén. Vannak túlnyomóan régészeti, vannak — különösen nálunk — túlnyomóan néprajzi és más irányú vidéki múzeumok. E provinciális múzeumok jórészt társadalmi alakulatok. Alapjukat rendszerint egy-egy helyi gyűjtő áldozatkészsége vetette meg, máskor tartományi, kerületi, vármegyei, városi régészeti, történelmi, természetrajzi társulatok vagy egyenesen múzeumalapításra és fenntartásra létesült múzeumegyletek alapításai. Németországban a XIX. század negyedik évtizede óta számos ily társadalmi egyesülés alapult és hozott létre múzeumokat. Nálunk a kiegészítést követő időben jött divatba a helyi régészeti és történelmi társulatok, majd a speciális múzeumegyletek alapítása. Mult századi vidéki múzeumaink túlnyomórészt — így a nagyszombati (1849), pozsonyi (1856) és temesvári (1873) természetrajzi gyűjtemények, valamint a gyulai (1865), pozsonyi, nyíregyházi (1868), nagyváradi (1871), temesvári (1872), székesfehérvári, máramarosszigeti (1873), kassai (1876), tiszafüredi (1877), dévri (1880), aradi, poprádi (1881), felkai, magyaróvári, rimaszombati, zombori (1882), gyulafehérvári, komáromi, soproni (1886), szabadkai (1890), aranyosmaróti, balassagyarmati, szatmárnémeti (1891), esztergomi (1894), váci (1896), szentesi

(1897), ipolysági, keszthelyi (1898), békéscsabai, miskolci, szombathelyi (1899) múzeumok — ily egyesületeknek köszönheték létrejöttüket. Városi alapítású múzeuma csak Budapestnek (1887), Szegednek (1886) és Besztercebányának (1889) volt, míg a székszárdi és sümegi múzeumok, a XIX. század elején alapított vidéki közgyűjteményekhez hasonlóan, maecenas-hajlamú magánegyetem — gróf Apponyi Sándor, illetőleg Darnay Kálmán — köztulajdonba adott magán-gyűjteményeiből alakultak ki.

Vidéki múzeumaink és könyvtáraink fejlődésében fordulópontot jelöl a Wlassics Gyula kultuszminiszter által 1897-ben életrehozott, 1922-ben állampénzügyi okokból feloszlott *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának* és *Főfelügyelőségének* megalapítása. A múzeum- és könyvtárügy rendszeres állami felügyelet alá került és állami támogatással rövidesen kiépült a provinciális múzeumok és közművelődési könyvtárak (népkönyvtárak) országos hálózata. A múzeumi és könyvtári gondolat rohamos térhódításával a vidéki törvényhatóságok — így Keeskemét (1897), Pécs (1898), Nagybánya (1899), Selmebánya (1901), Debrecen (1902), Kiskunfélegyháza (1902), Hódmezővásárhely (1905), Veszec (1908) városok, Nyitra (1900), Szatmár (1901), Sáros (1903), Veszprém (1902), Trencsén (1911) vármegyék — sorban alapítják meg többnyire közkönyvtárral kapcsolatos városi és vármegyei múzeumukat s az egyesületi gyűjtemények — így a nagyszombati könyvtár, az aradi, miskolci, nyíregyházi, pozsonyi, soproni, szabadkai, székesfehérvári, szentesi múzeumok — törvényhatósági, vagy — mint a kassai — állami kezelésbe vették át.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége — az eredeti koncepció szerint — szoros kapcsolatban állt és működött az országos közgyűjteményekkel, elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeummal és a budapesti Egyetemi Könyvtárral. Együttműködésük a Tanács és Főfelügyelőség személyi összetételében jutott kifejezésre. Idővel azonban ez a személyi kötelekkel alapuló kapcsolat meglazult.

A népkönyvtárakkal egy adminisztratív szervezetben egyesült provinciális múzeumok elszakadtak az irányításukra hivatott nagy közgyűjteményektől, kikapcsolódtak a tudományos munkaközösségtől és egyoldalúan közművelődési irányba fejlődnek. Mivel azonban közművelődési feladatainak, népnevelő hatásának csak a tudományos alapon álló múzeum tud megfelelni, a tudományos szempontok mellőzése miatt több vidéki múzeumunk — akárcsak a német Volks- und Heimatsmuseumok egy része — a régi ritkaságtárakra emlékeztető kores intézménnyé fejlődött vissza. Emellett a túlhajtott lokálpatriotizmus és jogosulatlan egyéni ambíciók eredményeképpen nem egy fejlődésre képtelen, apró zugmúzeum keletkezett, melyeknek fenntartását és más életképes intézmények rovására való fejlesztését sem tudományos, sem közművelődési szempontok nem indokolhatják.

Levéltárak. A szakkönyvtári és szakmúzeumi rendszer kialakulásával egyidőben történt meg a történelmi kutatásnak bizonyos korlátok közt már korábban megnyílt közhatalmi és egyéb levéltáraknak a modern tudomány igényeinek megfelelő átrendezése, történettudományi anyaggyűjteményekké való fokozatos átalakulása. A forradalmi konvent határozatával Párizsban összpontosított levéltári anyagot I. Napoleon 1809-ben egyesíti a francia állami levéltárban, mely a mellette 1826-ban felállított École National des Chartes-tal mintaképévé lesz a tudományos szempontok szerint rendezett s a kutatók állandó használatára nyitva álló levéltári gyűjteményeknek. Angliában 1837-ben szervezik át az állami levéltárat s a század második felében a német levéltárak s az École des Chartes mintájára alapított Institut für österreichische Geschichtsforschunggal kapcsolatos

bécsi udvari levéltár is tudományos közgyűjteményekké alakulnak át. Hazánkban a kiegyezés után a Magyar Történelmi Társulat kezdeményezésére indul meg a dikaszterialis és tartományi kormányzervek irattáraiból egyesített központi Magyar Királyi Országos Levéltár átszervezése, szakszerű rendezése és tudományos közgyűjteménnyé való átalakulása s ugyanez időszakban kezdik meg a tudományos kutatás számára megnyitott többi közhatósági — városi, vármegyei — valamint az egyházi és magánlevéltárak átszervezését, de — sajnos — a vidéki levéltárak állami felügyeletének rendezése és a kerületi levéltárak kiépítése irányában jóformán semmi sem történt. Az Országos Levéltár félszázados fejlődésének befejező mozzanata az 1922: XIX. törvénycikk rendelkezése, melynek értelmében a belügyi kormány fennhatósága alól gróf Klebelsberg Kuno kezdeményezésére a kultusztárcá hatáskörébe utalt Országos Levéltár könyvtári és muzeális közgyűjteményeinkkel egy adminisztratív szervezetben egyesítettett.¹

II. A közgyűjtemények mai rendszere és jövő feladatai.

A modern értelemben vett tudományos közgyűjtemények kialakításában igen nagy része volt a tudományos empirizmusnak. Az empirikus kutatás szempontjainak mind fokozódó érvényesülése természetszerűen vonta maga után a közgyűjteményekben felhalmozott tudományos anyag szakszerű rendszerezését és céltudatos kiegészítését.

A gyakorlati tapasztalatokból leszűrt könyvtárkezelési és használati szabályokat elvi rendszerbe foglaló s e rendszert önálló könyvtártudománnyá fejlesztő XIX. század a könyvtári anyag tökéletes rendszerezésével és használatának megkönnyítésével a tudományos anyag rendszeres gyűjteményeivé, a tudományos kutatás és közművelődés jól berendezett és mindenki által nehézség nélkül igénybevehető műhelyeivé fejlesztette a közkönyvtárakat. A Németországban 1735-ben — a göttingai egyetemi könyvtár alapításával — megindult s a XIX. század második felében hatalmas lendületet vett modern könyvtári fejlődés eredményeképpen a század végére a német, angol és különösen az európai fogalmak szerint kiapadhatatlan anyagi erőforrásokkal rendelkező amerikai könyvtárak érkeztek a könyvtártechnikai fejlődés csúcsponjtárá s ma már a többi országokban is csak rövid idő kérdése — legtöbbször tisztára financiális probléma — a dolgok idefejlődése. A modern könyvtártani elvek szerint rendezett és gyarapított közkönyvtárak technikai rendszerezése és anyaguknak a kutatás használatára való előkészítése (betűrendes, tárgyi és szakkatalógusok, kézikönyvtárak, célszerű raktárrendszer, olvasó- és kutatóhelyiségek, előzékeny kiszolgálási rendszer stb.) ma — minden túlzás nélkül — tökéletesnek mondható; a jövő legfeljebb az arányok és apróbb részletkérdések tekintetében hozhat változást. A könyvtárakhoz hasonlóan a múzeumokban is megtörtént az anyagnak tudományos szempontok szerint való rendszerezése. A korábbi — esztétikai szempontokból kiinduló, vagy pusztán kronológiai, avagy külsőleges szisztematikai szempontokon alapuló — rendszerezés helyébe a fejlődéstörténeti, tárgyi és kulturális összefüggéseket szemléltető, tudományos rendszerezés lép. Az esetleges anyaggyarapodást a céltudatos és következetes anyagbeszerzés váltja fel. A szakmúzeumok a maguk fejlődéstörténeti és tárgyi csoportjaikat rendszeres ásatások, gyűjtőexpedíciók, vásárlások útján tervszerűen egészítik ki. Az anyaggyarapodásával először a természetrajzi gyűjteményekben, majd a régészeti, művészeti, történelmi, néprajzi és egyéb szakmúzeumokban is megindul az

¹ A levéltárakról részletesen l. alább Székfi Gyula cikkét.

anyag differenciálódása. A mindinkább csak nevezetesebb fejlődési mozzanatok, időbeli és tárgyi összefüggéseket szemléltető sorozatok és típusok bemutatására szorítókozó kiállítási anyag (Schausammlung) elkülönül a tudományos kutatás speciálisabb céljait szolgáló raktári anyagtól (wissenschaftliche Sammlung). A könyvtárakban a nagyközönség igényeihez mért olvasótermi kézikönyvtárak emeltetnek ki a tudományos célt szolgáló raktári anyagból.

A tudományos rendszerezéssel, illetőleg a közgyűjtemények tudományos irányba való fejlődésével lényegesen kibővült a közgyűjtemények feladatköre. A XIX. századi fejlődés eredményeképpen a modern közgyűjteményekben az esztétika, a kegyelet, a kuriozumkeresés szempontjai teljesen háttérbe szorultak a tudományos és közművelődési szempontok mellett. A múzeumok, könyvtárak és levéltárak ma már nemcsak rendszeres anyaggyűjteményei, hanem egyben alapvető feladatokat megoldó kutatóintézetek is a szaktudományoknak. Feladatuk a gyűjtési körükbe tartozó anyagnak a lehetőség határáig teljességre törekvő, céltudatos összegyűjtése, megőrzése, meghatározása, rendszerezése, e munkálatok eredményeinek és rendszerezett anyaguknak közhasználatra bocsátása, publikációk és előadások útján való megismertetése, szóval: a tudomány anyagának a tudósok használatára s a tudományos pályára készülő ifjúság okulására való alapos előkészítése. Feladatuk továbbá a szaktudományok intenzív művelésének előmozdítása, a tisztviselői karnak tudományos szempontból megfelelő, céltudatos kiegészítése, a szolgálatba álló fiatal erők tudományos továbbképzése, a tisztviselők tudós munkájának szakszerű irányítása és az intézet, valamint a tudomány érdekeinek egyaránt megfelelő foglalkoztatása által. A magyar közgyűjteményeknek — mint általában minden nemzet közgyűjteményeinek — különleges és elsőrendű feladata a tudomány sajátosan magyar anyagának, a magyar föld és szellem termékeinek gyűjtése, rendszerezése és feldolgozása, mert a magyar tudomány legfőbb feladata a sajátosan magyar jellegű, csak nálunk található anyagból megállapítható tudományos igazságok feltárása és ismertetése. Ez úton juthat a magyar tudományosság nemzetközi elismeréshez és jelentőséghez.

A közgyűjtemények feladat- és hivatáskörének e nagyarányú kibővülésével a muzeális, könyvtári és levéltári állások természete is megváltozott. Korábban a gyűjteményfenntartó hatóságok és magánosok, sőt — a csekély számú tiszteletreméltó kivételtől nem szólva — maguk a gyűjtemények őrői is a magántermészetű tudományos munkára alkalmat adó sinecurának tekintették ez állásokat. A tisztviselők intézeti munkássága kimerült az esetlegesen gyarapító anyagnak a számszerű nyilvántartás és ellenőrzés céljait szolgáló felületes lajstromozásában s a kézikönyvtár és kiállítás időnkénti átrendezésében. Ma a gyűjtemény fejlesztése és az anyag tudományos feldolgozása nehéz feladatokat ró a tisztviselőkre. Már a gyűjteményanyag tervszerű gyarapítása állandó odaadó érdeklődést és nagy szakképzettséget igénylő feladat. A vásárlás útján beszerzendő anyag céltudatos kiválogatása csak a piacra kerülő tárgyak állandó szemmel tartása, bibliográfiák, üzleti és aukciókatalógusok, szakfolyóiratok folytonos szakszerű tanulmányozása útján érhető el. Különleges szakképzettséget s e mellett sok időt és fáradságot vesznek igénybe az anyag rendszeres gyarapítását szolgáló ásatások, természetrajzi, néprajzi és iparművészeti gyűjtőexpedíciók. A beszerzést követi minden tárgynak a leltárszerű kezelés és anyagi ellenőrzés céljait szolgáló előzetes lajstromozása, az ú. n. növedéknapló vezetése. Ezután kerül az új anyag könyvtári vagy muzeális feldolgozásra, amivel egyidejűleg folyik a többnyire hézagosan és tökéletlenül feldolgozott régi anyag átrendezése és új feldolgozása: minden egyes tárgynak gyakran hosszas irodalmi és összehasonlító tanulmányon alapuló meghatározása és tuda-

mányos osztályozása. Az alapos szakismerettel végzett feldolgozás eredménye kerül a törzsleltár lapjaira. A teljes szabatosággal készült leltár felöleli a tárgyak pontos és részletes leírását, a származásukra vonatkozó adatokat, irodalmi utalásokat és a múzeális darabok ábráit. Ez a feldolgozás minden más gyűjteményi munka alapja s ez a tudományos tisztviselők legfontosabb feladata, állandó napi munkája. A feldolgozás és leltározás során alakul ki a tudományos szakcsoportok vagy kronológikus sorrend szerint, a történelmi és leletszerű összefüggések figyelembe vételével rendezett és felállított raktár, ami minden tudományos célokat szolgáló múzeumnak integráns alkotórésze s a szaktudománynak a kutató rendelkezésére álló műhelye. A feldolgozás és a raktár rendezése során szinte önmagától, természetes úton alakul ki a múzeális kiállítás is, mely a tudományos szempontok szerint elrendezett és teljes tudományos apparátus felhasználásával lajstromozott raktári anyag alapján, abból történt válogatással képeztetik ki. A múzeumba kerülő anyag egy része egyáltalában nem kívánkozik kiállításra. A múzeális kiállítás a szélesebb néprétegek művelésének szolgálatában áll; keretében ezért csupán oly tárgyak kerülnek bemutatásra, melyek a történelmi fejlődés vagy valamely intézmény, jelenség, tárgy stb. megértése, érzékeltetése szempontjából fontosak. A kiállításon a szemlélődőknek összefüggő képet adunk valamely kultúráról, fejlődési folyamatról, valamely intézményről, jelenségről vagy tárgycsoportról. Ennélfogva a kiállításon semmi helye sincs a múzeális tárgyak százainak és ezreinek, melyek viszont a tudományos kutatás szempontjából elsőrendű fontossággal bírnak s ezért a múzeumban tudományosan rendszerezve és raktározva megőrzendők. Ugyanez a helyzet a könyvtárakban, ahol az olvasótermi kézikönyvtárakban csupán az olvasókör közönség szélesebb rétegeinek igényeihez mért könyvanyag helyeztetik el, míg a többi anyag raktárszerű rendezésében áll a tudományos kutatás rendelkezésére. A modern múzeumok épp ez okból osztják anyagukat két részre, különválasztva a nagyközönség szemléltetésére kiállított demonstratív és reprezentatív anyagot a tudományos anyagtól. A kiállítási anyagnak a tudomány, közművelődés és esztétika szempontjait egyaránt szem előtt tartó válogatása és elrendezése a legalaposabb tárgyi ismeret mellett nagy tapintatot és finom ízlést igényel. Hasonló tárgyi ismeretre, gondra és tapintatra van szükség a könyvtárakban, az olvasótermi anyag kiválasztásánál. A raktári és kiállítási, illetőleg kézikönyvtári anyag szétválasztásával és elhelyezésével párhuzamosan készülnek el a látogatókat útbaigazító különféle katalógusok és vezetők.

A rendszerező munka mellett más tudományos feladatai is vannak a közgyűjtemények tisztviselőinek.

A könyvtárosok magánambíciójából mindig szívesen foglalkoztak könyvészeti, könyvtörténelmi és általában tudományos kérdésekkel, a múzeális gyűjtemények őrei rendszerint hivatott munkásai voltak a gyűjteményük anyagával dolgozó szaktudományoknak. A XIX. század közepe óta azonban e problémák megoldása mindinkább hivatalos feladattá lesz. A modern tudományos könyvtárnak elsőrendű feladata a könyvanyagok, különösen a tudományos szakképzettséget igénylő külön gyűjtemények (codexek, ősnymtatványok, bibliografiai ritkaságok stb.) anyagának könyvtári feldolgozása folyamán felmerült tudományos problémák megoldása s az eredményeknek speciális leíró katalógusokban, önálló könyvtudományi kiadványokban és állandó folyóiratokban való publikálása, mely kiadványok elsőrendű forrásművei a történelemnek, irodalom-, művelődés- és művészettörténetnek. Sőt legújabb időben a könyvtárak már a saját anyagukon alapuló feldolgozó munkától sem zárkoznak el. A múzeumokban a szorosán vett múzeális rendszerű munka mellett előtérbe nyomulnak a magasabbrendű tudományos feladatok. A múzeumok valóságos tudós műhe-

lyekké, laboratóriumokká alakulnak át, melyek a rendszerezés mellett, a múzeális anyag tudományos feldolgozását és szakszerű ismertetését is feladatuknak tartják. E tudományos feladatkör kialakulása vonta maga után a személyzetnek két csoportra — a technikai rendszerezést végző tisztviselőkre és tudományos tisztviselőkre — való tagolódását. A tudományos tisztviselők száma a tudományos munkakövetelmény arányában változik; legnagyobb a múzeumokban s a kéziratokban, esetleg oklevelekben és régi ritka nyomtatványokban gazdag, általános irányú könyvtárakban, míg a szakkönyvtárakban a speciális szükséghez mérten kevesebb vagy több, a közművelődési könyvtárakban egészen minimális.

A közgyűjtemények konzerváló, rendszerező és feldolgozó munkássága szervesen egészíti ki a tudósképzésre hivatott egyetemek és a tudományos munkát irányító, megszervező, annak eredményeit ismertető társulatok munkáját. Ezért fontos követelmény a közgyűjtemények és a többi tudományos intézmények együttműködésének biztosítása, ami személyi kapcsolatok és intézményes szervek útján történhetik. Az akadémiákkal és szaktudományos társulatokkal való együttműködést a közgyűjtemények vezetőinek és tudós tisztviselőinek az akadémiák, illetve társulatok munkásságában való állandó és intenzív részvétele biztosítja, másrészt az akörülmény, hogy a társulatok adminisztrációját legtöbb esetben a megfelelő szakgyűjtemény tisztviselői látják el. Az egyetemek és közgyűjtemények együttműködését — az egy-egy közgyűjtemény élén álló professzorok által megteremtett időleges kapcsolatokról nem szólva — elősegíti az intézmények állandó csereviszonya. A közgyűjtemények tisztviselőiket az egyetemek jeles tanítványaiból toborozzák, viszont az egyetemek igen sok esetben a közgyűjtemények légkörében nevelkedett tudósokat emelnek katedrára. E személyi természetű kapcsolaton kívül az egyetemi könyvtárak organikusan kapcsolódnak az egyetemekhez s nálunk a legutóbbi időben többi országos közgyűjteményeink is intézményes kapcsolatba kerültek a budapesti tudományegyetemmel. A nemzeti nagy közgyűjteményeink autonóm szerveként működő Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsában a belétartozó közgyűjtemények vezetői mellett helyet foglalnak a legközelebb álló szaktudományoknak egyetemi tanárai is. Közreműködésük a tudományos tisztviselői kar succrescentiája és az intézetek szaktudományos munkásságának irányítása tekintetében már is gyümölcsözőnek bizonyult. A jövő egyik fontos feladata a közgyűjtemények, tudományos társulatok és egyetemek kapcsolatának elmélyítése.

Tudományos hivatásuk mellett másodsorban népművelő hivatásuk is van a közgyűjteményeknek, aminek azáltal felelnek meg, hogy szemléltetésre és szélesebb körök okulására alkalmas anyagokat tudományos szempontok szerint, de a nagyközönség igényeinek figyelembevételével rendezett állandó és időszakos kiállításokon, illetőleg olvasóhelyiségekben bocsátják a közönség rendelkezésére, tudományos eredményeiket pedig ismeretterjesztő kiadványok és népszerű előadások útján ismertetik. Minden tudományos közgyűjtemény egyben közművelődési célokat is szolgál, de vannak kizárólagosan közművelődési célzatú közgyűjtemények is; ilyenek a népkönyvtárak és az alsóbbfokú — főleg ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági — szakkönyvtárak, valamint a hazafias szellemű történelmi nevelés szolgálatában álló ereklyemúzeumok vagy emlékmúzeumok. A jövő remélhetőleg meg fogja teremteni a népkönyvtárral egyenrangú szemléltető közgyűjtemény típusát is, ami azonban nem lehet a szó valódi értelmében vett múzeum, hanem csupán a fejlődési folyamatok és jelenségek csoportok típusait — a szélesebb néprétegek szellemi igényeihez mért keretekben — ismertető másolat- és képsorozatok gyűjteménye. Bár a szoros értelemben közművelődési gyűjtemények elsőrendű és kizárólagos célja a népművelés, eredményes műkö-

désüknek előfeltétele, hogy szervezésük és fejlesztésük a tudomány elveinek és eredményeinek szigorú szemmel tartásával történjék. E nélkül a tisztán mulattató célzatú, egyéni kedvtelést szolgáló, üzleti jellegű kölesönkönyvtárak színvonalára süllyednének.

A múzeum- és könyvtárpolitika mai stádiumában csak a (közművelődési célt is szolgáló) tudományos és a (tudományos alapon rendezett és fejlesztett) közművelődési közgyűjteményeknek van létjogosultsága. Minden egyéb gyűjtemény-típus a mult avult maradványa. Az esetlegesen gyarapodó, esztétikai célzatú műgyűjtemények, az egyéni ízlést és kedvtelést visszatükröző bibliofilkönyvtárak, az érdekességeket és értékes tárgyakat felhalmozó ritkaságtárak, a történeti mult emlékeit csupán kegyeleti célzattal gyűjtő történelmi múzeumok és emléktárak kora lejárt. A multból örökségképpen ránszállt ily gyűjtemények eredeti összetételben és rendszerezésben s ilyenkor is inkább valamely szakmúzeum függelékeként való fenntartása csak az esetben lehet indokolt, ha belőlük tudományos tanulságok vonhatók, ha világot vetnek a gyűjtő amatőr korának ízlésére és kultúrájára, mint ezt a római Villa Borghesenél, a bécsi Liechtenstein-gallériánál, a milánói Poldi-Pezzoli-gyűjteménynél, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumhoz esatolt Ráth György-múzeumnál látjuk, vagy ha egy szűkebb tárgykörön belül teljességre törekvő, tudományos szempontból is zárt egészlet alkotó speciálgyűjtemények, aminők a Nemzeti Múzeum Apponyi-könyvtára (1925. évi I. t.-c.) és Todoroszku-Horváth-könyvtára s a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum.

A magyar közgyűjtemények fejlődésének iránya a legutóbbi évtizedekben nagyjában és egészében megfelelt az európai fejlődésben kifejezésre jutott szempontoknak és követelményeknek. Országos közgyűjteményeink s a szakgyűjtemények — kevés kivétellel — modern értelemben vett tudományos közgyűjteményekké alakultak át s a vidéki múzeumok és népkönyvtárak hálózata is kiépült. Az anyag rendszerezése, feldolgozása és az intézetek korszerű fejlesztése tekintetében mégis mögötte maradtunk a nyugati nemzeteknek. Az egész gyűjteményügyet felölelő, egységes elgondoláson alapuló kultúrpolitikai koncepció kialakítása helyett a legújabb évekig megelégedtünk esetleges — nem egyszer elhamarkodott és idegen példákat szolgálóan követő — részleges reformokkal, a gyűjteményhálózat tervszerű és fokozatos kiépítése helyett egyéni kezdeményezésből kiinduló, sőt néha egészen egyéni szempontú és célzatú alapításokkal. Közgyűjteményeink irányítása különböző szakminisztériumok hatáskörébe tartozott és tartozik s a legújabb időkig még a kultusztárcá alá rendelt gyűjtemények felett is három-négy minisztériális ügyosztály osztozott. Ily körülmények közt tervszerű és egyenletes kultúrpolitikai irányításról persze szó sem lehetett s e bajon a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának és Főfelügyelőségének alapítása sem segített, mert hatáskörébe csupán a kisebbjelentőségű tudományos gyűjtemények és a közművelődési intézmények tartoztak; az 1898-ban létesített Magyar Nemzeti Múzeumi Tanács pedig reprezentatív színezete és hatáskörének korlátozottsága miatt bizonyult meddőnek. A tervszerű és egyenletes kultúrpolitikai irányítás hiánya mellett a közgyűjteményeket s általában a tudományt luxusintézménynek minősítő, szűklátókörű fináncpolitikai felfogás is bénította közgyűjteményeink rendszeres munkásságát és egészséges fejlődését. Intézeteink nemcsak a tetemesen meggyarapodott gyűjtemények megfelelő elhelyezéséhez és tudományos feldolgozásához szükséges építkezések, hanem a leg-
elemibb rendszerező munkálatok költségeit sem tudták megszerezni. A gyűjtemények iránt érdeklődő, ügyüket időnként felkaroló kultuszminiszterek jó szán-

dékai minduntalan hajótörést szenvedtek a pénzügyi kormányzat szűkekléségén.

A jövő első és legfontosabb feladata gyűjteménypolitikai koncepciónk egészének revíziója, minek első, alapvető mozzanata a gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára az 1922. évi XIX. t.-c.-kel életrehívott Gyűjteményegyetem alapítása volt. Az 1922. évi XIX. t.-c. az Országos Magyar Gyűjteményegyetem néven létesített jogi személyiséggel bíró önkormányzati testben egyesítette a magyar közgyűjteményhálózat élén álló országos intézményeket, a m. kir. Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot és bizonyos jogfenntartással a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárát. A vallás- és közoktatásügyi miniszter utóbb a Gyűjteményegyetem fennhatósága alá helyezte a Konkoly-féle Országos Csillagvizsgáló Intézetet, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot és több külföldi és hazai kutatóintézetet. A közeli jövőben tárgyalás alá kerülő újabb törvényjavaslat a Gyűjteményegyetem hatáskörébe utalja az összes hazai közgyűjtemények felügyeletét is. A korábban három kultuszminisztériumi ügyosztály és a belügyminisztérium hatósága alá rendelt nagy nemzeti gyűjtemények és a provinciális gyűjtemények központi irányítására hivatott új autonóm szerv feladata a meglévő közgyűjtemények egymáshoz való viszonyának, gyűjtési és feladatkörüknek tisztázása, a specializálás túlzásba vitelének megakadályozása, a gyűjteményhálózat teljes kiépítése, kultúrpolitikai, valamint adminisztratív irányítása s a létfenntartáshoz és jövő fejlődéshez szükséges anyagi eszközök megszerzése. A Gyűjteményegyetem működésének első négy esztendeje biztosítékot ad arra nézve, hogy e feladatait teljes sikerrel tudja megoldani.

A megoldásra váró feladatok természete és a materiális szükségletek mérteke természetesen minden gyűjtemény-típusnál, sőt minden egyes közgyűjteménynél más és más.

A) MÚZEUMOK.

Múzeumaink három főcsoportba sorozhatók, melyeken belül ismét több típus különböztethető meg.

1. **Egyetemes, összefoglaló múzeumok.** A XIX. század magyar múzeum-típusa az angol típusú Nemzeti Múzeum (British Museum) mintájára alapított, egyetemes érdeklődésű, összefoglaló múzeum. E csoportba tartoztak a Magyar Nemzeti Múzeumon kívül jóformán összes vidéki — tartományi vagy kerületi (Erdélyi Múzeum, Székely Múzeum, Jász Múzeum), vármegyei és városi — múzeumaink.

a) *Magyar Nemzeti Múzeum.* A XIX. század elején összefoglaló múzeumként alapított és zárt adminisztratív egységet alkotó Magyar Nemzeti Múzeum régóta túlnőtt az alapításkor megszabott kereteken és szervezete is lényegesen módosult. Mai állapotában rokoneclzatú — a magyar szellem és magyar föld termékeinek gyűjtésére, megőrzésére és rendszerezésére hivatott —, de lényegében már egészen önálló, szakszerű vezetés alatt álló szakgyűjtemények csoportja. A felszázados differenciáló folyamat eredményeképpen tudományos tekintetben teljesen önállósult öt múzeális gyűjteményt és a könyvtárat — négy gyűjtemény helyrajzi kapcsolatán kívül — ma már csupán laza adminisztratív kötelékek fűzik össze, melyek további támogatása múzeumpolitikánk egyik legaktuálisabb kérdése. Tudományos szempontból az alább tárgyalandó szakmúzeumok (v. ö. 2. a) sorába tartozik.

b) *Helyi jellegű múzeumok. Közművelődési gyűjtemények.* A XIX. század utolsó negyedében és századunk elején alapított vidéki (kerületi, vármegyei, városi és egyesületi) múzeumaink túlnyomó részben a Magyar Nemzeti Múzeum mintájára alapított, összefoglaló múzeumok. Többnyire négy osztályra: archaeológiai, néprajzi, szépművészeti és természetrajzi gyűjteményekre tagozódnak, melyekhez a múzeummal legtöbbször szervesen összefüggő könyvtár járul. Néhol iparművészeti vagy kultúrhistoriai gyűjteménycsoporttal is találkozunk.

A trianoni béke rendelkezései értelmében vidéki közgyűjteményeink legjelentősebbjei — így a kolozsvári Erdélyi Múzeum, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum, a nagyszebeni báró Bruckenthal-Múzeum, a kassai Rákóczi-Múzeum, a pozsonyi Városi Könyvtár és Múzeum, a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Múzeuma (Temesvár) stb. — idegen uralom alá kerültek. Csonka-Magyarország provinciális közgyűjteményei sorában ma első helyen állnak Budapest székesfőváros, Szeged, Kecskemét, Debrecen, Sopron és Székesfehérvár városok, Borsod, Csongrád, Szabolcs, Tolna, Vas és Veszprém vármegyék gazdag és gondosan vezetett múzeumai. Helyi jellegű közgyűjteményeink főfeladatuknak tekintik az érdeklődésük körébe tartozó szűkebb terület (vidék, vármegye, város) speciális emlékeinek, szellemi termékeinek és természeti tárgyainak muzeális gondozását, de az egyes gyűjteménycsoportok fejlődése nem egyenletes. Míg pl. az archaeológiai és néprajzi emlékek gyűjtése és rendszerezése terén a legtöbb múzeumban kielégítő állapotokkal találkozunk, a többi gyűjteménycsoportok minőségben és mennyiségben egyaránt a múzeum alapítójának, illetve kezdeményezőjének vagy időszerinti vezetőjének egyéni érdeklődéséhez igazodnak. A könyvtárak, képtárak, iparművészeti gyűjtemények, valamint a természetrajzi táruk rendszerint egy-egy magángyűjtő vagy adományozó egyéni ízlését és speciális érdeklődésének irányát tükrözik vissza, anélkül, hogy különösebb figyelemmel volnának a helyi specialitások gyűjtésére és a közművelődés szempontjaira. Nagyobb baj ennél, hogy e közgyűjtemények adminisztrációja sok helyen, így még a Fővárosi Múzeumban sincs rendszeresen kiépítve. Fejlődésük gyakran attól függ, akad-e véletlenül az illető városban a múzeum ügye iránt érdeklődő és annak érdekében áldozatra is hajlandó egyén. A múlt század végén alakult múzeumegetletek nagyrésze tehetetlen a magára vállalt feladat állandó teljesítésére, a törvényhatóságok lelkesedése pedig nem egy esetben szalmatűznek bizonyult. A háború folyamán előállt rendkívüli viszonyok következtében többhelyt a múzeum helyiségei is más célokra foglaltattak le s e rendkívüli viszonyok és a törvényhatóságok nemtörődömsége következtében közülök nem egy — így a békéscsabai, gyulai, hódmezővásárhelyi, váci múzeumok — egyenesen katasztrófális helyzetbe kerültek.

c) *Egyházi hatóságok, testületek és iskolák múzeumai.* A provinciális múzeumok sorában különálló helyet foglalnak el az egyházi hatóságok és testületek, valamint az iskolák múzeumai — aminők pl. az Esztergom Főegyházmegei Könyvtár és Múzeum, az egri érseki lyceum muzeális gyűjteményei, a pécsi püspöki gyűjtemények, a budapesti Szent Ferenc-rendi kolostor, a debreceni, pápai, sárospataki ref. főiskolák, a győri bencés, kalocsai jezsuita, kecskeméti, kiskunhalasi, kunszentmiklósi ref. főgimnáziumok és sok más középiskola muzeális gyűjteményei. A tangyűjteményeknek múzeummá fejlődése egyrészt az iskolai gyűjtemény rendeltetését félreértő adományozók és tanárok magángyűjteményeinek válogatás nélkül való beolvasztására, másrészt a helyi jellegű muzeális anyag befogadására hivatott önálló intézmény hiányára vezethető vissza. Ez iskolai múzeumokban igen sok becses helyi érdekű muzeális tárgy van felhalmozva s ahol önálló múzeum nincs, ennek hivatását töltik be. Közülük több a nyilvánosságnak is nyitva áll.

Az alsóbbfokú közművelődési könyvtár (népkönyvtár) típusának megfelelő szemléltető gyűjteményeink ma még hiányzanak.

2. **Szaktúzeumok.** A magyar múzeumhálózat élén álló országos múzeumok — beleértve a Magyar Nemzeti Múzeum tárait — ma kivétel nélkül szaktúzeumok. Mellettük más intézmények — iskolák, hivatalok — függelékeképpen a kisebb szaktúzeumok egész sora működik.

a) *Országos szaktúzeumok.* A Magyar Nemzeti Múzeum természetes differenciálódása következtében önálló fejlődésnek indult nemzeti múzeumi táruk s az újabb alapítású — részben a Magyar Nemzeti Múzeum egyes gyűjteménycsoportjait átvevő — tudományos szaktúzeumok a kultúrát a tiszta tudomány anyagának gyűjtésével, rendszerezésével és feldolgozásával szolgálják. E tudományos szaktúzeumoknak — aminők a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára (archaeológia, őstörténet, numizmatika, kultúrhistoria, iparművészettörténet), az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum (kultúrhistoria, iparművészettörténet), az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum (művészettörténet, esztétika), Budapest székesfőváros aquineumi múzeuma (római provinciális archaeológia), az Esztergomi Keresztény Múzeum (egyházművészet), a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeuma (keletázsiai művészet és iparművészet), a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára (ethnológia, összehasonlító társadalomtörténet, egyiptológia), a Magyar Nemzeti Múzeum Állat-, Növény-, Ásvány- és Óslénytárai (biológia; zoológia, paleontológia, botanika; mineralógia és petrográfia) — főfeladata a megfelelő szaktudományok teljes hazai anyagának és az illető tudomány eredményes műveléséhez, az összefüggések megértéséhez szükséges idegen anyagnak gyűjtése, rendszeres előkészítése a tudományos feldolgozásra és a feldolgozó munkában, a szaktudományos munka irányításában s a nemzetközi tudományosság munkájában való intenzív részvétel.

E szoros értelemben tudományos jellegű szaktúzeumoktól meg kell különböztetnünk a tudományos alapon rendszerezett, de mégis túlyomóan gyakorlati irányú szaktúzeumokat. E csoportba tartoznak a M. Kir. Technológiai Iparmúzeum, a M. Kir. Közlekedési Múzeum, a M. kir. Mezőgazdasági Múzeum, a Népegészségügyi Múzeum és a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum. E múzeumok elsősorban gyakorlati — közgazdasági, szakpedagógiai és közművelődési — célokat szolgálnak, de némely, különösen történelmi csoportjaik tudományos szempontból is nagy jelentőséggel bírnak.

Múzeumaink vezetői és tisztviselői feladataiknak teljes odaadással igyekeznek megfelelni. Évtizedes kitartó munkássággal és szívós energiával sikerült a múzeumainkban dolgozó kiváló tudósoknak ez intézetek jó hírnevét nemcsak a hazai, hanem a külföldi tudományos közvéleményben is megalapítaniok. Tudományos szaktúzeumaink a tudományos raktári anyag (rendszeres gyűjtemények) gazdagsága és változatossága tekintetében európai színvonalon állnak s egyik-másik gyűjteménycsoportjuk — így a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának prehistoriai és népvándorlaskori, Ásvány- és Óslénytárának ásvány-, Állattárának rovargyűjteménye, a Régiségtár és Iparművészeti Múzeum ötvös-gyűjteményei, a Néprajzi tár hazai és finn-török gyűjteményei — a kontinens leggazdagabb és legszebb muzeális gyűjteményeivel vetekszenek, sőt felülműlják azokat. Gyakorlati szaktúzeumaink is derekas munkát végeznek s közülük a Mezőgazdasági Múzeum európai értelemben is elsőrangú gyűjtemény. A múzeumok rendszerező és feldolgozó munkássága nagy mértékben segítette elő a hazai tudomány fellendülését és nagy része van e tudomány nemzetközi tekintélyének megalapozásában. Természetrajzi gyűjteménytáraink tudományos munkássága — mint egykor Régiségtárunké is — az egész világon elismerésre talált, gyümölcsöző kapcsolatokat szerezve a magyar tudománynak s többi inté-

zeteink is állandó összeköttetést tartanak fenn a külföldi rokonintézményekkel, a szaktudomány legnevesebb képviselőivel. E szép eredmények dacára múzeumaink munkássága zavartalannak, fejlődésük biztosítottnak mégsem mondható. Fontos kultúrpolitikai és szervezeti kérdéseknek — így a magyar nemzeti múzeumi decentralizáció, a gyűjtési körök, az egész múzeumpolitikai koncepció aktuális problémáinak — valamint a gyűjtemények tudományos használatát bénító helykérdésnek megoldatlan volta s a céltudatos gyarapítás és zavartalan tudományos munka útjában álló anyagi nehézségek megannyi leküzdhetetlen akadály a múzeumok működésének és fejlődésének. A céltudatos és egységes kultúrpolitikai irányítás hiánya s a luxusintézménynek tekintett közgyűjteményeket mostoha elbánásban részesítő pénzügyi politika évtizedeken át gátolta szakmúzeumaink teljes kibontakozását, előkészítve a talajt a háborúval ránköszöntött és még ma sem túlhaladott rideg fináncpolitikai iránynak, ami egyes nemesen életgyökerében támadta meg tudományos intézményeinket, elzárva őket nemcsak a fejlődés anyagi erőforrásaitól, hanem a létfenntartáshoz, sőt a tengődéshez szükséges elemi eszközöktől is. Szakmúzeumaink mai gazdasági helyzetükben — a békeévekben is szűkösen megszabott tudományos javadalom 10–15%-ára szorítva — képtelenek a rájuk szabott feladatok teljes megoldására, képtelenek anyaguk céltudatos gyarapítására, rendszeres kutatóexpedíciók, árszások, gyűjtőutak szervezésére, hézagpótló tárgyak és magángyűjtemények megszerzésére; képtelenek a legsürgősebb rendszerező, konzerváló és feldolgozó munkálatok elvégzésére, tudományos eredményeik publikálására. A gyakorlati szakmúzeumok céltudatos fejlesztését és instruktív működését — a finánciális nehézségek mellett — nagyban hátráltatja az országos múzeumi szervezettel való kapcsolat teljes hiánya. Egészséges és egyenletes fejlődésük a mindenkor kultúrpolitikai koncepciótól távol álló szakminisztériumok keretében semmiképpen sincs biztosítva. Különböző minisztériumok fennhatósága alá tartozván, fejlődésük iránya és működésük intenzitása a politikai élet és minisztériális bürokrácia minden változásával együtt változik.

b) *Hivatalok, iskolák, társulatok szakmúzeumai.* Az önálló szakmúzeumok mellett egyéb szakintézmények — iskolák, hivatalok, társulatok — függeléké képen egész sora alakult ki a speciális gyűjteményeknek, melyek egyike-másika nagyobb jelentőségű szakmúzeummá fejlődött. Ilyen muzeális értékű gyűjtemények például a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem éremtára, egyiptológiai, növényrendszertani, anthropológiai, a József-Műegyetem állatrendszertani, ásvány-földtani gyűjteményei, az Egyetemi Közgazdasági Kar (előbb a Keleti Kereskedelmi Akadémia) Keleti Múzeuma, a székesfővárosi államrendőrség Bűnügyi Múzeuma, a M. Kir. Földtani Intézet európai hírvé geológiai gyűjteménye, az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet műszergyűjteménye. E múzeumok szerves alkotórészei a fenntartó intézménynek, de a jelentősebbek előreláthatóan önálló szakmúzeumokká fognak fejlődni, mint az számos eredetileg tangyűjteményül alapított múzeummal, nálunk az Iparművészeti Múzeummal és Technológiai Iparmúzeummal megtörtént. E gyűjteménytípushoz tartozó múzeumok főhibája, hogy — kevés kivétellel — el vannak zárva a nyilvánosság elől s csupán a fenntartó testület vagy hivatal tagjai használhatják.

3. *Emlékmúzeumok.* A tudomány anyagát gyűjtő vagy eredményeit ismerető tudományos és közművelődési múzeumok mellett vannak történeti ereklyéket gyűjtő és szemléltető emlékgyűjteményeink is. Ez emlékmúzeumok egyik csoportja — hova a Magyar Nemzeti Múzeum helyszüke miatt évek óta ki nem állított Erekljetára, Erzsébet Királyné Emlékmúzeuma, az Országházban elhelyezett Deák-szobája, a Nemzeti Múzeum által átengedett ereklyeanyagon

Országos Levéltár, Budapest.

Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, Budapest.

felépült ceglédi Kossuth Lajos-Emlékmúzeum, a Petőfi-Társaság Petőfi-Múzeuma, a Zeneművészeti Főiskola Liszt-szobája, a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-ereklyetára, a csurgói Csokonai Kör Csokonai-Ereklyetára és vidéki múzeumaink ereklyetárai tartoznak — a nép és ifjúság hazafias szellemű történelmi nevelését tekintve feladatának s nagyjaink ereklyéinek szemléltetésével a nemzeti tradíciók tiszteletére kíván tanítani. A másik csoportba tartozó emlékmúzeumok valamely intézmény saját multjáról való kegyeletes megemlékezésének köszönhetik létrejöttüket s az illető intézmény multjának emlékeit őrzik. Ilyen — főleg képekből álló — ereklyegyűjteménye számos intézménynek van. E csoportba tartoznak a most szervezés alatt álló Parlamenti Múzeum és Postamúzeum.

A múzeumügy terén megoldásra váró feladatok legfontosabbika a tudományos szakmúzeumok szervezeti kérdéseinek végleges tisztázása, nevezetesen: a Magyar Nemzeti Múzeum ötven éve folyamatban levő decentralizációjának az épületkérdés megoldásával kapcsolatos teljes végrehajtása; az összes szakmúzeumok gyűjtési körének — a magyar országgyűlés múzeumi Országos Bizottsága által már 1874-ben sürgetett — szabályozása és jövő együttműködésük tervszerű megalapozása; a tudomány modern rendszerén felépülő szakosztályok kialakítása s egész szakmúzeumhálózatunk reorganizációja.

A történelmi alapon álló és a tudomány szempontjainak megfelelő decentralizációs folyamatnak útját állanunk nem szabad, de igyekeznünk kell azt helyes irányba terelni s a decentralizációt a tudomány érdekeinek és a Magyar Nemzeti Múzeum százados tradícióinak sérelme nélkül végrehajtani. A több osztályra tagolódó Országos Széchenyi Könyvtár, a többi gyűjteménytől elszakítva, külön épületben elhelyezett Néprajzi Tár és (a Magyar Nemzeti Múzeum három természeti tárat egybefoglaló új, három vagy négy osztályú) Természettudományi Múzeum adminisztratív függetlenítése — az utóbbi önálló épületének felépítésével kapcsolatban — minden nehézség nélkül oldható meg. Az archaeológiai, numizmatikai és a kegyeleti gyűjteményt is felölelő kultúrhistoriai osztályokra tagozódó Érem- és Régiségtár ügye azonban csak az Iparművészeti és Szépművészeti Múzeumokhoz való viszonyának s a három intézet gyűjtési és feladatkörének szabályozásával kapcsolatban tisztázható. A átszervezésben szigorúan tudományos szempontok szerint kell eljárunk és nem szabad visszaadni egyes gyűjteménytárgyaknak, sőt egész tárgycsoportoknak áthelyezésétől sem. A Régiségtár kultúrhistoriai gyűjteménye oly közeli rokonságban van a tangyűjteményből tudományos szakmúzeummá fejlődött Iparművészeti Múzeumnak — részben a Régiségtárból kiszakított — magyar gyűjteményével, hogy a kettő fenntartása és párhuzamos fejlesztése semmiképen sem indokolható. A Régiségtár átszervezését ezért az Iparművészeti Múzeum átcsoportosításával s a két intézmény magyar historiai gyűjteményeinek egyesítésével kapcsolatban lehet ideálisan megoldani. Ez átszervezés kapcsán kellene tisztáznunk a Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének, illetve a gyűjtemény egyes a Régiségtárba kívánczó darabjainak és a Régiségtár képzőművészeti tárgyainak jövő sorsát is. Elméletben leghelyesebbnek látszik a Régiségtár és a tisztán oktató célzatú anyagától tehermentesített Iparművészeti Múzeum egyesített anyagának egy — archaeológiai, numizmatikai, magyar kultúrhistoriai (iparművészeti) és kegyeleti osztályokra tagolódó — régészeti és történelmi múzeumba (*nemzeti múzeumba*) való egyesítése. Ha ez az átszervezés anyagi okokból teljes egészében nem is volna tüstént végrehajtható, előkészítését meg kell kezdenünk. Az első lépés e cél felé a Régiségtár (archaeológiai, numizmatikai, magyar historiai és kegyeleti) osztályainak intézményes megszervezése, az önálló éremtár és ereklyetár felállítása, az archaeológiai gyűjtemény-

mények korszerű rendezése folyamatban van. A következő lépés az Iparművészeti Múzeum magyar osztályának a Régiségtár történelmi osztályával és a Történelmi Arcképesarnokkal való egyesítése és fejlődéstörténeti szempontból való rendezése volna, ami azonban csak a helykérdés gyökeres rendezése után történhetik meg.

A helykérdés megoldásának helyes útját már 1880-ban kijelölte az Országgyűlés két házának tagjaiból kiküldött országos múzeumi bizottság, a három természettudományi tár részére egy új épület emelését hozva javaslatba. Az önálló természettudományi múzeum felépítését sürgette az 1887 és 1894 közt Berzeviczy Albert elnöklete alatt működő szakértőbizottság is, mely egyben az országos Szépművészeti Múzeum létesítésére és a Néprajzi gyűjtemény kitelepítésére is javaslatot tett. Ez utóbbi terv 1905-ben valósult meg, mikor is a Nemzeti Múzeum Képtára beolvadt az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumba. Már előbb, 1892-ben kiköltözött a főépületből a Néprajzi Tár, mely három évtizeden át ideiglenes helyiségekben tengődve, 1925-ben foglalta el a számára gróf Klebelsberg kultuszminiszter által átengedett Hungária-körúti iskolaépületet. Kiköltözött a főépületből az Akadémia palotájában ideiglenes hajlékra talált Növénytár is. A természettudományi múzeum új épülete azonban báró Szalay Imre igazgató minden igyekezte dacára máig sem épült fel, bár a tudományos közvélemény negyvenöt év óta mind nyomatékosabban sürgeti e fontos feladat megoldását. Legutóbb az 1926 januárjában tartott Országos Természettudományi Kongresszus is állást foglalt e terv sürgős megvalósítása mellett és e fellépés eredményeként gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszternek a természettudományok fejlesztéséről szóló törvényjavaslatában megfelelő telekről is gondoskodás történt.

A katasztrofális helyhiány orvoslása az új múzeumi épület felépítésének halasztható nem lévén, 1925-ben megkezdődött a Nemzeti Múzeum főépületének tehermentesítése végett a természettudományi gyűjtemények és a levéltári anyag kitelepítése. Az Állattár rendszeres gyűjteményeit, laboratóriumait és dolgozóhelyiségeit ezidén költöztettük át a Szentkirályi-utcában bérelt épületbe, a Széchenyi Könyvtár levéltári osztályát pedig az Országos Levéltár épületébe. Az Állattár kiállítási anyagának átköltöztetése a gróf Klebelsberg Kuno miniszter által e célra vásárolt Baross-utcai épületbe most van folyamatban. Az eredeti muzeális darabok közé ékelte gipszmásolatokat a művészettörténeti oktatással foglalkozó főiskolák intézeteinél helyeztük letébe addig az ideig, míg egy önálló gipszmúzeum felállítása lehetővé fog válni. A főépületet ilyképpen jórészt tehermentesítettük s ha az egyik épületszárnyat még elfoglaló Ásványtár is kiköltözik, a Könyvtár és Régiségtár fejlődésének semmi sem fogja többé útját állni. Számolnunk kell azonban ez intézmények rohamos gyarapodásával is, ami előreláthatóan tíz-tizenöt éven belül szükségessé teszi egy új, modern könyvtárépület emelését, mikor is a Nemzeti Múzeum mai épülete végső rendeltetésének, az Érem- és Régiségtár, az Iparművészeti Múzeum, Történelmi Arcképesarnok és egyéb gyűjtemények anyagából egyesített nemzeti régészeti és történelmi múzeumnak lesz átengedhető.

A Magyar Nemzeti Múzeum tárainak önállósítása, a természettudományi múzeum kiépítése, a levéltár kitelepítése s a régészeti, történelmi és művészeti múzeumok határkérdéseinek tisztázása természetszerűen fogja maga után vonni a szak tudományos szempontból heterogén elemeket felölelő Magyar Nemzeti Múzeum központi adminisztrációjának élén álló főigazgatóság likvidációját. Ez a likvidáció azonban nem lehet egyértelmű a Magyar Nemzeti Múzeum történelmi egységének nullifikálásával, a benne foglalt intézetek belső szervezeti egységének felbontásával. A Magyar Nemzeti Múzeum hazánkban népszerű és külföldön széles körben ismert neve — a belé tartozó intézetek — elsősorban a külföldön e név alatt

számos összeköttetést szerzett és nagy tiszteletnek örvendő természettudományi tárak részére számokban ki nem fejezhető értéket jelent, tradíciói és hírneve intézetek részét alkotják nemzeti kultúrtőkénknek. Ezt a nevet és ezeket a tradíciókat át kell mentenünk a jövőbe s ezért nem szabad természettudományi gyűjteményeink muzeális karakterét feláldozva, az egyetemi intézetekkel való egyesítésükre gondolnunk. Hasonlóképpen meg kell óvnunk az önálló életnek induló intézetek szerves történelmi egységét. Gondoskodnunk kell a Magyar Nemzeti Múzeumból szétvált intézmények és általában tudományos szakmúzeumaink egységes, tervszerű és egyenletes kultúrpolitikai irányításáról. E szempontok érvényesítésére tág terünk nyílik a nemzeti nagy közgyűjteményeket szerves egységbe foglaló Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében.

Szakmúzeumhálózatunk rendszerének kiépítése és adminisztrációjuk átszervezése kapcsán kellene gondoskodnunk a más intézmények függeléképpen működő kisebb szakmúzeumok bekapcsolásáról és nyilvánossá tételéről is. A muzeális jelentőséggel bíró fontos tudományos anyagot tartalmazó egyetemi és egyéb iskolai tangyűjtemények, valamint a közintézetek és hivatalok múzeumi a tudósoknak feltétlenül megnyitandók és használatuk módozatai intézményesen biztosítandók. Másrésztől minden erővel útját kell vagnunk a szakmúzeumi rendszerre vezető túlságos specializálásnak. Az ú. n. tanácsköztársaság idején tervbe volt Proletármúzeum gondolatának felmerülése óta lépten-nyomon találkozunk oly muzeális tervezetekkel, melyek meglevő intézményeink, elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum anyagának megdezsmálásával óhajtanának új speciális szak- vagy emlékmúzeumokat alapítani. Sajnos, a Nemzeti Múzeum és a kultuskormány a távolabbi múltban nem a szükséges eréllyel szállt szembe e törekvésekkel, melyek diletáns elgondolásokra, egyéni érvényesülési és hiúsági momentumokra vezethetők vissza és sem tudományos, sem közművelődési szempontból nincsen jogosultságuk.

Kívánatos volna gyakorlati célzatú szakmúzeumaink kultúrpolitikai irányítását is tervszerűvé tenni és együttműködésüket biztosítani. Kultúrpolitikai szempontból és maguknak ez intézményeknek jövő fejlődése szempontjából is ideális megoldás volna, ha a gyakorlati szakoktatással, valamint a gyakorlati célzatú tudományos intézetekkel együtt a kultuszterület hatósága alá kerülne. Útjuk amúgy is a tudományos szakmúzeummá való átalakulás felé vezet, ami az eredetileg e csoportba tartozó Iparművészeti Múzeumnál már bekövetkezett. Egyelőre — ha a közigazgatási irányú múzeumokat nem akarnók a müncheni Deutsches Museum mintájára egy monumentális intézménybe tömöríteni — egy az Országos Magyar Gyűjteményegyetemhez hasonló, irányításukra hivatott centrális szerv kiépítése és ennek az országos muzeális szervezettel, valamint közművelődéspolitikánk egyéb szerveivel való kapcsolatbáhozatala minden nehézség nélkül megvalósítható volna.

Az intern szervezeti és adminisztratív problémák megoldása mellett elsőrendű kulturális feladatként áll előttünk a múzeumok és a magyar tudományos-személyi és intézményes kapcsolatok elmélyítése és megerősítése. Az együttműködés problémája — mai gazdasági és kulturális viszonyaink közepette — egyenesen létkérdése az összes tudományos intézményeknek és velük a magyar tudományoknak s ezért örömmel kell üdvözlöznünk gróf Klebelsberg Kuno miniszternek a tudományos munka szervezésére irányuló eddigi alapvető rendelkezéseit és több ízben kifejtett terveit.

Szakmúzeumhálózatunk országos szervezetének és az egyes intézetek szakszerű adminisztrációjának — a tudomány szempontjaiból levezetett szakosztály-

rendszernek — kiépítése természetesen a személyzeti létszám némi szaporítását vonja maga után. E személyzetszaporításról, valamint a megfelelő succrescentia biztosításáról a legnyomásabbnak látszó financiai érvek nyomása alatt sem szabad lemondanunk, mert kellő számú, alaposan kiképzett tudományos tisztviselő nélkül szakmúzeumaink holt kincsek élettelen raktárává alakulnának át. Egyes múzeumaink — így a Nemzeti Múzeum Régészeti osztálya, Ásványtára és az Iparművészeti Múzeum — az elnéptelenedés miatt máris a legnagyobb nehézségekkel küzdenek.

Az országos múzeumi szervezet reorganizálásával kapcsolatban intenzívebbé kell tennünk a szakmúzeumok tudományos munkásságát. Az anyaggyűjtésben az eddiginél nagyobb céltudatossággal kell eljárunk. Ki kell dolgoznunk a rendszeres ásatások, kutató-, gyűjtő- és vásárlóexpedíciók évekre irányt szabó tervét és meg kell teremtenünk a gróf Klebelsberg Kuno miniszter által létesített természettudományi kutatási alaphoz hasonlóan a régészeti, néprajzi, iparművészeti gyűjtőexpedíciók és ásatások országos alapját. Végre kell hajtánunk a tudományos kiállítási anyagnak a legtöbb intézetben már régóta folyamatban levő teljes szétválasztását s előbbinek a kor színvonalán álló szaklajstromok készítésével párhuzamos rendezését. Az intézetek tudományos és tudósképző munkásságának előmozdítására gondoskodnunk kell múzeumi laboratóriumok és kutatóintézetek létesítéséről, illetőleg kiépítéséről, dolgozóhelyiségek berendezéséről és felszereléséről, a szakkönyvtárak folytonos és tervszerű fejlesztéséről s az eredményeket ismertető időszakos és önálló kiadványok rendszeres megjelenéséről. Mindezt csak a múzeumok évek óta minimális mértékre süllyedt tudományos célú javadalmának tetemes, legalább is a békeévek színvonaláig leendő felemelésével érhetjük el. E nélkül múzeumaink tudományos munkássága és fejlődése teljesen megbénulna s a szenvedett kulturális kárt évtizedeken át sem tudnák pótolni.

A vidéki múzeumügy terén — mint ezt az 1922. XIX. törvénycikk 11. § indokolása is kiemeli — legfontosabb feladatunk a fejlődésre képes múzeumoknak, köztük a muzeális értékű iskolai gyűjteményeknek az egységes szempontok szerint irányított országos muzeális szervezetbe s a magyar tudományosság munkaszervezetébe való organikus bekapcsolása. Az átszervezés során gondoskodnunk kell róla, hogy helyi múzeumaink holt raktárakból a nemzeti köznevelés, a vidéki kultúrélet, a szélesebb néprétegek művelését célzó szabadoktatás gócpontjaivá fejlesztessek. A provinciális múzeumok fenntartása és fejlesztése, adminisztrációs és köznevelődési célzatú költségeinek fedezése s a sürgősen szükséges állandó státusok kiépítése törvényhatósági, az intenzív tudományos munkásságuk előmozdításához, az ásatásokhoz, rendszeres gyűjtésekhez, természettudományi és néprajzi kutatóutakhoz szükséges költségek előteremtése állami feladat, e munkálatok irányítása és ellenőrzése pedig az országos szakgyűjteményekre hárul. Az országos és provinciális múzeumok részére egységes tudományos munkaterv készítenő s az ennek megvalósításához szükséges kiadások fedezetét az állami költségvetés keretében kell megtalálnunk. Az átszervezés során individualiter kell minden egyes intézmény feladatkörét szabályozni. Az érdeklődésükkel hazánk egy-egy nagyobb vidékét felölelő, mintegy kerületi múzeumoknak összefoglaló és minden oldalról kiterjeszkedő munkásságát érintetlenül hagyva, a kisebb múzeumokat — köznevelődési feladatkörük meghatározása mellett — a helyi viszonyoknak és lehetőségeknek megfelelő speciális irányba kell terelnünk, egyéb irányú működésüket a specialiter helyi emlékek és tárgyak gyűjtésére korlátozva (így például az összefoglaló jellegű és országos intézetté fejleszthető szegedi múzeum szomszédságában a szentesi Csongrádvármegyei Múzeum a Tisza-vidék speciális

népvándorlaskori régészeti múzeumává, a hódmezővásárhelyi városi múzeum a vásárhelyvidéki néprajzi emlékek gyűjteményévé volna kifejlesztendő.) Az átszervezés során módot kell találnunk az egyházak és iskolák által fenntartott múzeumoknak a múzeumi szervezetbe leendő bevonására is, ami ezeknek — állami segítséggel — önálló múzeummá való kiépítése, vagy — ahol más muzeális intézmény is van — anyaguknak letétképen való átvétele útján való-sítható meg. A múzeumhálózat további kiépítésénél óvakodnunk kell a lokálpatrióták hiúságát izgató, de tudományos és köznevelődési szempontból egyaránt meddő, kuriózumgyűjtő s a fejlődésre képes múzeumokkal rivalizáló zugmúzeumok szaporításától, törvényes rendelkezéssel tiltva el az ily zugintézményeket a *múzeum* cím használatától. Ezek helyett kívánatos volna a népkönyvtárakkal kapcsolatban köznevelődési célzatú szemléltető intézményeket létesítenünk, melyek a nép igényeihez mért másolat- és képsorozatokban ismertetnék a tudomány fontosabb eredményeit. Ily tipikus népművelő gyűjteménnyel volna ki-gészítendő valamennyi vidéki múzeumunk is. E köznevelődési gyűjtemények keretében természetesen helyet kell biztosítanunk a technikai, ipari, mezőgazda-sági anyagnak is. A tipikus másolat- és képsorozatok összeállítása és kivitele országos szakmúzeumaink feladatává teendő. Az átszervezésre és vidéki múzeum-hálózatunk kiépítésére irányuló törekvéseink azonban sikerre csak akkor vezet-hetnek, ha a múzeumfenntartó hatóságok és intézetek megteremtik a muzeális fejlődés személyi és anyagi előfeltételeit, ha egy fejlődésre képes múzeumunk sem marad hivatásos vezető és megfelelő épület nélkül. A vidéki múzeumok ügyét e szempontok figyelembevételével kívánja rendezni gróf Klebelsberg Kuno tör-vénnyajaslata a közgyűjteményekről, mely a legközelebbi jövőben nemzetgyűlési tárgyalás alá kerül.

B) KÖNYVTÁRAK.

Könyvtáraink — a múzeumokhoz hasonlóan — három főcsoportba soroz-hatók, melyeken belül több típust különböztethetünk meg.

1. **Egyetemes, összefoglaló könyvtárak.** A XIX. század derekáig alapított közkönyvtárak — a köznevelődési célzatú egyesületi könyvtárak kivételével — eredetileg az egykorú nagyobb magánkönyvtárakhoz hasonlóan egyetemes irányú és általános érdeklődésű könyvtárak voltak. Hazai könyvtáraink közül ily egyetemes érdeklődésű könyvtár volt a Nemzeti Múzeum, a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárán és a Magyar Tudományos Akadémia Könyv-tárán kívül az egyházi, fő- és középiskolai, valamint a magánalapítású provin-ciális közkönyvtárak hosszú sora. Gyűjtésük köre a mennyiséget és terjedelmet illetőleg nem volt korlátozva, de határt szabott neki minőség tekintetében a tuda-mányos szelekció, a gyűjtést a tudomány szempontjából megőrzésre méltónak vélt írásművekre korlátozva. Idővel az egyetemes könyvtárak — a sajtótermelés fokozódása, a tudományok specializálódása és a szakkönyvtári rendszer kiala-kebbre vonni s bár összefoglaló jellegüket, általános irányukat megőrizték, sok tudományágot kirekesztettek érdeklődésük köréből. Az Országos Széchenyi Könyvtár a hazai termékek teljes összegyűjtésére fordítja főgondját, az egye-temi könyvtárak pedig az egyetemen képviselt tudományszakok anyagára kor-látozták gyűjtésüket, kirekesztve az alkalmazott tudományokat és a gyakorlati célzatú, ismeretterjesztő irodalom termékeit. Ugyan-e fejlődésen mentek keresz-tül a vidéki nagy könyvtárak, melyek közül az egyházi és iskolai könyvtárak túlnyomó része nem tudott lépést tartani a tudományos termeléssel. A városi könyvtárak viszont az újabb időben jórészt felhagytak a tudományos irányú

gyűjtéssel, a népművelésben ismerve fel főfeladatukat. Ma a szó igazi értelmében vett egyetemes könyvtárunk — aminő a British Museum Könyvtára, vagy a párisi Bibliothèque Nationale — nincsen, de vannak — a mindjobban szaporodó speciális szakkönyvtárak mellett — általánosabb érdeklődésű, összefoglaló tudományos könyvtáraink és általános műveltséget terjesztő közművelődési könyvtáraink.

a) *Országos közkönyvtárak.* Tudományos könyvtáraink közt az anyag gazdagsága és sokoldalúsága tekintetében első helyen áll a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára. Az 1802-ben nemzeti könyvtáru alapított Országos Széchenyi Könyvtár a nemzet és a haza fogalma által körülírt szűkebb körben mindenirányú szellemi termék teljes összegyűjtésére törekedve, nem ismeri a minőségen alapuló szelektációt. Tudományos szempontból, tudományos célra gyűjti a magyar szerzőtől származó, magyar nyelven, Magyarországon írt, a magyar nép és nemzet egészére vagy egyéneire, a magyar hazára, területére, intézményeire bármily vonatkozást tartalmazó, tehát a legtágabb értelemben magyar vonatkozású irodalmat, tekintet nélkül a tudományos vagy irodalmi minőségre és belső tartalomra. Az új anyagot 1897 óta kötelezpéldányként kapja. Költségvetését csak a külföldi és 1919 óta az elszakított részeken megjelenő magyar vonatkozású anyag beszerzésének és a régi anyag kiegészítésének költségei terhelik. E mellett gondot fordít a szellemi tudományok körében megjelent legfontosabb külföldi sajtótermékek s az egyetemi ifjúság igényeihez mért egyéb szakbeli standardművek megszerzésére. Nagyértékű kézirat- és oklevélgyűjtemény, valamint ősnymtatványok és egyéb bibliografiai ritkaságok birtokában a múzeumokéhoz hasonló tudományos rendszerező és feldolgozó munkásságot fejt ki, minek eredményeit a könyvtudomány egyetlen hazai organumaként kiadott folyóiratában (Magyar Könyvszemle) és leíró címjegyzékeiben hozza nyilvánosságra.

Míg a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára a múzeumokhoz hasonlóan önálló intézményként létesült és alakult ki, többi országosjellegű közkönyvtáraink — a városi könyvtárak kivételével — más intézmények függeléképpen jöttek létre. Mai országos közkönyvtáraink eredetükben egyes tanintézetek, hatóságok, hivatalok, társulatok könyvtárai voltak s csak idővel fejlődtek közéletre szolgáló intézményekké. Közöttük első helyen áll a budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára, mely háromszázéves fennállása óta — európai értelemben is számottevő — országos könyvtárrá fejlődött. Régi anyaga egyetemes jellegű. Az újabb időben már főleg csak az egyetemen képviselt tudományok — s ezek közül is elsősorban a teológiai, jogi, társadalmi, történelmi tudományok, filozófia és matematika — anyagának összegyűjtésére törekszik, a természettudományok, technika és orvostudományok terén az egyetemi ifjúság igényeihez mért standardművek és alapvető munkák, folyóiratok beszerzésére szorítkozva. Bár az évtizedek óta ránehezülő anyagi gondok miatt hivatását teljesen betölteni, gyűjteményeit tudományos tervszerűséggel gyarapítani képtelen, a szellemi tudományoknak ma is leggazdagabb könyvtára hazánkban. Anyagát szervesen egészíti ki a M. Kir. József Műegyetem országos intézetté nőtt könyvtárának; főleg természettudományi és technikai anyaga. Az Egyetemi Könyvtárnál kisebb méretű, de a szellemi tudományok terén igen gazdag összefoglaló könyvtárak a M. Tud. Akadémia és a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárai. Mindkettő kötelezpéldányokban részesül s így a modern hazai irodalom gyűjtése terén a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárával versenyeznek. Mellettük a legújabb időben kötelezpéldány-jogosultsághoz jutott Képviselőházi Könyvtár is általános irányú, összefoglaló könyvtárrá kezd átalakulni. Legrohamosabban fejlődő könyvtárunk

a Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának szakkönyvtárából kialakult Fővárosi Nyilvános Könyvtár. A székesfőváros eléggé nem dicsérhető áldozatkészségéből minden állami intézetnél nagyobb anyagi támogatásban részesülve, a háborúval beköszöntött gazdasági válság óta egyedül tud lépést tartani a fokozódó sajtótermeléssel. Társadalomtudományi szakkönyvtárból ma már országos jelentőségű, összefoglaló tudományos és közművelődési könyvtárrá nőtt, mely — amennyiben az állam részéről sürgősen nem történik kellő gondoskodás — rövidesen túl fogja szárnyalni mind az egyetem, mind a Nemzeti Múzeum könyvtárait.

A főváros e nagy könyvtárain kívül a budapesti ref. theol. akadémia Ráday-könyvtára és több vidéki könyvtár is megüti az országos intézetek mértékét. Ilyenek Szeged város Somogyi Könyvtára, az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár, a Pannonhalmi Szt. Benedek-rendi Főkönyvtár, az Egri Érseki Joglyceum Könyvtára, a debreceni és sárospataki Ref. Főiskolai Könyvtárak, nem szólva a Trianon óta elszakított nagy gyűjteményekről, melyek közül a leggazdagabbak az Erdélyi Múzeum és Ferenc József Tudományegyetem egyesített könyvtára, a nagyszombati b. Bruckenthal-Múzeum Könyvtára, a marosvásárhelyi Teleki-nemzeti Könyvtár, a negyenyedi Bethlen-kollégium Könyvtára, a pozsonyi Városi és Egyetemi Könyvtár, a temesvári Városi Könyvtár, az alsókubini Csaplovits-Könyvtár. E vidéki közkönyvtáraknak többnyire egy-egy maccenas kollekcijából származó régi gyűjteményei sokoldalúság és gazdagság tekintetében vetekszenek a legelső országos közgyűjteményekkel, sőt közülök az újabb alapításokat messze felül is múlják, valamennyinek közös baja azonban, hogy anyagi nehézségek miatt nem tudtak ugyanily keretben továbbfejlődni s az újabb irodalmi termelés nagyon gyéren lévén képviselve, ma inkább történelmi értékű könyvgyűjtemények, semmint élő és fejlődő közkönyvtárak.

A tervszerű fejlesztést gátló anyagi nehézségek mellett, mind az általános irányú összefoglaló könyvtáraknak, mind az alább említendő szakkönyvtáraknak nagy fogyatkozása az anyag többnyire egészen ósdi és célszerűtlen rendszerezése, a használati szabályok avultsága. Legtöbb közkönyvtárunk, köztük a nemzetközi értelemben is tekintélyes Orsz. Széchenyi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár és Akadémiai Könyvtár raktára zsúfolt, nehezen hozzáférhető, berendezésük ósdi, szakrendszerük és címjegyzékeik elavultak, olvasóhelyiségeik és kutatószobáik, hivatali dolgozóhelyiségeik alkalmatlanok és zsúfoltak, kölesönzési rendszerük nehézkes. Ma is nagy akadálya az egészséges könyvtári élet kialakulásának a multból átörökölt kóros felfogás, mely a könyvtárak vezetéséhez és könyvtárosi munkához elegendőnek véli a tudományos minősültséget, holott a speciális könyvtári képzettséggel és érzékkel nem bíró, dilettáns tudós-könyvtárosok rendszerint megbénítják intézetük egészséges fejlődését, mert túlteszik magukat a tapasztalati alapon megállapított elemi kezelés-szabályokon. A tudomány érdekeit szolgáló céltudatos fejlesztést és az akadálytalan könyvhasználatot nagyban hátráltatja a kooperáció teljes hiánya, ami különösen a háborús és ezt követő években bosszúlta meg magát. Jórészt ennek köszönhető, hogy könyvtáraink még ma sem tudták pótolni háborús hiányaikat. E bajon van hivatva segíteni az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében 1923-ban felállított *Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ*, melynek a külföldi könyvesereakció lebonyolításán kívül főfeladata a tudományos közkönyvtárak központi katalógusának, a teljes hazai könyvanyag nyilvántartásának megteremtése. A Központ a csereakció, valamint a könyvtárközi kooperáció tekintetében a lefolyt két év alatt már igen szép eredményeket ért el.

b) *Helyi jellegű közkönyvtárak. Közművelődési Könyvtárak.* A XIX. század

utolsó negyedében megindult múzeum- és könyvtáralapító akció eredményeként ma már majdnem minden vidéki városunknak van a helyi múzeummal kapcsolatos vagy önálló nyilvános közkönyvtára, melyek közül nem egy éri el a tízezer kötettszámot. Törzsanyaguk — legtöbbször valamely régi magán- vagy testületi könyvtár anyagából származván — rendszerint általános irányú és sokoldalú tudományos anyag; az újabb gyarapodásban azonban a műveltebb középosztály igényeinek szemmel tartása mellett, a népművelés szempontjai érvényesülnek. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének irányítása mellett s a fenntartó törvényhatóságnak nem egy helyt nagyon dícséretreméltó áldozatkészsége következtében a városi könyvtárak nagyrésze fontos hivatást betöltő kulturális intézménnyé fejlődött, bár ez a fejlődés nem mindenütt egyenletes és különösen a háború óta több provinciális könyvtárunk stagnál. A közművelődési könyvtárak hálózatának kiépítésében a különféle könyvtár-egyesületek és kaszinók, társadalmi körök mellett nagy érdeme van Budapest székesfőváros tanácsának. Kultúrpolitikai tevékenységének eredményeképpen a főváros területén ma már tíz — köztük négy az összeomlás óta felállított — városi népkönyvtár működik, melyek szervezése és irányítása a Fővárosi Nyilvános Könyvtár vezetőségének agilitását dícséri. E fővárosi népkönyvtárak részben az egyetemi ifjúság és a középosztály igényeihez mért közművelődési könyvtárak, részben azonban szoros értelemben vett népkönyvtárak és szervesen illeszkednek be a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége által — a XIX. század harmadik évtizede óta sűrűn alapított egyesületi könyvtárak alapulvételével, de jórészt állami eszközökkel — kiépített országos népkönyvtárhálózatba. Ezek a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa alá tartozó s az alsóbb néposztályok művelésére hivatott községi és egyesületi népkönyvtárak a háború előtt már a történeti Magyarország határain belül levő községek egyharmadában meg voltak szervezve; számuk elérte a nyolcszázat. A trianoni béke következtében ezeknek mintegy 60%-a elveszett, mások a forradalmak és oláh megszállás zavarainak estek áldozatul s a megmaradtak közül is nem egy akadt meg fejlődésében.

c) *Egyházi hatóságok, testületek és iskolák könyvtárai.* Az országos könyvtárakon kívül egyes tanintézetek mellett egész sora él és működik az összefoglaló jellegű tudományos könyvtáraknak. Közülük első helyen állnak a debreceni, valamint a Kolozsvárról, Pozsonyból menekült szegedi és pécsi egyetemek új alapítású és tervszerűen fejlesztett könyvtárai. Az egyházi hatóságok, testületek, szerzetesházak s a fővárosi és vidéki középiskolák közül nem egynek igen tekintélyes könyvtára van, de — sajnos — rendszeres fejlesztésüknek útját állja a gazdasági válság következtében beállott pénzügyi s e miatt az országos jellegű vidéki könyvtárakhoz hasonlóan visszafejlődésben vannak. Ez iskolai és egyházi könyvtárak kezelése még ma sem mindig szakszerű és a közhasználatától elzárva, csupán a tantestületek rendelkezésére állnak.

2. *Szakkönyvtárak.* A könyvtári fejlődés a XIX. század dereka óta a tudományosság egykorú tendenciájának megfelelően a specializálódás irányába halad. E specializáló törekvések eredménye volt a kezdetben egyetemes jellegű, összefoglaló könyvtárak gyűjtési körének fenntebb ismerttetett korlátozása s e törekvések eredményeképpen alakult ki szakkönyvtárhálózatunk.

a) *Országos szakkönyvtárak.* A múlt század közepe óta alapított iskolai, hatósági, hivatali és társulati könyvtárak jelentősebbjei félszázad alatt országos jelentőségű nyilvános könyvtárakká fejlődtek. Közülük első helyen állnak a legutóbbi időben általános irányba fejlődő s az összefoglaló közkönyvtárak közt már említett nyilvános könyvtárak: a József Műegyetem Könyvtára (elméleti és alkalmazott természettudományok, technológia), a M. Kir. Központi Statisztikai

Hivatal Könyvtára (statisztika, közgazdaság, társadalmi tudományok), a Magyar Országgyűlés Főrendi és Képviselőházának Könyvtára (jog- és államtudományok), a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (társadalmi tudományok). Mellettük legjelentősebb nyilvános szakkönyvtáraink a Kir. Magyar Természettudományi Társulat Könyvtára, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtára, a Kir. Orvosegyesület Könyvtára, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum Nyilvános Könyvtára, az Orsz. Szépművészeti, Technológiai, Mezőgazdasági és Kereskedelmi Múzeumok könyvtárai, a M. Kir. Földtani Intézet Könyvtára s az intézményredukció során 1923-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium könyvtárával egyesített Országos Pedagógiai Könyvtár. Valamennyi a fenntartó intézmény szempontjainak megfelelő szakszerűséggel fejlesztett speciális könyvtár. Anyaguk értékesen egészíti ki az általános érdeklődésű országos könyvtárak anyagát az egyes tudományterületek speciális ágazatainak és részletkérdéseinek anyagával. Fejlődésük — szűkebb kör kitöltésére lévén hivatva — biztosítottabbnak látszik az összefoglaló könyvtárakénál.

E nyilvános szakkönyvtárakon kívül szakintézményeink mellett a tudósok szűkebb nyilvánosságának nyitvaálló szakkönyvtárak egész sora működik. Közülük legjelentősebbek a Magyar Nemzeti Múzeum tárainak archeológiai, numizmatikai és művészettörténeti, néprajzi, zoológiai, botanikai, ásvány-, föld- és őslénytani szakkönyvtárai, az Országos Levéltár és Magyar Történelmi Társulat egyesített történelmi könyvtára, a M. K. Orsz. Meteorológiai Intézet és a többi kísérletiügyi intézmények szakkönyvtárai, a Mérnök- és Építészegylet, a Magyar Földrajzi Társaság, az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület Könyvtára.

b) *Hatóságok, hivatalok, iskolák szakkönyvtárai.* A nyilvános jellegű szakkönyvtárak mellett számos oly szakkönyvtárunk van az egyes hivatalok, hatóságok és intézetek mellett, melyek csupán az illető testület tagjai részére állanak nyitva. Ilyenek a miniszteriális könyvtárak, melyek közül a belügyminisztérium, a földművelésügyi, igazságügyi és pénzügyi minisztériumok könyvtárai a legnagyobbak. Egyéb hivatalok és hatóságok könyvtárai közül a M. kir. Curiának és Itélőtáblának, a M. k. Szabadalmi Hivatalnak, az iskolák közül a Budapesti Központi Papnevelő Intézetnek, a Honvéd Ludovika-Akadémiának, az Orsz. Rabbiképző Intézetnek, a M. kir. Állatorvosi Főiskolának vannak nagyobb méretű szakkönyvtárai, valamint a Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem különböző intézeteinek.

3. *Emlékgyűjtemények.* A két előző csoportba tartozó könyvtárak mind-egyike állandó és folytonos fejlődésre szánt intézmény. Vannak azonban oly kisebb könyvgyűjteményeink is, melyek mint az emlékmúzeumok egy-egy irodalmi vagy történeti szempontból kimagasló egyéniség magánkönyvtárát eredeti összetételben és rendszerezésben őrzik. Ezek a továbbfejlődésre nem szánt könyvgyűjtemények, — aminők például gr. Széchenyi Istvánnak a család letételében ideiglenesen a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett magánkönyvtára, Kisfaludy Sándor, Madách Imre, Kossuth Lajos és más nagyjaink ugyanezek a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtárában őrzött magángyűjteményei, — bár célzatuk a kegyeletes megemlékezés, tudományos szempontból is értékesek, mert visszatükrözik az illető személy szellemi fejlődésének képét. Nem tartoznak ide azok a bibliofilkönyvtárak — köztük a Magyar Nemzeti Múzeum Apponyi- és Todoroszkó-könyvtárai, a M. Tud. Akadémia Ráth-könyvtára — melyek mint egy-egy speciális szaknak teljességre törekvő szakkönyvtárai tartanak meg eredeti összetételükben. Ezek, valamint az egyes kiváló egyéniségek műveit és a rájuk vonatkozó irodalmat gyűjtő s állandóan fejlesztett könyvtárak — így a Kisfaludy-Társaságnak az Egyetemi Könyvtár Shakespeare-

anyagával egyesített Shakespeare-Könyvtára, a Petőfi-Társaság Petőfi Könyvtára — a szakkönyvtárak csoportjába sorolandók.

A könyvtárügy terén előttünk álló feladatok közül legsürgősebb a tudományos könyvtárak organikus együttműködésének megszervezése. Ez együttműködés előfeltételei: a gyűjtési körök szabályozása, a tudomány egyetemes szempontjaiból kiinduló tervszerű gyarapítást előmozdító s a könyvtárhasználatot megkönnyítő központi nyilvántartás megteremtése, illetőleg fokozatos kiépítése és evvel kapcsolatban az egységes rendszerezési szabályok kidolgozása.

Bár a könyvtárak szaporodása és gyarapodása igen örvendetes kulturális jelenség, fővárosi közkönyvtáraink gyűjtőmunkássága sürgős revízióra szorul. Normális viszonyok közt sem indokolható, mai helyzetünkben pedig egyenesen megengedhetetlen öt-hat közkönyvtár azonos irányba való fejlesztése. A szellemi tudományok anyagát gyűjtő nagy közkönyvtáraink — az Orsz. Széchenyi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, M. Tudományos Akadémia Könyvtára, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Országgyűlés Könyvtára és Fővárosi Könyvtár — csak akkor fognak igazán megfelelni hivatásuknak, ha egészségtelen rivalizálás helyett gyűjtési körüket korlátozva megosztóznak a beszerzésre váró tudományos anyagon. A végső, ideális megoldás természetesen a Múzeum, Egyetem és Akadémia könyvtárainak egy modern berendezésű központi épületben való helyrajzi egyesítése, vagyis az igazi Nemzeti Könyvtár megteremtése volna. Egyelőre azonban meg kell elégednünk a gyűjtési körök szabályozásán alapuló munkamegosztással és a könyvtári dotációk emelésével. A különböző állami szervek fennhatósága alá rendelt országos jellegű összefoglaló és szakkönyvtárak irányítását, illetőleg ellenőrzését központosítva, a többi könyvtár-fenntartó hatóságokkal és intézményekkel megegyezést kell teremteni az egyes könyvtárak fejlesztésének irányára és mértéke, a gyűjtési körök tekintetében. A gyarapításban nem szabad továbbra is egyéni és partikuláris szempontokból kiindulnunk, hanem a magyar tudomány és a magyar tudósok összességének érdekeit kell szemünk előtt tartanunk. Meg kell állapodnunk az egészséges munkamegosztás elvén alapuló közös munkatervben s ennek végrehajtására kell minden erőnket fordítanunk.

Az országos könyvtári szervezet kulturpolitikai irányítására az Országos Magyar Gyűjteményegyetem hivatott, míg a keretében működő Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ az összes tudományos közkönyvtárak összekötő szervévé építendő ki, mely a maga nyilvántartásaival mintegy központi tudakozó és tájékoztató irodája a magyar könyvtárhálózatnak s melybe szervesen be kell kapcsolnunk a közintézményeknek — az egyetemi intézeteknek, hivataloknak, hatóságoknak — ma a nyilvánosságtól elzárt szakkönyvtárakat is.

A könyvtárak központi irányításának, ellenőrzésének, anyaguk központi nyilvántartásának biztosításával a javadalmaknak a békemértékre való egyidejű felemelése esetén megoldáshoz fog jutni a tervszerű gyarapítás és a célszerű rendszerezés kérdése. Az elavult kezelési és használati rendszer megújítása, a modern könyvtártechnikai rendszer kiépítése azonban csak megfelelő anyagi áldozatok árán hajtható végre. A mai igényeknek megfelelő szakrendszer, s újrendszerű szak- és tárgyi katalógusok kidolgozásához, a raktárak átépítéséhez, modern olvasó-, kutató- és dolgozóhelyiségek berendezéséhez épületbővítésre, illetőleg átalakításokra és a mainál nagyobb számú szakértő személyzetre lesz szükség. Bármennyire takarékosra szorít is ma szomorú gazdasági helyzetünk, e tekintetben nem szabad garaszkodnunk, mert jól rendezett, használható könyvtárak nélkül rövidesen be fog következni a magyar tudomány, a magyar kultúra s velük a magyar gazdasági élet újabb esődjé is.

A vidéki könyvtárak közül a tudományos jellegűek a tudományos könyv-

tárak országos szervezetébe kapcsolandók be, fejlődési lehetőségüknek megfelelő javadalmazás által leendő biztosításával. A meglévő közművelődési és szorosan vett népkönyvtárak fenntartását és fejlesztését elsősorban a törvényhatóságok, illetőleg községek kötelességévé kell tenni. Ellenőrzésük, támogatásuk s a népkönyvtárhálózat reorganizációja és teljes kiépítése az államra hárul. Ez átszervezés során kell módot találnunk a múzeumokkal kapcsolatban említett szemléltető népművelő gyűjtemények létesítésére.

A könyvtárak jövő fejlődése szempontjából nagyfontosságú probléma a könyvtárosképzés kérdése. Míg a muzeális munka elsősorban szakszerű tudományos képzettséget igényel, a könyvtárakban elsősorban speciális könyvtártani ismeretekre s emellett általános tudományos műveltségre van szükség. A közkönyvtárainkban ma uralkodó visszas állapottok főoka a rendszeres könyvtárosképzés hiánya. E bajon a könyvtári tisztviselőknek tisztán könyvtártanulmányozási célból leendő külföldi kiküldetéseivel és kötelező tanfolyamok szervezésével, a jövőt illetőleg pedig az egyetemi könyvtártani oktatás rendszeresítésével segíthetünk.

C) LEVÉLTÁRAK.

Írta: SZEKFŰ GYULA.

A levéltárakban őrzött kútfői anyag fontosságát az európai tudomány már a XVI. századtól kezdve mind nagyobb mértékben felismervén, ma már communis opinio, hogy levéltári anyag nélkül a történettudományt és annak egyes ágait, valamint sok tekintetben egyéb tudományágakat, így a művésztörténetet, jogtörténetet sem lehet művelni. Olyan népek, melyek a sors mostohaságából elvesztették történetük írásos emlékeit vagy ilyenekkel az újabb időkig nem is rendelkeztek, minők pl. a balkánlakók: bolgárok, szerbek, oláhok, ma már kétségbeesetten próbálják összekeresni a törmelékeket és tudósaik valóságos vikingi-utakat tesznek a Nyugat levéltáraiba, hogy ott a népükkel bármilyen távoli összeköttetésbe hozható adatokat lemásolják és haza vigyék.

A magyar nemzet a 200 éves török uralom dacára sines ily rossz helyzetben. Igaz, a régi magyar királyi levéltár 1526-ban a Dunának zsákmányává lön; igaz, a török uralom számtalan városi, megyei, községi, családi levéltárat semmisített meg és még pusztá létezésével is évszázadosan akadályul szolgált a folyvást folyamatban levő magyar történet írásbeli lecsapódásának. Mégis elmondhatjuk, hogy a töröktől megkímélt területeken: a habsburgi Magyarországon és Erdélyben még a török korszakban is oly hatalmas levéltári anyag jött létre, hogy ehhez véve a XVIII. és XIX. századnak minden külső akadálytól mentes aktaprodukeióját, a magyar történetnek levéltári anyag szempontjából nincs mit szegyenkeznie a nyugati országok előtt. Magyarország ebben is Európához tartozott attól kezdve, hogy a XII. században behozta az írásbeliséget; ettől a török uralom nyomása alatt sem vált meg többé.

Mielőtt a történeti kútfőt képező levéltári anyagot részleteznénk, meg kell említenünk a levéltári publikációk dolgát, melyek megkönnyítik, sőt bizonyos körülmények közt feleslegessé teszik a levéltárakba való lebocsátkozást.

Mint tudjuk, a magyar történettudomány a XIX. század második felében, szinte egész a világháborúig, semmit nem tartott olyan fontosnak és szükségesnek, mint éppen a levéltári anyag publikációját. Középkori oklevelekből sok fordítotti gyűjtemények jelentek meg nyomtatásban, de nem kevesebb gondot fordítottak az újabbkori, aktaszerű anyag publikálására is egyes korszakokból, így a XVI., de leginkább a XVII. századból annyi hivatalos iratunk, családi és magánlevelezésünk van immár — hála az előttünk járt két utóbbi nemzedék